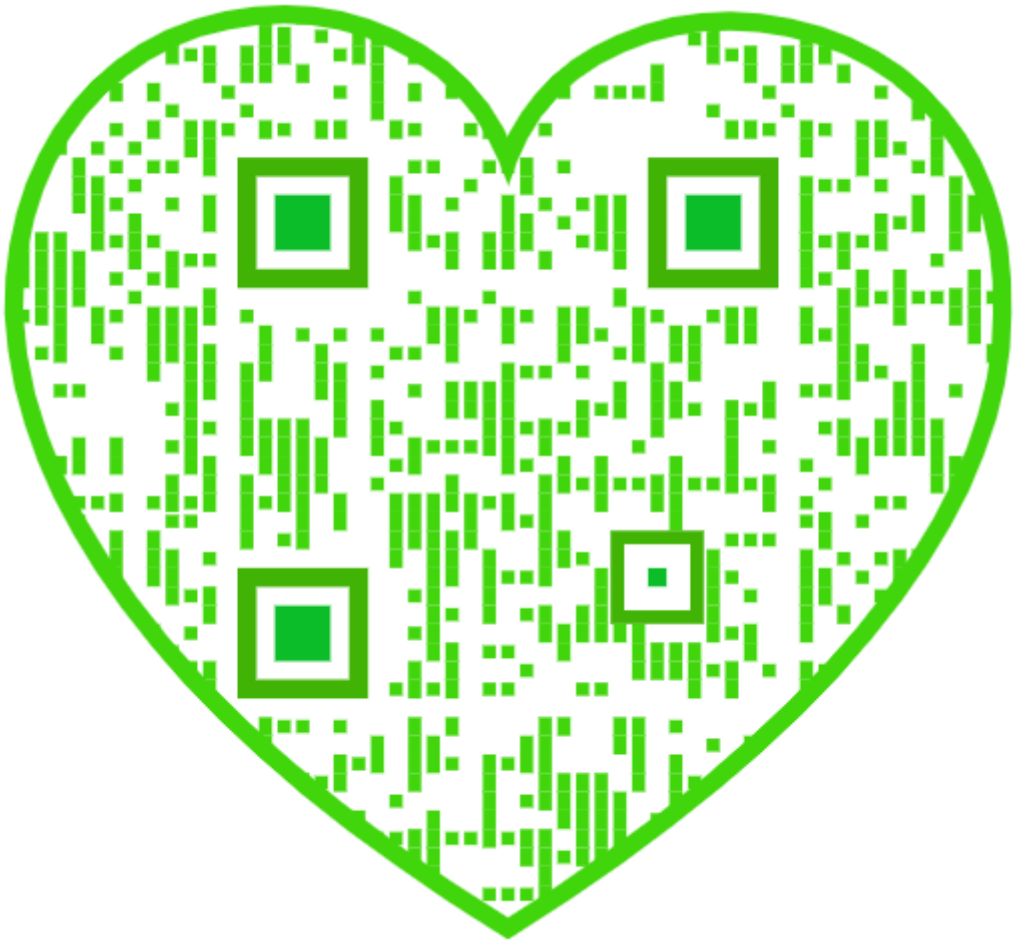

De Katholiek.

TWEEDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Bodegraven.
N. ARNTZ, Professor.
J. BRINKMAN, ✠ Professor in het Seminarie te Warmond.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Velzen.
J. J. BURGMEYER, R. K. Priester te Rijswijk.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENGACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Goudkade.
A. D. GODHARDT, Apost. Missionn. in de Oost-Indien.
E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te Socterwoude.
J. T. JORNA, Pastoor te Harlingen.
J. H. HOLTERMAN, Pastoor te Naarden.
H. KAMP, Pastoor te Nes op Ameland.
G. KOK, R. K. Priester te Bodegrave.
G. A. OORTMANS, Professor in het Seminarie te Warmond.
H. OPDENKAMP, R. K. Priester te Amsterdam.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. PLUYM, Professor in het Seminarie te Warmond.
J. H. SMITS, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. SPAARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
F. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
W. STEENHOFF, Professor te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Schoonhoven.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

EERSTE JAARGANG.

TWEEDE DEEL.

Want en te Rome in die pert,
Sergius die Paeus benedide,
Ende hi ne Aertsbisschop wide. MELIS STOKE.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1842.

INHOUD VAN HET TWEEDE DEEL.

FONDSARTIKELEN.

bladz.

Het leven van Jesus door Strauss en de Protestantsche Kerken 1

Cyrillus verdonkerd 32

Eenige aanmerkingen over de tegenwoordige verbreiding van het *Concilium delectorum cardinalium et aliorum praelatorum de emendanda ecclesia; Jussu Papae Pauli III*, conscriptum et exhibitum A°. 1538 63

Godsdienst-plegtigheden 81, 381

Drietal vragen aan den Eerw. heer Wennekendonk, tot verdediging der Bisschoppelijke Clerezie, voorgedragen en beantwoord door P. Buys, president van het R. K. Seminarie te Amersfoort . . . 105

Lager Onderwijs 161

Geschiedkundige blik op den toestand der Katholieke godsdienst in Nederland sedert de Hervorming *(vervolg)* 172

Verhandelingen der Protestantsche Synode te Lausanne. 1838 186

Over het gezag der Kerk en des Bijbels . . . 242

Lelius en Faustus Socinus 255

Zweden en de H. Stoel onder de koningen Jan III, Sigismund en Karel IX 261

Bladz.

Lager onderwijs. Schets van de geschiedenis der Staats-verordeningen op het lager onderwijs hier te lande, sedert de invoering der Hervorming. 301, 401

Een antwoord en eene vraag aan den *Evangelischen Kerkbode*. 323

De Hervorming. Eene parabel, die onder het schrijven geschiedenis wordt 329

De onzigtbare Protestantsche Kerk. 334

Tiende titel van het tweede boek van het Wetboek van Strafregt. 355

Eene ziekebediening. (Bladzijde uit de geschiedenis der verdraagzaamheid in Nederland) 423

VERSCHEIDENHEDEN.

Wat zal men daarop zeggen? 76

Hoe sommige lieden antwoorden 78

Woelingen, spanning en schokken 139, 217, 276, 338

Een flaauwe hoop. 227

Wat nu? 235

Wat moeten wij Godgeleerden nu doen? 286

Wat is het dat de Groninger school aan de dood van Christus dank weet? 287

Proefjes uit de schiften van Orthodoxen 288

Toenadering 291

Het tweede boek van het Wetboek van Strafregt . 292

Een en ander over iets 360

De vrije menschen 369

Eenheid en verscheidenheid 370

De protestantsche predikanten en diakens, welke voor de tweede maal huwen, handelen daardoor tegen een bepaald bevel der H. Schrift 435

Hoe lief onze Protestantsche bestrijders zijn . . . 440

LETTERLOVER.

Het afsterven van Sabinus. 157
Mededoogen. 236

BOEK-AANKONDIGING.

Handboekje van dən Levenden Rozenkrans. *Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen*. 152

1. Kleynen Mechelschen Catechismus, of Onderwyzingen voor de kleyne kinderen, en voor degene die zich bereiden tot de eerste Communie.
2. Catechismus of Christelyke Leering, gedeeld in vyf deelen en een en veertig lessen; voor..... het Aertsbisdom en alle andere Bisdommen der Provincie van Mechelen. *Beide te Mechelen, bij van Velsen—van der Elst.* 1842 153

Dissertatio Canonica de Sacrosancto Missae Sacrificio a parochis aliisque curam animarum habentibus pro plebe sibi concredita, Deo offerendo diebus dominicis et festis, etiam indulto apostolico die 9 Aprilis 1802, in universo Gallicanae Reipublicae territorio suppressis. — Agitur inprimis de parochis Belgii, Galliae, Hollandiae en Germaniae. — Auctore *Mariano Verhoeven*, Archidiocc. Mechlinien. Presb. Protonotar. Apost. Jur. Utr. Doct. SS. Can. in Univ. Cath. Lovanien. Prof. Publ. *Lovanii Ickx et Geets.* 1842. 8. 96 155

Prospectus eener Handleiding tot de algemeene geschiedenis voor Katholijke huisgezinnen en scholen, volgens de Handboeken van Annegarn Döllinger, Wiedeman en andere schrijvers bearbeid, naar de tweede Hoogduitsche uitgave omgewerkt en vermeerderd. — Kerkelijk goedgekeurd 155

Godgewijde Zangen. Naar het Engelsch van Thomas Moore. *Utrecht. H. H. Romondt*, 1841 . . 156

De ziel op den kruisweg of vijftien oefeningen om met godvruchtigheid den lijdenden Jesus dragende zijn kruis, op den weg naar den Calvarieberg, te volgen. Door een R. C. Priester (*met kerkelijke goedkeuring, te Tilburg bij A. van der Voort en Zonen* 1842. 297

Leesboek voor de Roomsch Catholijke jeugd, bevattende de uitlegging van het gebed des Heeren en de Engelsche groetenis, *te Tilburg, bij A. van der Voort en Zonen* 1841. 298

Lessen en Voorbeelden van christelijke en burgerlijke wellevendheid voor R. C. leerlingen. *Bij dezelfden*, 1842. 298

Natuurkundige Aardrijksbeschrijving, bevattende eene korte verklaring der voornaamste aardrijkskundige kunstbenamingen, door P. Mendel, onderwijzer te Schiedam, schrijver van het *Album voor de Aardrijkskunde*, vergezeld van eene kaart, waarop deze aardrijkskundige kunstbenamingen aanschouwelijk zijn voorgesteld, vervaardigd door H. Reding, Aardrijkskundige. — Géographie physique, contenant les définitions des principaux termes géographiques. *'s Hage bij A. P. van Langenhuysen*, 1840. 298

1. Handboek van onderrigtingen en gebeden, ten gebruike der leden van het Aartsbroederschap van het Allerheiligste en Onbevlekte Hart van Maria, voor de bekeering der zondaars, opgerigt in de parochiale kerk van Onze Lieve Vrouw der Overwinningen te Parijs. Door M. Dufriche Desgenettes, pastoor van voormelde kerk. — Uit het Fransch vertaald naar de zevende Parijsche uitgave, herzien en vermeerderd met de geschiedenis van het Aartsbroederschap. *Te 's Graven-*

hage, bij A. P. van Langenhuysen. October 1842. 371

2. Gebeden ten dienste der leden van het Broederschap van het Allerheiligste en Onbevlekte Hart van Maria, tor bekeering der zondaars. Met de officien en de Mis van het H. Hart, getrokken uit het Handboek, uitgegeven door den Eerw. Heer Dufriche Desgenettes, bestuurder van het Aartsbroederschap opgerigt in de Kerk van O. L. V. der Overwinningen, te Parijs. Uit het Fransch vertaald. *Te 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen.* 1842. 371

Feest- en Gelegenheids-leerredenen, uitgesproken door A. J. van Bemmel, R. K. kapellaan. Tweede zestal. Kerkelijk goedgekeurd. *Utrecht, H. H. van Romondt* 1842. 373

De ziel tot God opgeleid door godvruchtige lezingen, overdenkingen en uitstortingen des harten, naar het Fransch van Raudrand, door A. J. van Bemmel, R. K. P. — Kerkelijk goedgekeurd. *Utrecht, H. H. van Romondt* 1842 378

Nader antwoord op de vraag: waarom zijt gij Katholijk geworden? in eenen tweeden Brief aan eenen vriend, welke eene toetsing der aanmerkingen van de WelEerw. Heeren PALMER en DODSWORTH bevat op den vorigen brief van RICHARD WALDO SIBTHORP, gewezen Predikant van St. James, te Rijde, op het eiland Wight. — Uit het engelsch. — *Te Amsterdam bij J. H. van Spanje.* 1842. 444

Woorden van Jesus Christus tot het hart des jongelings; vrij bewerkt naar het Hoogduitsch, door Theodorus Brouwer, K. Priester. — Prijs 40 cents. — *Deventer, J. W. Robijns en Comp.* 1842 448

Reis naar het Rotsgebergte (Rocky-Mountains), door Eerw. vader DE SMÉT, Belgisch zendeling in de Vereenigde Staten. 1840—1841. *Deventer, bij J. W. Robijns en Comp.* 1842. 449

Roomsch Katholijke Almanak voor 1843. Eerste Jaargang. — *Te Utrecht, J. R. van Rossum.* . 450

Kleine diergaarde voor kinderen, naar Fransche en andere schrijvers voor de Nederlandsche jeugd bewerkt. Door P. J. Mendel, Onderwijzer te Schiedam. Viervoetige Dieren. *Te 's Gravenhage bij A. P. van Langenhuysen.* 451

Allereerste beginselen der Vaderlandsche Geschiedenis, in de catechetischen vorm voorgedragen, door P. J. Mendel, Schoolonderwijzer te Schiedam. *'sHage bij van Langenhuysen.* 1842 454

Julij 1842.

HET LEVEN VAN JESUS (1) DOOR STRAUSS

EN

DE PROTESTANTSCHE KERKEN. (2)

Opgenoemd werk van Strauss was nog naauwlijks in het licht gekomen, of verscheidene Protestantsche Kerken (3) gaven door dagbladen en maandwerken luide te kennen, hoezeer zij zich geërgerd hadden aan het droevig gewrocht van den Tübingschen Professor. Heel het Protestansch Duitschland geraakte er door in beweging, terwijl zijne geleerden (4) tegen den hevigen aanvaller verdedigden, wat hun nog was overgebleven van het geloof, eens beleden door de Vaders der Reformatie.

(1) *Das leben Jesu, kritisch bearbeitet von David Friedrich Strauss, Dr. der Philos. und Repetenten am Evangelisch-theologischen Seminar zu Tübingen.*

(2) Dit artikel, oorspronkelijk in het Fransch opgesteld en in de *Revue de Bruxelles* voor Februarij geplaatst, is door den opsteller zelven voor de *Katholiek*, in het Nederduitsch bewerkt, en heeft bij deze bewerking door de aanteekeningen en bijlagen nog veel in belangrijkheid gewonnen. — Het eerste deel van het werk van Strauss is vertaald uitgegeven bij *Bolt* te Groningen; zoodat de geleerde schrijver van ons opstel niet naauwkeurig onderrigt was, toen hij schreef, dat *de uitgave dier vertaling door de bemoeijingen van aanzienlijke personen onder de Protestanten* verijdeld is geworden. Men herinnere zich wat de verdienstelijke *Catholijke Stemmen*, den 5n Maart ll., hieromtrent gezegd hebben.

(3) Wij zeggen *Protestantsche kerken* in *het meervoudig*, en volgen hierin de openhartige bekentenis van den geleerden Protestant Plank, die schrijft: *wir haben keine kirche, sondern nur kirchen.* Zie Hoenighaus: *das Resultat meiner Wanderungen durch das Gebiet der protestantischen Litteratur* (pag. 21) een werk dat den ellendigen toestand van het Protestantismus door daadzaken kenschetst.

(4) Bijv. Ferd. Wilcke (*Tradition und mythe*) A. Tholuck (*die Glaubwurdigkeit* etc.); W. Hoffmann (*das leben Jesu von Strauss geprüft*); Eschenmaijer (*der Iscariothismus*) etc. etc.

In Stokholm (1) moest op last der Regering de druk gestaakt worden van eene Zweedsche vertaling van *het leven van Jesus*. En, indien wij wel onderrigt zijn, zou ook in Nederland het plan tot de uitgave van eene overzetting van dat werk in de landtaal, geheel en al verijdeld zijn geworden door de bemoeijingen van aanzienlijke personen onder de Protestanten.

En geen wonder! men behoeft meer-genoemd werk maar even in te zien, om zich te overtuigen, dat Strauss door zijne *Exegesis* het Christendom geheel en al vernietigt. Inderdaad, het Evangelie, zóó als de Professor van Tübingen dat uitlegt, geeft u voor stichter van het Christendom geen God–mensch op, gelijk men achttien eeuwen lang altijd geloofd heeft, neen, maar alleenlijk een bloot mensch, en wel zoodanig eenen wiens geheel leven en bedrijf niets bovennatuurlijks niets goddelijks vertoone; alles wat de Evangelisten ons geboekt hebben, hetzij aangaande de geboorte van den Zaligmaker, hetzij aangaande de wonderen die de God–mensch deed, om te bewijzen dat hij de Zoon van den Eeuwigen Vader was, en deze hem gezonden had, — dat alles is voor Strauss bij slotte niets anders dan eene aaneenschakeling van verdichtselen, *mythen* en fabels. Even zoo oordeelt hij ook over hetgeen de H. Schriften ons leeren betreffende het groote zoenoffer op Golgotha, de verrijzenis en de hemelvaart van Jesus Christus. In een woord, de Christus, zóó als de uitlegkunde van Strauss ons dien voorhoudt, heeft niets meer gemeen met den *historischen* Christus, gelijk wij dien kennen, en gelijk hij ook noodzakelijk wezen moest, zou het Christendom eene godsdienst wezen van hemelschen oorsprong.

(1) Zie Berliner allgemeine Kirchenzeitung. 1841. n°. 72.

Wie is dan de *historische* Christus? De *historische* Christus is de tweede persoon der H. Drieëenheid, het Woord, de God-mensch, van wien de Profeten van het oud Verbond voorzegd hebben, dat hij komen zou in *de volheid der tijden*, om een nieuw Verbond te bezegelen met zijn eigen bloed, hetwelk hij storten zou voor de herstelling des in Adam gevallen menschdoms. De *historische* Christus is Jesus van Nazareth, het kind dat God was toen het in Bethlehem geboren werd uit eene moeder-maagd, de dochter van Juda en David. De *historische* Christus is de Messias, naar wien de ware Israëlieten zoo vurig verlangden, en van wien Isaïas acht eeuwen te voren de wondervolle geboorte voorspeld had. De *historische* Christus is de Engel van het nieuw Verbond, dien Malachias aankondigde; hij is Gods eenige Zoon die, mensch geworden, als gezant van zijnen eeuwigen Vader onder de menschen verkeerd, en door wonderen en voorzeggingen zijne goddelijke zending bewezen heeft. De *historische* Christus eindelijk is de aanbiddelijke Verlosser van het menschelijk geslacht, voor welks herstelling hij zijn leven liet op een schandhout, maar die na drie dagen, gelijk hij voorzegd had, met glans en heerlijkheid weêr uit zijn graf verrees, om op te klimmen ten hemel, waar hij zit aan de regterhand zijns Vaders, en door hen, die hij hier beneden met zijn gezag bekleedde, zijne Kerk bestuurt, dat is die *eenige* geestelijke maatschappij die hij gevestigd had op aarde, en aan welke hij de belofte had gedaan van altijd met haar te wezen tot aan de voleinding der eeuwen. (1)

(1) Men heeft gezegd en beweerd dat Strauss zelfs het bestaan geloochend had van den persoon van Jesus Christus; doch dit is niet zoo; Strauss erkent: dat een Jesus van Nazareth bestaan heeft; dat hij al leerende Judea heeft doorgereisd; dat hij leerlingen kreeg

Ziedaar dan de Christus, op welken de godsdienst van het Christendom, als op zijne noodzakelijke grondzuil gevestigd is; maar juist die Christus gaat in de *Exegesis* van Strauss geheel en al onder en verdwijnt; want in het leven van Jesus door dien schrijver geschetst, worden de hoofd-daadzaken van het Evangelie gemaakt tot *idéen* met een *mijthisch* kleed omhangen; zoo dat ge in het eind een *idée*-Christus krijgt in plaats van den Christus der geschiedenis.

Vraagt ge een bewijs? Lees de slotrede van *het leven van Jesus;* daar zegt Strauss onder anderen het volgende, dat zijne meening uitdrukt: «Wat aangaat het *subject* «van de eigenschappen en handelingen welke de Kerk «aan Christus toeschrijft, dat *subject* is geen persoon, «maar eene *idée*..... Plaatst men de eigenschappen en «handelingen welke de leer der Kerk aan Christus toekent «in een' persoon, in eenen God-mensch, dan zijn zij «onderling met elkander in tegenspraak; wil men ze «daarentegen toewijzen niet aan een *individu*, maar aan «het *genus*, dan bestaat er overeenstemming. De MENSCH-«HEID, ziedaar de vereeniging der twee naturen; *zij* is «de menschgeworden God, *zij* het kind der zigtbare moe-«der en des onzigtbaren Vaders..... *Zij* is de wonder-«doener, zij het wezen zonder vlekken, *zij* eindelijk is «het die sterft, van de dooden opstaat en ten hemel «vaart;.... en door het geloof van dien Christus, voor-«namelijk aan zijnen dood en opstanding, wordt de «mensch voor God geregtvaardigd.» Zoo ver Strauss. (1)

eindelijk, dat hij, ter oorzake van zijne leer zich den haat der Pharisëen op den hals gehaald hebbende, veroordeeld is geworden, en, ofschoon onschuldig, als een boosdoener stierf, genageld aan een kruis.

(1) «Das ist der Schlüssel der ganzen Christologie, dass als subjekt der Prädikate, welche die Kirche Christo beilegt, statt eines

Het kon wel niet anders of een schrijver die zóó sprak, moest een voorwerp van afschuw worden voor alle diegenen van onze Protestantsche broeders, die nog hielden dat het Christendom eene godsdienst van hemelschen oorsprong was, en, bij gevolg, in het Evangelie bovennatuurlijke daadzaken wilden vinden, en geenszins eene verzameling van wijsgeerige, geschiedkundige of poëtische *mythen*. Strauss dan werd door hen uitgekreten voor een' ongodist, een' heiligschenner, een' tweeden Judas; geen echte zoon van de Reformatie was hij, neen, maar een bastaard, die niet het minste regt had, om zich kind te noemen van eene Protestantsche Kerk, welke dan ook.

Nogtans, gelijk smaadwoorden geen bewijzen zijn, zoo kan alleen het roepen van *bastaard* ons niet overtuigen, dat Strauss inderdaad geen echte spruit is van de Reformatie. Zouden de Protestanten, vragen wij, indien Strauss zich beroemde een echt kind der Reformatie te wezen, hem wel met regt dien naam kunnen betwisten? of, om nog duidelijker te spreken, kan het Protestantismus, krachtens zijn grondbeginsel, er tegen hebben, dat zijne aanhangers de H. Schriften voor niets meer aanzien dan voor bloot menschelijke boeken, en daarin geen *historischen* maar alleenlijk een' *idée*-Christus willen vinden?

Individuums, eine Idee.... gesetzt wird. In einem Individuum, einem Gottmenschen, gedacht, widersprechen sich die Eigenschaften und Funktionen, welche die Kirchenlehre Christo zuschreibt: in der Idee der Gattung stimmen Sie zuzammen. Die menschheit ist die Vereinigung der beide Naturen, der menschgewordene Gott..... Sie ist das Kind der Sichtbaren Mutter und des Unsichtbaren Vaters..... Sie ist der Wunderthäter..... Sie ist der Sterbende, Auferstehende, und gen Himmel fahrende..... Durch den Glauben an diesen Christus, namentlich an Seinen Tod und Seine Auferstehung wird der Mensch vor Gott gerecht.» Zie Schlussabhandlung § 147.

Eene ernstige vraag, voorzeker, die, moet zij ontkennend beantwoord worden, tot dit besluit zou voeren, dat Strauss op titel van bastaard-zoon der Reformatie, door geene van de Protestantsche kerken kan verstooten worden; waaruit dan noodzakelijk zou volgen, dat het grondbeginsel, dat een' Strauss kon voortbrengen, zelf moet worden verworpen, als kunnende door deszelfs toepassing leiden tot *subjectieve* vernietiging van het Christendom.

Nu, wij houden staande *dat*, volgens dat grondbeginsel, *het Protestantismus er niet tegen kon hebben, dat zijne aanhangers de H. Schriften voor niets meer aanzien dan voor bloot menschelijke boeken, en daarin geen historischen Christus maar alleenlijk een'* IDÉE-*Christus willen vinden.* En zie hier wat wij meenen te kunnen aanvoeren, om de regtmatigheid van deze harde uitspraak genoegzaam te bewijzen.

Men weet dat de zoogenaamde Hervorming van de XVIe eeuw, in den grond, niets anders was dan een' openbare opstand tegen het gezag der Katholieke lerende Kerk: hare, door Christus beloften, verwaarborgde onfeilbaarheid in de geloofs- en zedeleer weigerde men langer te erkennen, om voortaan, in het stuk van godsdienst, geen' anderen regel te volgen of voor verbindend te houden, dan alleen de uitspraak der *individuele* rede. Men riep, wel is waar, dat de Bijbel die eenige geloofsregel was, maar hield te gelijker tijd ook staande, dat de verklaring van die doode letteren, aan elk een, zonder onderscheid toekwam; en wel zóó, dat niemand hoegenaamd eene uitlegging konde voorschrijven, waaraan een ander verpligt ware zich te houden; waarbij nog dit kwam, dat aan nie-

mand het regt ontkend werd om te bepalen wat voor Gods *geschreven woord* moest aangenomen worden, en wat *niet* als zoodanig kon gelden. *(Zie bijlage).*

Het was alzoo de *individuele* rede waaraan het Protestantisme het eenigst, en derhalve opperst, gezag toekende in het stuk van godsdienst; en aan de toepassing van dit GRONDBEGINSEL moeten geweten worden, die gedurige veranderingen in de geloofsleer, die scheuring op scheuring, dat onophoudelijk verbrokkelen van het nieuwe kerkje; die volstrekte onverschilligheid omtrent de geloofsleer, welke men, bij velen althans, aantreft; en eindelijk, dat verklaren der gewijde Schriften op eene wijze, dat de godsdienst daaruit afgeleid niet boven het bloot *naturalisme* verheven is, of, erger nog, den naam kan dragen van een nieuwerwetsch Heidendom, waarin, bijv. *Strauss* en de zijnen het Christendom *hervormd* hebben.

Maar, ten einde onze beschuldiging door daadzaken te bevestigen, laat ons voor een oogenblik, de toepassing van dat grondbeginsel nagaan, aan de hand der geschiedenis; zij moet ons leeren waartoe het voeren kan, en werkelijk reeds gevoerd heeft, om dan ook in 't eind te beslissen, of wij gelijk hadden of niet, met te zeggen, *dat het Protestantisme geen regt heeft om uittevaren tegen Strauss en zijne uitlegging van het Evangelie.*

Beschouwen wij in de eerste plaats het Protestantsch beginsel in deszelfs toepassing op den *Kanon* der heilige Schriften.

Om te kunnen bepalen, zeide Luther, of een boek onder Gods ingeving geschreven is of niet, moet men

(de *individuele* rede) acht geven, op den inhoud des boeks, en wel toezien of die inhoud waarlijk *Evangelisch*, *Profetisch*, *Apostolisch* kan genoemd worden. En voorgelicht door dit *criterium* heeft *Luther*, al spoedig gevonden, dat de algemeene zendbrief van den H. Jacobus, van de lijst der gewijde boeken moest worden uitgeschrapt, als zijnde, naar zijne meening, de leer in dezen brief vervat ten eenemale strijdig met de rest der heilige Schriften, bijzonderlijk met de zend-brieven van Paulus, (1) en bij gevolg gansch *niet* Apostolisch. De *Openbaring* van den H. Joannes kon ook den toets des Hervormers niet doorstaan; dat boek zag er volgens hem noch *Profetisch* noch *Apostolisch* uit, en hij stelde het gelijk met het vierde boek van *Esdras*, dat is, schrapte het uit van den Canon. (2) Zoo vonden de geschiedschrijvers (*Centuriato-*

(1) Luther van den zendbrief van den H. Jacobus sprekende, zegt (opp. ed. Walchii, Th. XIV, pag. 105): *S. Jacobi Epistel ist eine recht stroherne Epistel gegen die andern, indem sie doch keine evangelische Art an ihr hat;* dat is: *de zendbrief van Jaeobus is bij de andere brieven vergeleken een epistel van stroo; er is geen evangelische aard in.* En in zijne voorrede voor den brief (ed. a. 1522) zegt hij: *er hat wollen denen wehren, die auf den Glauben ohne Werke sich verlassen, und ist der Sache, mit Geist, Verstand und Worten zu swach gewesen, und zerreisset die Schrift, und widerstehet damit Paulo und aller Schrift* etc. *Darum will ich ihn nicht haben in meiner Bibel in den Zahl deser rechten Hauptbücher* etc.; dat is: *Hij* (de H. Jacobus) *heeft* (in zijnen brief) *diegenen willen bestrijden, die zich op het geloof zonder de goede werken verlieten, maar met* (al *zijn*) *geest, verstand en woorden was hij daarvoor te zwak; ondertusschen verijdelt hij door zijne leer* (woordelijk: *verscheurt hij*) *de Schrift, en spreekt Paulus en den ganschen Bijbel tegen*, enz. *Daarom wil ik den brief van Jacobus in mijn' Bijbel niet hebben onder het getal van die regte Bijbel-boeken, enz.*

(2) Zie de voorrede van Luther voor *de openbaring van den H. Joannes* (edit. a. 1522) eene voorrede, welke de Lutheranen gedurende eenigen tijd zorgvuldig getracht hebben te verbergen (cf. opp. Lutheri, ed. Walchii, p. 13 van de voorrede des XIV deels). Zie hier wat Luther zegt: *Mir mangelt an diesem Buche,*

res) van Maagdenburg volstrekt geen Evangelischen aard in den zendbrief van den H. Judas; en *Kemnitz* twijfelde of de tweede brief van Petrus wel onder de heilige Schriften mogt gerekend worden, omdat het hem toescheen, dat die brief hemelsbreed in stijl verschilde van den eersten. Later loochende *Schlichting* de goddelijke ingeving van den brief aan de Hebreën, en, volgens het gevoelen van *Schwedenborg*, was er niet eene enkele brief van Paulus, die er waarlijk Apostolisch uitzag.

En zooveel zij, voor als nu, uit de geschiedenis aangehaald, omtrent de toepassing van het Protestantsch grondbeginsel op den Kanon der heilige Schriften.

Gaan wij nu een stap verder, en beschouwen wij hetzelfde grondbeginsel, toegepast op de uitlegging van den *Bijbel*.

In 1518 schreef *Luther* (1) aan Paus Leo X, dat hij bereid was zich te onderwerpen aan het oordeel,

zegt hij, *nicht einerlei dass ichs weder apostolisch noch prophetisch halte..... dass ichs fast gleich bei mir achte dem vierten Buch Esras, und allerdings nicht spüren kann, das es von dem heil. Geist gestellet sei.... Endlich halte davon jedermann, was ihm sein Geist gibt. Mein Geist kann sich in das Buch nicht schicken, und ist mir die ursach genug, dass ich sein nicht hochachte, dass Christus weder darinnen gelehrt, noch erkannt wird;* dat is: *Om meer dan eene rede kan ik dit boek noch voor apostolisch noch voor profetisch houden.... Ik voor mij stel het bijna op denzelfden trap als het vierde boek van Esdras, en kan maar volstrekt niet zien dat de Openbaring van Joannes door den H. Geest zou ingegeven zijn.... kort, of dat boek niet of al van goddelijken oorsprong is, dat beslisse elk een zóó, als zijn geest het hem opgeeft; mijn geest kan met de openbaring van Joannes niet overweg; en, om niet veel prijs op dit boek te stellen, is reeds dit voor mij rede genoeg, dat Christus daarin noch geleerd noch erkend wordt.*

(1) Epist. ad Leonem X. Zie Bossuet, *Histoire des variations des Eglises Protestantes.* Edit. origin. Paris, 1688, Tom. 1, pag. 23.

dat de Heilige Stoel over zijne leer zou uitspreken, als aan het oordeel van Jesus Christus zelven; en gedurende eenigen tijd sprak de Hervormer altijd in dienzelfden geest. Maar zie, in 1520 verstond diezelfde Luther uit den Bijbel, dat het rijk van den Antichrist, waarvan de H. Schriftuur op verscheidene plaatsen spreekt, niets anders was dan de zetel van Rome, (1) dat wil zeggen, die reeks van Bisschoppen welke, sedert den oorsprong van het Christendom, den H. Petrus, op den Stoel van Rome, onafgebroken waren opgevolgd. (2)

In hetzelfde jaar 1520 vond Luther's geest ook dit nog in den Bijbel, dat namelijk de woorden van Jesus Christus: «*dit is mijn ligchaam*,» zóó moesten verstaan worden, als of Christus gezegd hadde: «*dit*

(1) Zie het geschrijf van Luther tegen Ambrosius Catharinus in Tom. II, Op. Lat. fol. 350, volgens de uitgave van Jena.

(2) De H. Joannes had van den Antichrist (Ep. 1, Cap. IV, v. 1, 2) gezegd dat hij zich zoude kenmerken door de menschwording van Gods Zoon te loochenen; nu zal toch wel niemand in ernst durven beweren dat de Bisschoppen van Rome ooit die dwaling geleerd hebben. Maar, door woede tegen den Heiligen Stoel, schier van haar verstand beroofd, gaf de Reformatie geen acht op de woorden van den H. Joannes; zoo maakte zij evenmin deze eenvoudige bemerking, dat, indien de Bisschoppen van Rome de Antichrist waren, daaruit volgen zou, dat de Antichrist zelf, door zijne apostelen, onze voorouders van het heidendom tot Christus zou bekeerd hebben; en dat zal men toch aan niemand kunnen wijs maken.

Thans hoort men zelden meer onder de Protestanten het opperhoofd der Katholieke Kerk voor den Antichrist uitmaken. Maar zou de *Evangelische Kerkbode*, of, gelijk hij zich noemt, *de courant van het hemelrijk* (1), hiermede niet eens voor den dag komen? want vermits die redactie in hare onstuimigheid tegen de Katholicken, niet schijnt te voelen hoe belagchelijk zij zich zoo dikwijls aanstelt, ware het zoo onmogelijk niet, in eene vlaag van Lutherano- Calvinisno- Mennonitico- evangelischen-ijver, dat zij eens ging *bewijzen*, dat de H. Willebrord van den Antichrist zijne zending ontvangen had om onze voorouders tot Katholicke Christenen te maken.

(1) 2de Jaargang, nr. 1.

brood is mijn ligchaam;» Voorwaar, eene splinternieuwe uitlegging, en die met de leer en het geloof van de gansche Oudheid ten eenemale strijdig was. Overal en ten allen tijde had de Katholieke Kerk geleerd en beleden, dat de geheele *substantie* van het brood in het heilig altaargeheim veranderd wordt in de *substantie* van het ligchaam van Christus, hetwelk dan dáár tegenwoordig is onder de *gedaante* van brood, en niet *met*, *in* en *onder* het brood. Maar *Luther* verwierp het leerstuk der *transsubstantiatie*, als zijnde volgens *zijne* schriftuur-verklaring, niet uitgedrukt in den Bijbel, die, naar *zijn* oordeel, de *consubstantiatie* en *impanatie* duidelijk leerde. (1) Doch, de *transubstan-*

(1) Vergelijk Bossuet, *Histoire des variations des Eglises Protestants*, Tom. 1, pag. 50, 51. Het zij ons vergund hier aan te halen wat Leibnitz, een Protestant, dacht over het leerstuk der *Transubstantiatie: sunt qui, praesentiâ reali admissâ*, zegt hij (*Systema Theol.* pag. 222, uitgave van Mainz, 1820), *quamdam, ut ità dicam, impanationem defendunt. Aiunt enim corpus Christi exhiberi* IN, CUM, *et* SUB *pane.... Sed pia antiquitas apertè satis declaravit panem mutari in corpus Christi, vinum in sanguinem, passimque hic veteres agnoscunt* μεταστοιχειωσιν, *quam Latini* TRANSUBSTANTIATIONEM *recte verterunt;..... quem admodum igitur alias, ità hic quoque explicanda est scriptura ex traditione quam custos Ecclesia ad nos usque transmisit;* dat wil zeggen: *er zijn er* (de Lutheranen namelijk) *die de wezenlijke tegenwoordigheid aannemen, maar zóó, dat zij te gelijk, om mij dus uit te drukken, eene* IMPANATIE *of* INBEDDING *van het ligchaam van Christus voorstaan;* want zij zeggen dat hetzelve IN, MET *en* ONDER *het brood tegenwoordig is.... Maar de godsdienstige Oudheid heeft duidelijk genoeg verklaard dat het brood veranderd wordt in het ligchaam van Christus, en de wijn in zijn bloed. Algemeen erkennen de oude schrijvers hier verandering van eene zelfstandigheid in eene andere of* METASTOICHEIOSIS, *welk Grieksch woord de Latijnen zeer goed door transubstantiatie vertaald hebben.... Aldus moet ook hier wederom, gelijk bij andere leerstukken, de H. Schriftuur verstaan worden volgens den zin der overlevering, welke, hare bewaardster, de Kerk, tot op ons heeft overgemaakt.*

NB. In de *onveranderde* Augsburgsche Confessie, volgens de uitgave van 1530, leest men in het X artikel: *De coenâ Domini*

tiatie verwerpende, nam de Hervormer toch aan dat Christus in het H. Sacrament wezenlijk *tegenwoordig* was, in den zin der Katholieke Kerk; de woorden van Christus: «*dit is mijn ligchaam*,» kwamen hem te duidelijk voor, dan dat zij eene andere beteekenis konden dulden. Maar *Zwingel* vond die woorden op verre na zoo duidelijk niet, en, bemerkende dat, ter plaatse, waar in den Bijbel gezegd wordt: «*het lam is Pascha*,» het woordje *is* verklaard moet worden door *beteekent*, hield hij staande dat de woorden van Christus: «*Dit is mijn ligchaam*,» geen' anderen zin konden hebben dan dezen: *dit beteekent mijn ligchaam.* Nu trad Calvyn op, en aarzelde niet te zeggen, dat beiden, Luther en Zwingel, de woorden van Christus verkeerd hadden uitgelegd; want wat men in de Eucharistie ontving, meende Calvyn, was *noch* het wezenlijk ligchaam van Christus, dat Luther wilde, *noch* ook het teeken van dat ligchaam, gelijk Zwingel leerde, maar, het was de *kracht* van het ligchaam van Christus. (1) Ondertusschen beviel

docent, quod corpus et sanguis Christi verè adsint sub specie panis et vini; maar in eene latere uitgave komen de woorden *sub specie panis et vini;* dat is: *onder de gedaante van brood en wijn*, niet meer voor. Waaruit blijkt met hoe veel regt de Augsburgsche *confessie* de *onveranderde* genoemd wordt.

(1) Zie *Francisci Turretini compendium Theologiae ex Theologorum nostrorum institutionibus Theologicis auctum et illustratum* a Leonardo Riissenio; Amstelodami 1695, pag. 261, — en *Möhlers Symbolique* (de Fransche vertaling van Lachat; Bruxelles 1838) Tom. 1, § XXXV. — Die Calvynsche *kracht* wordt in de *lessen over de christelijke hervormde godsdienstleer* (te Sneek bij Holtkamp, 1833, met goedkeuring van het Provinciaal Kerkbestuur van Friesland) op deze heldere wijze verklaard (pag. 126):

Vraag. *Is Jesus bij de viering des avondmaals ook tegenwoordig, en hoedanig?*

Antwoord. *Ja, volgens zijne eigene toezegging, Matth.* 18, 20, *is Jesus, naar Zijne Goddelijke natuur en met Zijnen Geest, ook daar, en wel in vollen nadruk, tegenwoordig.*

geene van deze drie verklaringen aan *Muncer*, die, op zijne beurt gebruik makende van zijn Protestantsch regt, eene uitlegging gaf van Christus woorden, geheel en al verschillend van die der overige hervormers. *Muncer* had het vroeger met Luther gehouden, maar, na eenigen tijd het nieuwe Evangelie van dien mensch gepredikt te hebben, scheurde hij zich van hem af, en werd het hoofd eener nieuwe secte, bekend onder den naam van Anabaptisten of Wederdoopers. In deze nieuwe afdeeling der zoogenaamde Hervorming hield men, naar het gevoelen van *Muncer*, dat Doop en Avondmaal niets anders waren dan Symbolische handelingen, zinnebeelden namelijk, die ons de noodzakelijkheid van te lijden aan het verstand moesten brengen. (1) Deze wijze nogtans van den Bijbel uitteleggen, kon zich niet geheel en al geldig maken bij de afstammelingen der Wederdoopers en Mennonieten; wel hielden zij, met hunne vaders in het geloof, dat Doop en Avondmaal niets dan bloote Symbolen waren, maar hun scheen het toe, dat door die Symbolen beteekend werd, niet de noodzakelijkheid van te lijden, maar wel die goddelijke werking, waardoor de mensch herschapen, geheiligd en gevoed wordt; Doop en Avondmaal, volgens hen, deelen den geest Gods geenszins mede, maar geven alleen te kennen, wat er in onze zielen plaats grijpt, en zijn zooveel als het teeken der kracht, die van den hemel op de geloovigen neerdaalt. (2)

Vroeger dan deze laatste schoone ontdekking, was

(1) Zie Möhler Symbolique, T. 2, pag. 121.
(2) Zie Möhler ibid. pag. 135.

de vond van Calvyn, die, met zijnen geest den Bijbel verklarende, daarin uitdrukkelijk las, dat onze eerste stamvader Adam zijnen val niet had kunnen vermijden, en zich desniettegenstaande door de overtreding van Gods gebod *schuldig* had gemaakt; gedrogtelijke leer, die, terwijl zij 's menschen vrijen wil loochende, te gelijker tijd, God lasterde, Hem die de heiligheid zelve is, tot oorzaak maakte van het kwaad der zonde. (1)

Maar wat haalde de Protestantsche geest ook al niet uit den Bijbel! sedert de afgevallen monnik het sein gegeven had tot den opstand, en door oproerige taal zijne aanhangers had overgehaald, om voortaan niet meer te luisteren naar het onderrigt der Katholieke Kerk; — sedert, krachtens het Protestantsch grondbeginsel, elk *individu* voor zich de plaats had ingenomen van die onfeilbaar leerende Kerk; sedert dien tijd waren, bij eene talrijke en schielijke vermenigvuldiging van secten, de ongehoordste en tegenstrijdigste Schrift-verklaringen omtrent de gewigtigste punten der geloofsleer, niets buitengewoons, terwijl elke partij hare nieuwe Dogmatiek alleen op Gods woord zegde gegrond te zijn; zoodat men van den Bijbel door partijen verklaard met waarheid zeggen kon:

«Hic liber est in quo quaerit sua dogmata quisque;
Invenit et pariter dogmata quisque sua.»

dat is: *In dit boek zoekt elkeen zijne bijzondere leerstellingen, en — elk een vindt ze daar ook in. Luther*, bij voorbeeld, om dit hier in 't voorbijgaan aante-

(1) Zie Bossuet, *Histoire des variations des Eglises Protestantes*; edit, orig. Tom. 2, pag. 409.

teekenen, *Melanchton*, *Bucer* en nog vier andere Hervormers, *vonden* in den Bijbel, dat de wet van het Evangelie *niet* verbood van met twee vrouwen te gelijk in den huwelijken staat te leven; waarom deze hoofden der Hervorming dan ook aan den Hessischen Landgraaf *Philippus*, die hen geraadpleegd had, terug schreven, dat hij, ofschoon gehuwd met Christina van Saxen, zonder zijn geweten te bezwaren, ook nog met Margareta von Saal een wettig huwelijk kon aangaan; hetgeen kort daarop ook werkelijk plaats had. (1)

Het duurde niet lang of het Protestantisme kreeg eenige weinige begunstigers in Italie, en Siena gaf het licht aan twee Hervormers, *Faustus en Laelius Socinus*, die, even gelijk hunne voorgangers, luid op predikten, dat de Bijbel voor den eenigen geloofsregel van den Christen moest worden aangezien, en elks *individuële* rede de *authentieke* uitlegster was van dat gedrukte wet-boek.

Maar hielden de beide *Socinussen* zich aan het grondbeginsel van Luther en Calvyn, zij overtroffen deze hervormers verre in het getal van nieuwe leerstukken, die, volgens hunne Bijbel-verklaring, in de heilige Schriften vervat waren. Onder andere ongehoorde nieuwigheden, vonden zij daarin dat, hetgeen de overigen *erfzonde* noemden, niets anders was dan eene ijdele hersenschim, en dat het voor eene grove dwaling moest gehouden worden te denken, dat de val van den eersten mensch noodlottig zou geweest zijn voor zijne gansche nakomelingschap. Zoo was er ook, volgens hunne uitlegging, in de Heilige

(1) De bewijsstukken, deze ergerlijke daadzaak betreffende, kan men nalezen in Bossuet's *Histoire des variations* etc., Tom. 1, pag. 328—354.

Schriftuur nergens sprake van eenen God in drie personen; en werd Jesus Christus in den Bijbel hier en daar *God* genoemd, dan moest, volgens de Socynen, die benaming, in eenen overdragtelijken zin verstaan worden van den *Zoon des menschen;* in een woord, er stond, volgens hen, niets in den Bijbel opgeteekend, dat de bevatting van 's menschen rede te boven ging; ook loochenden zij alle de geheimen van de Godsdienst, zelfs *de algemeene verrijzenis des vleesches.* (1)

(1) Zie Möhler Symbolique, Tom. 2, § 87—91. Een van de redacteurs der *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1829, pag. 379) vraagt: «*of er niet te veel grond gelaten worde voor het geheimzinnige en aan het ongeloof* (sic) *van onzen tijd, indien men de stelling, dat de onbegrijpelijke God, als Vader, Zoon en H. Geest bestaat en werkt,*» *hooger, dan als Kerkgevoel, of begrip van menschen, verheft, en op de lijst der geopenbaarde waarheden plaatst?*

Maar zie hier nog een ander voorbeeld waaruit men kan opmaken, hoe ver de redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen* het door hare Bijbel-uitlegging in de verlichting gebragt heeft. In het eerste stuk van dat tijdschrift voor 1834 (*boekbeschouwing*) wordt *Maurits van Werdenberg of de Vrijgeest* gerecenseerd. De schrijver nu van deze wijsgeerig godsdienstige Roman, de heer H. J. Abring, had, op pag. 263, God den *drieëenigen* genoemd. Maar hiertegen komt de Recensent op en zegt met zijne orakelstem: «*hiervan vinden wij in den Bijbel geen voorbeeld. De éénige God wordt door ons noodzakelijk uit driederlei oogpunt beschouwd, absoluut, objectief en subjectief. Boven tijd en ruimte verheven, bestaat de onzigtbare Vader van allen buiten de grenzen van ons kenvermogen, absoluut of volstrekt. Wij voorgevoelen Hem, maar kennen Hem niet. Zinnelijk spiegelt Hij zich voor ons af in Zijnen Zoon of Evenbeeld, Jesus Christus, het slechts eenmaal in de Geschiedenis verwezenlijkte Ideaal der Menschheid, daarom ook betiteld als Gods éénigeboren Zoon; alzoo bestaat Hij, te onzen opzigte, objectief of voorwerpelijk. Bovenzinnelijk doch gewaarwordelijk tevens woont en werkt Hij, in meerdere of mindere mate, in al Zijne redelijke Schepselen, als die Heilige Geest, of dat hooger beginsel hetwelk hen boven het stoffelijke verheft, voor de onsterfelijkheid vatbaar maakt, en de bron is van al het edele en schoone: alzoo bestaat Hij in ons binnenste subjectief of onderwerpelijk.* En hiermede heeft de Recensent ons uitgelegd, hoe de woorden van

Ziedaar nu uit eenige daadzaken aangetoond, waarhenen het Protestantsch grondbeginsel leidt, in deszelfs toepassing op de uitlegging der gewijde Schriften; en hoe de *Reformatie*, onder den invloed van haren grondregel, met den Kanon handelde, hebben wij reeds vroeger gezien. (1)

Ondertusschen, *hetzij* dat de *Reformatie* zich schaamde over hare oneindige verdeeldheid in de geloofsleer, eene verdeeldheid die zoo in het oogloopend afstak bij de eenheid der Katholieke Kerk, van welke zij zich had afgescheurd; — *hetzij* dat de aanvoerders der partijen begrepen, dat het hervormen eindelijk gestaakt moest worden, om niet spoedig even zoo

Christus moeten verstaan worden wanneer hij zegt (Matth. 28, v. 19) tot zijne Apostelen: «*Gaat en onderwijst alle volkeren, hen doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.*»

(1) Wij laten hier eene zinsnede volgen van den heer Audin, die eene *ware* geschiedenis geschreven heeft van het leven, de geschriften en de leerstellingen van Calvyn. Deze geleerde zegt (*histoire de la vie, des ouvrages et des doctrines de Calvin*, par M. Audin, Paris 1841, Tom. 1, pag. 70), sprekende over de eerste aanhangers van dien Hervormer, het volgende: «*La bible étoit leur livre de prédilection. Ils parlaient, a l'instar du Christ, en apologues. On les nommait les Chrétiens de la primitive Eglise. Il ne leur manquait pour leur ressembler que l'unité de foi: il suffisait de les ecouter parler pour se convaincre que leur symbolique était diverse, comme leur figure. Les uns enseignaient le sommeil des ames après cette vie jusqu'au jour du jugement dernier; les autres, la nécessité d'un second baptême. Il y avait dans ce troupeau, des Lutheriens qui croyaient a la presence réelle, et des Zwingliens qui la rejetaient; des apôtres du libre arbitre et des défenseurs du fatalisme; des Melanchtoniens qui admettaient une hiérarchie ecclésiastique; des Carlostadiens qui soutenaient que tout Chrétien est prêtre; des réalistes enchaînés au mot; des idéalistes qui ployaient la vocable a la pensée; des rationalistes qui rejetaient tout mystère; des mystiques qui se perdaient dans les nuages; et des anti-trinitaires, qui comme Servet, n'admettaient que deux personnes en Dieu. Ces docteurs portaient tous avec eux le même livre: la Bible.*»

vele secten als ledematen te tellen in de *gezuiverde* kerken; — *hetzij* om andere reden nog, die wij hier niet noodig hebben verder optehalen; — zeker is het, dat het weldra wemelde van kerkvergaderingen, *canones, articuli, confessiones fidei, declarationes, formula consensûs*, en zoo voorts, die vervolgens aan de verschillende Protestantsche *fracties*, welke zij betroffen, werden opgelegd als geloofsregel, waaraan zij zich moesten houden. (1) Door dezen maatregel nu

(1) Wie bijv. de Dordsche besluiten *niet* teekende, werd als een verfoeijelijke ketter verbannen. Zie Vaderl. Letteroefen., 1834 (Boekbeschouwing), pag. 387. Op het onderteekenen der formulieren *quia*, of bloot *quatenus*, zullen wij bij eene andere gelegenheid nog wel eens terugkomen. — Men kan een allerbelangrijkst artikel lezen over de *geloofsbelijdenissen* in Audin's *histoire de la vie, des ouvrages et des doctrines de Calvin*, Tom. 2, Chap V, pag. 104—116, Paris 1841.

Zie hier wat betrekkelijk het gezegde geschreven is door een' **Protestantschen tijdgenoot van de Synode van Dordrecht** (*antidotum ende naerder openinghe van het eyghene ghevoelen des nationalen Synodt, ghehouden binnen Dordrecht, annis 1618 en 1619. Ghedruckt in 't jaar ons Heeren 1619, pag. 4, 5*): «*alhoewel dat vele in onse lieve Vaderlandt na al over een gheruymen tydt tegen den meesten hoop van de wereldt, wel ernstelijk hebben ghesustineert ende staende ghehouden, dat men in materie van Religie ende Godts-dienst, op gheen decreten ofte besluyten van menschen, Concilien of Synoden, hoedanighe die oock souden moghen gheweest zijn, of noch wesen, maer alleen op het reyne ende suivere woordt Godts, als op een vasten, ghewissen, ende onfeylbaren reghel ende recht-snoer, letten ende ster-oogen moet: soo siet men nochtans dat onder dese oock dieghene, die die selvighe aldermeest gedreven, ende in hare vlagge ende standaert, als een kenteecken, altijd ghevoert hebben, doen het haar alsoo wel te passe quam, nu zijnde boven windt gheraeckt, ende door haren hoogh-moet ende voorspoet grootelycks verblindt, wederom het oude deuntjen beghinnen te singhen, ende het hooft gheheel laten hanghen na het oordeel van Synoden en Concilien, die quansuys niet Papistische maar Ghereformeerde Synoden ghenaemt worden.....*»

Over de Synode van Dordrecht oordeelt de redactie der Vaderl. Letteroef. aldus (1834, Boekbes., pag. 504): «*naar ons inzien is zij* (de Dordrechtsche Synode) *aan de grondleer der Hervorming ten halve* (dit is keurig) *getrouw gebleven. Het uitsluitend gezag des Bijbels heeft zij erkend, maar niet het vrije onderzoek des*

werd een tijd lang het weelderig opkomen van telkens nieuwe secten, ten minste gedeeltelijk, onderdrukt. Maar hoe handtastelijk toonde zich de *Reformatie*, door dit behoedmiddel, in tegenspraak met zich zelve! Opgestaan tegen het gezag der Katholieke Kerk, waarin zij weigerde een leerambt te erkennen, dat door hoogeren bijstand voor dwaling wordt bewaard, had de Hervorming luid op gepredikt en overal voor grondregel uitgebazuind, dat men voortaan in het stuk van godsdienst geen menschelijk (?) gezag, welk dan ook, zou erkennen; dat de Bijbel alleen moest gelden als eenigste geloofsregel, en dat ieder een, zonder uitzondering, de *authentieke* uitlegger was van dat geschreven wetboek: en nu, — nu aarzelt die zelfde *Reformatie* niet zich door eenige van *hare menschen* een gezag in geloofszaken aan te matigen, dat zij aan de Katholieke Kerk niet had willen toekennen; nu aarzelt zij niet, haar grondbeginsel, met der daad, verloochenende, in het stuk van Godsdienst een menschelijk gezag op te leggen, en geloofsartikelen voor te schrijven, waaraan hare aanhangelingen verpligt zijn zich te houden. Welk eene dwingelandij! maar ook, van den anderen kant, welke verachtelijke sla-

Bijbels, voor hetwelk de Hervormers, die geenen geloofsregter wilden dulden, hadden geijverd. Integendeel heeft zij de magt, om de Bijbelsche leer te verklaren, en HARE *opvatting derzelve, als de eenige regtzinnige, voor haren tijd en voor de toekomst verbindend te maken, tot zich getrokken. Zij heeft gesproken en beslist als geloofsregter. Dit blijkt uit alle hare handelingen en geschriften. Zij heeft de Remonstranten veroordeeld, «uit »Gods woort ghenoegsaem* (!) *bewust zijnde van de macht die »haer toecomt, navolgende ooc de voetstappen van alle wette»lycke* (?) *so oude* (?) *als nieuwe Synoden, en gesterckt zynde »met de auctoriteyt der H. M. Heeren Staten Generaal.»* (!!)

vernij voor hen, die zich aan dat willekeurig geweld onderwerpen!

Ondertusschen was door dit dwangmiddel de natuur van het Protestantisme gewelddadig onderdrukt, en het kon niet anders of die natuur moest spoedig hare verkrachte regten hernemen.

En zoo geschiedde het ook: de maatregelen die men genomen had waren niet vermogend genoeg om eenige duurzame vastheid te geven aan den lossen grond van het Protestantisme; en die lange reeks van formulieren, geloofsbelijdenissen, *canones*, *articuli*, en zoo voort, dienden bijna anders nergens toe, dan om de onwraakbaarste getuigenissen af te leggen van dien geest van verdeeldheid, waardoor de Evangelische gemeente zoo onophoudelijk afbrokkelde; het getal van nieuwe Protstantsche Kerkjes groeide nog altijd aan, en geen einde was er te zien aan de zucht tot *hervormen*. Zelfs de Synode van Dordrecht, hoe onfeilbaar zij zich ook aanstelde, vermogt niets op de Arminianen; en waarom ook waren deze *menschen* minder onfeilbaar dan die weinige *menschen* in eene stad van Holland bij elkander gebragt, om daar, in eene vergadering, *Nationale Synode* genoemd, de Arminianen te veroordeelen? Het was inderdaad allerbelagchelijkst de vaders van Dordt aan hunne mede-Protestanten de wet te zien voorschrijven, hen verpligtende om zich te onderwerpen aan de besluiten van een Concilie, dat geen ander gezag had dan dat van Prins Maurits, die het had doen vergaderen, en door zijn geweld deszelfs uitspraken wist te bekrachtigen.

Maar, om na dezen uitstap, tot onze zaak terug

te keeren, laat ons nu verder voortgaan met de beschouwing van het Protestantsch grondbeginsel en deszelfs toepassing op den Kanon des Bijbels en de uitlegging der heilige Schriften; want uit die toepassing moeten wij opmaken, zoo als vroeger gezegd is, of de Protestanten, al of niet, regt hebben om zoo hevig tegen Strauss uit te varen.

De Arminianen, die, gelijk bekend is, vervolgens Remonstranten genoemd zijn geworden, bepaalden zich niet bij de leerstukken die hen, in den beginne, als nieuwe secte daarstelden tegenover de Gomaristen of contra-Remonstranten; Prof^r. Muntinghe komt er voor uit, als hij van hen sprekende, zegt: *Doctrina Remonstrantium jam ab initio ad Semi-pelagianismum propè accessit. Paullatim verò alii Remonstrantium ad Semi-pelagianismum, alii ad Pelagianismum vergere caeperunt; imò fuerunt etiam, qui Arianismi, Sabellianismi ac Socinianismi suspecti essent. Deinde Remonstrantes, abdicatis omnibus libris symbolicis et confessionibus, omnes in Societatem suam receperunt et recipiunt adhuc, qui generatim Jesum Christum agnoscant servatorem generis humani, ità quidem, ut cuique concedant libertatem, sensum, quo sit Jesus servator, e suâ ipsius sententiâ definiendi,»* (1) dat wil zeggen: «*Reeds in den beginne, was de leer der Remonstranten niet verre af van het Semi-pelagianismus; en langzamerhand begon een gedeelte der Remonstranten naar het Pelagianisme over te hellen, terwijl het ook niet ontbrak aan dezulken die van Arianisme, Sabbellianisme en Socinianisme verdacht waren. Vervolgens maakten de*

(1) Zie Muntinghe Theol. Christ. Compend. Tom. II, pag. 88-89. edit. 2, Groningae 1822; — en Möhler Symbolique, Tom. 2, p. 262

Remonstranten zich los van alle gezag van geloofsbelijdenissen en Symbolische boeken, en namen in hunne gemeenschap op, gelijk zij nog doen, alle diegenen, die Jesus Christus voor Zaligmaker van het menschelijk geslacht IN HET ALGEMEEN *erkennen; want zij laten aan elk een de volle vrijheid van aan deze stelling: «« Jesus Christus is de Zaligmaker van het menschelijk geslacht »» dien zin te geven, die hem het meest behaagt.»*

Maar al wat wij tot dus verre gezien hebben was nog slechts een begin van hetgeen weldra moest volgen; de geest van het Protestantisme zal zich niet bepalen bij het wegredeneren van eenige waarheden van de christelijke godsdienst. Een nieuw tijdperk gaat open, waarin dat regt van vrij en onafhankelijk oordeel den vroeger door het Protestantisme aangenomen Kanon nog verder verminken, de goddelijke ingeving des Bijbels zelve aanranden, en die daadzaken der H. Schriftuur, die tot de bovennatuurlijke orde behooren, tot gewone en dagelijksche gebeurtenissen zal verlagen. En om het werk der verwoesting te voltooijen, zal de Protestantsche Kritiek, den Bijbel, zelfs niet meer als geschiedenis laten gelden, maar hem grootendeels in een fabel-boek *hervormen.*

Semler dan, bedenkende dat de Protestanten een zeker getal schriften hebben, hier meer, daar minder, die zij zeggen op eene bovennatuurlijke wijze door God ingegeven te zijn; Semler, zeggen wij, als echt Protestant, gebruik makende van Kritisch onderzoek, wilde door zijn eigen oogen *zien* of gezegde Schriften inderdaad die hoedanigheid hadden, welke men er aan toeschreef. Voor hem nu was de

innerlijke overtuiging die iemand gevoelde van de waarheid in eenig boek vervat, het zeker kenmerk dat zoo een boek door God was *ingegeven;* en ingevolge dit zonderling *criterium*, dat overigens niet *wezenlijk* verschilde van datgene, welk wij vroeger zagen aangewend door het hoofd der Hervorming, schrapte Semler een goed gedeelte van den Kanon uit. En wat deze Luther II daarvan nog staan liet, kwam, uit den smeltkroes van zijne uitlegkunde, geschuimd en gelouterd van alles wat er te bovennatuurlijk uitzag. Die kunst van de wonderen in de H. Schriften vermeld tot gemeene en alledaagsche gebeurtenissen te verwerken en te hervormen, had Semler bijzonder te danken aan zijn zoogenaamd *accommodations-system*, gelijk ook aan die *theorie* door hem opgesteld, volgens welke eenige dingen in den Bijbel konden gezegd worden voor alle tijden en plaatsen te zijn, terwijl andere daarentegen moesten aangezien worden als alleenlijk op eenige tijden en op eenige plaatsen toepasselijk.

Semler was lange jaren hoogleeraar in de godgeleerdheid te Halle, en het ontbrak hem niet aan leerlingen die zijne voetstappen drukten, en daarna zelfs hunnen meester voorbijstreefden. Eerst door Michaelis en later door Eichhorn en Paulus werd het vernielingswerk voortgezet, onder Semlers handen reeds zoo verre gevorderd, terwijl de *Reformatie*, uit hare natuur onvermogend om het geweld dier openbaringsloopers te bedwingen, dit tooneel van verwoesting moest aanzien, met het knagend geweten van daartoe allereerst het sein te hebben gegeven. Niet meer aan eenige boeken van den Bijbel werd nu nog de

goddelijke ingeving betwist, neen, maar die goddelijke ingeving zelve werd als een onding op zijde gesteld. Ook was het wel te voorzien, dat de bovennatuurlijke *idée* van een boek onder Gods bijzondere ingeving geschreven, geene genade zou vinden bij eene *Kritiek*, die aan de bovennatuurlijke daadzaken van den Bijbel geen anderen oorsprong moest toeschrijven dan aan elk ander boek.

Men ging dan voort met de H. Schrift zoo uit te leggen, dat daarin niets voorkwam dat niet geheel en al natuurlijk was en allezins bevattelijk voor de rede; maar hoe men haar ook plooide, men ontkende toch niet dat zij eene *geschiedenis* bevatte, en dat men daarin op historischen bodem verkeerde. Nogtans begon de Hervorming alreeds hier en daar te spreken van *Mythen* in den Bijbel. Eichhorn gaf den toon aan door zijne *mythische* verklaring van de geschiedenis van Adam's val, en van het Evangelisch verhaal der geboorte van Jesus Christus. Aanvankelijk echter werd de *mythische* uitlegging beproefd, alleen maar op eenige weinige stukken der gewijde geschiedenis; maar weldra werd deze nieuwe uitlegkunde in eene ruimere mate toegepast. De *mythische* verklaring van den Bijbel werd tot een soort van *systeem* gebragt: men onderscheidde in de H. Schrift, *historische*, *philosophische*, *poëtische* en *morale mythen*, waarbij nog dezulke kwamen, die men gemengd noemde, als zijnde volgens onze Theologanten of liever Mythologanten, te gelijker tijd *historisch* en *philosophisch*. Gabler, Ammon en Berthold verklaarden de heilige Schriften van uit dat *mythisch* oogpunt, terwijl Bauer, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Akademie

van Tubingen, zijne wijze van de Bijbelsche geschiedenissen te beschouwen openbaar maakte in een werk, waaraan hij zich niet schaamde den titel te geven van *Hebreeuwsche Mythologie*. Na Bauer kwamen Bohlen en Vatke, die in ruime mate het hunne bijdroegen tot de *fabelkunde* van het Oude Verbond. Maar daarbij bleef het nog niet; ook de geschiedenissen des nieuwen Verbonds moesten aan deze uitlegkunde getoetst worden, en zóó kwam het grootste gedeelte der Evangelie-geschiedenis van den H. Matthaeus, in *Mythen* hervormd, uit de handen van Sieffert.

En ziedaar den staat waartoe de *Reformatie*, krachtens haar grondbeginsel, den Bijbel, haren eenigsten geloofsregel, gebragt had, toen Strauss verscheen.

Nu zij het mij geoorloofd te vragen: wat leert ons, ten opzigte van het grondbeginsel der Protestanten, dat weinige, welk wij hier uit de godsdienstgeschiedenis van het Protestantisme hebben aangestipt?

Wij zagen dat de toepassing van dat beginsel, in deszelfs eerste tijdvak, zich kenmerkte door eene talrijke en schielijke vermenigvuldiging van secten, in tegenspraak met elkander over de gewigtigste punten der Christelijke Dogmatiek; wij zagen te gelijk hoe reeds toen, de *Reformatie*, door het orgaan van hare hoofden, de goddelijke ingeving van eenige der Bijbelsche boeken aanrandde; nogtans werd toen nog algemeen erkend en aangenomen dat de Bijbel *geschiedenissen* bevatte, — en geschiedenissen van *bovennatuurlijke* daadzaken, — en geschiedenissen onder Gods bijzondere *ingeving* opgeschreven.

Vervolgens, en hier is het Protestantsch grondbegin-

sel in zijn tweede tijdvak van ontwikkeling en toepassing, — vervolgens vond men ja, nog wel eene geschiedenis in den Bijbel, maar eene geschiedenis, die niets bovennatuurlijks bevatte, en alleen uit gewijde en alledaagsche gebeurtenissen was zamengesteld; even zoo weigerde men nu ook aan de gewijde Schriften der Christenen, eenen anderen oorsprong toe te kennen, dan aan de *Kings* der Chinezen of aan de *Vedas* der Brahmanen.

Eindelijk, en dit is een derde tijdvak, gaf men nog wel toe dat de Bijbel geschiedenissen inhield, maar zoodanige die ondermengd waren van *mythen*, en daarvan verklaarde men ook zelfs de boeken van het Nieuwe Verbond op lange na niet vrij.

Zoo stonden de zaken geschapen toen Strauss zich vertoonde op de baan door de Hervorming geopend. En wat deed Strauss? hij deed op die baan eenige stappen verder dan zijne voorgangers; anders niet: hij paste namelijk de *Mythische* uitlegging toe, niet slechts op eene of andere daadzaak, naar het voorbeeld van vroegere Mythologanten, maar op de geheele geschiedenis van het Evangelie: «*Längst hat man ihn*, zegt Strauss, *auf einzelne Theile derselben angewendet, und er soll jetzt an ihrem ganzen Verlaufe durchgeführt werden;*» (1) dat is: «*al overlang is de mythische wijze van verklaren gebruikt geworden voor eenige enkele stukken van het Evangelie; nu eerst gaat zij op die geheele Evangelie-geschiedenis toegepast worden.*»

Nu zegge elk onbevooroordeelde, die gelet heeft op hetgeen wij tot hiertoe voor oogen hebben gehou-

(1) Zie de voorrede van Strauss voor de eerste uitgave van zijn werk.

den, of de Protestanten regt hebben om tegen Strauss, den Protestant, zoo hevig uit te varen. Wij voor ons durven volmondig uitroepen: Neen; het Protestantisme heeft daartoe geen regt. Wat Luther en de eerste hervormers mogten doen, en aan Semler en Sieffert niet kon verboden worden, daartoe had ook Strauss het volste regt. *Idem licuit Valentinianis* (zegt Tertulliaan), *quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni;* (1) dat is: *wat Valentinus doen mogt, mogten ook de Valentinianers doen, en een regt dat Marcion zich had aangematigd, kon geenszins geweigerd worden aan de Marcioniten.*

(1) Tertull., de prescriptione haeretic. pag. 217, 218 edit. Rigaltii, Lutetiae. Paris, 1664.

BIJLAGE.

Wij laten hier eenige bewijzen volgen tot staving van hetgeen tot dus verre gezegd is.

a. Luther schreef (Tom. 2, Lat. p. 155, ed. Jenae, a. 1557): *in his quae sunt fidei, quilibet Christianus sibi Papa et Ecclesia est;* dat is: *in geloofszaken is elk Christen voor zich en Paus en* (leerende) *Kerk.*

b. Jan Calvyn schreef (Instit. Christ. Lib. XIV, Cap. 9): *Concilii definitio pondus suum habeat neque tamen examen impediat;* dat is: *het besluit van eene Kerkvergadering moet voor gewigtig gehouden worden, maar hetzelve mag toch geen beletsel wezen voor het (particulier) onderzoek;* dat wil zeggen: de *individuele* rede moet oordeelen of de Kerkvergadering goed of niet goed geoordeeld heeft.

c. Het tweede van de Smalkaldische artikels luidt zoo: *Regulam certam habemus, ut videlicet verbum Dei condat articulos fidei, et praetereà nemo; ne Angelus quidem;* dat is: *geloofspunten stellen kan de Bijbel alleen, en anders niemand, geen Engel zelfs.* Maar de Bijbel is eene stomme letter, aan welke een bepaalde zin moet gegeven worden, om haar, als ware het, *sprekende* te maken; waaruit volgt dat het, in 't eind, altijd de *individuele* rede is, welke de geloofspunten bepalen moet; want mogt iemand *haar* eene verklaring van den Bijbel opdringen, waaraan *zij* zich zou moeten houden, dan kon men haar daardoor ook geloofsartikelen opdringen; en dit mag niemand doen; *nemo, ne Angelus quidem.*

d. In het tweede hoofddeel van de *Confessio Helvetica* leest men (zie *corpus librorum symbolicorum qui in ecclesiâ Reformatorum auctoritatem publicam obtinuerunt;* Elberfeldi 1827, pag. 6): *non alium sustinemus in causâ fidei judicem, quam ipsum Deum, per Scripturas sanctas pronunciantem, quid verum sit, quid falsum, quid sequendum sit, quidve fugiendum;* dat is: *In geloofszaken willen wij voor regter niemand anders erkennen dan God zelven, die door zijn geschreven woord uitspraak* (?) *doet en ons zegt, wat waar, wat valsch, wat te volgen of wat te vermijden is.*

e. In de *confessio Gallicana* (zie *corpus libr. symbol.* etc. *edit. supra laud. p.* 111) heet het: *non tantùm ex communi ecclesiae*

consensu, sed etiam multo magis ex testimonio et intrinsecâ spiritûs sancti persuasione docemur illos (libros canonicos) *ab aliis libris ecclesiasticis discernere;* dat is: *niet slechts uit de algemeene overeenstemming der Kerk, maar ook en veel meer nog uit de getuigenis, en de inwendige overreding van den heiligen Geest, weten wij wat voor Gods geschreven woord moet aangezien worden, en wat niet als zoodanig mag gelden.* Dat wij door *inwendige overreding van den heiligen Geest* hier verstaan mogen de *uitspraak der individuële rede*, zal wel geen Protestant ons *nu meer willen betwisten.* Of zou de heilige Geest van tijd tot tijd zich zelven hebben tegengesproken? Zou, om eens iets te noemen dat nog versch in het geheugen ligt, zou die Geest van waarheid, gesteld eens dat hij aan Protestanten iets *getuigt*, aan den Predikant Engels, (1) die niet zeer gunstig denkt over den zendbrief van Jacobus, iets anders *getuigd* hebben, dan aan van der Palm, bij voorbeeld, die de goddelijke ingeving van dien brief verdedigt?

f. De *Confessio Belgica*, door de Vaders van Dordrecht goedgekeurd, zegt ook, even gelijk de *Confessio Gallicana*, dat de *inwendige* getuigenis van den heiligen Geest ons leert of een boek al of niet onder de heilige Schriften moet gerekend worden (zie *corpus Libr. Symbol. edit. suprà laud. pag.* 172).

g. Let hier ook op het *criterium* dat Luther volgde om te beslissen, wat al of niet voor Kanonieke Schrift gehouden moet worden.

h. In zijnen *Kirchenpostill* (epist. Epiphan.), een boek voor het volk geschreven, zegt Luther: *S. Paulus macht Doctores in der H. Schrift alle die den Glauben haben, und sonst niemand. Dieselbigen sollen richten und urtheilen alle Lehre; und ir Urtheil soll gelten, es treffe den Papst, Concilia, und alle Welt an;* dat is: *De H. Paulus maakt tot leeraars in de H. Schriftuur elk een, die het geloof heeft*, (2) *en behalve dezen niemand; zij zijn het ook die over de waarheid of valschheid van elke leer moeten oordeelen; en hun oordeel moet gelden, het betreffe den Paus, de Kerkvergaderingen, of wie dan ook.*

i. En dat men van opgenoemd grondbeginsel, in vervolg van tijd, niet afgegaan is mogen de volgende aanhalingen bewijzen.

(1) *Geloofs-roem. De leer der regtvaardiging door geloof in Jesus, beschouwd, in het licht van Gods woord, als de hoofdwaarheid des Evangeliums; den grondslag der Protestantsche Kerk in het algemeen, en der Hervormd Gereformeerde* (wat is dat nu?) *in het bijzonder;* enz. 1ste stuk, *door* R. Engels, *Predikant te Nieuwolda. Groningen*, 1835.

(2) En wie, die zich voor leeraar opwierp, meende niet *het geloof te hebben?* En hoe kon Luther aan Calvyn, bijvoorbeeld, bewijzen dat deze *het geloof niet had?* Zou de *Evangelische Kerkbode* op deze eenvoudige vraag wel eens willen antwoorden!

«*Wij houden tegen de Roomsche Kerk staande, dat het oordeel van onderscheiding aan alle gelooviyen toekomt,*» zegt Petrus Nieuwland, leeraar der Hervormde gemeente in 's Gravenhage, in zijne letter- en oudheid-kundige verlustigingen; 2e deel, bladz. 84.

k. In de Vaderlandsche letteroefeningen (1833, pag. 458), lezen wij het volgende: «*Aanvankelijk hadden gewis de Protestanten slechts één doel, om den Bijbel tot het rigtsnoer aan te nemen van hun godsdienstig geloof en leven. Maar, schoon zij het hoog en verbindend gezag van het geschreven Woord erkenden, en het ongoddelijke der aloude overleveringen verwierpen, bij het handhaven der vrijheid van eigen onderzoek en oordeel ontstond weldra, en in lateren tijd, verschil van Schriftverklaring en gevoelens, zelfs onder de meest beroemde vraagbaken der menigte.*»

l. «*Freedom of inquiry*, zegt Bruce (Sermons bij William Bruce, Londen 1826; epistle dedicatory, pag. VII), *and the privilege of private judgment, are the parents and guardians of Protestantism;* dat is: *Daarstellers en behouders van het Protestantisme zijn de vrijheid van onderzoek en dat voorregt, hetwelk iedereen heeft, om in 't stuk van godsdienst zijn eigen oordeel te volgen.*

m. In zijn werkje getiteld: *voordeelen van den geest der eeuw* (te Leyden, 1823; tweede druk; bladz. 3), spreekt J. Roemer, zijne mede-Protestanten zoo toe: «*Is er niet een helderder licht voor u allen opgegaan met opzigt tot de geloofsleer, als alleen gegrond op het heilige Woord Gods, ons in zijne openbaringen medegedeeld? Gij zijt niet afhankelijk van het gezag van menschen (?) die u gevoelens voorschrijven, welke zij voor waar en onfeilbaar houden, en waaraan gij, zonder onderzoek, u moet onderwerpen, om Christenen te heeten. Geene Kerkelijke Vergadering geeft u de wet, hoe en wat* (1) *gij gelooven moet. Geene banbliksem verstomt* (2) *u.*

(1) Bij gevolg is ook de Dordsche Kanon der heilige Schriften niet verpligtend, maar het blijft aan de *individuele* rede voorbehouden te beslissen, of een Bijbelboek al of niet door God is *ingegeven*, en tevens ook, hoe men dat *ingeven* verstaan moet.

(2) Ei! als dat zóó is, heer Roemer! dan gaat het nu anders dan vroeger. Want Prof. Rooijaards (in zijn *Hedendaagsch Kerkregt bij de Hervormden in Nederland*, Utrecht, 1834, 2e Deel, § 59, pag. 372) sprekende over de kerkelijke tucht in de Nederlandsche Hervormde Kerk, zegt dat die tucht was «*heimelijk of openbaar. De kerkelijke* (hiervoor zal men waarschijnlijk «de *heimelijke*» moeten lezen) *tucht werd door Leeraars en Opzieners, ook door Leden der gemeente, uitgeoefend in broederlijke vermaning. Zij duidde het Christelijk opzigt over den gevallen broeder aan. Maar vooral werkte de openbare tucht, die door de Predikanten en Ouderlingen geoefend werd, hetzij door bestraffing van den gevallen broeder voor de Vergadering van Predikanten en Ouderlingen, hetzij, na hardnekkige verwerping van de vermaning des Kerkeraads, door censuur, of ontzegging van het Avond-

n. Wij zullen met eene plaats uit van der Palm (zie 's mans *Verhandelingen, Redevoeringen en losse Geschriften;* 3de deel; *Leerrede ter bevestiging van J. W. Kist als leeraar in de Hervormde Gemeente te Zeist;* bladz. 326 deze noot eindigen. «*Beschouwt gij het* (het leeraarsambt) *van de zijde des Dienaars, welk eene roeping* (!) *is het, uitdeeler te zijn van zulke verborgenheden, verkondiger van dien raad van God aan het menschdom! Het is waar, wij bezitten dat woord der genade zelve in de onfeilbare schriften van Jesus gezanten* (dus niet in de boeken van het Oud Verbond?); *wij zelve hebben toegang tot de bron der heilige openbaring, en mogen en moeten ons aan dezelve laven; als beter* (!!) *onderrigte Christenen, laten we ons door niemand het regt daartoe betwisten; het is geene leer der Kerk of Kerke-dienaren, maar de leer des Bijbels, waarop we onze hoop voor de eeuwigheid bouwen; en wat men ons daarvoor aanprijze, of opdringe, wij gelooven niet een iegelijken geest, maar beproeven* (te weten: door onzen particulieren geest) *de geesten, of zij uit God zijn.*»

Het zij ons vergund hier nog deze bemerking te maken, dat namelijk de *Reformatie*, krachtens haar grondbeginsel, volgens welk zij aan de *individuele* rede moet toekennen, het opperst gezag in de zaak der Godsdienst, volstrekt geen aanspraak kan maken op *Supernaturalisme*, maar eigenlijk niets anders is dan een bedekt *Rationalisme*. Want er bestaat geen midden tusschen *Supernaturalisme* en *Rationalisme;* het *Supernaturalisme* nu is daar waar *de mensch van God leert* wat hij moet gelooven; overal daarentegen waar de mensch zich zelven zijne Godsdienst voorschrijft, en daarin niet, hetzij middellijk, hetzij onmiddellijk, door God ondewezen wordt, daar kan, meenen wij, van *Supernaturalisme* volstrekt geene sprake meer zijn.

maal; hetzij, waar ook nu de verbetering uitbleef, door de afsnijding van de Gemeente, of den Christelyken BAN (in eene noot staat hier: «dit (de Ban) wordt in onze Kerkorden gewoonlijk genoemd: de *uiterste remedie;* welks uitvoering naauwkeurig beschreven is in de *Kerkorde van Dord*, 1618. Hiertoe strekt het formulier van den *Christelijken Ban*»). *Men noemde dit*, gaat Rooyaards voort, *de uitoefening van de sleutelen des Hemelrijks. Dezelve werd uitgeoefend zoowel in betrekking tot de leer, als tot het leven.*» — Men lette hier niet op de tegenspraak: *vrijheid van onderzoek en oordeel* als grondbeginsel vastgesteld, en toch *een banbliksem* indien gij uwe *vrijheid* gebruikende den Bijbel anders verstond dan de Dordsche Vaders, bijvoorbeeld, daarin niet gelijk zij een' God wildet zien, die voor den afschuwelijksten Tyran zou moeten gehouden worden.

CYRILLUS VERDONKERD.

(AVONDMAALSLEER VAN CYRILLUS = LEER DER KERK.)

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
1 Mac. c. XV, v. 34.

Dat de Protestanten, verlegen over hun jong bestaan tegenover de grijze Moederkerk, met rusteloozen arbeid in de oorkonden der vroegere eeuwen rondwroeten, en bewijzen trachten op te sporen, om hun geslachtregister tot aan den oorsprong des Christendoms te doen opklimmen, wordt hun door de Katholieken niet ten kwade geduid, zoo zij slechts in hun *genre* blijven. Gaarne willen wij, als zij zulks verkiezen, in die onafzienbare rei van ketters, die door alle eeuwen heen van de algemeene Moeder als ontaarde kinderen verworpen zijn, hunne voorvaders onder het een of ander opzigt erkennen. Maar die onwrikbare zuilen, welke de Heer aan zijne Kerk geschonken heeft, «*ter openbaring van het ligchaam van Christus....*, «*opdat wij niet zouden zijn als weifelende kinderen, die* «*door allen wind van leering worden voortgeslingerd;*» (1) maar die doorluchtige geloofshelden, die de kroon der martelaren verworven en de echtheid van hunnen stam bezegeld hebben met het vergieten van hun bloed; maar die eerbiedwaardige en getrouwe mannen, die het pand des geloofs, hun door de Apostelen of dezer onmiddelijke opvolgers toevertrouwd, tegen alle aanvallen van dwaalleeraars verdedigd, en door eene on-

(1) Ad Ephes. IV, 12, 14.

afgebrokene opvolging, in de roemrijkste geschriften, ongeschonden aan ons hebben overgeleverd; dezen — dat de Protestanten op hunne beurt het ons niet kwalijk afnemen —, dezen zijn de onzen; dezen mogen, willen wij niet afstaan; want het is naar hen en hunne wettige opvolgers dat de Heer ons geboden heeft te luisteren; en het is in hen en in hunne wettige opvolgers, dat Hij aan zijne jongeren beloofd heeft, bij ons te blijven tot aan het einde der tijden.

Trouwens, wat zou er van ons geloof geworden, zoo wij het niet meer met zijnen oorsprong verbinden konden door de schakel der Vaderen? Wie waarborgde ons de goddelijkheid onzer gewijde boeken, zoo wij die niet hoorden bevestigen uit den mond dier overlevering? Hoe verzekerden wij ons van het regt verstand der Schriften, zoo wij niet wisten in te stemmen met den eenstemmigen zin der Kerkleeraren? (1)

(1) Om alle misvatting voor te komen, achten wij het niet ondienstig, hier te zeggen, waarin het gezag bestaat, dat wij aan de Kerkvaders toekennen. Wij zullen *Bergier* laten spreken: «In het »leerstellige en de zedeleer maakt het gevoelen van eenige Vaders, »in kleinen getalle, geen regel; men is niet verpligt hetzelve te »volgen, en nooit heeft een Katholiek zich daaraan gebonden. Maar »als dit gevoelen eenstemmig is, of ten minste door het zeer groote »gedeelte der Vaderen wordt staande gehouden, niet slechts gedu»rende eenigen tijd, maar gedurende vele eeuwen; niet alleen in »eenig oord der Christenheid, maar in de Kerken, die het meest »van elkander verwijderd zijn; dan heeft dit gevoelen kracht van »overlevering; dan wordt het gehouden voor het gemeenschappelijk »geloof der algemeene Kerk, bij gevolg, voor geloofsleer. Zóó heeft »de Kerkvergadering van *Trente* het begrepen, toen zij verbood, »aan de H. Schrift eenen *aan het eenstemmig gevoelen der Vaderen* »*tegenstrijdigen* zin te geven (Sess. 4).» Zie *Dict. Théolog.* art. *Pères de l'Eglise*, welk artikel geheel verdient gelezen te worden. Men ziet er, dat deze eerbied voor de Vaders tot aan de vroegste Oudheid opklimt. — Ook *Melanchton* meent, dat «hetgeen zij (de

Op welken prijs stonden de uitspraken onzer Moederkerk, zoo zij het kenmerk harer Apostolische oudheid miste? Neen, men verwondere zich niet, dat wij al onzen ijver voelen ontvlammen, zoo dikwerf wij onzen tegenstrevers de hand zien slaan aan het erfdeel onzer Vaderen; en, moge onze verdediging al eens warm en scherp uitvallen, omdat de aanval verraderlijk of vermetel was, men bedenke, dat het levendig bewustzijn van ons goed regt en het gewigt der zaak de stookers van dat vuur zijn.

Maar er is eene andere reden, waarom wij in het strijdperk treden, ter handhaving van de Orthodoxie der Kerkvaders; het is de taak, waarmede de Heer ons belast heeft, om de waarheid te verkondigen, ook aan onze dwalende broeders. Velen hunner kennen haar niet of miskennen haar, omdat zij, verblind door de kracht van ingescherpt vooroordeel, meenen, dat onze Kerk sedert eeuwen van haar afgeweken, en bij gevolg met de echte leer der eerste tijden in strijd is; ofschoon zij het onderling niet eens zijn over het juiste tijdstip, waarop deze ontaarding zou hebben plaats gehad. (1) Om zulken dwalenden den blinddoek af te nemen, is er derhalve geen beter middel, dan met hen in de verledenheid op te klimmen, en hen bij het helder licht van de Schriften der Vaders uit alle eeuwen van het

»Vaders) geschreven hebben, over het algemeen het gevoelen der »Kerk was, en dat het niet veilig is, van het algemeene gevoelen »der Kerk af te wijken.» *Ep. ad Trid. Mycon.*, apud J. Garet, pag. 213.

(1) Sommigen meenen, dat de vier eerste eeuwen, dus ook die van onzen *Cyrillus*, het pand des geloofs nog ongeschonden bewaard hebben. Volgens *Thomas Moore* zou de Huguenoot *Claude* geneigd geweest zijn, de *gouden eeuwen* der Kerk tot aan de 7de of 8ste uit te strekken. *Voyag. d'un Gentilh. Irland*, not. 1, p. 202.

Christendom te doen zien, dat de leer der Katholieke Kerk nog dezelfde is als die der vroegste tijden, en de zin der gewijde boeken door haar nog even zóó begrepen wordt als die, te allen tijde en overal, begrepen is door het groote deel harer Kerkleeraren. Inderdaad, deze ontdekking heeft reeds aan velen hunner de oogen geopend, en hen tot den schoot der Moederkerk teruggebragt; terwijl zij menig andere, die minderen moed of goeden wil had, ten minste bewogen heeft, om eene godsdienst, welke gedurende eene lange reeks van eeuwen eenstemmig door zóó voortreffelijke mannen beleden is, voortaan niet meer te smaden, maar haar met eerbied en ontzag te bejegenen. Wij moeten derhalve, uit liefde tot de waarheid, ook aan onze dwalende broeders verschuldigd, de schakel onzer overleveringen niet laten verbreken; wij mogen ons de ware leer onzer Vaderen niet laten ontnemen.

Met dit vóórwoord gaan wij de verdediging van den H. Cyrillus, Bisschop van *Jerusalem*, op ons nemen tegen het ongelijk, hem door den heer J. J. van Vollenhoven, in zijn specimen theologicum (1) aangedaan; waartoe wij ons des te sterker aangedrongen gevoelen, wijl het, naar de meening van den Predikant zelven, «altijd de moeite waard is, te zien, hoe iemand, «die in de Kerk geacht en met het leeraarsambt be«kleed was, destijds de Christelijke Godsdienst on«derwezen hebbe.» *Spec.* bl. 35. De hoofdvraag is, of de Katholieke leer van de Eucharistie en de Transubstantiatie in de *Katechesen* van *Cyrillus* te vinden zij;

(2) *Specimen theologicum de Cyrilli Hierosolymitani Catechebus* etc.

dat wil zeggen, of de Heilige Bisschop geleerd hebbe, dat in de Eucharistie brood en wijn *veranderd* zijn in het ligchaam en bloed van Christus, zoodat aldaar slechts *schijn* van brood en wijn, en *wezenlijk* het vleesch en bloed van Christus aanwezig is. De heer v. V., beantwoordt deze vraag ontkennenderwijze, en komt, na eene zeer weifelende beoordeeling van de hierop betrekkelijke plaatsen, ten betooge dat dezelve in eenen geestelijken zin moeten verstaan worden, tot dit stellig besluit: dat men zich ten aanzien van de transubstantiatieleer *niet* op het gevoelen van *Cyrillus* kan beroepen, nademaal deze «eene «zoodanige verandering, waardoor het brood en de «wijn *hunne* natuur gansch verliezen zouden, *niet* «*gekend heeft*,» bl. 157. Den Professor DES AMORIÉ VAN DER HOEVEN, is deze uitspraak zijns voormaligen leerlings welligt wat te gewaagd voorgekomen; Zijn Hooggel. bekend ten minste, dat v. V. zijne bewering niet verder dan «*tot eenen hoogen trap van waarschijn-«lijkheid brengt.*» (*Ev. Kerkb.*, 8 April, bl. 55). Daarentegen heeft de Schrijver van dit artikel te verstaan gegeven, dat het geloof van *Cyrillus* orthodox is, en dat de heer v. V. hetzelve *verdonkerd* heeft. Dit laatste woord nu heeft het ongeluk gehad van den Professor zeer te ergeren. «*Verdonkerd*,» roept Zijn Hooggel. uit, «*ik beken dat was mij donker!*» En toen ging de man naar zijne boekenkast, en sloeg het *Specimen* open; en men oordeele over zijne verbazing, toen hij aldaar «*eene geheele paragraaf aan de opzettelijke behandeling dier plaatsen* (over de leer van *Cyr.*) *vond toegewijd.*» (ibid.) Alsof het behandelen van eenen tekst genoeg ware, om de verdenking te ont-

gaan van hem te hebben verdonkerd!..... Wat ons aangaat; wij zullen over het *woord* met den Prof. niet twisten, maar gaan de *zaak* verdedigen. (1)

Verplaatsen wij ons een oogenblik in den vóórtijd van *Cyrillus*, en zien wij, tot welken graad van ontwikkeling de regtzinnige leer der Eucharistie reeds gekomen was. Hoe dachten hierover de Vaders, die vóór *Cyrillus* gebloeid hebben? Laat *Melanchton* getuigen: «Ik stel vast, dat zij (de uitspraken der Va«ders) uitdrukkelijk verzekeren, dat het ligchaam des «Heeren in 's Heeren Avondmaal waarlijk tegenwoor«dig is.» (2) En inderdaad, reeds had *Ignatius*, leerling van den Ap. *Joannes*, in de eerste eeuw van de dwaalleeraars, die loochenden, dat de Heiland een waar menschelijk ligchaam gehad heeft, gezegd: «Zij «onthouden zich van de Eucharistie, omdat zij niet «erkennen, dat de Eucharistie het vleesch is van on«zen Zaligmaker Jesus Christus, hetwelk voor onze «zonden geleden heeft, enz.» (3) De H. *Pius*, Paus en Martelaar, zegt in de tweede eeuw:

«Zoo er door onachtzaamheid iets van het bloed «van Christus op den grond valt, moet men het met «de tong oplikken en de plank afschrappen. Indien «het geene plank is, moet men, opdat het niet ver«trapt worde, de plaats afschrappen en het (afge-

(1) *Weiland* heeft op het woord *verdonkeren*: «donker maken, »onzigtbaar maken, wegmoffelen, *verdonkeremanen*, zooals men »wel eens zegt: *zoekt gij de waarheid te verdonkeren? Alle be»wijsstukken waren verdonkerd.*» Taalk. Woordenb.

(2) Ep. Cit. ad Frid. Mycon. die als voorrede zijne verhandeling *de Caena Domini* voorafgaat. Hij haalt er getuigenissen aan van *Irenaeus*, *Justinus*, *Cyprianus* en andere Vaders, die voorgangers van *Cyrillus* geweest zijn.

(3) Ep. ad Smyrn. ed. cotel. t. II, f. 37.

«schrapte verbranden, en de assche tusschen het al-«taar bewaren. En laat de Priester, (die het heeft «laten vallen), 40 dagen boetvaardigheid doen.» (1) Even zoo duidelijk hadden in dezelfde 2de eeuw de H. *Justinus* (2) en de H. *Irenaeus*; (3) en in de 3de *Tertullianus*, (4) *Origenes* (5) en de H. *Cyprianus*, (6) hun eenstemmig gevoelen over dit leerstuk uitgesproken. (7) Reeds had de eerste algemeene Kerkvergadering te *Nicea* in den jare 325, hetzelve door een plegtig besluit bekrachtigd. (8) Reeds, eindelijk, hadden de Heidenen, ondanks alle pogingen der Christenen, om deze leer door de stipste geheimhouding aan hunne spotternijen te onttrekken, er kennis van gekregen, en door de boosaardigste beschuldigingen, alsof de Christenen in hunne geheime bijeenkomsten een kind slachtten en deszelfs vleesch aten, de verweerschriften van *Justinus* en *Tertullianus* uitgelokt. *Justinus* verklaard met eene groote vrijmoedigheid aan den Keizer *Antoninus Pius*, wat er bij de godsdienstoefeningen der Christenen plaats heeft, en zegt uitdrukkelijk, dat de spijs, waarmede zij zich er voeden, het «*vleesch en bloed van den vleesch geworden*

(1) An°. 158, ex Gratiano de consecratione, Distinct. 2, can. «si per negligent.»

(2) Apolog. I, n°. 65.

(3) Libr. V, contra hares. cap. 2, f. 239.

(4) Libr. de Idolol. cap. 7, f. 107, edit. Secund. Paris. Rigaltii. cf. de resurr. carnis., cap. 8, f. 384 et alibi.

(5) Homil. 13, in Exod. f. 176, n°. 3. Opp. t. II, edit. Maur. et alibi.

(6) in libr. de Caps. f. 443, 449 et alibi.

(7) Men vindt de verzameling van de teksten dezer Vaders in het uitmuntend werkje van *Frint: Darstellung der Katholischen Lehre von dem heiligen Abendmahle.*

(8) Mansi. Concil. collect. t. II, f. 887.

Jesus is.» (1) Indien de Kerk destijds niet de wezenlijke tegenwoordigheid, maar alleen het πνευματικῶς der Protestanten gehouden hadde, hoe geheel anders zoude *Justinus* dan aan de Heidenen gesproken hebben? En hoe gemakkelijk ware het hem dan geweest, de Christenen van den hun aangewreven blaam te zuiveren, met te zeggen, dat zij, wel verre van vleesch en bloed te nuttigen, niets anders gebruiken dan brood en wijn, ter gedachtenis van het laatste avondmaal huns goddelijken geoofstichters?

Na zulke ontwikkelingen van de leer der wezenlijke tegenwoordigheid werd den Priester *Cyrillus* tegen het midden der vierde eeuw (tusschen 344—348), door zijnen Bisschop, den H. *Maximus*, het leeraarsambt opgedragen in Jeruzalem, «de bakermat des Christen»doms, waar de Heiland zelf zóólang onderwezen heeft, »waar de Apostelen zóólang verkeerd hebben, en waar »de Christelijke leer zich zóó gemakkelijk onder de »inwoners heeft kunnen verbreiden en staande houden.» (2) Dáár droeg de Heilige zijn katechetisch onderrigt voor aan degenen, die op het punt stonden van gedoopt te worden (φωτιξομένων); en later aan de pas gedoopten (πρὸς τοὺς νεοφωτίστους) zijne nadere onderwijzingen, die hij zelf *geheimzinnige* noemt, en om welke het ons hier te doen is, wijl hij daarin de H. geheimen voorstelt en uitlegt.

Het is nu vooraf al kwalijk te veronderstellen, dat *Cyr.*, die zijne hoorderen meermalen verpligt, om zich aan de uitspraken der eenige, ware, Katholieke Kerk te houden, en overtuigd was, dat «*in haar alle Chris-*

(1) Apol. I, nº. 66, f. 83, edit. Paris, 1742.
(2) Woorden van *Frint*, l. c.

»*telijke leerstukken geleerd werden*» (1), zich onder de oogen des Bisschops zóó verraderlijk van zijne taak zou gekweten hebben, dat hij zijner aanvertrouwde schare over het Altaargeheimenis andere begrippen zou hebben ingeboezemd, dan die, welke hem door zijne voorgangers, en bepaaldelijk door de Kerkvergadering van *Nicea*, waren overgeleverd. Ook *de braafheid, de ootmoedigheid* en *de godsvrucht*, welke de heer v. V. hem toekent (bl. 29), waarborgen hem tegen deze verdenking; welke daarenboven geheel en al in strijd is met de maatregelen van voorzorg, door den Heilige genomen, om de geheimen, die hij gaat behandelen, niet aan de spotternijen der Joden en Heidenen bloot te stellen, en zelfs aan de Katechumenen te verbergen. In zijne *Procatech.* n°. 12 gelast hij de zijnen, de leeringen, die zij van hem zullen hooren, zorgvuldig voor de ongeloovigen en Katechumenen geheim te houden, en dezelve, indien zij ze geschreven hebben, aan niemand dan aan de geloovigen ter lezing te geven (Praef. ad lect. f. 14). Dat nu deze voorzorg vooral met betrekking tot de Eucharistie genomen werd, blijkt niet alleen uit de daaruit ontstane beschuldiging der Heidenen tegen dit geheim, maar wordt ons daarenboven in het bijzonder getuigd door den H. *Augustinus* (2). Hadde *Cyr.* nu de Eucharistie zóó begrepen, als de heer v. V. beweert, welke reden kon hij dan gehad hebben, om met zooveel voorzigtigheid deze leer aan de kennis der ongeloovigen te onttrekken? Is de geestelijke vereeniging met Christus, welke men zich in het Nachtmaal bij het gemeenschappelijk gebruik van brood en

(1) v. V., Specim. § 3, bl. 103.

(2) Tract. XI in Joan. Evang., cap. 3, fol. 366, n°. 3, edit. Maur.

wijn *verbeeldt* door het geloof, wel eene zoo ongehoorde en schijnbaar ongerijmde zaak, dat dezelve aan de Heidenen aanleiding zoude hebben kunnen geven tot hunne godslasterlijke bespottingen? En toonen deze, vergeleken met de zorgen van *Cyrillus* om ze niet uit te lokken, niet veeleer, dat zijn geheim, dat hij zelfs aan de Katechumenen verhcelt, de wezenlijke tegenwoordigheid van *het* vleesch en bloed van Christus geldt?

Men ziet reeds, dat al deze antecedenten, zoo men *Cyrillus* Katholiek laat, wonderbaar goed te zamenhangen; daar men integendeel, met hem Protestant te willen maken, aan dezelve geweld aandoen en de gansche geschiedenis mishandelen moet. Doch laat ons tot de teksten komen, waarin *Cyrillus* zelf zijne leer, de leer zijner Kerk, verkondigd heeft, in de 22ste Katechesis, die de vierde onder de *geheimzinnige* staat ingeschreven, en geheel aan de behandeling van dit geloofsartikel is toegewijd. Wij zullen hierbij de orde volgen, door *Touttée*, den bezorger van de uitgave, welke de heer v. V. zegt gebruikt te hebben, inachtgenomen; en de bewijzen van dien geleerden monnik, waaraan de Predikant, met ze niet te bestrijden, hunne volle kracht gelaten heeft, aan den lezer mededeelen; terwijl wij eindelijk de aanmerkingen, tegen de orthodoxie van de Avondmaalsleer des Kerkvaders in het *specimen* opgeworpen, zullen trachten te wederleggen.

Eerste bewijs, n°. 1, f. 519 sqq.

Na verwijzing naar de woorden van den Ap. *Paulus* I, Cor. XI, 23 sqq., begint *Cyrillus* zijne leerrede over «het ligchaam en bloed van Christus» in dezer voege: «Reeds deze onderrigting van den H. *Paulus*

»is alleen genoeg, u een volledig geloof over de hei-
»lige geheimen te verschaffen, waardoor gij, dezelve
»waardig geoordeeld zijnde, mede-ligchaam en mede-
»bloed (1) van Christus geworden zijt. Hij (de Apost.)
»immers riep zoo even: dat in dien nacht, waarin onze
»heer J. C. overgeleverd werd, Hij (Christus), brood
»genomen en gedankt hebbende, het gebroken en
»aan zijne leerlingen gegeven heeft, zeggende: neemt,
»eet; dit is mijn ligchaam. En den kelk genomen en
»gedankt hebbende, zeide Hij: neemt, drinkt; dit is
»mijn bloed. Daar Hij het derhalve aldus verkondigd
»en van het brood gezegd heeft: dit is mijn ligchaam,
»wie zal nog durven twijfelen? En daar Hij het ver-
»zekerd en gezegd heeft: dit is mijn bloed, wie twijfelt
»ooit, zeggende, dat het zijn bloed niet is.» (2) Zie-
daar de eerste woorden, welke *Cyrillus* zijnen nog
oningewijde hoorderen over de Eucharistie voorhoudt;
en wie onzer ziet niet, dat die woorden hen al dade-
lijk dit leerstuk op de Katholieke wijze moeten doen
opvatten? Want vooreerst, de Vader beweert, dat de
aangehaalde plaats van *Paulus* reeds genoeg is, om
hun een volledig geloof over de heilige geheimen te ver-
schaffen; wat toch in het protestantsch begrip geenszins
het geval is, wijl de Apost. aldaar door geen enkel woord
op het denkbeeld van eene *geestelijke* opvatting brengt.
Ware dus, des ongeacht, *deze* door den Kerkvader be-

(1) σύσσωμοι καὶ σύναιμοι. Wij weten deze woorden niet beter te vertalen.

(2) Dewijl wij onze vertaling niet alleen naar het oorspronkelijke bewerkt, maar ook met de Latijnsche overzetting van Toutée, welke de heer v. V. nergens bestreden en meestal overgenomen heeft, vergeleken hebben, achten wij het onnoodig, hier en in de volgende bewijzen den Grieksehen tekst af te schrijven.

doeld geworden, zoo mag men verwachten, dat hij, als leeraar van der zake onkundigen, hen voor de Katholieke opvatting zal waarschuwen; of ten minste, mogt hij al redenen meenen gehad te hebben, om deze waarschuwing hier te verzwijgen, zich zorgvuldig onthouden zal van uitdrukkingen, die hen in het Katholieke begrip moeten versterken. Wat doet hij evenwel? Hij beweert in denzelfden adem, dat zij, deelnemende aan de heilige geheimen, *mede-ligchaam* en *mede-bloed* van Christus worden, wat hij in n°. 3 herhaalt; en spreekt op eenen toon, die duidelijk zijne bezorgdheid te kennen geeft, dat zijne hoorderen zijne leer te vreemd en onaannemelijk zullen achten, om dezelve voetstoots te gelooven. Daarom beroept hij zich op het eigen woord van Christus, wiens onfeilbare uitspraak allen twijfel moet wegnemen, en, zooals wij lager zien zullen, op diens goddelijke, door wonderen gestaafde, almagt. Hoe zoude *Cyrillus* in dier voege hebben kunnen redeneren, indien hij, niet de wezenlijke nuttiging van het ligchaam en bloed des Heeren, maar alleen eene geestelijke deelneming aan hetzelve door het geloof, hadde voor oogen gehad? Om dit laatste aan te nemen, hadden zijne onderwijzelingen, die hem van den wijnstok (Katech. XIV, n°. 11; XVII, n°. 19; XX, n°. 7), van het doopwater (Katech. III, n°. 5), van de geëxorciseerde olie (Katech. XX, n°. 3) en eindelijk van het heilig Chrisma meermalen in dien (den geestelijken) zin hadden hooren spreken, voorzeker geen zóó plegtig beroep op Gods onfeilbaar woord noodig noch eene zóó uitdrukkelijke verwijzing op een wonderwerk, als voorkomt in het

Tweede bewijs, n°. 2, f. 320.

«Eertijds heeft Hij te *Cana* in *Galileä* water veran-«derd in wijn, die aan bloed verwant is; en Hij zou «niet geloofwaardig zijn, als Hij wijn verandert in «bloed? Geroepen op eene ligchamelijke bruiloft, heeft «Hij dit verbazend wonder gewrocht; en wij zouden «niet erkennen, dat Hij veel meer (πολλῷ μᾶλλον) aan «de Zonen van het Bruidsbed de genieting van zijn «ligchaam en zijn bloed geschonken heeft?» Men ziet, dat de Heilige de herinnering aan een groot wonder-werk te baat neemt, om zijn niet minder bovennatuur-lijk voorstel ingang te doen vinden, en derhalve er wel verre van af is, van eene zoo eenvoudige en ge-wone leer als het πνευματικῶς van den heer v. V. voor te dragen. *Cyrillus* tracht door dezen tekst twee tegenwerpingen, die als bronnen van twijfel zijne hoor-deren van het geloof slaan aan zijn voorstel hadden kunnen wederhouden, te voorkomen; en het is alsof hij hun zegt: «Meent gij misschien, dat de Heer niet «*kan* doen wat ik u voorhoud? Maar gij weet, dat Hij «water in wijn veranderd heeft; en waarom zou Hij «dan ook den wijn niet in zijn bloed *kunnen* veranderen? «Of denkt gij wellìgt, dat Hij het niet zou *willen* doen? «Maar, indien Hij bij eene ligchamelijke bruiloft, ten «gevalle van vreemden, waarmede Hij in geene ge-«meenzame betrekking stond, zóó groot een wonder «gewrocht heeft, mogen wij dan niet veilig verwachten, «dat Hij zijne vrienden, de Apostelen, die Hij bij Matth. «IX, 15, *de Zonen des Bruidegoms* noemt, bij de gees-«telijke bruiloft, welke Hij met hen gevierd heeft, *veel* «*meer*, met zijn ligchaam en bloed, zal begenadigd «hebben?» In de opvatting van den heer v. V. is *en* de vergelijking, *en* de voorgekomene tegenbedenking,

en de wijze, waarop dezelve wederlegd wordt, onverklaarbaar; terwijl eindelijk het πολλῷ μᾶλλον, waarop *Cyrillus* hier drukt, dáár niet alleen verloren gaat, maar zelfs minder is dan in het wonder van *Cana*. Daarentegen, hoe gemakkelijk, hoe natuurlijk laat dit alles zich lezen en zamenvatten, als men den Heilige zijn Katholiek standpunt laat behouden!

Maar hetgeen volgt, is geschikt, om al wie niet vrijwillig blind is, in eens overtuigend de orthodoxie van den Kerkvader te doen inzien.

Derde bewijs, n°. 3, f. c.

«Daarom, laten wij het met eene volslagene zeker-«heid als het ligchaam en het bloed van Christus «nemen. (1) Want onder het zinnebeeld (ἐν τύπῳ) van «brood wordt u het ligchaam gegeven, en onder het «zinnebeeld van wijn wordt u het bloed gegeven, opdat «gij, het ligchaam en bloed van Christus genomen «hebbende, mede-ligchaam en mede-bloed van Hem «wordet. Want zóó worden wij tevens Christus-dragers, «(χριστοφόροι) daar zijn ligchaam en bloed door onze «ledematen verspreid wordt; zóó worden wij, volgens «den *H. Petrus*, deelachtig aan de goddelijke natuur.»

Duidelijker en *grover* (als ik het zoo zeggen mag), zou naauwelijks de strakste Ultramontaan het leerstuk der Eucharistie kunnen uitspreken; en de Protestant, die, desniettegenstaande, halstarrig den Kerkvader wil *pneu-*

(1) De schrijver van het *Spec.* heeft, waar hij dezen volzin vermeldt (p. 134), het woordje *tanquam* (als) *cursijf* geschreven, met aanstipping van het Grieksche ὡς tusschen twee haakjes. Zoude hij hiermede iets willen zeggen? In zulk geval gedenke hij ὡς πνευματικοῦ, n°. 9. (*)

(*) ....στηρίζου τὴν καρδίαν, μεταλαμβάνων αὐτοῦ ἄρτου ὡς πνευματικοῦ.» p. 322.

matizeren, moet zich hier, ten gevalle zijner stijfzinnigheid, twee schreeuwende ongerijmdheden getroosten. De eerste is, dat *Cyrillus* die eenvoudige, ongekunstelde en populaire leeraar der onwetenden, die zich overal elders zóó gemakkelijk en zóó klaar wist uit te drukken, thans, tot het behandelen van de Eucharistie gekomen, in eens zóó veranderd is, zóó duister, zóó kwalijk bespraakt en onbedreven is geworden, dat hij niet alleen geene woorden heeft kunnen vinden, om wat gemakkelijk was (het protestantsche leerbegrip), behoorlijk voor te dragen; maar zelfs het ongeluk heeft van telkens woorden en volzinnen te bezigen, die, in eenen onafgebrokenen zamenhang, juist het tegendeel zeggen van hetgeen hij zoude bedoeld hebben, en den hoorder overal het Katholieke dogma opdringen. (1) De tweede ongerijmdheid bestaat hierin, dat men, waar men den Meester zóó onnoozel en onverstandig doet voerkomen, daarentegen in de leerlingen, ten aanzien van een geheim, waarvan hun naauwelijks iets oppervlakkigs was ter oore gekomen, eene zóó wonderbare scherpzinnigheid en wijsheid doet veronderstellen, dat zij de redenering huns onderwijzers in eenen geheel anderen zin hebben weten op te

(1) Bl. 90 en volg. zegt de heer v. V. «Gelijk hij (*Cyrillus*) eene »leer gepredikt heeft, geschikt naar het bereik der menigte, (ad »captum populärem); zoo ook bediende hij zich in de voordragt van »*klare*, *duidelijke* en *alledaagsche* woorden.» Bl. 92. «Dikwijls »helderd hij zijn onderwijs op door voorbeelden, die . . . . . niet »zelden uit den aard der zaken ontleend, en als aan een ieder be»kend, uitmuntend aan de *populariteit* bevorderlijk zijn» enz. Maar naauwelijks is v. V. tot het dogme der Eucharistie gekomen, of het heet, dat «de woorden van *Cyrillus* niet zeer duidelijk zijn.» Bl. 133 en bl. 146, dat «hij er zóó dubbelzinnig en duister over gesproken heeft, dat enz. !!»

vatten en toe te pasen, dan die, welken de eigenaardige kracht der woorden, en de gansche toestel der rede schenen af te dwingen. Ik moet bekennen: «*dit «wordt mij donker.*»

Komen wij intusschen tot het

Vierde bewijs, n°. 5, 6 en 9, f. 321, 322.

«N°. 5. In het N. T. is er een hemelsch brood en «een kelk des heils, die de ziel en het ligchaam heili«gen; want gelijkerwijs het brood aan het ligchaam «voegt, evenzóó is ook het Woord (ὁ Λόγος) passend «voor de ziel. N°. 6. Betracht het daarom niet als «bloot brood en wijn; want het is het ligchaam en «bloed van Christus, volgens de uitspraak des Heeren; «want, ofschoon het zintuig u zulks voorstelt, moet «toch het *geloof* u *stellig* verzekeren. Oordeel over «de zaak niet naar den smaak, maar wees uit het ge«loof zonder eenigen twijfel zeker, dat gij met het «ligchaam en het bloed van Christus begiftigd zijt. «N°. 9. Dit geleerd hebbende en ten volle overtuigd «zijnde, dat wat brood schijnt, geen brood is, ofschoon «het met den smaak wordt waargenomen, maar het «ligchaam van Christus; en wat wijn schijnt, geen «wijn is, ofschoon de smaak zulks wil, maar het «bloed van Christus, enz.» Zóó gaat *Cyrillus* altijd voort, met zich tegen allen twijfel aan de wezenlijke tegenwoordigheid, die bij zijne hoorderen zoude kunnen opkomen, te verzetten.

Doch welke zóó groote bezorgdheid tegen twijfel is hier redelijkerwijze te denken, indien men hem de leer der wezenlijke tegenwoordigheid ontzegt? Waartoe dan toch die zóó dikwerf herhaalde naakte uitdrukking

van: *het ligchaam en bloed van Christus?* Waartoe andermaal dat beroep op de uitspraak des Heeren? Waartoe eindelijk dat gebod, om het getuigenis der zinnen, waaraan brood en wijn aanwezig schijnen, te onderwerpen aan het geloof, dat de aanwezigheid van Christus verzekert? Hoe rijmt het met het Nachtmaal der Protestanten, als wij *Cyrillus* hooren beweren, dat wat brood *schijnt*, geen brood *is*, maar het ligchaam van Christus en wat wijn *schijnt*, geen wijn, maar het bloed van Christus *is?*

Na zulke sprekende bewijzen, hoedanige er nog meer bij *Cyrillus* te vinden zijn, mag men zich er over verwonderen, dat de Protestanten ons in vollen ernst willen wijsmaken, dat wij ons aangaande de Eucharistie niet op dezen Kerkvader kunnen beroepen. En, indien de dagelijksche ondervinding ons niet leerde, dat het licht der waarheid te hel en te scherp is voor oogen, die door vooroordeelen verzwakt zijn, zouden wij moeite hebben om het ons te verklaren, hoe de schrijver van het *Specimen* er toe heeft kunnen komen, om hetzelve in *Cyrillus* door zijne opvattingen in den geestelijken zin te verduisteren. Thans echter denken wij met *de Lamennais*: «Een Professor geeft zijnen leerlingen *Ca-*«*hiers* in de hand, waarin de teêrste vraagpunten, stout «naar de opinie van den auteur opgelost, op zulke wijze «worden voorgesteld, dat die opinie gemakkelijk geregt-«vaardigd wordt. Verkorte aanhalingen, die uit verband «gerukt zijn, vormen het ligchaam der bewijzen, waar-«achter men zegepralend de conclusies ziet treden, «die gemakkelijk uit de praemissen afgeleid worden. «Geene algemeene inzigten; geen zamenhang, geen «geheel; niets wat den geest levendig boeit, hem

«voedt, hem zijne krachten doet kennen en lust in-«boezemt om ze te beproeven. Na zulken Cursus kan «men *theses* kennen; maar de godsdienst kent men «slechts ten halve. Men heeft zich verlustigd op de op-«pervlakte, in plaats van in te dringen in de diepte «des Christendoms, en, als men zoo kan spreken, «in deszelfs ingewanden te wroeten; wat gebeurt «er intusschen? Dat de vooroordeelen van één of «eenige menschen, te goeder trouw aangenomen, meer «of min spoedig de vooroordeelen eener school, soms «zelfs de vooroordeelen van een geheel Kerkgenoot-«schap worden. En wat zou moeten schijnen het kwaad «te genezen, verergert hetzelve integendeel bijna al-«tijd; want als men naderhand, weinig tevreden met «die magere en dorre kennis, die men op de school-«bank verkregen heeft, zich aan een dieper indrin-«gend onderzoek begint over te geven, *brengt men «tot de studie der oudheid eenen geest mede, doordron-«gen van vooruit vastgezette beginselen, waarvan men «zelden afwijkt, omdat men, derzelver waarheid niet «mistrouwende, in plaats van die beginselen te toetsen «aan de overlevering, de overlevering plooit naar die «beginselen.*» (1) Zóó mag wel de positie van den heer *van Vollenhoven* geweest zijn; ofschoon het dan nog altijd vreemd moet voorkomen, dat hij met sommige tegenwerpingen van *Albertinus* voor den dag komt, zonder de wederlegging, door *Touttée* (dien hij gelezen en hier en daar geprezen heeft), daaraan tegenovergesteld, te bestrijden of te vermelden.

Met dit al verlangen onze lezers nu voorzeker, te weten, wat de schrijver van het *Specimen* tegen

(1) Tradit. de l'Eglise sur l'Institut. des Evèq., Introd. p. 8.

de orthodoxie van onzen Kerkvader heeft ingebragt. Laat ons dus hiermede beginnen.

Zijne eerste tegenbedenking grondt de heer v. V. op dezen tekst van *Cyrillus:* «Eertijds heeft Christus, «met de Joden redekavelende, gezegd: Tenzij gij «mijn vleesch zult gegeten en mijn bloed gedronken «hebben, hebt gij het leven niet in u. Dewijl zij echter «dit gezegde niet in eenen geestelijken zin (πνευματικῶς) «opnamen, gingen zij henen, meenende dat Hij hen «uitnoodigde om vleesch te eten.» Volgens den Predikant zouden deze woorden den sleutel moeten geven tot het regt verstand van de Avondmaalsleer van *Cyrillus* en ons noodzaken, om al de andere teksten ook in den geestelijken zin op te vatten, bl. 134. Zij zouden, ja, eenige kracht hebben, indien zij slechts vatbaar waren voor de verklaring, welke de Predikant aan dezelve geeft; maar wanneer zij even zoo goed eene andere uitlegging toelaten, dan vordert de eerste regel eener gezonde uitlegkunde, dat men ze met andere plaatsen van denzelfden auteur over hetzelfde onderwerp vergelijke. (1) En nu heeft de heer v. V. reeds bij *Touttée* (2) gelezen of kunnen lezen, dat de *Katholiek* met dezen tekst geenszins verlegen zit; integendeel, dat die hem wonder eigenaardig te pas komt. Hetgeen eigenlijk *Cyrillus* in de Joden gispt, betreft hunne grove meening, dat het vleesch en bloed van Christus hun met de aan de zintuigen

(1) En dat men tweeduidige uitdrukkingen met de éénduidige plaatsen van denzelfden schrijver, en met de leer van zijn Kerkgenootschap late overeenstemmen.

Aant. eens derden.

(2) Dissert. III, c. XI, f. CCXXVII, en Katech. 22, f. 320, in de laatste aanteekening.

merkbare eigenschappen, van gewoon menschenvleesch zou te nuttigen gegeven worden; waarom hij in n°. 3 uitdrukkelijk leert, *niet* dat er geen waar vleesch en bloed van Christus aanwezig is, maar dat het onder *de zinnebeelden, onder den schijn van brood en wijn* wordt voorgezet. Het is dan ook geene spijs, die slechts het ligchaam voedt en den weg des verderfs gaat; maar eene spijs, die ook, en wel vooral, voor de ziel bestemd is, n°. 5 en Katech. 23, n°. 15. Daarom moet het als eene geestelijke spijs genomen worden, Katech. 22, n°. 9.

Ziedaar eene zeer natuurlijke uitlegging van de opgeworpene zinsnede, welke niet alleen het voorregt heeft van gevorderd te worden door het geheele verband der rede en door andere plaatsen, waar *Cyrillus* dit dogma behandelt; maar die daarenboven geheel in den geest der Oudvaders is. Wij noemen slechts een paar tijdgenooten van den onzen, den *H. Augustinus* van de Latijnsche Kerk, en den *H. Chrysostomus* van de Grieksche. (1) Na aanhaling van deze woorden van Jesus: «*het vleesch baat niets,*» zegt de eerste: «maar, «hoe hebben die (de Joden) het begrepen? Zij hebben «namelijk het zóó verstaan, gelijk het in een lijk ver«scheurd, of in de hal verkocht wordt, niet zoo als «het door den Geest bezield wordt.» (2) De tekst van *Chrys.* is nog duidelijker en te merkwaardig, om dien niet geheel af te schrijven: «*De woorden* (zeide Jesus),

(1) *Aug.* werd geboren in 354; *Chrys.* in 344; *Cyr.* stierf in 386.

(2) De geheele plaats is lezenswaardig. Tract. 27, in Joan. VI, f. 365, n°. 5, Edit. Maurin. 1700. (*)

(*) Zie hierover *Tentamen in locum difficilem* S. Augustini, quod ejusdem libris de *Doctrina Christiana* adjecit F. J. van Vree. Trajecti ad Rhenum, 1840.

«*die ik gesproken heb, zijn geest en leven.* Dat wil «zeggen: zijn goddelijk en geestelijk, hebben niets «vleeschelijks, noch een natuurlijk gevolg; maar zijn «van alle dusdanige (natuurlijke) noodzakelijkheid en «*van de wetten dezes levens vrij*, hebben eenen ande«ren en verschillenden zin. Gelijk Hij alzoo op deze «plaats geest voor geestelijk gezegd heeft, zoo ook «wil Hij, als Hij vleesch zegt, geen vleeschelijk te ken«nen geven, maar geeft te verstaan, dat zij het op «eene vleeschelijke wijze aanhoorden; zij, die altijd «vleeschelijke dingen begeerden, terwijl zij geestelijke «hadden moeten verlangen. Want zoo iemand dit «vleeschelijker wijze opneemt, wint hij niets. Wat «dan? *Is zijn vleesch geen vleesch? 't Is het zonder twijfel.* Hoe heeft Hij dan gezegd: het vleesch baat «niets? Hij verstaat dit niet van zijn vleesch; dat zij «verre; maar van degenen, die het gezegde vleesche«lijkerwijze opnemen. Maar wat is dit dan: vleesche«lijkerwijze opnemen? Het voorgestelde eenvoudig op«nemen, en niets daarbij denken, dat is: vleesche«lijkerwijze zien. Doch men moet over hetgeen men «ziet, niet zóó oordeelen; maar al de geheimen met «inwendige oogen beschouwen; dat is, geestelijker«wijze. Heeft hij, die zijn vleesch niet eet en zijn «bloed niet drinkt, het leven niet in zich? Hoe baat «dan het vleesch niets, zonder hetwelk wij niet kun«nen leven? Gij ziet, dat *dit niet van* ZIJN *vleesch «gezegd is, maar van de vleeschelijke wijze van aan«hoorcn.* (1)

Ter versterking van zijne tegenbedenking zegt de

(1) Homil. 47, in Joan. n°. 2, tom. 8, f. 320, Edit. Paris 1836.

heer v. V verder, bl. 133: «Indien wij hierbij voe-«gen, dat *Cyrillus* deze (in n°. 3 door hem aange-«haalde) woorden van *Petrus*: «Zóó worden wij deel-«achtig aan de goddelijke natuur,» gewis ook in den «geestelijken zin heeft willen verstaan hebben, schijnt »het mij genoegzaam zeker toe, dat *Cyrillus* zelf heeft «willen aanduiden, dat zijne leer over het ligchaam «en bloed van Christus in de Eucharistie πνευματικῶς «moet opgenomen worden.»

Onze lezers zullen met ons begrijpen, dat wij hier niets hebben in te brengen tegen hetgeen den Predikant al of niet *toeschijnt;* maar als hij, bij het einde van zijn verhaal van hetgeen hem over deze en gene plaatsen van *Cyrillus* zoo al heeft toegeschenen, ten slotte, bl. 137, vraagt, of de kerkvader «er de we-«zenlijke tegenwoordigheid en Transubstantiatie wel zóó «duidelijk geleerd heeft, als de door partijdigheid «vervoerde Roomsch Katholieken schreeuwen,» dan meenen wij de vrijheid te mogen nemen van hem te antwoorden, dat ten minste de door hem geopperde bezwaren niet gewigtig genoeg zijn, om ons dat *schreeuwen (!)* af te leeren. Inderdaad wat is de bewijskracht van den heer v. V., aangaande de gemelde zinspeling van *Cyrillus* op Petr. II. c. I. 4.? Eene naakte veronderstelling. «*Cyrillus heeft die woorden ge-«wis* (haud dubie) *ook in den geestelijken zin willen ver-«staan hebben.*» Maar zie, mijn heer, dit was het juist, wat u te *bewijzen* stond. Eene uit de lucht gegrepene veronderstelling doet al zeer luttel af, waar eene geheele Katechesis haar tegenspreekt. De eenige redenering, welke *Cyrillus*, die den tekst van *Petrus* niet uitlegt, maar toepast, redelijkerwijze laat veronder-

stellen, is deze: «hier (in de Eucharistie) wordt be-«waarheid, wat *Petrus* (in welken zin dan ook) gezegd «heeft: dat wij aan de goddelijke natuur deelachtig «worden.» Is het geen deelachtig worden aan de god-delijke natuur, wanneer wij *mede-ligchaam* en *mede-bloed* van Christus worden die God is, en Hem, dien God, in onze ingewanden en ledematen *dragen*? Die toepassing des Kerkvaders rijmt dus zeer goed met zijne orthodoxe leer; en wie overigens verlangt te we-ten, hoe de Katholieken de woorden des Apostels ook nog anders dan in den geestelijken zin gewoon zijn op te nemen, die leze de op het gevoelen der Oud-vaders gegronde uitleging van dezen tekst in de com-mentar. van *Corn. a Lapide* en anderen, benevens de 4° aanteekening van *Touttée* f. 520.

Bovendien beroept de Predikant zich t. a. p. op de wijze, waarop *Cyrillus* den balsem, die in het Vorm-sel gebruikt wordt, met de Eucharistie vergelijkt. Zie hier hoe de Kerkvader zich te dien aanzien uitdrukt in de XXIe Katech. n°. 3. «Gelijk het brood der «Eucharistie, na de aanroeping van den H. Geest, «geen gewoon brood is, maar het ligchaam van Chris-«tus; zóó ook is deze heilige balsem, na de aanroe-«ping, geen blooto — noch, indien iemand het liever «zóó noemt, gewone — balsem meer, maar de gift «(*Χάρισμα*) van Christus, en het werkdadig gewordene «(*ἐνεργητικὸν γινόμενον*) van den H. Geest, door de «tegenwoordigheid zijner goddelijkheid; waarmede «zinnebeeldig uw voorhoofd en andere zinnen be-«streken worden. En terwijl het ligchaam gezalfd «wordt met den zigtbaren balsem, wordt de ziel door «den heiligen en levendmakenden geest geheiligd.»

Daar nu in het laatste deel dezer vergelijking de balsem niet gezegd wordt te *veranderen*, maar een geheiligde balsem te zijn, krachtens welken, terwijl het ligchaam er mede bestreken wordt, de ziel wordt geheiligd door den H. Geest, vraagt de heer v. V., *waarom wij in het eerste gedeelte meer*, dat is: verandering, *zouden willen zoeken?* Wel, mijn heer, het antwoord is eenvoudig: Omdat *Cyrillus* er meer zegt te weten, dat het brood *geen gewoon brood* meer is, zoo als wij naar het getuigenis onzer zinnen zouden meenen, maar: *het ligchaam van Christus*, onder den schijn van brood. De Kerkvader wil zijnen hoorderen eerbied voor den heiligen balsem inboezemen. «Waan niet,» zoo roept hij, «dat deze balsem gering is, want de H. Geest is er over aangeroepen.» Ter verduidelijking maakt hij eene vergelijking van den geheiligden balsem met de geheiligde Eucharistie, zóó nogtans, dat hij aan beide zaken haren eigenen aard toewijst. Want aan den balsem schrijft hij door de aanroeping van den Geest eene dusdanige heiliging toe, dat dezelve balsem blijft, ofschoon geen gewone; maar van het Eucharistisch brood zegt hij, niet alleen dat het na de aanroeping geen gewoon brood meer is, maar ook dat hetzelve *het ligchaam van Christus is.* Men mag zelfs er zich over verwonderen, dat de Kerdvader de voorzigtigheid heeft, van er deze laatste — door ons *cursijf* geschrevene — woorden bij te voegen; want daar het hem slechts te doen was, om een punt van vergelijking te vinden, ten bewijze van eene door de aanroeping afgedaalde heiliging, en het dus geenszins in zijn begrip lag, hier het leerstuk der Eucharistie te ontwikkelen, had hij dezelve zeer goed kunnen achterlaten,

zonder *daarom* op te houden Katholiek te zijn. En de heer v. V. zal het ons moeten toegeven, dat het zijne zaak niet sterk aanbeveelt, als hij zijne wapenen tegen de orthodoxie van den Kerkvader dáár gaat zoeken, waar deze zijn gevoelen zonder eenig bepaald plan, en als slechts in het voorbijgaan heeft aangestipt.

Wij kunnen hetzelfde zeggen van eene andere, (bl. 136) door den heer v. V. aangegrepene vergelijking van *Cyrillus* over de afgodsspijzen, in de 19 katech. n°. 7, van den volgenden inhoud: «Gelijk het brood «en de wijn der Eucharistie, voor de heilige aanroe«ping van de aanbiddelijke Drievuldigheid, bloot brood «en wijn was, maar, na de aanroeping, het brood «het ligchaam van Christus, en de wijn het bloed «van Christus wordt; zoo ook worden zoodanige, tot «de pomperijen (τῆς πομπῆς) des duivels behoorende, «spijzen, die uit haren aard bloote en gewone spijzen «zijn, door de aanroeping der duivelen geprofaneerd «en bezoedeld.»

Het punt van vergelijking, wat de Kerkvader zich hier voorstelt, is blijkbaar, dat de aanroeping van den duivel de gemelde spijzen onzuiver en profaan maakt, gelijk de aanroeping van de goddelijke Drievuldigheid de Eucharistie heiligt; men kan daarom noch het eene noch het andere meer als gewone spijs gebruiken, en — om eens met de woorden van den heer v. V. te spreken — wie de afgodspijs eet, wordt bezoedeld en deelachtig aan Satan, gelijk wie de Eucharistische spijs eet, geheiligd en deelachtig aan Christus wordt, *l. c.* Sterker, dunkt mij, zal men dezen tekst toch wel niet gecommentarieerd hebben. Maar wat

steekt nu daarin strijdigs met de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus? Hoort, wat den Predikant *toeschijnt*: «Wie het afgodsbrood eet, wordt *geeste-*«*lijker wijze* deelachtig aan Satan; derhalve wordt ook «hij, die de Eucharistie nuttigt, slechts *geestelijker wijze* «deelachtig aan Christus.» Doch, waar haalt hij deze redenering? *Cyrillus* heeft haar niet, en de kracht der vergelijking vordert haar niet. De Heilige laat het onbeslist, of hij aan eene geestelijke, of wel aan eene wezenlijke deelneming aan Satan gelooft, ofschoon *Touttée* in zijne aanteekening op dit n°. het laatste schijnt aan te nemen. Dan, gesteld ook, dat een geestelijk deelachtig worden aan den duivel in 's mans begrip gelegen hebbe, wat kan deze, als ter loops neergeworpene, zinsnede dan nog tegen zijne elders opzettelijk ontwikkelde transsubstantiatieleer getuigen? Is het een vereischte, dat eene vergelijking in alle deelen gelijk zij? En daar wij ook hier weder, zooals overal elders, zonder dat de heilige het tot zijn doel noodig had, de merkwaardige uitdrukking aantreffen, dat *het brood en de wijn na de aanroeping het ligchaam en het bloed van Christus is*, moeten wij dan niet veeleer erkennen, dat de volheid zijner overtuiging hem bij iedere gelegenheid als het ware gedrongen heeft, om zijnen hoorderen het katholieke leerstuk in te scherpen?.... Wil men overigens weten, hoe *Cyrillus* zich, zonder vergelijking, over dit punt heeft uitgelaten, zoo kan men, behalve de reeds door ons opgehelderde bewijzen, in de 25ste katech. n°. 7, het volgende lezen: «Voorts, nadat wij ons door deze gees-«telijke lofgezangen (door hem in het onmiddellijk «voorgaande n°. vermeld) geheiligd hebben, bidden

«wij den goedertierenen God, dat Hij den H. Geest «over de voorgestelde gaven afzende; *opdat Hij het «brood het ligchaam van Christus make, en den wijn «het bloed van Christus;* want al wat de H. Geest «zal aangeraakt hebben, is geheiligd en *veranderd.*»

Wat de heer v. V. tegen den tekst, dien wij onder n°. 4 als vierde bewijs gegeven hebben, inbrengt bl. 135 en volg., is evenmin steekhoudend. De uitdrukking van *Cyrillus* was deze: «In het N. T. is een hemelsch «brood en een kelk des heils, welke de ziel en het «ligchaam heiligen; want gelijkerwijs het brood aan «het ligchaam voegt, evenzoo is het Woord (ὁ Λόγος) «passend voor de ziel»

«De Eucharistie heiligt dus het ligchaam en de ziel,» zegt de predikant en wij zeggen het met hem; maar hij begaat eene grove fout, als hij onmiddellijk daarna beweert, dat «*het ligchaam* geheiligd wordt *door het «brood*, en *de ziel door het Woord, dat is, Christus.*» Met welken grond schrijft hij aan *Cyrillus* deze afscheiding toe, waarbij aan *het brood* (op zijn Predikantsch gesproken) en aan *het Woord* eene afzonderlijke werking wordt toegewezen? Hij zal antwoorden, omdat *Cyrillus* zelf in den tweeden volzin dusdanig onderscheid maakt, zeggende: «Gelijkerwijs het brood aan het «ligchaam voegt, evenzoo is het Woord passend voor «de ziel.» Doch, wie ziet niet, dat de Heilige in dezen tweeden volzin van gewoon, stoffelijk brood spreekt; terwijl hij in den eersten van het Eucharistisch brood, dat het Woord (Christus) is, sprekende, gezegd heeft, dat het niet alleen het ligchaam, maar ook de ziel heiligt. «Er is een hemelsch brood en een kelk des heils, die de ziel *en* het ligchaam heiligen.» Hieruit

blijkt het, dat de heiliging *en* van het ligchaam *en* van de ziel aan één en hetzelfde voorwerp, aan het hemelsch brood, wat het ware vleesch en bloed van Christus is, toegekend wordt; (1) weshalve *Cyrillus* dan ook als eene gevolgtrekking dadelijk daarop laat volgen: «Betracht het *daarom* niet als bloot brood en wijn; «want het is het ligchaam en bloed van Christus, naar «de uitspraak des Heeren enz.,» zie 4de bewijs nº. 6. In de bewering van den predikant blijft het Eucharistisch brood, waarvan hij de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus (het Woord) afscheidt, een stoffelijk voedsel van ons ligchaam en is het dus aan de wetten des natuurlijken bederfs onderworpen; intusschen is dit juist hetgeen door *Cyrillus* geloochend wordt, als hij in de 23ste Katech. nº. 15, uitdrukkelijk leert, dat «dat heilig brood substantieel is, alsof men zeide: «*naar de substantie der ziel* ingerigt. (ἐπὶ τὴν οὐσίαν «τῆς ψυχῆς καταπασσόμενος.) *Dit brood gaat niet in* «*den buik, noch wordt door den natuurlijken uitgang* «*uitgeworpen*, maar wordt, ten nutte van ligchaam en «ziel, door geheel uw zamenstel verspreid.» — Is er meer noodig, om aan te toonen, dat de schrijver van het *Specimen* ook hier, wat klaar was, *verdonkerd* heeft? (2)

(1) In de zalving, bij het Vormsel, waarop de heer v. V. zich beroept, als op iets gelijkends aan de Eucharistie, worden de voorwerpen duidelijk onderscheiden. Zie de 21ste Kathech., nº. 3.

(2) De heer v. V. verwijst ons in de noot, bl. 136, naar *Gregorius van Nyssa*, die, volgens hem, de betrekking van het brood met het Woord vrij duidelijk uiteengezet heeft. Men besluite evenwel hieruit niet, dat deze Kerkleeraar den Predikant in het stuk der Eucharistie gunstig is. Want op dezelfde plaats, welke v. V. schijnt te bedoelen, spreekt de Heilige *Gregorius* de transsubstantiatie uit als volgt: «*Ik geloof met grond, dat het door Gods* »*Woord geheiligd brood in het ligchaam van het Woord Gods*

De laatste opwerping van den Schrijver wordt door hem slechts aangestipt in de volgende bewoording: «Eindelijk zegt *Cyrillus* in de 23ste *Katech.*, nº. 20, «duidelijk: «die het nuttigen worden niet geboden, « «brood en wijn te nuttigen: maar het *weêrbeeld* « «(ἀντιτύπον) van het ligchaam en bloed van Christus.» (bl. 156, 137).

Waarschijnlijk heeft de Predikant deze woorden zóó krachtig tegen de orthodoxe leer geoordeeld, dat zij geene nadere aanwijzing behoeven. Laat ons evenwel zien, wat *Touttée* er op heeft teruggezegd; want *Albertinus* had ze reeds opgeworpen! — Men bewijze eerst, zegt *Touttée*, dat eene afbeelding noodwendig de zaak, welke zij afbeeldt, uitsluit. Dit ten minste was de meening van *Cyrillus niet*, die, ook het heilig Chrisma, in de 21ste Katech. nº. 1, de afbeelding (ἀντιτύπον) van den H. Geest noemt, en toch in nº. 3 leert, dat *Zijne Godheid er bij tegenwoordig* is. De Eucharistie noemt hij een ἀντιτύπον, dat geen brood en wijn meer is. «*Die het nuttigen,* «*moeten geen brood en wijn nuttigen, maar het* ἀντιτύπον «enz.» Wat het wezenlijk is, moet niet uit het getuigenis der zinnen afgeleid worden, maar uit het geloof, met uitsluiting van allen twijfel, die uit de

»*veranderd wordt.*» En eenige regels verder: «*Insgelijks wordt* »*dit brood door het Woord Gods en het gebed geheiligd; niet* »*daardoor, dat het door bemiddeling van spijs in het ligchaam* »*van het Woord overgaat; maar hierdoor, dat het dadelijk door* »*het Woord in zijn ligchaam veranderd wordt* (μεταποίσμενος); *gelijk door het Woord gezegd is: dit is mijn ligchaam.*» Orat. Catech. c. 37, Tom. III, f. 103 sqq. Edit. Paris 1568. — Hoc de Protestanten toch altijd de vingers branden, als zij ze naar de Oudvaders uitsteken! (*)

(*) Zie *Verscheidenheden* van dit nummer.

Een derde.

tegenstrijdige aanwijzing der zintuigen zoude kunnen geboren worden. «*Verooriooft u niet*, zegt hij terzelf-«der plaatse, *deze zaak te beoordeelen en te schatten «naar uw ligchamelijk verhemelte; neen, zeg ik, maar «naar het van allen twijfel ontheven geloof.*» Het is een ἀντιτύπον, waarin de *Koning*, Christus, *zelf* ontvangen wordt, n°. 21; tot wien men, n°. 22, *gebogen* en *bij wijze van aanbidding* moet naderen; een ἀντιτύπον eindelijk, dat *het onder het zinnebeeld van brood en wijn voorgestelde ligchaam en bloed van Christus* is; en wat men *met eene volledige overtuiging als het ligchaam en bloed van Christus moet nemen.* Katech. 22, n°. 3. Zoover de Benedictijner. — Voegen wij hierbij, dat de Kerkvader in de 13de Katech., n°. 19, zijnen hoorderen vooruit had te verstaan gegeven: «Als de Heer u waardig zal oordeelen, zult gij nader-«hand weten, dat zijn ligchaam de gedaante (τύπον) «van brood droeg;» (1) en stappen wij van dit onderwerp af met den merkwaardigen tekst af te schrijven, waarmede de Heilige zijne verklaring van de Liturgie

(1) Volgens de leer der H. Kerk is *ieder* Sacrament een *teeken*, en *Cyrillus* sprak dus gansch niet onkatholiek toen hij het altaarsacrament een *teeken* (ἀντιτύπον) noemde. Hadde dus Cyrillus in de plaats, door den heer *van Vollenhoven* aangehaald, de tegenwoordigheid van *brood* en *wijn* ook niet uitdrukkelijk uitgesloten, hetgeen hij echter doet, dan nog kon uit het woord van *teeken* geen bewijs getrokken worden, dat hij onkatholiek geleerd heeft; maar nu hij *brood* en *wijn* uitsluit, wat *schijnt* nu den Predikant *toe*, dat *Cyrillus* overlaat? Waar zijn brood en wijn gebleven? — Bemerken wij verder dat het *teeken* in de Sacramenten niet zonder de beteekende zaak kan zijn, wijl het een werkdadig teeken is (*signum efficax*). In Katholieken zin opgevat, waar de uitdrukkingen van Cyrillus zelve toe leiden, is dus zijn ἀντιτύπον niet zonder het σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστου.

Een derde.

en tevens zijn Katechetisch onderrigt eindigt (nrs. 21 en 22 van de 23ste Katech.).

Nº. 21. «Als gij dus nadert (tot het altaar), zoo «nader met de holte van de handen uitgestrekt, noch «met de vingers vaneengescheiden; maar de linker- «hand als eenen troon onder de regter brengende, «als welke eenen Koning gaat ontvangen; en ontvang «met de holgebogen hand het ligchaam van Christus, «antwoordende: Amen. Nadat gij voorts uwe oogen «voorzigtig door aanraking van het heilig ligchaam «zult geheiligd hebben, zoo neem het in, oppassende, «dat u er niets van verloren ga. Want wat gij er «van zult hebben laten ontvallen, beschouw dat als «van uwe eigene ledematen afgenomen. Want zeg «mij: als iemand u stukjes goud gegeven had, zoudt «gij die niet met alle bezorgdheid vasthouden, toe- «ziende dat er niets van verloren ging, en gij geene «schade leedt? Zult gij dan niet met veel meer om- «zigtigheid zorg dragen, dat u geen kruimtje ont- «valle van datgene, wat veel kostbaarder is dan goud «en edele gesteenten?

«Nº. 22. Wijders, na de communie van het lig- «chaam van Christus, zoo nader ook tot den kelk «des bloeds; de hand niet uitstrekkende, maar ze «neerbuigende, en bij wijze van aanbidding en ver- »eering, zeggende: Amen, word geheiligd, ook het «bloed van Christus nemende. En als de vochtigheid «van hetzelve nog aan uwe lippen kleeft, zoo raak «er met de handen aan, en heilig ook èn uwe oogen, «èn uw voorhoofd, èn de overige zintuigen. Einde- «lijk, het gebed afwachtende, dank God, die u met «zóó groote geheimen begiftigd heeft.»

Ziedaar, Geachte Lezer, hoe *Cyrillus* over de Eucharistie gedacht heeft. (1) Thans kunt gij het getuigenis beoordeelen, door den Hoogl. des Amorie v. d. Hoeven aan het *Specimen* gegeven, als hij zegt, dat de schrijver «het tot eenen hoogen trap van waar-«schijnlijkheid brengt, dat *Cyrillus* zijne woorden niet «letterlijk, maar in den geestelijken zin (πνευματικῶς) «wilde verstaan hebben; ofschoon hij er met veel «gematigdheid en onpartijdigheid bijvoegt, dat de «Kerkvader in vele spreekwijzen de leer der trans-«substantiatie digt genaderd (zegge: *digt genaderd!*) «is, en geene geringe aanleiding tot de ontwikkeling «van dit dogma heeft gegeven.» *Ev. Kerkb.* 2de jaarg., n°. 14, bl. 55 en 56.

Na dit alles zal men den Schrijver van dit artikel het verwijt toch wel besparen, dat hij zijn oordeel heeft uitgesproken, zonder het *Specimen* gelezen te hebben. (2) *Cyrillus* kenden wij van den tijd af on-

(1) De heer v. V. sluit zijne paragraaf over de Avondmaalsleer van *Cyr.* met eene poging ter ontkrachting van het werkwoord μεταβάλλειν, en met de reeds lang gelogenstrafte bewering, dat de Grieken «de »ware transsubstantiatieleer niet aankleven, » bl. 137 en 138. Men kan den oorsprong, de ontwikkeling en de wederlegging van dit verdichtsel lezen in het hooggeroemde werk: *Perpétuité de la foi de l'Eglise Cathol. touchant l'Euchar.* 5 vol. in-40to.; en wel bepaaldelijk Tom. I, Liv. 4 et 5, Tom. III, Livr. 8, en Tom. IV, Livr. 1—10. De lasteringen, tegen dit werk zelf opgeworpen, vindt men bestreden door *Bergier* in zijn *Dict. Théol.* art. *Grecs* — Ook deelt *Frint* ons een paar belangrijke getuigenissen van Griekse Kerkvoogden mede, die de overeenstemming dezer Kerk met de Latijnsche ten aanzien van de Eucharistie buiten twijfel stellen, en wier echtheid des te minder kan tegengesproken worden, wijl zij de voor het Katholicismus niet zeer ingenomene *Histoire Critique de la creance et des coutumes des Nations du Levant* tot waarborg heeft. Zie *Frint*, *Darstellung* enz., bl. 119 en volg.

(2) De heer v. *Vollenhoven* heeft ons onlangs een exemplaar van zijn *Specimen* toegezonden. Dit was zeer beleefd, maar volkomen

zer theologische studien; het *Specimen* wel is waar later, maar toch tijdig genoeg om het op goeden grond als eene *verdonkering* van *Cyrillus*, in de *Katholiek* op nieuw aan te klagen. In den mond van den Hoogl. *v. d. Hoeven*, die ons bovengenoemd verwijt gedaan heeft, pastte het wel het allerminst, daar die heer, in denzelfden oogenblik, zich aan de voorbarigheid waarvan hij mij aanklaagde, schuldig maakte! (1)

G. H.

onnoodig. Op onze beurt doen wij aan ZEd. een exemplaar van dit nummer van de *Katholiek* zenden.

(1) Zie *Kath.* van April, bl. 265, vergeleken met den *Evang. Kerkb.* t. a p.

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

EENIGE AANMERKINGEN.

OVER DE TEGENWOORDIGE VERBREIDING VAN HET

CONSILIUM DELECTORUM CARDINALIUM, ET ALIORUM PRAELATORUM DE EMENDANDA ECCLESIA; JUSSU PAPAE PAULI III, conscriptum et exhibitum, A° 1538.

Wat bedoelen de vereenigde aanvallers van de Katholieke Kerk, met het opdelven van onder de asch der vergetelheid als begraven historische stukken, die zij gelooven tot oneer van onze Kerk te strekken? Zij bedoelen hunne minachting voor alles wat Katholiek is, algemeen te maken, en wanen een bewijs-grond voor de verbastering der Kerk, en eene gewigtige reden voor de *Reformatie* gevonden te hebben. Zij maken echter eene beschamende misrekening; want zoo als wij van de waarheid hebben aangemerkt, hoe meer die wordt aangevallen, des te meer begint zij te schitteren; en zoo loopt de moeite hunner opdelving uit op hunne eigene schande.

De geschiedenis van het in den titel vermelde *consilium* enz. is in het kort het volgende: Toen Alexander Farnesius, Deken van het H. Collegie, onder den naam van PAULUS III, in 1534, den zetel van den H. Petrus beklommen had, trachtte hij door eene algemeene Kerkvergadering de beroerten in de Kerk, door

Luther en zijne volgelingen veroorzaakt, te stuiten, en ingeslopene misbruiken te doen ophouden. Tot eene vreedzame bijeenkomst van Bisschoppen en geleerden uit alle landen was een burgerlijke vrede noodzakelijk. Deze bestond ongelukkig niet tusschen twee voorname monarchen, den Keizer Karel V en den Koning van Frankrijk. Daar het gemis van dien vrede de reeds bijeengeroepene Vaders belemmerde te vergaderen, benoemde de Paus eene Commissie van negen door hunne kunde en rang in de Kerk aanzienlijke personen met last, om hem wegens de ingeslopen gebreken voor te lichten, en omtrent de middelen ter verbetering eene voordragt te doen.

Deze Commissie, welke die taak niet op zich schijnt te hebben durven nemen, is door een ander negental vervangen, en dit heeft zich van dien last gekweten, door het opstellen en indienen van het werk den titel voerende: *Consilium delectorum Cardinalium* etc.

Na de voordragt in den Raad der Kardinalen, oordeelden die hooge Raadsmannen van het Hoofd der Kerk, het tijdstip niet gepast om aan de verbetering der daarin opgenoemde misbruiken te beginnen. Het opstel bleef derhalve zonder werking, om redenen straks te noemen.

Dit stuk: *Consilium.....* plaatst de Hoogleeraar Kist in zijn *Archief* als eene *bijlage* zijner *Oratio de inchoata, necdum perfecta sacrorum emendatione....* (1) waarmede gemelde Professor het Rectoraat der Leidsche Akademie in 1837, nederlegde; in welke *Oratio* de Hooggeleerde man onder anderen meent te betoogen,

(1) *Rede over de aangevangen maar nog niet voltooide hervorming der Godsdienst.*

dat *de Kerk-hervorming allerheilzaamst terugwerkte op den zedelijken toestand der Roomsche Kerk.*

Daar de Hoogleeraar dat *Consilium.....*, dat ten gevolge van den Raad der Kardinalen zonder werking bleef, nu, na drie eeuwen aan de geletterde wereld weer ter lezing geeft, vergezeld van zijne aanmerkingen, zoo zal Z. H. G. het ons niet ten kwade duiden, dat wij ook onzerzijds eenige korte aanmerkingen aan de weetgierige lezers aanbieden.

1. De hoofdbedoeling des Hoogleeraars met de woordelijke mededeeling schijnt te zijn, om door een stuk uit den boezem der Kerk ontleend, aan te toonen, dat er door ingeslopene misbruiken werkelijk eene verbastering in de Kerk bestond.

De volledige echtheid, de getrouwheid van het stuk, zullen wij voor het oogenblik eens niet tegenspreken, schoon Z. H. G. ons een wenk gegeven heeft, om aan vervalsching daarvan, hetzij in den Text, of door aanteekeningen, te denken, wijl het *Archief* zelf vermeldt, dat het sedert 1559 op den *Index* is geplaatst, waar het dan ook werkelijk gevonden wordt met de bijgevoegde woorden: *cum Notis aut Praefationibus Haereticorum.* Eene rede om te vermoeden, dat er reeds van den begin af met dat stuk, als met een kostbaar bewijs tegen de zuiverheid der Katholieke Kerk, geknoeid is.

Doch zoodanig bewijs behoefde voor de geletterde wereld, als voor welke het *Archief* bestemd schijnt, thans niet geleverd te worden, daar niet alleen Protestantsche maar ook Katholieke geschiedschrijvers van die Commissie en van haar opstel melding maken; maar er tevens bijvoegen dat mannen in hoogen rang in de

Kerk geplaatst, hun verlangen te kennen gaven, dat door afdoende maatregelen bestaande misbruiken mogten uitgeroeid worden. De nieuw gekozen Paus Paulus III, was reeds vóór zijne verheffing, van die noodzakelijkheid zoo doordrongen, dat men meent dat de stemmen zich hoofdzakelijk ook om die reden op zijn persoon vereenigd hebben. Eene keus, die zoo wel den gekozene als den kiezers eer aandoet, en de overtolligheid der vernieuwing van bovengenoemd stuk na verloop van drie eeuwen duidelijk doet uitkomen.

En wie zou toch door zijne eigenliefde zich zoo laten verblinden, om te willen beweren, dat van de beste en heiligste instellingen niet wel eens misbruik gemaakt wordt door de bedorvenheid van sommige menschen! De treurige ondervinding levert daarvan bewijzen op in alle standen der maatschappij. Waartoe anderzins eene nieuwe Conflicten-wet tusschen de Burgerlijke en Regterlijke Magten? Waartoe al die nieuwe Wets-ontwerpen voor de Provinciale Besturen, de Rekenkamer, uitlandsche en inlandsche Kolonien en derzelver geldelijk beheer? Waartoe een nieuw Besluit over het openbaar lager onderwijs, dan om de gebreken te herstellen, die in die verschillende takken van bestuur waren ingeslopen, en om het misbruik van magt voor het vervolg zoo veel mogelijk te voorkomen? — En (om in onze beschouwing binnen den kring der godsdienstige belangen te blijven), waartoe dienden alle die bepalingen en beperkingen, die er sedert 300 jaren in de Protestantsche genootschappen zijn uitgevaardigd, omtrent de Synodale, Klassikale, ring- en beroepings-vergaderingen, en de daarin te volgen regelen? getuigen deze niet genoeg van ingeslopen

misbruiken naar de zienswijze der hoofdleiders? Of gaat het in die bijeenkomsten altijd naar den HEERE? Of zijn de lievelings-plannen, en lievelings-personen wel niet eens de aanleiding tot afgunst, twist, partijdigheid in de adviesen, of in de keus der kandidaten van het beroep? En hoe wordt *nog* vaak de geest, die in deze vergaderingen behoorde voor te zitten, geleid? Zijn bloed- en aanverwanten, geld en afkomst daar nimmer krachtige hefboomen en gemakkelijke kruiwagens?.... Is er ook niets waars in het Adres aan de Synode, dat door zeven mannen onlangs is ingediend?

Is het nu zoo gelegen in alle standen en tijden, dat de beste, en heiligste instellingen door de eene of andere bedorvene menschelijke hand soms eene verbastering ondergaan, wie zal zich dan verwonderen, dat er in het verkrijgen of in het beheer van Kerkelijke bedieningen, of van iets daarmede verbonden, ook in de 16e eeuw misbruiken ontdekt werden? Het levert zelfs stof tot vreugde op, dat gelijktijdig een zeer groot aantal achtbare mannen de noodzakelijkheid eener verbetering der misbruiken beseften, daaraan een werkzaam deel namen op uitnoodiging en onder de leiding van het toenmalig Hoofd der Kerk in de merkwaardige Trentsche Kerk-vergadering. Hare besluiten leveren een onwraakbaar bewijs, dat de misbruiken in den boezem der Kerk door hare achtbaarste leden werden afgekeurd.

2. Maar zeggen misschien degenen, die met het opstel en de verbreiding van dat *Consilium .... Praelatorum* zeer ingenomen zijn, waarom niet terstond die verbeteringen ingevoerd?

Wil men eene zaak na verloop van drie eeuwen goed beoordeelen, dan moet men zich met zijne gedachte zoo veel mogelijk in die eeuw, en in de toenmalige omstandigheden verplaatsen. Er was reeds eene eerste bulle van beschrijving eener Kerkvergadering uitgegeven, die echter om redenen van eenen niet godsdienstigen aard, onder anderen door eene vijandige stemming tusschen den Keizer en den Koning van Frankrijk vertraagd werd. Sommige misbruiken vonden een steun in de gevoelens en medewerking van eenige aardsche Vorsten; de gebreken betroffen, niet de Leer; (1) er was dus geen schijn van dwaling. Het betrof niet de vervalsching van de H. Schrift; het gold hier niet eene onregtvaardigheid in de Wetgeving, noch staatkundige slimheid in een heilig gewaad, noch straffeloosheid van misdaden; maar slechts eene te groote toegevendheid bij de overtreding der bestaande regels in de begeving of het beheer van kerkelijke bedieningen. (2)

De afschaffing dier misbruiken werd algemeen verlangd, maar de voorzigtigheid gebood daarmede te wachten tot de op handen zijnde algemeene Kerkver-

(1) Hierin bestaat het groote onderscheid tusschen de hervorming die de Katholieke Kerk altoos gewild en bevorderd heeft, en zal blijven bevorderen, en tusschen de zoogenaamde Reformatie van Luther c. s. De Katholieke Kerk verbetert door hare tuchtregelen de gebreken, en dus werkt zij op de zeden. Luther verwierp onveranderlijke waarheden, die de eeuwige grondslag van het Geloof zijn zoodat de eerste regels van het Epigram van *Staphylus*, in het *Archief* aangehaald, deze historische waarheid eenigzins uitdrukken:

Dogmata, non mores, potuit purgare Lutherus
Sed potuit mores, dogmata nulla, Papa.

(2) De Hoogl. Kist zelf zegt, dat *de kerkelijke inrigting in deze stukken* (de *Bulla* die de Commissie benoemde, en het *Consilium*) *eene eerste plaats bekleedt.*

Wil men eene zaak na verloop van drie eeuwen goed beoordeelen, dan moet men zich met zijne gedachte zoo veel mogelijk in die eeuw, en in de toenmalige omstandigheden verplaatsen. Er was reeds eene eerste bulle van beschrijving eener Kerkvergadering uitgegeven, die echter om redenen van eenen niet godsdienstigen aard, onder anderen door eene vijandige stemming tusschen den Keizer en den Koning van Frankrijk vertraagd werd. Sommige misbruiken vonden een steun in de gevoelens en medewerking van eenige aardsche Vorsten; de gebreken betroffen, niet de Leer; (1) er was dus geen schijn van dwaling. Het betrof niet de vervalsching van de H. Schrift; het gold hier niet eene onregtvaardigheid in de Wetgeving, noch staatkundige slimheid in een heilig gewaad, noch straffeloosheid van misdaden; maar slechts eene te groote toegevendheid bij de overtreding der bestaande regels in de begeving of het beheer van kerkelijke bedieningen. (2)

De afschaffing dier misbruiken werd algemeen verlangd, maar de voorzigtigheid gebood daarmede te wachten tot de op handen zijnde algemeene Kerkver-

(1) Hierin bestaat het groote onderscheid tusschen de hervorming die de Katholieke Kerk altoos gewild en bevorderd heeft, en zal blijven bevorderen, en tusschen de zoogenaamde Reformatie van Luther c. s. De Katholieke Kerk verbetert door hare tuchtregelen de gebreken, en dus werkt zij op de zeden. Luther verwierp onveranderlijke waarheden, die de eeuwige grondslag van het Geloof zijn zoodat de eerste regels van het Epigram van *Staphylus*, in het *Archief* aangehaald, deze historische waarheid eenigzins uitdrukken:

Dogmata, non mores, potuit purgare Lutherus
Sed potuit mores, dogmata nulla, Papa.

(2) De Hoogl. Kist zelf zegt, dat *de kerkelijke inwigting in deze stukken* (de *Bulla* die de Commissie benoemde, en het *Consilium*) *eene eerste plaats bekleedt.*

gadering, aan welker uitspraken men begreep, dat de hoogste daarin betrokken personen, en wel vooral de wereldsche Vorsten, gereeder gehoor zouden geven, en gehoorzaamheid betoonen, dan aan het raadgevend voorstel van negen daartoe in Commissie gestelde Prelaten. Het Hoofd der Kerk, na ingewonnen raad der Kardinalen, handelde hier als een voorzigtig heelmeester, die de insnijding in eene wond soms tot rijper toestand in het belang van den lijder uitstelt, om des te beter de genezing te bewerken. De Paus stelde den grooten maatregel uit tot de Trentsche Kerkvergadering, waar de *decreta de reformatione* genoeg bewijzen, met welken geest de vaders dier vergadering bezield waren.

Maar zegt de Archivarius: *Het valt terstond in het oog, dat reeds het eerste losbarsten der Kerkhervorming aan de Roomsche Kerk deze aanmerkelijke dienst heeft bewezen, dat zij er door uit dien doodslaap werd opgewekt, tot welke zij, op het einde der* 15de *en het begin der* 16de *eeuw, vervallen was.*

Er zijn stoffelijke en zedelijke oorzaken van goede gevolgen. De zedelijke, die met goede bedoelingen, en kennis van middelen gesteld worden, strekken den bewerkers gewoonlijk tot eer; de stoffelijke integendeel, die, als uit de lucht gegrepen, in het wild uitgestort worden, hebben veel overeenkomst met die gevreesde gebeurtenissen in de natuurlijke wereld, die ondanks de daaruit soms voortvloeijende goede gevolgen, al wat leeft, met schrik en angst vervullen. Zoo had het springen van een schip met buskruid in de stad Leiden, het verfraaijen van bijna al de voorgevels der huizen, en het aanleggen van twee schoone pleinen in haar midden ten gevolge. Zoo zal waarschijnlijk de brand

van Hamburg die stad bij hare vernieuwing in heerlijker gedaante, dan zij tot dus verre had, doen oprijzen. Zoo bewerkte het ongeluk op den spoorweg tusschen Parijs en Versailles terstond den voorzigtigheids-maatregel van geene stoomtrekkers, dan met zes wielen voorzien, te gebruiken, en sloten aan de deuren der wagons te geven, die zoowel van binnen als van buiten kunnen behandeld en geopend worden. Maar wie zou nu durven beweeren, dat de ramp van Leiden, de brand van Hamburg, en de ellende op den genoemden spoorweg wenschelijke zaken zijn, omdat zij zulke veranderingen ten goede hebben te weeg gebragt, of dat hun eene eervolle plaats in de rei der gebeurtenissen zou kunnen toegekend worden? Zoo bragten de verschillende vervolgingen der heidensche Keizers, en hunner bloeddorstige Landvoogden, in de drie eerste eeuwen, onbegrijpelijk veel bij tot uitbreiding van het Christendom in andere gewesten der aarde; en de standvastigheid van de martelaren deed de harten der verhardste beulen en ongeloovigen vaak tot bekeering neigen; maar wie zal nu daarvan de geringste eer willen toekennen aan een Nero, aan een Diocletiaan en andere dwingelanden, of aan de uitvoerders hunner wreede bevelen? En dus willen wij aan den woesten, onzedelijken Luther c. s. geen greintje eer toegekend hebben van het goede dat in den loop der gebeurtenissen uit de verwoesting der Kerk, ten dage der zoogenaamde hervorming, is voortgekomen. En hoe moet men het noemen, als een geschiedschrijver na drie eeuwen verklaart, dat de Kerkhervorming, die met oproer, oorlog, roof en heiligschending van Personen en Plaatsen begonnen, voortgezet en doorgedreven is.

bij hare losbarsting een aanmerkelijke *dienst* aan de Roomsche Kerk heeft bewezen???

4. Nu nog iets over eene *Noot*. (1)

De Hooggel. KIST zegt in eene *Noot: Het oorspronkelijke stuk waaruit ik dit hoogstbelangrijk en lezenswaardig* CONSILIUM *mededeel, heeft op den titel onder de Pausselijke wapens:* COLONIAE MELCHIOR NOVESIANUS EXCUDEBAT, ANNO A CHRISTO NATO MDXXXVIII.

Deze titel duidt aan, dat het stuk in hetzelfde jaar, waarin het geschreven, en aan den Raad der Kardinalen aangeboden is, reeds te Keulen met het Pauselijk wapen gedrukt is. Bladz. 170 van het *Archief* zegt de Professor: *van wegens het hoogbelang en de zeldzaamheid dezer* LANG *geheim gehouden stukken* enz.; en de beruchte geschiedschrijver van de Trentsche Kerkvergadering *Suavis Polanus* (2), die een uittreksel van het *Consilium* mededeelt, zegt dat de Kardinaal *N. Schomberg*, vermoedelijk met voorkennis van den Paus, het stuk naar Duitschland gezonden heeft, om aldaar de overtuiging te brengen, dat men te Rome aan hervorming dacht. Hieruit zien wij dat de Professor deerlijk met zich zelven, en met zijn vriend *Polanus* in tegenspraak is. Als het toch lang geheim gehouden was, hoe kon het dan reeds in het zelfde jaar te Keulen gedrukt, met het Pausselijk wapen voorzien, en met voorkennis van den Paus, door een Kardinaal opzettelijk om het in Duitschland te verspreiden, derwaards gezonden zijn? — Of zou de Paus een stuk, welks onderwerp tot de volgende Kerkvergadering ter behandeling werd uitgesteld, met zijn wapen voorzien,

(1) Bladz. 247.
(2) *Fra Paolo Sarpi.*

naar oproermakers gezonden, hen in hunne goddelooze bemoeijingen aangevuurd, en door het Pauselijk wapen gezag bijgezet hebben? Neen Professor, tot zulke huichelachtige trekken verlaagt zich de algemeene Vader der Geloovigen niet. Neen! eene vijandige hand heeft om haar schandelijk bedrog te bedekken, en de eenvoudigen te misleiden, dat teeken misbruikt, en zich op dezelfde lijn geplaatst met de valsche munters. Zulke kunstgrepen waren ter voorkoming van schande der Hooggeleerde mededeelers, beter gezwegen in een tijd, waar men zich niet meer zoo gemakkelijk laat bedotten.

Geeft dat wapen, te Keulen gedrukt, eenige waarde of kracht aan het stuk? Onderstel eens, dat er eene commissie benoemd was door Z. Majesteit, om een onderzoek te doen wegens de ingeslopen misbruiken aan de Nederlandsche Universiteiten, in het les geven, het examen afnemen, het invorderen der collegie-gelden, het vervaardigen van dissertatien, het promoveren enz. enz.; onderstel verder, dat die commissie een dertigtal verbeteringen had voorgesteld ter wegneming der misbruiken; maar dat de Akademische Raad door Z. Majesteit bijeengeroepen, begreep, dat het rijpe oogenblik voor die verandering nog niet gekomen was, en aan Z. M. voorstelde, dit onderwerp te laten rusten tot de algemeene herziening der wetten op het hooger onderwijs, waarvan men de voordragt aan de Staten-Generaal binnen kort verwachtte enz.; onderstel, dat ondanks deze verklaring van den Raad een afschrift van die cedel van misbruiken in stilte naar Keulen gezonden was, in welke stad en ommestreken zich een aantal *aufgeklärten*, waanwijze lasteraars van ons hoo-

ger onderwijs ophielden, en dat dezen, door hunne lasterschriften berucht, het geheele land in rep en roer bragten, door eenige honderde exemplaren van dat Rapport over misbruiken te doen drukken en te verspreiden, alle voorzien van het wapen der Leidsche Akademie: wat zou de Akademische Raad, wat zou de Archivarius Kist zeggen?

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT ZAL MEN DAAR OP ZEGGEN?

In n°. 28, tweeden jaargang, gelieft de *Kerkbode* over ons artikel: *De goede werken* (in het n°. van April) te spreken, en ons vervolgens eenige vragen te doen. De *Kerkbode* was waarschijnlijk uit zijn *humeur*, toen hij die regels schreef: onder het lezen was het ons althans te moede, alsof we, onverdiend, eene afjagt kregen. Wij hebben het ooit wel eens bijgewoond, dat iemand, die het in eene redetwist te benaauwd kreeg, het onderwerp van het gesprek varen liet, en zijn tegenstrever, onbeusch en bitter, aanviel over iets daar nu geen sprake van was. Wat moest de tegenstrever daar op zeggen?

De *Kerkbode* zegt dat de *Katholiek* «de leer van de Protestantsche, en bijzonder van de Hervormde Kerk, verre van getrouw heeft opgegeven;» hij zegt het, maar geen schijn van bewijs voert hij aan, magtspreukig verzekert hij slechts «dat dit iederen zaakkundige terstond in het oog valt.» Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

De *Kerkbode* zegt, «dat de *Katholiek gemeend* heeft met zijn artikel een twistappel onder de Protestanten te werpen; maar dat hij zich hiermede bedrogen heeft, want dat de Protestanten er niet over twisten zullen» De *Kerkbode* ziet derhalve onze bedoelingen, die wij niet geuit hebben, en hij weet vooraf wat de Protestanten niet doen zullen: Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

De *Kerkbode* geeft de veel afdoende verklaring: «wat *goed* is, is *goed*.» Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

De *Kerkbode* verraadt, hoe verkeerd hij de Katholieke leer over de aflaten opvat, als hij schrijft: «Één Heilige of «vrome kon immers zoo talloos vele goede werken doen, «dat hij voor zich zelven zoovele *verdienste* had, dat de

«hemel het alles aan hem alleen niet beloonen kon, en «daarom de Kerk die goede werken en die rijke verdiensten «in hare schatkamer (waarom niet *magazijn?)* overnam, om «die aan andere arme zielen, welke zoo vele goede werken «voor zich niet deden, als *aflaat* uit te deelen.» Wat een beuzelpraat! Wij zouden gelooven dat een mensch soms grootere verdienste heeft dan de hemel aan hem beloonen kan! en *dat* overschot van verdiensten zou de genadenschat der Kerk moeten zijn! Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

De *Kerkbode* ZEGT, «dat de *onfeilbare* man te Rome, Leo X, in 1518, ieder gelastte te gelooven, dat hij de magt had zonde te vergeven, in zijne hoedanigheid van uitdeeler van den voorraad van deugden, die *gedeponeerd* waren uit de *overmaat* van verdienste van Christus en de Heiligen.» Wat zal de *Katholiek* daar op zeggen?

De *Kerkbode* houdt zich als meende hij, *dat de Katholieken door de aflaten nog* MEER *willen verlost worden dan zij door het bloed van Christus zich verlost achten.* Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

De *Kerkbode* zegt, dat *de Paus, die nog aflaten geeft, voortgaat in zijne* ONFEILBAARHEID *Christus te verloochenen.* Wat zal de *Katholiek* daarop zeggen?

Geëerde lezers, doet gij uitspraak: moet de *Katholiek* op zulke taal wel *iets* zeggen?

Maar hij zal iets zeggen op hetgeen de *Kerkbode* in hetzelfde nummer laat volgen. Hij zal daar iets op zeggen, niet omdat deze regels van den *Kerkbode* tegen den *Katholiek* iets meer afdoen dan het voorgaande; maar omdat de *Kerkbode* daar weer, *more solito*, mogen wij zeggen, eenen onzer geachtste kerkvaders (Augustinus) *verdonkert*, ten einde hem, zoo mogelijk, aan ons te ontrooven en zich toe te eigenen: dit dulden wij niet. *Wij zullen het erfgoed onzer vaderen handhaven.* Laat de *Kerkbode*, zoo hij vaders aan wil halen, *zijne* vaders aanhalen: Calvyn, Luther, Hus, Wicleff; en in de oudheid: Arius, Sabellius,

of de nog oudere Simon de toovenaar, die lieden mogen zijne vaders zijn, omdat hij van allen wat geërfd heeft. Als hij dezen voor 't geen waarin zij wezenlijk zijne vaders zijn, doet optreden, zullen wij hem niet tegenspreken; maar als hij aan de onzen eene roofzuchtige hand slaat, dan stooten wij hem terug.

HOE SOMMIGE LIEDEN ANTWOORDEN. (1)

In zijn nummer van den 15 Julij gewaagt de *Evangelische Kerkbode* van een stuk over *de goede werken*, dat in den *Katholiek* van *April* voorkomt.

«Dit stuk, zegt de *Kerkbode*, is *slim gekozen, daar de «gedachten der Protestanten over dit onderwerp nog al «uiteenloopen; en partij heeft alzoo gemeend een twistappel «te werpen. Hiermede nogtans heeft zij zich bedrogen. De «Protestanten zullen er niet over twisten; wat goed is, is «goed, en wezenlijk goede werken, noemt niemand hun«ner kwaad.* (2) Maar over een ander leerstuk wenschten «wij den *Katholiek* wel eens te hooren, over de *Aflaten* «namelijk. *Of is dat ook niet een gewigtig leerstuk der alleen «zaligmakende Kerk?* Want die aflaten *blijven ons, wat zij «*Luther *waren: bedriegerij en knevelarij van het Roomsche «Hof, en eene verloochening der verdiensten van* Christus.»

Deze redenering komt zoo wat hierop neder:

(1) Reeds was het voorgaande artikeltje voor de pers gereed, toen dit, door een mede-redacteur gesteld, inkwam. Wij oordeelen het niet nutteloos het *Publiek* en den *Kerkbode* te laten zien, hoe twee personen, die van elkander niet afwisten, over het onvoegzaam artikel van den *Kerkbode* schreven.

(2) Wie weet niet dat het geschilpunt over *de goede werken*, tusschen Protestanten en Katholieken, *niet* daarin bestaat dat men ontkent dat *al wat goed is, goed is*, of de *wezenlijk goede werken kwaad noemt*, maar *wel* over *de verdiensten en de noodzakelijkheid dezer goede werken ter zaligheid.* O Theologia!

«*Katholiek*, wij willen over *de goede werken* niet met u spreken, omdat wij, Redacteurs van den *Kerkbode*, het dan welligt onderling oneens zouden worden: dus liever over *iets anders*, het liefst over de *Aflaten*.»

En dit is de geheele wederlegging der Katholieke leer over *de goede werken*, door den *Kerkbode* gegeven. O Logica!

En dit durven Predikanten en Hoogleeraren schrijven, onder welke er zich meer dan een bevindt, die *noch* aan de *Godheid van* Christus, noch aan de *verdiensten van* Christus gelooft. — De Katholieke Kerk grondt haar leerstuk over de *Aflaten* op de *verdiensten* van Christus, dien zij als God aanbidt. Het is onbeschaamd van Katholieken te vergen dat zij zich van den aangewreven laster van Christus-verloochening komen verontschuldigen bij lieden, die *zelve* de reeds genoemde grondwaarheden des Christendoms verloochenen. Of is het niet tergend voor Katholieken, te worden uitgenoodigd om over de *Aflaten* (welke zij op de verdiensten van Christus gronden), te redetwisten, met iemand *b. v.* zoo als *Prof. Hofstede de Groot*, die het leerstuk der voldoening aan Gods gerechtigheid door den dood van J. C. een *verouderd*, een *on-evangelisch*, een *ongerijmd leerstuk* noemt?.... (1)

Dat de Redactie van den *Kerkbode*, dat *al* hare leden *omnes ac singuli* deze twee grondwaarheden des Christendoms, *de Godheid des Zaligmakers*, en *de voldoening aan Gods regtvaardigheid door den dood van Christus*, éénstemmig belijden, dan eerst kunnen zij, zonder zich van geveinsdheid en huichelarij te doen verdenken, over de oneindige verdiensten van het lijden en den dood van den Godmensch spreken. Dan eerst kunnen zij zonder onbeschaamdheid de Katholieken uitdagen, om eene hunner geloofswaarheden te verdedigen, die geheel op die *Godheid* en op die *verdiensten* rust.

Maar het is veel gemakkelijker de Katholieke leerstuk-

(1) In het Tijdschrift *Waarheid in Liefde*, waarvan de Hoogleeraar mede-redacteur is.

ken door eene of andere hoonende magtspreuk weg te zetten, dan dezelve grondig te wederleggen.

Moeten onbevooroordeelde en welgezinde Protestanten niet bloozen, wanneer zij denken aan het geleerde *vijftiental* van Predikanten en Professoren, die zich als kampvechters van het Protestantisme hebben opgeworpen, — en zich op eene dusdanige wijze van hunne belangvolle taak kwijten !.....

BOEK-AANKONDIGING.

Ook thans weder laat de ruimte deze niet toe; men hebbe geduld tot de volgende maand.

CORRESPONDENTIE.

De Redactie neemt de vrijheid aan de geachte inzenders van stukken bekend te maken, dat zij, zoo zij meent, op goeden grond, ten regel genomen heeft, geene stukken te plaatsen dan van bij haar bekende Opstellers of Vertalers.

Augustus 1842.

GODSDIENST-PLEGTIGHEDEN. (1)

In de gevoelens, voor welke de mensch vatbaar is, vertoont zich eene groote verscheidenheid: vreugd, droefheid, smart, vrees, hoop, liefde, verlangen, hoogmoed, beschroomdheid, eerbied, berouw en ontelbare andere zijn zoo vele verschillende gevoelens, zoo vele aandoeningen der ziel. En evenwel geeft de natuur, die ze voortbrengt, aan elk derzelven eene eerste en eigenaardige uitdrukking, waardoor het zich uitwendig openbaart en aan anderen kan mededeelen. Alzoo openbaart zich de droefheid door weenen, de vrees door siddering, de vreugde door lagchen, het berouw door vernedering en smeekingen; en terwijl het betrouwen zich kenmerkt door de opgeruimdheid des gelaats, verraadt zich de trotschheid door gemaakte houding.

De uitdrukking van elk gevoel afzonderlijk is, wat haren *aard* betreft, altoos dezelfde; zij ondergaat slechts eenige wijziging, in verhouding tot de omstandigheden, door welke het gevoel-zelf in mindere of meerdere mate wordt opgewekt. Het zij men derhalve den mensch beschouwe op zich zelven, het zij men hem neme in betrekking tot zijn gezin, tot de maatschappij of tot

(1) Bergier, *Traité de la vraie religion*, id. *Dict. de Theol.* Guéranger, *Instit. Lithurg.* Blanc, *Introd. à l'étude de l'hist. Eccl.* Le Brun, *Explication de la Messe* etc.

de godsdienst, in elke dier betrekkingen heeft hij zijne vreugde en droefheid, zijne liefde, eerbied en alle andere gewaarwordingen; maar niet in elke dier betrekkingen doen zij zich levendig voor.

In den mensch, op zich zelven beschouwd, is de uitdrukking zijner aandoeningen de natuurlijkste; de werking van de ziel op het ligchaam komt dáár ten sterkste te voorschijn.

In den huisselijken kring heeft de uitdrukking van dezelfde gevoelens veelal eene natuurlijke gelijkvormigheid; men ontwaart er evenwel gemeenschappelijke gewoonten, die minder de vrije natuur uitdrukken, omdat zij naar den ouderlijken wil geregeld zijn.

In de burgerlijke maatschappij, waar de genegenheden zich tot een grooter aantal voorwerpen uitstrekken, en naar evenredigheid van dien, minder innerlijke kracht *(intensiteit)* hebben, is het geheel anders: dáár is de uitdrukking minder levendig en dien ten gevolge vatbaarder voor kunstmatige of zoogenaamde officiële vormen. Uit dien zelfden hoofde zijn die aangenomen vormen in de maatschappelijke orde eene noodzakelijkheid. Immers er zijn gevoelens, wier openbaring een gemeenschappelijke pligt is, zoo als: betuigingen van eerbied en onderwerping aan den vorst, of aan hen, die met gezag bekleed zijn; in die gevoelens nu, wordt de *natuur* te zwak aangedaan dan dat zij die in allen eveneens kunne voortbrengen, en daar men de uitdrukking derzelve aan willekeur en eigendunkelijkheid niet konde overlaten, was men wel genoodzaakt om door zekere verordeningen dezelve te bepalen. In die bepaling ligt de eerste grond van het *Ceremoniëel* der hoven, enz. Zelfs in de vrije gewoonten

der zamenleving openbaart zich die behoefte aan zekere gelijkvormigheid, aan een' onderlingen regel, doch hier, is het gebruik of de opinie de gezagvoerder die regelt. Niettemin doen zich, in die wijze van uitdrukken, toch altoos twee onderscheidene deelen opmerken: de natuur die er den grond van uitmaakt en de aangenomen vorm. De eerste is overal dezelfde, maar de laatste, die tot op zekere hoogte een voortbrengsel van den menschelijken geest is, verschilt naar gelang van omstandigheden. Hoe juister de verhouding en overeenstemming der beide deelen is, zoo veel te volmaakter is het geheel.

Brengen wij nu dit alles in verband met de stoffelijke orde in de natuur, dan is het blijkbaar dat ook hier zekere overeenstemming bestaat. Onder de voortbrengsels der natuur zijn er immers, die overeenkomen met de vreugde, andere met de droefheid, de liefde enz. Van daar die zinnebeeldige offers van bloemen, van licht, van reukwerken, die niet zelden de uitdrukking der gevoelens verzellen, soms de plaats er van innemen, en die, ofschoon dan min of meer verscheiden, toch altijd de natuur zelve tot grondslag hebben.

Met de gevoelens in het godsdienstige is dit eveneens het geval. Zij ontspruiten op den zelfden grond als die der burgerlijke of bloot natuurlijke orde. Van daar die standvastige overeenstemming, welke, tot in de uitwendige uitdrukking, de broederschap der natuurlijke en godsdienstige gevoelens aan den dag brengt: de taal zelfs verwart ze in de uitdrukking. Altoos en overal zijn het gevoelens van eerbied, erkentelijkheid, onderwerping, berouw, liefde, vrees enz., met dit

verschil nogtans, dat de godsdienstige gevoelens uit hunnen aard vatbaar zijn voor eene onvergelijkelijke grootere kracht en werking, omdat zij God zelven, het oneindig volmaakt wezen, dat alle liefde, eerbied, in een woord alle vereering waardig is, tot voorwerp hebben. — De *uitdrukking* dier gevoelens jegens de Godheid bestempelt men in 't algemeen met den naam van *uitwendige* eerdienst; in dezelve bestaan onze *godsdienst-plegtigheden.*

Maar hier, nog meer dan in de burgerlijke orde, doet zich de noodzakelijkheid gevoelen, dat de uitdrukking der gevoelens, door een bevoegd gezag, onder zekere vormen bepaald en voorgeschreven zij. De bestemming der godsdienstige maatschappij bepaalt zich niet tot eenige weinige personen, maar strekt zich tot de geheele menschheid uit: haar voorwerp is zoo algemeen als heilig; het omvat het geloof en de pligten, dat is, alle beginselen van waarheid, deugd, orde en duurzaamheid. En wie zou de gevolgen berekenen kunnen, wanneer dan de vormen der eerdienst aan willekeur waren overgelaten? Allerlei eigenzinnigheden zouden er door gewettigd worden; het belagchelijke, dat in het gewone leven ondragelijk is, zou juist zich vereenigd vinden met de openbaring der edelste en verhevenste gevoelens; en de uitwendige eerdienst niet slechts, maar de geheele godsdienst, die er innig mede verbonden is, zou spoedig haren ondergang nabij zijn.

Een gezag was dus noodzakelijk. Maar welk zal dat gezag wezen, aan wien het regt toekomt de heilige vormen der eerdienst in te stellen en aan de maatschappij voor te schrijven? Zeker geen mensche-

lijk en burgerlijk gezag, aan welks eigenschappen zulk eene zending geheel vreemd is. Evenmin de persoon, die aan het hoofd der godsdienstige maatschappij geplaatst is; want het bestaan van een' opperpriester, of eenig priesterschap hoegenaamd, veronderstelt reeds eene ingestelde eerdienst, met uitoefening van welke hij belast is. Neen: geen ander dan God alleen kon het regt hebben, geen ander dan Hij bezat de magt om de vormen der uitwendige eerdienst, die men Hem schuldig is, voor te schrijven en op te leggen.

Alle menschelijke tusschenkomst was daarom toch niet uitgesloten. Want zoo zeker het is dat God, bij de instelling der eerste godsdienst-plegtigheden, niet uit het oog verloor de overeenkomst, die zij met de natuur, welke de grond er van uitmaakt, hebben konden; zoo zeker is het, dat Hij aan de menschen, die Hij later met zijn gezag bekleedde, de zorg overliet, om ze verder te ontwikkelen. In zóó verre komt dan de menschelijke handeling in aanmerking en met haar de Rede en de driften.

De eigenlijke werkkring der rede beperkt zich hier tot het opmaken der overeenstemming tusschen de uiterlijke plegtigheden en de natuur van den mensch en der zaken. Zoo bevat zij ten duidelijkste de innige overeenkomst tusschen de kniën te buigen, of zich ter aarde te werpen, en de gevoelens van eerbied, verootmoediging en leedwezen, d. i. tusschen de vernedering der ziel en des ligchaams. Eveneens begrijpt zij, dat het water teregt gebezigd wordt als zinnebeeld der inwendige zuivering; dat het licht, hetwelk de geheele natuur bezielt, als een vreugdebewijs bij alle plegtige gelegenheden zeer gepast is

ingevoerd. Maar de natuurlijke overeenkomst is niet altijd zoo blijkbaar. Soms zijn er geheimzinnige en duistere beteekenissen; en dan bepaalt zich de rede tot het onderzoeken van het gezag dat ze voorschrijft, of, of zoo zij al den verborgen zin tracht op te sporen, geschiedde dit niet dan afhankelijk van- en overeenkomstig met de leer van dat gezag. In het laatste geval betreffen hare bemoeijingen de wettigheid, in het eerste het doelmatige der plegtigheden.

Wat aangaat de driften, ook deze hadden haren invloed op de vormen der eerdienst. Want de eerdienst is de uitdrukking van het gevoel; en wat anders is het gevoel dan de beweging der driften? De driften (in goeden zin genomen), zijn dus het leven der eerdienst, de grond uit welken de godsdienstplegtigheden zich verheffen, en waar zij zich voeden. Minder nog dan de rede konden de driften die plegtigheden uitvinden; maar zij gaven aan de ziel de beweging en den aandrang om ze te volbrengen; en in dien zin kan gezegd worden, dat zij krachtigere uitdrukking kunnen te weeg brengen. Zoo b. v. doet het gevoel van Gods grootheid den mensch op de kniën vallen; dat dit gevoel slechts sterker worde, en hij zal zich plat ter aarde werpen.

Doch die driften werden door de zinnelijkheid medegesleept en bedorven; dat bederf drong, met haar, tot in de godsdienstige instellingen en plegtigheden door, en uit die onheilige vereeniging ontsproten de gedrochtelijke eerdiensten van het heidendom.

Een en ander vinden wij in de geschiedenis der godsdienst ten duidelijkste aangewezen. Wij willen daarom die geschiedenis hier in 't kort te zamen vat-

ten, op dat het blijke van wáár het goede en van wáár het verkeerde zijn' oorsprong nam. Om echter de aaneenschakeling niet uit het oog te verliezen, die ons van zelf geleidt tot de plegtigheden der Katholieke Kerk, wier verdediging het voornaamste doel dezer verhandeling is, zal het noodig zijn, de zaak geheel van den beginne af op te vatten.

I.

De zesde dag der schepping was reeds gedeeltelijk voorbijgegaan. Het geheelal was op de stem des Almagtige uit het *niet* te voorschijn gekomen; de goddelijke goedkeuring had het zegel gehecht aan de werken, die de Eeuwige Wijsheid had voortgebragt. En evenwel waren hemel en aarde in gespannen verwachting: want hij, die het onmiddelijk doel was van al die werken, tot wiens geluk dit alles gemaakt was, had het aanzijn nog niet ontvangen.

Tot op dezen stond bragt een enkel woord, een enkel bevel de schepselen te voorschijn: *dixit et facta sunt*, *mandavit et creata sunt*. Op eens verandert dit grootsch tafereel om voor een nog grootscher plaats te maken. De Schepper treedt als in zich-zelven en de goddelijke personen houden als onderling raad, om de kracht der scheppende Wijsheid door nog levendigere trekken te doen schitteren. Iets geheel

nieuws, dat noch de hemelsche geesten evenaart, noch den dieren gelijk is; iets onbegrijpelijks, dat de verst van elkander verwijderde uitersten te zamenvoegt; dat *geest* en *stof* op het naauwst vereenigt, het onzigtbare en zigtbare door eene trapsgewijze, schier onmerkbare aaneenschakeling te zamen bindt — is op dit oogenblik het voorwerp der goddelijke beraadslaging. Het was — zegt de H. Gregorius — als stelde God, op de wijze des schilders, zich levendig voor den geest het beeld, dat Hij wilde uitdrukken; als hadde de vrees, van de uitdrukking niet even volmaakt als de gedachte te zullen daarstellen, Hem bewogen om het oorspronkelijke, dat Hij tot voorbeeld gekozen had, naauwkeuriger te raadplegen. (1) «En «God zeide: laat ons den mensch maken naar ons «beeld en gelijkenis: en dat hij het gebied hebbe «over de visschen der zee, en het gevogelte des he«mels, en de dieren, en over de geheele aarde, en «over alle kruipend gedierte, dat zich op de aarde «beweegt.» (2)

Zonder den mensch was de gansche natuur sprakeloos; zonder hem was het doel van alles, wat haar opluistert, onkenbaar; buiten hem was er niets op aarde, dat zich zelven kende, of door anderen gekend werd; en hoe schoon dan ook het heelal zijne heerlijkheid ten toon spreidde, was het niets meer dan een prachtig paleis zonder bewoner, een koningrijk zonder opperhoofd, een tempel zonder offeraar. — De schepping van den mensch zal op aarde die leegte aanvullen. Als Koning zal hij over alle schepselen

(1) Greg. Nyss. *de hominis opificio*, cap. 3.
(2) Genes. I, 26.

den schepter zwaaijen; hij zal de ziel zijn van alles wat zielloos, het verstand van alles wat er van verstoken is; hij zal de tolk wezen der sprakelooze natuur, als priester en middelaar optreden voor alles wat niet bij magte is, om den Opperheer den verschuldigden lof en dankzegging aan te bieden; en daarom zal God zelf zich met de vorming des menschen belasten, opdat het roemrijk voorregt, van door den Heer gemaakt te zijn, hem waardig make, zelf *Heer* te zijn (1). «De Heer vormde dan den mensch «van het slijk der aarde, en Hij blies hem in het «aangezigt een' geest des levens, en de mensch kreeg «eene levende ziel.... en God schiep den mensch naar «zijn beeld,» en «Hij maakte hem een weinig minder «dan de engelen, kroonde hem met eer en heerlijk«heid, en stelde hem over de werken Zijner han«den.» (2)

En God openbaarde zich aan den mensch, en de mensch erkende Dengenen, die hem geschapen had. En die kennis leerde hem zijne afhankelijkheid van het opperste Wezen, en verhief zijn hart tot de bron van alle grootheden en weldaden. En in die verheffing gevoelde de mensch zich gelukkig; want zij vereenigde zijne ziel met het oorspronkelijk Wezen, wiens afdruksel haar zoo diep was ingegrift, en was hem tevens eene vereering der Godheid, aan wie hij zijn *verstand* door het geloof, zijnen *wil* door de liefde ten offer bragt. Doch die vereering kon zich onmoge-

(1) Merito igitur, ut famula, jussu et imperio, et sola vocali potestate universa processerant. Contra, homo, ut dominus eorum, in hoc ab ipso Deo extructus est, ut dominus esse posset, dum fit à Domino. Tertull. *de Resurrect carnis* cap. V,

(2) Genes. II, 7. — I, 27. — Ps. VIII.

lijk tot het *inwendige* bepalen. Eene openbaring derzelve, door *uiterlijke* handelingen, was voor den mensch èn eene behoefte, èn een pligt. De gevoelens, die uit het geloof en de liefde ontsproten, moesten noodwendig van geheel zijn wezen zich meester maken; elk der deelen, waaruit het zamengesteld is, moest, krachtens die eenheid zelve, tot de uitdrukking dier gevoelens medewerken; het ligchaam, niet minder dan de ziel, moest aan zijn' oorsprong gedachtig blijven, en aan den Schepper geven, wat des Scheppers zij. En die *uitwendige* Godsvereering behoefde de mensch zoo veel te meer, omdat hij tot een maatschappelijk leven bestemd was. Als leden der maatschappij, zullen zijne nakomelingen in haren schoot worden geboren en opgevoed, hunne begaafdheden de noodige ontwikkeling erlangen, en daar de vereering der Godheid eene der edelste oefeningen dier begaafdheden is, moet zij noodzakelijk, door middel van uiterlijke vormen, met alle groote betrekkingen der menschheid zich vermengen. Die vereering eindelijk was den mensch een bijzondere pligt, omdat hij belast is, namens de schepselen, zich te kwijten van alles, wat zij den Schepper verschuldigd zijn. Hij is de ziel, het verstand der schepselen; hij is hunne stem, hun afgevaardigde en vertegenwoordiger; als zoodanig moest dan ook zijne vereering *uitwendig* zijn, opdat door hem, als middelaar, de band tusschen het zigtbare en onzigtbare bevestigd blijve, en alzoo dat wonderbaar en ordelijk geheel zich bestendige, waarin alle schepselen met en door den mensch aan den Schepper onderworpen zijn, en Hem de schatting hunner erkentelijkheid aanbrengen.

Maar *de mensch, toen hij in eere was, heeft het niet begrepen*, hij wilde Gode gelijk zijn, en *hij is met de redelooze dieren vergeleken, en aan deze gelijk geworden* (1). De mensch viel: en zijn val was diep en onherstelbaar.

Dan de almagtige en goedertieren God, wiens natuur goedheid en liefde is, wilde niet dat het werk zijner handen, door den nijd des duivels, voor altoos zoude verloren gaan. Hij trok zich den gevallen mensch aan, en gaf zijn' eenigen Zoon voor hem ten beste, terwijl die Zoon, als offer voor de zonde, vrijwillig zich aanbood; en eer nog de straf der zonde op de schuldigen was toegepast, en onze stam-ouders uit het aardsch paradijs waren uitgedreven, had reeds het menschdom de belofte van een' toekomende Verlosser, de toezegging van *dat Zaad der vrouw*, hetwelk den kop des serpents verpletteren zou.

Van af dit oogenblik nam de Kerk van Christus op aarde een aanvang (2), om van dáár, op eene luisterrijke wijze, door alle tijden heen, tot aan de voleinding der eeuwen zich te ontwikkelen en uit te breiden.

Intusschen had de veranderde toestand van den mensch eene verandering in zijne betrekking tot de Godheid te weeggebragt. In den staat der oorspronkelijke onschuld was zijne eeredienst de uitdrukking van afhankelijkheid, erkentenis en liefde; in den staat der bedorven natuur moest zij daarenboven de ver-

(1) Ps. XLVIII.

(2) Ipsa res, quae nunc Christiana religio nuncupatur, erat et apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani quo usque ipse Christus veniret in carnem, unde vera religio, quae jam erat, coepit appellari Christiana. — S. Aug. *Retract.* lib. 1, cap. XIII, n°. 3.

nedering en het berouw des zondaars, zijne hoop en zijn betrouwen op den beloofden Messias uitdrukken. Trouwens deze gevoelens zien wij door de eerste nakomelingen van Adam aan den dag gelegd in de voornaamste en plegtigste handeling der godsvereering — de offerande. Caïn en Abel erkennen openlijk, door de opdragt der offers, hunne afhankelijkheid van den Heer en Zijne opperheerschappij over alle schepselen (1), doch Abel inzonderheid kenmerkt door zijne opdragt de gevoelens, die den gevallen mensch behooren eigen te zijn. Hij geeft het beste van hetgeen hij bezit, om het in plaats van zich zelven den dood toe te wijden. Hij slagtoffert de eerstgeborene zijner kudde; hij verbrandt het vet der offerdieren op het altaar, en doet alles, wat hij den Heer aanbrengt, door het vuur verteren. In deze plegtige handeling ligt de bekentenis opgesloten, dat hij zich zelven des doods schuldig kent; dat hij, als zondaar, zich onwaardig acht zelf den Heer te worden opgedragen; dat hij onmagtig is door eigen verdienste met een' regtvaardigen God verzoend te worden, en daarom, in afwachting van die genoegdoening, deze offers den Opperheer aanbiedt als een bewijs van zijn geloof aan de goddelijke beloften, als een teeken van zijne hoop op den beloofden

(1) Genes. IV, 3 en 4. De *Vulgata* zegt: «Factum est autem post multos dies» (*het gebeurde na vele dagen, lang daarna*). Het is blijkbaar dat Moyses daardoor niet wilde uitdrukken den tijd waarop Caïn en Abel *begonnen* waren offers aan God op te dragen, maar dat hij alleen wilde verhalen wat gelegenheid gegeven had tot de afgunst van Caïn, en de daaruit gevolgde broedermoord. De wijze zelfs, van alleenlijk als in het voorbijgaan van hunne offers te spreken, doet veronderstellen, dat die orde niet op dat tijdstip, maar reeds vroeger was ingesteld, en ook door Adam was beoefend geworden (S. Athanas, *Epist. de Syn. Nicaen.* Euseb., lib. 1, *Demonst. evangel.*, cap. X. S. Aug., *Epist* 162, 9, 3).

Middelaar, en als eene godsdienstige plegtigheid, en een middel om hoop en geloof, berouw en liefde in zich op te wekken en te verlevendigen (1).

En dat Abel, bij het opdragen des offers, werkelijk met zulk geloof inwendig bezield was, bleek duidelijk uit de gevolgen, wijl juist om deze reden de Heer met welbehagen op Abels offer nederzag, en niet op dat van Caïn; want *door het geloof* — zegt de Apostel — *droeg Abel meerder offers op dan Caïn, waardoor hij getuigenis bekomen heeft, dat hij regtvaardig was, gevende God getuigenis over zijne giften* (2).

In dit zelfde tijdvak vóór den zondvloed, zoo rijk aan goddelijke mededeelingen, lezen wij van Enos: *dat hij den naam des Heeren begon aan te roepen;* dat is: dat hij de eerste vormen der eeredienst, welke tot het begin der wereld opklimmen, door meerdere ontwikkeling begon te verrijken (3).

Ook Noë volgde het voetspoor der eerste vaders, en offerde de giften, zoo als de Heer het had voorgeschreven; want hij bouwde een altaar, en offerde op hetzelve van alle *reine* dieren en vogelen, welke de

(1) Het is mogelijk dat Abel de *volle* beteekenis van deze zijne offers niet *ontwikkeld* gekend hebbe, dat hij er het innerlijk gevoel niet van hadde, valt moeijelijk te denken. Zeker is het althans dat zij er in opgesloten lagen: de schriften des Nieuwen Verbonds getuigen en bevestigen de vervulling van hetgeen door de oude offers werd afgebeeld. Maar hieruit volgt dan ook, dat de oorsprong dier *uitwendige* eeredienst niet aan de menschelijke rede, of eigendunkelijke gevoelens, maar alléén aan goddelijke openbaring kan worden toegeschreven. Een zoenoffer b. v. veronderstelt de leer der erfzonde, en deze toch heeft de Rede zeker niet uitgevonden.

(2) Fide plurimam hostiam Abel quam Caïn obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo. *Hebr.* XI, 4.

(3) Van deze plaats zijn verschillende uitleggingen; wij volgen de meest gebruikelijke.

Heer (blijkbaar te dien einde) bevolen had in grooteren aantal te bewaren. En het offer van Noë steeg als een aangenaam reukwerk opwaarts tot voor het aanschijn des Heeren, en Noë *werd erfgenaam der regtvaardigheid, die uit het geloof is* (1), en God zegende hem en zijne kinderen, en sloot met hen een verbond om nimmer meer de aarde door een' algemeenen zondvloed te tuchtigen (2).

Zoolang de nakomelingen van Noë, onder de schaduwe der voorvaderlijke overleveringen, als een éénig huisgezin met elkander vereenigd bleven, waren zij standvastig in het geloof aan de waarheden, welke God den menschen geopenbaard had, en onderhielden zij de eeredienst en plegtigheden, welke tot hiertoe onafgebroken waren opgevolgd. Doch toen de verwarring der talen te Babel de menigte verpligt had uiteen te gaan, en een ieder, meer in het bijzonder, voor eigen onderhoud te zorgen had, toen werden er velen gevonden, die, geheel bezig met al wat het ligchaam betreft, van lieverlede de eerste overleveringen en de lessen hunner vaderen vergaten, en tot zulk een' staat van barbaarschheid, tot zulke diepe onwetenheid vervielen, als hadde God zijnen wil nimmer aan de menschen kenbaar gemaakt. Onder zulke omstandigheden vond het geloof aan vele goden, aan goden zoo als men ze gaarne wenschte, gereedelijk ingang; want eenmaal de oogen van den Schepper afgekeerd, en met geheel het hart aan de schepselen overgegeven, was niets natuurlijker dan dat de diep bedorven mensch zich alleenlijk liet leiden door hetgeen

(1) Hebr. XI.
(2) Genes. VIII—IX.

zijne driften streelde, en aan dezelve voldoening schonk.

Als een gevolg van deze verbijstering in het *zedelijke* en *leerstellige* der godsdienst, ontaardden op gelijke wijze de plegtigheden, die er min of meer de uitdrukking van wezen moesten, ofschoon sommige overleveringen zich gemakkelijker staande hielden, andere ligter verloren gingen, en bij het eene volk deze, bij het andere gene overleefden of te niet gingen. Die, welke geheel of ten deele behouden bleven, waren veelal grond-denkbeelden en plegtigheden, die het meest met de natuur overeenkwamen en het sterkst de zinnen troffen, terwijl de plegtigheden van mindere beteekenis, of wier betrekking op leer en eeredienst minder sprekend zich voordeed, des te spoediger verwaarloosd en vergeten werden.

Doch de grootste verkrachting der gestelde orde was de verwisseling van het voorwerp der eerdienst, van het doel en de bestemming der plegtigheden zelve. Hartstogten en bijgeloof hadden zich vooral van het leerstuk der engelen meester gemaakt; dit leerstuk had men verdraaid, misvormd en toegepast op de bedorvene lusten eener vleeschgezinde natuur; en weldra droeg nu de mensch aan wezens van eigen en schandelijke vinding de eerbewijzingen en den wierook op, die hij vroeger der Godheid aanbood; en in plaats dat de uiterlijke plegtigheden, gelijk eertijds, van het zigtbare tot het onzigtbare hem opvoerden, dienden zij thans tot niets anders dan om hem meer en meer te verdierlijken en gelijkvormig te maken aan de wezens, welke zijne verbeelding hem schiep of zijne handen gemaakt hadden. (1)

(1) Similes illis fiant, qui faciunt ea. Ps. 113. — De oorsprong

De steeds toenemende uitbreiding dier misdaden en dwalingen scheen dra de godsdienst zelve met een' geheelen ondergang te zullen dreigen. Maar de Heer waakte over zijn erfdeel en koos Abraham en deszelfs nakomelingschap uit, om de bewaarders der oude overleveringen te wezen, en de voorschriften der goddelijke eeredienst aan de volgende geslachten over te brengen. En Abraham, Isaäc en Jacob verrigtten die eeredienst, zoo als de Heer het bevolen had. Zij offerden Hem vogels en viervoetige dieren; (1) Zij wijdden Hem de plaatsen toe, waar zij zijne bijzondere tegenwoordigheid ontwaard hadden; (2) Zij rigtteden steenen op tot een altaar (3) en meermalen werden die steenen met olie overgoten, ten bewijze dat zij den Heere geheiligd zijn. (4) Maar ook dan, wanneer die uiterlijke plegtigheden op verschillende tijden en afzonderlijke plaatsen worden uitgeoefend, zijn ze niet onbestemd, niet aan de willekeur van menschen overgelaten; integendeel: zij zijn afgemeten en bepaald, in den aard zijn ze dezelfde en worden altoos op dezelfde wijze herhaald. Ook dit moge ter staving dienen, dat zij aan geen menschelijke vinding haren oorsprong te danken hebben, maar dat God zelf ze bepaaldelijk heeft voorgeschreven; en van daar dat de Heer Abraham prijst, niet slechts omdat hij zijne wetten en bevelen maar ook zijne *ceremoniën* onderhouden heeft. (5)

en voortgang der afgoderij worden ons opgegeven in het *Boek der Wijsh.*, Hoofd. XIII--XV. — *Lactantius* plaatst de eerste afgodendienaars in de nakomelingschap van Cham. *Divin. Instit.*, lib. 2, cap. XIV.

(1) Genes. XV, 9. XXII, 13.

(2) Gen. XII, 78. XXVI, 25. XXVIII, 16. XXXII, 30.

(3) Gen. XXVIII, 18, 22. XXXIII, 20.

(4) XXVIII, 18. XXXI, 13. XXXV, 14.

(5) Eo quod obedierit Abraham voci meae et custodierit praecepta

In dit zelfde tijdvak doet zich intusschen iets voor, hetgeen zoo nieuw, zoo buitengewoon is, dat daardoor al het ander, voor een oogenblik, overschaduwd wordt. Er verschijnt *een priester des Allerhoogsten*, Melchisedech, die voor Abraham *brood en wijn* als een dankoffer den Heere opdraagt. En die priester is zoo ver boven Abraham verheven, dat hij den aartsvader, *in* wien alle volkeren moesten gezegend worden, zegent, en uit zijne handen (en door *hem* van Aäron zelfs en Levi), de *tienden* ontvangt, welke Israël eenmaal den Levieten betalen zou. (1) Hij verschijnt slechts eens, maar zijne komst is zoo veel beteekenend, zijn offer, boven die van Abraham en zijne nazaten, zoo vol geheimenissen, dat duizend jaren daarna de koninklijken profeet dien priester en dat offer aanwijst, als het zinrijk afbeeldsel van den eeuwigen Zoon Gods, *die priester is volgens de orde van Melchisedech.* (2)

Zoo vernieuwde zich, van tijd tot tijd, onder de treffendste en zinrijkste beelden de voorspellingen der Evangelische volmaking, daar nu deze, dan gene toekomstige gebeurtenis door verschillende offersoorten en godsdienstige plegtigheden werd aangekondigd.

Den nacht vóór de verlossing uit Egijpte werd het paaschlam, te midden der geheimzinnigste plegtigheden, (3) voor de eerste maal, door de kinderen van Jacob geslagtofferd. Het bloed des lams bevrijdde hen voor den slaanden engel, en de dood der eerstgeborenen noodzaakte den onverbiddelijken Pharao

et mandata mea et *caeremonias* legesque servaverit. Gen. XXVI, 5.

(1) Genes. XIV. Hebr. VII.

(2) Ps. CIX.

(3) Exod. XII. Joan. XIX, 36. Hebr. XI, 29.

zijn' ijzeren wil te buigen. Israël toog uit in zegepraal; en toen hij, aan gene zijde der roode zee, zich in veiligheid bevond, bezong Moyses, in profetische verrukking, dien wondervollen overtogt, onderwijlen Maria, aan het hoofd der dochters van Israël, onder het geluid der speeltuigen, hare stem verhief: *Zingen wij den Heer, want Hij is grootelijks verheerlijkt.*

Kort daarna beklom Moyses, op Gods bevel, den top van Sinaï: en dáár ontving hij die schoone en bewonderenswaardige verordening van wetten en plegtigheden, die de godsdienstige betrekkingen van Israël op duurzamer gronden vestigen en tot hare volmaking tevens geleiden moest. De huisselijke vorm der godsvereering wordt, te dien einde, door eene maatschappelijke opgevolgd: de afzonderlijke godsdienstoefening van het gezin maakt plaats voor eene algemeene en openbare eeredienst: de eerstgeborenen worden vervangen door den stam van Levi, die, onder de leiding eens Opperpriesters, in de dienst des Tabernakels voorziet en met de belangen van geheel het volk belast is — de *Liturgie* verlaat den staat harer kindschheid en gaat tot rijpere ontwikkeling over. (1)

(1) «In lege naturae habemus mysteriorum fidei umbram obscuram; in lege mosaica figuram et imaginem; in nova autem et christiana clarissimam veritatem. Potest etiam religio comparari homini infanti, puero et viro: habuit enim in lege naturae infantiam, in qua divinis inspirationibus veluti lacte usa est; in lege scripta, pueritiam, in qua tamquam parvula crevit sub Legis et Prophetarum pedagogis ex D. Paulo, *Gal.* III, 24; ac tandem sub Evangelio, ut adulta donata est Christiana veritate.» *Speculum Christ. Relig.*, lib. 2, c. X.

«Ainsi, le progrès, le développement, l'accomplissement de la société religieuse a été de faire passer le genre humain de la religion domestique des premiers hommes à la religion nationale des Juifs, et de celle-ci à la réligion générale du christianisme, qui

Alles wat tot de dienst des Heeren betrekking heeft, wordt op de luisterijkste en prachtigste wijze ingerigt: de onderscheidene soorten van offers, de zuiveringen, de opdragt der eerstelingen, het tabernakel, het geheiligd vuur, de reukwerken, de priesterlijke kleeding, de gouden en zilveren vaten, alles in een woord, wordt door Moyses verordend volgens het bevel des Heeren en volgens de plannen, die hem op den heiligen berg waren vertoond geworden.

In die plegtigheden, hoe rijk dan ook in beteekenis, lag evenwel de *wezenlijkheid* niet opgesloten: het waren slechts beelden, niet de zaak zelve; doch als zoodanig, beantwoordden zij volkomen aan het doel der Mozaïsche wetgeving. Trouwens die wetgeving was eene nadere voorbereiding tot de openbaring der eeuwige Waarheid; zij vernieuwde en bevestigde de eerste godsdienstige overleveringen, en vertrouwde het pand derzelve aan de nakomelingschap van Abraham, Isaäc en Jacob. Eerst later, wanneer de beloften vervuld zijn, en Christus, volgens het vleesch, uit de Joden geboren is, moeten die overleveringen geheel ontwikkeld en door de waarheid zelve opgeluisterd worden.

Die vernieuwing intusschen kon zich niet binnen de grenzen der Hebreën beperken. De glans van dit vernieuwde licht was te sterk, dan dat de duisternissen, waarin de omliggende volkeren gewikkeld waren, hierdoor niet eenigzins wierden opgehelderd: die glans verspreidde zich in de daad, en de geschiedenis is

doit réunir tous les hommes dans la croyance des mêmes dogmes et la pratique de la même action religieuse ou du même culte.» De Bonald, *Législat. primit.*, Liv. 1, ch. VII.

dáár om te bewijzen welken heilzamen invloed dat licht op de wereld heeft uitgeoefend. Geen wonder: het pand der primitive godsdienst te bewaren, den beloofden Messias aan te kondigen, en eindelijk zelven voort te brengen, was slechts een gedeelte der Zending van Israël; in de plannen der goddelijke Voorzienigheid moest ook dit buitengewoon en geheel profetisch volk het geloof der Heidenen opwekken, hen der oude beloften indachtig maken, en het uitzigt verlevendigen naar Hem *die de verwachting der volken wezen zou.* — En hoe wondervol werkte alles daartoe mede! De nabuurschap der Joden met de omliggende volken, de wonderen die God ten hunnen voordeele gewrocht had, de roem hunner wijsheid, de vertaling der gewijde boeken, die naar Egypte, destijds het middelpunt van het Oosten en het Westen, werden overgebragt; en, op de eerste plaats, hunne tallooze wederwaardigheden, de befaamde Babylonische gevangenis, hunne nederlagen en verhuizingen, (1) die hen te zamen met hunne profetiën, wetten en overleveringen over de geheele bekende aarde verspreid hebben — al die gebeurtenissen waren zoo vele middelen in de handen der Voorzienigheid, door welke de Heidenen tot het licht des Evangelie's en de vestiging der Christelijke eeredienst langzaam werden voorbereid. En wanneer men dan eindelijk de nakomelingen dier zelfde Joden, van uit het midden der Parthers, Meders, Elamiten, de bewoners van Mesopotamie, Judea, Cappadocie, Pontus, en

(1) «Want te dien einde heeft Hij u onder de volken, die Hem «niet kennen, verstrooid, opdat gij Zijne wonderen zoudt vertellen, «en hun doen weten, dat er geen almogende God is buiten Hem.» Tobias, XIII, 4.

Azie, Phrygie, Pamphilie, Egypte, Libye, Rome, Creta en Arabie, naar Jerusalem ziet henen stroomen, die daar op den grooten Pinksterdag, ieder in hunne taal, de eerste Evangelie-verkondiging der Apostelen aanhooren, en alzoo, bij hunnen terugkeer, het geluid der Apostelen over de geheele aarde doen uitgaan; wie erkent dan niet de werking eener goddelijke Wijsheid, die langzaam maar krachtig den grooten akker had voorbereid, opdat het geheimzinnig mostaardzaad spoedig en weelig zoude opwassen?

Door opgemelde gebeurtenissen nu, waardoor de Joden met al die volken in aanraking kwamen, hebben vele oude en nieuwere schrijvers een verschijnsel trachten te verklaren, hetwelk zich hier bij den eersten opslag voordoet, namelijk, de sprekende gelijkenis, die er bestond tusschen de godsdienstige vormen van het meerendeel der Heidensche volken, en de liturgische gebruiken der Joden. Dan, hoezeer ook door deze verklaring het *goede* en *ware*, dat in de godsdienst-plegtigheden dier volkeren nog werd aangetroffen, middellijk (door de Joden en hunne schriften) tot eene goddelijke openbaring wordt teruggebragt, ligt evenwel de veronderstelling er in opgesloten, dat de voorvaderlijke overleveringen der Godsvereering bij de Heidenen geheel en al waren verloren gegaan: eene veronderstelling, die, onzes inziens, onwaarschijnlijk en met de godsdienstige geschiedenis der volken niet overeen te brengen is. Veeleer zoeke men de oorzaak dier gelijkvormigheid in de bron zelve, de eerste goddelijke openbaring, waaruit zij onmiddellijk haren oorsprong hadden; en wanneer men, gelijk wij hier deden, de geschiedenis der uitwendige Godsvereering

in haar geheel te zamen vat, zal de uitkomst niet twijfelachtig zijn.

Dan hoe het zij, in elk dier beide stellingen klimt toch het goede en ware dier uiterlijke plegtigheden, het zij dan middellijk of onmiddellijk, tot eene eerste en goddelijke openbaring op; en deze eenmaal aangenomen, zoo als zij, ook blijkens het verhandelde, niet te loochenen is, dan waren die plegtigheden het eigendom der Kerk, aan wie God dezelve had voorgeschreven en toevertrouwd. Die Kerk nu, is slechts één; zij begon in het aardsch paradijs, zij ontwikkelde zich langzaam over de aarde, zij werd door den Godmensch duurzaam op eene rots gegrondvest, en zal tot het einde der eeuwen voortduren, om haar bestaan op aarde niet dan met een eeuwig leven in den hemel te verwisselen. De regten dier Kerk zijn goddelijk en onvervreemdbaar; wat eenmaal haar toebehoorde is en blijft haar eigendom, en waar het zich ook bevinde, hoe het ook ontheiligd zij, altoos heeft zij regt van het op te eischen, en tot welzijn harer kinderen, ter vereering der Godheid aan te wenden.

Van dit regt maakte de Kerk van Christus gebruik, toen zij, in de eerste tijden van hare groote en laatste ontwikkeling, het *goede* en *ware* van sommige dier plegtigheden, die te midden zelfs der grootste bedorvenheid waren behouden gebleven, in hare eeredienst opnam. Die goddelijke waarheden, die geheiligde plegtigheden, hoe verminkt ook en onkenbaar, hadden altijd iets van haren invloed en hare bestemming overgehouden: zij hadden de Heidenen min of meer tot het licht des Evangelies vóórbereid; maar dat overblijfsel uit die gedrochtelijke vermenging met bederf en valsch-

heid te onderkennen en in hèt onvergankelijk gebouw der eenheid te herstellen, was niet het werk eener bloot menschelijke wijsheid. De Kerk alléén, omdat zij door eene bovennatuurlijke genade was voorgelicht, kon dit bewerkstelligen. Als eene teedere moeder riep zij die ontaarde kinderen tot haren schoot terug; en met hen verzamelde zij de overblijfselen van een' schat, die zij bewaard, maar wier waarde zij niet gekend hadden. Zij reinigde die kostbare kleinooden van de smetten, waarmede het Heidendom ze bezoedeld had; zij heiligde die op nieuw met ze terug te geven aan hunne eerste bestemming; en door dit alles deed zij niets anders dan haar erfdeel terug nemen en zich in bezit stellen van hetgeen het hare was. Want «het gebruik der Cere«moniën in de dienst van den waren God is slechts «de herstelling van eenen door de Heidenen gepleeg«den diefstal. De ware godsdienst is ouder dan de «valsche, zij heeft het regt de plegtigheden terug te «vorderen, welke hare mededingsters ontheiligd hebben. «Of moeten wij ons onthouden van God te bidden, «omdat de Heidenen Jupiter en Venus gebeden heb«ben? Mogen wij niet meer nederknielen, omdat zij «voor hunne afgoden zich hebben nedergeworpen?.... (1)

Wat overigens de natuurlijke ceremonien en zinnebeelden betreft, ter instelling en heiliging van welke de *Rede* het hare heeft kunnen toebrengen, op deze mogen wij, in evenredigheid, toepassen hetgene wij tot hiertoe wegens de geopenbaarde plegtigheden gezegd hebben. De Kerk, die ongetwijfeld het regt had van ze zelve in te stellen, had eveneens het regt van ze

(1) Bergier, *Dict. de Theol.* Cérémonies.

op te nemen, toen zij reeds elders door het godsdienstig gevoel waren aangenomen. Of zou zij het regt verloren hebben, om bij hare offerande en op hare feesten wierook te branden, flambouwen te ontsteken en andere natuurlijke zinnebeelden te gebruiken, omdat de volken bij hunne offers en plegtigheden zich daarvan bediend hebben? Dit te beweren, ware de grootste ongerijmdheid: het gebruik eener zaak te veroordeelen, omdat zij door misbruik ontheiligd zij! Wanneer dus de Kerk gezegde ceremonien aan de eenig ware en God behagelijke dienst toewijdde, handelde zij even als met de geopenbaarde plegtigheden: zij riep ze terug tot hare bestemming, en deed alzoo de natuur en hare kostbaarste voortbrengsels verstrekken tot luister der goddelijke eeredienst.

(Het vervolg hierna.)

DRIETAL VRAGEN

DOOR DEN EERW. HEER WENNEKENDONK,

tot verdediging der

BISSCHOPPELIJKE CLEREZIE,

voorgesteld en beantwoord door

P. BUIJS, PRESIDENT VAN HET R. K. SEMINARIE,

te Amersfoort. (1)

Op hoogen Profetischen toon en met het gezag van Meester in Israël, had de *Evangelische Kerkbode* aan de wereld het geheim geopenbaard, dat voor de Katholieke Kerk geen ander alternatief meer bestond, dan *of* in deze of eene volgende eeuw te gronde te gaan, *of* zich in den geest van het Jansenismus te laten hervormen.

Om zoodanige misrekeningen en toekomstige teleurstellingen, zoo veel het mogelijk was, te voorkomen, beweerde en bewees ik in den *Katholiek* (bl. 105 en volg., 1e d.), dat het eerste lid van dit alternatief, in

(1) Zoo luidt de titel van het Exemplaar, hetwelk mij door mijnen boekverkooper is toegezonden. In dienzelfden tijd echter las men in de couranten een boekje aangekondigd: «Drietal vragen aan «Pastoor Wennekendonk, bij gelegenheid van Zijn Eerwaarde's uit«val tegen den *Kerkbode* en de R. K. Clerezie van Holland, voor«gesteld» enz. als vorm. Twee zoo verschillende titels, daar het werkje toch wel hetzelfde zal zijn! Bestaat er misschien reeds eene tweede editie? of moest het der geheele wereld duidelijk gemaakt worden, dat de *Kerkbode* en de R. K. Clerezie van Holland de zaak ééns zijn tegen de Katholieke Kerk?

den mond van den *Kerkbode*, eene dwaasheid was, en onzin, de Katholieke Kerk eene hervorming in den geest van het Jansenismus te laten ondergaan, dewijl, de Jansenisten niet Katholiek zijnde, eene zoodanige hervorming zou gelijk staan met eenen ondergang.

De *Kerkbode* oordeelde goed, mij, als een *dwaas of drijver* die ik was, niet te antwoorden maar het laatste woord te gunnen; doch niet zoo de Heer P. Buijs, President van het *Jansenist* Seminarie te Amersfoort. Al spoedig verspreidde zich allerwege het gerucht, dat deze, van onderscheidene kanten (ook van den *Kerkbode?*) daartoe aangezocht, zich gereed maakte, om wegens de stelling: dat de Jansenisten niet Katholiek zijn, met geduchte, zelfs van Parijs en elders ontbodene wapenen, eenen aanval (uitval?) tegen mij te doen. En na lang wachten wegens het lange voorbereiden, is thans dit gerucht bewaarheid geworden door de verschijning van het boekje, waarvan de twee titels, de een hier boven, de andere in den noot, zijn opgegeven.

In een *voorwoord* doet de heer B., de gulle bekentenis, aan welke nu nog maar eene even zoo ronde bekrachtiging van den *Kerkbode* ontbreekt, dat zij, Jansenisten, eene *soort* van Katholieken zijn, (1) en wel die soort, welke de *Kerkbode* op het oog had, toen hij vroeger meermalen eene soort van Katholieken tegen over diegenen stelde, welke hij aanduidde onder den naam van Pausgezinden, Jesuitenpartij en dergelijke benamingen.

(1) Dus *geene* Katholieken, want vermits de Katholieke Kerk berust op een eenig onfeilbaar gezag, aan hetwelk al hare ledematen zich moeten onderwerpen, kunnen er onder de Katholieken geene *soorten* zijn.

Vervolgens beklaagt zich de heer B., dat ik ben opgestaan, om aan hem en zijne partij de Katholiekheid te komen betwisten. Even zoo omtrent, als hadde ik mij aan de poort der Katholieke Kerk geplaatst, en met ongehoorde aanmatiging aan een klein troepje, dat zich niets bewust was, stout toegeroepen: «er «buiten dat volkje! gij zijt Jansenisten!» — Deze wijze van voorstellen is niet juist; — niet ik, maar de Katholieke Kerk zelve heeft hen sedert lang buiten hare gemeenschap gesloten, en, althans voor zoo ver zij bekend zijn, heeft de gansche zoo Katholieke als on-Katholieke wereld die uitspraak aangenomen. Zij zelven mogen nog immer beweren Katholiek te zijn; de Kerk kent hun dien naam niet toe en niemand noemt hen zoo; zij heeten en zijn Jansenisten.

Intusschen zegt de heer B. in datzelfde voorwoord, dat Z. E. mij *op den weg wil helpen*, *om te kunnen begrijpen*, dat zij geene Jansenisten maar Katholieken zijn, en dit wel door middel der drie volgende vragen:

1°. Bestaan er wezenlijk nog Jansenisten?

2°. Zijn die zoogenaamde Jansenisten niet Katholiek?

3°. Zijn zij niet Pausgezind? (1)

Eindelijk, ter bereiking van zijn oogmerk, verkiest Z. E. den vorm van een gesprek met mij in persoon, zoo dat het geheele geschrift eene zamenspraak zal zijn tusschen B. en W., dat is, Buijs en Wennekendonk.

Eene zamenspraak tusschen B en mij! — Onge-

(1) Wie Katholiek is, die kan niet Jansenist en moet noodzakelijk Pausgezind zijn. Had de heer B. kans gezien, om met goede bewijzen een affirmatief antwoord op de tweede vraag te geven, dan had hij dus in goede logica de eerste en derde vraag moeten weglaten. Nu is het verwarring van den beginne af.

twijfeld, lezer! hebt gij ook wel eens ondervonden, dat de mensch altijd geneigd is, om het eerst aan zich zelven te denken; gij zult mij dus begrijpen, wanneer ik beken, dat mijne eerste gedachte was: hoe heb ik mij toch in die zamenspraak gehouden? hoe heb ik mijne zaak verdedigd? Mijn eerste verlangen was, te weten, wat ik zelf alzoo gezegd en geproken had; en daarom zal men mij ook wel vergunnen, dat ik het verslag van des heeren B. boekje hiermede, dat is, met mij zelven beginne.

Het is eene teedere en waarlijk zonderlinge toestand, waarin men gebragt is, wanneer men zijne eigen gezegden en gesprekken moet beoordeelen; evenwel ik zal er niet onder veinzen, maar ronduit en met alle nederigheid belijden, dat ik in mijne zamenspraak met den heer B., eene droevige figuur maak. Verbeeld u: mijne partij voert het woord; ik geef een weinig- of niets-beduidend antwoord; partij dringt nog even aan, en zie! mijne nederlaag is voltooid; «laat ons daar maar een spelletje bij steken,» of, «laat ons hier maar niet dieper intreden,» of iets dergelijks, dat is het al wat ik heb in te brengen. Enkele reizen — en dit is misschien dan nog wel het verstandigste van mij gedaan — breng ik het gesprek ongemerkt op iets anders, om mij niet verwonnen te verklaren. Eene enkele maal ben ik zelfs onnoozel genoeg, om mij zelven voor een volslagen *zot* uit te maken, en men gevoelt ligt, hoe partij dan zegeviert. Dit is zoo over het geheel de gang van onze discussie. Is dat nu niet jammerlijk van mijnen kant? Nogtans, na deze nederige bekentenis, moet

men mij ook toestaan er tot mijnen lof bij te voegen, dat ik niet overal zoo armhartig dom en onnoozel ben. B. v. wanneer de heer President mij verwijt, dat ik het *lieg* en *openlijk lieg* (Z. E. houdt van duidelijk spreken), als ik zeg, dat de Jansenisten bij de verkiezing en wijding hunner Bisschoppen het gezag van den Paus miskennen, verguizen en moedwillig bespotten, — dan is mijn antwoord:

«Ja, ik weet, dat de Utrechtsche Klerezie al deze «ceremonien met den Paus maakt, om kwanswijs «aan de kerkelijke wetten te voldoen. Maar, wanneer «ik zie, dat de Paus u telkens zijne goedkeuring «weigert, omdat hij aan uw kapittel de magt niet «toekent, om eenen Bisschop te verkiezen; en wan«neer gij, in weêrwil van die billijke weigering, toch «maar voortgaat met den verkozene te wijden, en «uw wijdeling, ofschoon de Paus hem niet als Bis«schop erkent, en hem de uitoefening van zijn ambt, «onder bedreiging van den ban, stellig verbiedt, toch «niet aarzelt als Bisschop te handelen, en, tegen het «Pauselijk verbod aan, door de uwen in die aange«matigde hoedanigheid erkend en gehoorzaamd wordt: «wat is dit dan anders, dan het gezag des Paus *mis«kennen*? neen — ik zeg te weinig, wat is het anders «dan hetzelve *verguizen en moedwillig bespotten?* Het «is derhalve geen *leugen* en *laster*, maar zuivere waar«heid wat ik zeg.» (bl. 68, 69).

Zie, al zeg ik het zelf, dat is niet zoo verkeerd van mij geredeneerd en goed gezegd ook. Maar die tevredenheid over mij zelven duurt kort; want wanneer de heer B. zich dan gaat beroepen op de Meletianen van Antiochie, met wier Bisschoppen de Paus ook

geene gemeenschap hield, dan antwoord ik wel, dat de Meletianen niet in den ban waren en het Pauselijk gezag niet zoo bespotteden, als de Jansenisten doen; maar wat ik daar vergeet te zeggen; is, dat er geene pariteit bestaat tusschen de Jansenisten en Meletianen, en dat de Jansenisterij in de geschiedenis der Kerk, geen meer gelijkend anticedent heeft dan de scheuring der Donatisten. Dit had ik moeten zeggen, en het is dus te meer jammer dat ik dit vergeten heb, omdat de heer B. op het einde van zijn geschrift, in het *Toegift voor den schrijver der Katholijke Stemmen* (de heer B. slaat twee vliegen in eenen klap), laat blijken, dat hij van die pariteit tusschen Jansenisten en Donatisten iets bemerkt. — Ik zal nog meer zeggen: dit is de eenige keer niet, dat ik zoo vergeetachtig ben. Op eene plaats, waar de heer B. mij weder met goed verstaanbare woorden zegt, dat ik een van beide of *dom* of *ter kwade trouw* ben, vergeet ik hierop iets te antwoorden en laat ik dat stilletjes glippen, even als ging het mij niet aan. Inderdaad, ik moet bijna gelooven, dat ik in die zamenspraak niet goed bij zinnen geweest ben, en ik houd het er voor, dat de heer President na den afloop van onzen dialoog, bij zich zelven gezegd zal hebben: die goede W.! (1)

Gij ziet het, lezer! onbewimpeld en ootmoedig kom ik er voor uit, eene armhartige figuur maak ik in ons gesprek, en als om er de kroon op te zetten, moet

(1) *Goede* is een praedicaat, dat de heer B. gaarne voegt bij de namen van zulken, die zich door ieder laten bedotten en alles wijs maken; zoo zegt hij: *de goede Bossuet*, *de goede Kardinaal Gerdil*, *de goede Pausen*.

ik er nog in alle eenvoudigheid bijvoegen, *dat ik het niet helpen kan.*

Ik moet nu overgaan tot de redeneringen van den heer B.; maar wat zal ik daar al veel van zeggen? Lezer! het is geheel de oude, maar ook verouderde, verkleunde, verzwakte, ja stervende Jansenisterij; — het zijn de oude uitvlugten en vitterijen, maar niet meer zoo kunstig voorgesteld; het zijn de oude ontkenningen, maar niet meer op dien stouten toon van onbetwiste overwinning voorgedragen; het zijn de oude scheldwoorden en beleedigingen, maar niet meer met dat scherp bijtend vernuft uitgedacht, niet meer in zoo rijken vloed voorgeworpen; (1) — en geen wonder, want het is het Jansenismus op zijn uiterste. Dat het dan zachtkens sterve! Het Jansenismus heeft het leven der Katholieke Kerk niet gewild, en daarom sterft het. Ieder kan zich daarvan overtuigen, en zonder zich als profeet op te werpen, kan men, uit hetgeen men ziet, schier den dag berekenen, op welken men zeggen zal: Er waren eens scheurmakers, die Jansenisten heetten. (2) Waarom zou ik dan het ziel-

(1) Het was van den beginne af een vaste regel, dat al wie zich aan het Jansenismus vergreep, als onder eene massa van scheldwoorden moest verpletterd worden. Het is bekend, hoe Arnauld eenen zekeren Abt Mallet uitmonsterde, die vermetel genoeg was geweest, om tegen hem te schrijven. Hij noemde hem *un petit docteur*, *un docteur sans nom*, *un esprit mal fait*, *un cerveau trouble*, *un étourdi*, *un impertinent*, *un ignorant*, *un fou*, *un aveugle*, *un furieux*. En toen Arnauld's vrienden zelve hem wegens deze voorbeeldelooze hevigheid bemerkingen maakte, schreef hij eene *Dissertation selon la méthode des géomètres*, *pour la justification de ceux qui emploient*, *en écrivant dans de certaines rencontres*, *des termes*, *que le monde estime durs*.

(2) Mij is in eene Zuid-Hollandsche stad eene Jansenisten gemeente bekend, weleer bloeijende onder de bescherming der heeren Staten. Wanneer de Katholieke ingezetenen van die stad in hunne laatste

togende, maar nog altijd even onbuigzame Jansenismus op deszelfs sterfbed nutteloos te kwellen?

Inderdaad, wie bekend is met de kunstige, fijn gesponnen, eindelooze uitvlugten en vitterijen der eerste Jansenisten, die zal zich verwonderen over de onnoozele schraalheid, waarmede *die zelfde oude dingen* hier in dit boekje worden opgedischt. — Om te bewijzen, dat er geene Jansenisten zijn, begint de heer B., getrouw aan de gewoonte der Vaderen, met te loochenen, dat Jansenius ooit eenige dwaling heeft geleerd, en dat de vijf beruchte stellingen in zijn boek te vinden zijn; hij bekent vervolgens wel, dat het boek van Jansenius en de vijf stellingen, als daaruit getrokken, herhaaldelijk en door onderscheidene Pausen zijn veroordeeld; maar die veroordeeling is, volgens hem, ongeldig, 1°. omdat zij op aandrijven der Jesuiten is geschied; en 2°. omdat de vijf stellingen door de Jesuiten niet uit het boek van Jansenius, maar uit hun eigen brein geput zijn. — Zie! dat is nu immers al te plat; waarom dat niet wat kunstiger en bevalliger ingekleed? een Jansenist van vroegere dagen zou dit zelfde geheel anders gezegd hebben. Wie is er nu, die niet aanstonds zegt: wat doet het af, door wie de aanklagt is geschied,

levensoogenblikken de H.H. Sacramenten wilden ontvangen, dan moesten zij stervende buiten de poort gebragt worden, en daar, in eenen beestenstal op Stiehts grondgebied of onder den blooten hemel, werden hun door eenen naburigen Geestelijken, de den Katholiek zoo dierbare laatste troostmiddelen zijner Godsdienst toegediend; want geen Katholiek Priester mogt binnen het gebied van den Jansenisten Pastoor eenige bediening oefenen. Wel nu, thans is de gemeente der Katholieken daar bloeijende, terwijl die der Jansenisten alles te zamen genomen behalve den Pastoor *twee* mannelijke hoog bejaarde ledematen, en in het geheel, met inbegrip der kinderen in de wieg, op verre na geene twintig zielen telt.

wanneer slechts, na rijp overleg, door den bevoegden regter, het vonnis is uitgesproken? en daarenboven het een zoo wel als het ander is historisch onwaar.

Cornet, de Syndicus der Theologische Faculteit te Parijs, die den ganschen inhoud van den Augustinus tot de essentie van de vijf stellingen bragt, was immers geen Jesuit.

De 85 Bisschoppen, die als aanklagers optraden, en de vijf stellingen aan het oordeel van den Stoel van Rome onderwierpen, waren immers geene Jesuiten.

De Congregatie, benoemd door Paus Innocentius X, om het boek en de stellingen te onderzoeken en met elkander te vergelijken, en welke zich meer dan twee jaren onafgebroken daarmede bezig hield, bestond uit vijf Kardinalen; aan dezen waren twaalf Consultoren uit onderscheidene geestelijke orden toegevoegd, en onder deze twaalf was immers maar één Jesuit.

En toen de Fransche Bisschoppen in 1653 eenparig verklaard hadden, dat zij de Constitutie van Paus Innocentius aannamen, en de Jansenisten daarop de uitvlugt verzonnen, dat de veroordeelde stellingen niet van Jansenius en ook nergens in zijnen zin veroordeeld waren; zijn toen niet al de Bisschoppen, die zich te Parijs bevonden, weder bijeengekomen (1654); hebben zij toen niet het boek van Jansenius op nieuw onderzocht, met de veroordeelde stellingen vergeleken, en na tien Congregatie's eenparig verklaard, 1°. dat de vijf stellingen waarlijk in het boek van Jansenius gevonden worden, en 2°. dat zij in den eigen en natuurlijken zin van Jansenius veroordeeld waren?— en deze Bisschoppen waren immers geene Jesuiten.

En toen in 1656 de Bisschoppen van Frankrijk andermaal als beschuldigers opkwamen, en den Paus Alexander VII berigt zonden van de nieuwe uitvlugten der Jansenisten, om aan de Decreten van Paus Innocentius niet te gehoorzamen; hetwelk ten gevolge had, dat deze Paus, die zelf aan de Congregatie's onder Innocentius had deel genomen, verklaarde, dat die zaak met de meest mogelijke oplettendheid (eâ diligentia, qua major desiderari non potest) was onderzocht geworden, en dat de vijf stellingen werkelijk uit het boek van Jansenius genomen, en in zijnen zin veroordeeld waren; — ook toen waren de aanklagers immers geene Jesuiten.

En wanneer al de latere vergaderingen der Fransche Bisschoppen, in welke over de zaak van het Jansenismus gehandeld werd, goedkeuren en bevestigen, hetgeen in de vergadering van 1654 (zie hier boven) bepaald was;

En wanneer de Theologische Faculteit van Parijs in 1656 de stelling van Arnauld: dat de vijf stellingen noch in Jansenius gevonden worden, noch in zijnen zin veroordeeld waren, en dat in deze zaak een eerbiedig stilzwijgen (silentium obsequiosum) genoeg was, censureert als vermetel, ergerlijk, beleedigend voor den Paus en de Bisschoppen van Frankrijk, en gelegenheid gevende om de leer van Jansenius na hare veroordeeling te vernieuwen; — spreekt men dan nog van Jesuiten, en van niets dan Jesuiten?

O ja, dat alle achtereenvolgende Pausen, die na de veroordeeling der vijf stellingen den Stoel van Rome bekleed hebben, die veroordeeling bekrachtigden en bevestigden, — dit deden de Jesuiten.

Dat Clemens XIV, die de Jesuiten-orde supprimeerde, niet tevens de door de Jesuiten zoo diep, zoo grievend verongelijkte Jansenisten in hun regt, in de gemeenschap der Kerk, herstelde;

Dat tijdens de suppressie der Jesuiten-orde de zoo lang verdrukte Jansenisten niet op den eeretroon verheven werden; — dit deden de nog in het vaticaan rondwarende schimmen der Jesuiten.

En het gansche Episcopaat van Frankrijk, dat de herhaalde veroordeelingen der Jansenisten door zijne aanklagten bewerkte, — het was een blinde hoop van aanklevers der Jesuiten (Drietal vragen, bl. 10).

En Bossuet, die openlijk en rond verklaarde: «Ik «geloof, dat de stellingen waarlijk in Jansenius zijn, «en dat zij de ziel van zijn boek zijn. Wat men daar«tegen ook gezegd hebbe, schijnt mij toe loutere vitterij «te wezen, en een uitvindsel om het oordeel der Kerk «te ontduiken;» — Bossuet is een onnoozele hals, een sukkelaar, de goede Bossuet (ald bl. 15), die zich door zijnen Jesuitischen leermeester Cornet (die geen Jesuit was) zoo iets op den mouw had laten spelden, (bl. 13). Jesuiten, overal en niets dan Jesuiten, en intusschen nergens Jesuiten! *O maître Dupin!* O goede heer Buijs!

Zoo redeneert de heer B., en na daarop eenige bladzijden gevuld te hebben met op de Jesuiten te schelden, en hen zoodanig af te monsteren, dat de kameraden van Cartouche er heiligen bij zijn, — bladzijden, die nog den Jansenist zouden waardig zijn, geheel in den geest der Dissertatie van Arnauld, doch die hier aan Ellendorf, een *frère compagnon*, toebehooren, — na dit alles beschouwt de heer B. zijne

eerste vraag: of er wezenlijk nog Jansenisten bestaan? als beantwoord. En dat is zij ook; want door dit antwoord is overtuigend bewezen, dat de heer B. en de zijnen, het oordeel der Kerk verwerpen en Jansenius aanhangen, dat zij dus wel oude maar desalniettemin waarachtige Jansenisten zijn; weswege dan ook aan zijn verzoek, dat de Katholieken de Jansenisten niet langer Jansenisten zullen noemen, niet zal kunnen worden voldaan. (1)

In het antwoord op de tweede vraag, vervolgt de heer B. zijn vertoog, dat de Jansenisten niet Jansenist, maar Katholiek zijn, doch wederom met het juist tegenovergestelde resultaat.

Om niet te wijdloopig te worden, stip ik slechts even aan, hoe de heer B. ook iets verstaat van het

(1) Zoo als ik boven gezegd heb, ik wil het met geforceerde marschen aftrekkende Jansenismus niet ontrusten, omdat het tot niets dienen kan. Daarenboven is dit onderwerp droog, dor, voor diegene, die niet in de Godgeleerdheid zijn ingewijd, meestal onbevattelijk, en voor de Godgeleerden zelve afgezaagd en vervelend. Ik zal mij daarom vergenoegen, met eenige der bronnen te vermelden, in welke al wat men aangaande het Jansenismus verlangen kan, te vinden is. Montagnus, *Tractatus de Gratia*, in den *Cursus Completus Theologiae*, Tom. X; dit historisch Tractaat is zeer volledig in alles wat Jansenius, zijn boek en de vijf stellingen betreft; het vermeldt alles wat deswege is voorgevallen, wederlegt de verzinselen, uitvlugten en vitterijen der Jansenisten, en bewijst uitvoerig zoo uit den tekst als uit het systema van Jansenius, dat de vijf stellingen van hem zijn. — Berault Bercastel, *Hist. de l'Eglise*, levert behalve het historische almede eene uitvoerige deductie der vijf stellingen uit eene analyse van den Augustinus. — Ook verdient wegens deze zaak gelezen te worden het werk: *Mémoires pour servir à l'hist. eccl. pendant le 18 siècle.* Dit werk heeft de proef doorgestaan. In een boek, uitgegeven te Parijs, 1811, worden deze Mémoires door den Jansenisten schrijver genoemd: *une insipide gazette, un sot livre, une triste rapsodie;* en de schrijver der Mémoires zelf is *un déclamateur sans bonne foi, une espèce d'illuminé, un détracteur obscur, un ennuyeux compilateur, un écrivain lourd, plat, sottement glorieux, emporté, aveugle, impudent, ignorant, niais, imbécille.*

oude appellanten-kunstje om behendig den staat der kwestie te verdraaijen. «Natuurlijk,» zegt hij, «be-«paalt zich het onderzoek bij die punten, over welke «ons verschil loopt, en die tusschen de Molinisten «en zoogenaamde Jansenisten aanhangig zijn.» — Intusschen is dit gansch niet natuurlijk; het is hier de kwestie tnsschen de leer van Jansenius en consorten en aanhangers, en de Katholieke Kerk, die deze leer veroordeeld heeft. Het schoolstelsel van Molina is door de Katholieke Kerk noch aangenomen noch verworpen, en komt hier even zoo veel te pas, als de kwestie of er menschen in de maan wonen.

Ook wil ik slechts kortelijks daarvan gewag maken, dat de heer B., met zekerheid wetende, dat ik geene andere bronnen voor het Jansenismus bezit, dan het werk van van Vilsteren, mij geheel en al dood doet, met dien schrijver een *ouden rammelaar*, een *prulschrijver*, een *leuteraar* te noemen (men ziet, dat de heer President de dissertatie van Arnauld ook al bestudeerd heeft), en de citatie's, welke ik van dezen schrijver had overgenomen, ten bewijze, dat de leerlingen van Jansenius getrouw de leer van hunnen Patriarch volgen, als ten onregte aangehaald, geheel te verwerpen. — Wat van Vilsteren als schrijver betreft, het ligt geheel en al buiten mijn oogmerk daarover te twisten, of hij een *oude rammelaar* enz. zij of niet; en zijn de citatie's kwalijk aangebragt, ik laat het voor rekening van v. V.; overigens hebben wij ze tot het doel, waartoe ik dezelve bezigde, niet noodig, vermits de heer B. zelf rond en uitdrukkelijk bekent, dat de leer van Jansenius en Quesnel

in zijn genootschap beleden wordt. — Dit een en ander is van minder aanbelang; dan wij vinden hier iets gewigtigers.

Zoo als de heer B. in de eerste afdeeling van zijn *drietal* zich voornamelijk bepaald heeft tot het boek van Jansenius en de vijf stellingen, zoo handelt hij in de tweede bijzonder over het boek van Quesnel: *Réflexion morales*, of *Zedelijke bemerkingen op het N. Testament*. Z. E. begint met breed uit te halen, 1°. van den verbazenden opgang, welken dit werk gemaakt heeft, en 2°. van den lof, welken ook zelfs Bossuet (nu niet meer de *goede* maar de *groote*), aan hetzelve heeft toegezwaaid. Welnu, het eerste is verbazend overdreven, en het tweede is onwaar.

Het werk *Zedelijke bemerkingen* enz., kwam voor de eerste maal in het licht in het jaar 1671; het was toen een klein boekje in 12°., en niet meer dan een omtrek, eene *inchoata forma* van hetgeen hetzelve later geworden is; inderdaad bevatte het slechts 5 van 101 later veroordeelde stellingen. De tweede uitgaaf verscheen na verloop van 16 jaren in 1687; het werk was nu wel vermeerderd, doch bevatte nog slechts de helft, van de derde uitgaaf in het jaar 1693; ook werden er niet meer dan omtrent de helft der 101 stellingen in gevonden. Spreekt men dus van den algemeenen bijval, met welken de *Zedelijke bemerkingen* ontvangen werden, zoo kan men dien bijval eerst rekenen van het jaar 1693 af, toen de derde volledige editie verscheen, in welke Quesnel voor de eerste maal zijn geheel systema blootlegde; en ook dan zelfs is die bijval niet zoo algemeen.

Want reeds in het volgende jaar (1694), trok Tro-

magean, Doctor der Sorbonne, uit dat werk 199 stellingen, die verdienden gecensureerd te worden. In het jaar 1697 schreven du Vaucel en Willart, twee kampvechters der partij, aan Quesnel, dat men klagten hoorde over dwalingen in de *Zedelijke bemerkingen*, en dat het daarom noodig zou zijn, nog eens de hand aan het werk te leggen. In 1699 werd dit boek door den Bisschop van Chartres, aan zijne onderhoorigen verboden; andere Bisschoppen deden datzelfde door openbare Mandementen in 1703, 1704, 1707; en in het jaar 1714 had schier het gansche Episcopaat van Frankrijk, reeds dat voorbeeld gevolgd. Onder anderen verklaarden de Aartsbisschoppen van Lyon en Tours, dat zij van den beginne af, de geloovigen tegen dat boek gewaarschuwd hadden. — Opmerkzaam gemaakt door de onrust en ergernis, welke dit boek allerwege verwekte, benoemde de Paus eene Congregatie van Kardinalen en Consultoren, om hetzelve naauwkeurig te onderzoeken; allen oordeelden *eenstemmig*, dat het boek verderfelijk en vol grove dwalingen was, dat het verdiende uit de handen der geloovigen en met het anathema belegd te worden. Dit geschiedde werkelijk door eene Breve van den 13^{n} Julij 1708. Doch vermits de onlusten van dag tot dag grooter wierden, wendden de Koning en de Bisschoppen zich aan den Paus, opdat deze door zijn gezag aan dezelve een einde zou maken; en na omtrent twee jaren lang de zaak rijpelijk onderzocht te hebben, vaardigde Clemens XI de constitutie uit, beginnende met de woorden: Unigenitus Dei Filius, in welke hij het boek van Quesnel en 101 uit hetzelve getrokken stellingen veroordeelde. — Dit is de geschiedenis,

uit welke men nu kan oordeelen, wat er zij van dien lof, welke dit werk *van alle kanten* ontving, en met hoeveel waarheid de heer B. zegt, dat hetzelve door den Paus veroordeeld is, alleen *omdat de Jesuit Tellier en Lodewijk XIV het volstrekt wilden.*

Nu nog een woord over Bossuet. — Het is inderdaad eene zonderlinge *manie*, die men tegenwoordig heeft, om aan de Katholieke Kerk, den een na den ander, al hare kopstukken te ontrooven. Gisteren wilde een Protestant den grooten H. Chrysostomus Protestant maken; van daag komt een Jansenist den onsterfelijken Bossuet als Jansenist reclameren; wie weet of niet morgen een Israëliet den H. Augustinus in de Synagoge zal willen trekken? *Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.*

In het boekje van den heer Buijs: *Drietal* enz. komt Bossuet voor, als den uitbundigsten lof aan het werk *Zedelijke bemerkingen* van Quesnel te hebben toegezwaaid; vooral is hij er verre af geweest van de vijf beruchte stellingen in dit werk te vinden; veeleer heeft hij uitdrukkelijk het tegendeel beweert. — Dit alles bewijst de heer President uit Bossuet's eigen woorden, voorkomende in het geschrift van Bossuet, bekend onder den titel van *Justification* enz., en Z. E. wederlegt de mij in den mond gelegde tegenwerping, als of die *Justification* niet van Bossuet, maar een ondergeschreven stuk zou zijn. — Dit laatste is intusschen vergeefsche moeite, want noch ik noch iemand denkt er aan, het geschrift onder dien naam bekend voor onecht te verklaren, en het is duidelijk dat mijn medespreker mij wederom hier opzettelijk eene dwaasheid laat zeggen, opdat het daaruit zou blijken, dat

er slechts dwaasheden tegen zijne grondige redeneringen zijn in te brengen. Laat ons intusschen zien wat hiervan zij.

Om te meer opgang aan het boek van Quesnel : *Zed. Bem.*, te bezorgen, en de steeds luider wordende klagten der Katholieken tegen hetzelve te smooren, meenden de vrienden van Quesnel geen beter middel te kunnen aanwenden, dan den beroemden Bossuet in de zaak te betrekken, en eene nieuwe uitgave van dat boek, met zijnen naam en aanbeveling voorzien, in het licht te geven. Werkelijk liet Bossuet zich daartoe overhalen, doch alleen op deze uitdrukkelijke voorwaarde, dat men 120 stellingen, in het boek voorkomende, zou veranderen en verbeteren; geschiedde dit, dan zou hij een *Avertissement*, *Voorberigt* voor het werk plaatsen, door hetwelk de overige nog eenigzins hard luidende stellingen in eenen goeden zin zouden verklaard worden. Intusschen zag Bossuet, dat de uitgave (die van 1699) voortgang had, zonder de vooraf bedongene verbeteringen, welke hij volstrekt noodzakelijk geoordeeld had; hij weigerde daarom zijn *voorberigt* voor het werk te plaatsen, en overigens heeft hij daarna altijd de *Zed. Bem.*, als vol van dwalingen, veroordeeld. Het is dit *voorberigt*, dat de Jansenisten of Quesnellisten vele jaren na den dood van Bossuet, onder den valschen naam van *Justification* of *Verdedigschrift der Zed. Bem.*, in het licht gegeven hebben. — De eenvoudige voorstelling van deze daadzaken draagt reeds het kenmerk der waarheid; verlangt men nogtans meer bewijzen, zij ontbreken niet.

1°. Dat Bossuet eenige veranderingen in de *Zed.*

Bem. noodzakelijk heeft geoordeeld, bekent Quesnel zelf in zijne voorrede van de *Justification*, waar hij zegt: «De goede trouw verpligt mij te bekennen, dat «de Bisschop van Meaux, meer naauwgezet dan noo- «dig was, eenige plaatsen in de *Bem.* had aangewe- «zen, die veranderd konden worden, en die nogtans «niet veranderd zijn.»

2°. Dat Bossuet niet alleen het boek van Quesnel altijd veroordeeld, maar ook meermalen verklaard heeft, dat hetzelve zeer verderfelijk was, en *dat de ketterij der vijf stellingen in hetzelve herhaald werd*, is bewezen door de getuigenissen der Quesnellisten of Jansenisten zelve. In het jaar 1699 schrijft de bekende Willart aan zijnen meester Quesnel: «Men meent te «weten, dat P. du Perron (in het vocabularium der «Jansenisten is dit Bossuet) dit boek (de *Zed. Bem.*) «veroordeelt.» Dezelfde aan denzelfden in 1700: «Ik «weet niets nieuws aangaande de beweging, welke de «vier broeders (de vier deelen der *Zed. Bem.*) ver- «wekken, als dit alleen, dat ook P. du Perron (Bossuet) «dezelve veroordeelt.» — In ditzelfde jaar 1700, ter gelegenheid dat de Bisschoppen van Frankrijk te Parijs hunne vergadering hielden, gaf de abt Dambes (Couët) eenen naamloozen brief aan Bossuet, in welken hij dezen Bisschop onder anderen zijn ongunstig oordeel over de *Zed. Bem.* verwijt. «Wij kennen er velen, «zegt de Abt, aan wie gij gezegd hebt, dat *die vijf «stellingen* (van Jansenius) *in het boek van P. Quesnel «gevonden worden.*» En verder: «Ook is het welligt «uw geheugen niet ontgaan, dat gij onlangs aan zeke- «ren Aartsbisschop in de vergadering verklaard hebt, «*dat de dwalingen van Jansenius zuiver en onbedekt in*

«*dit boek voorhanden zijn.*» (1) En diezelfde Bossuet, die volgens het getuigenis der Jansenisten zelve, het boek van Quesnel veroordeelde, wien zij verweten, dat hij in hetzelve de vijf stellingen zag, diezelfde Bossuet heeft, volgens de latere Jansenisten, datzelfde boek altijd geprezen, en de vijf stellingen er nooit in gevonden!

3°. De Bisschoppen van Luçon en La Rochelle bewijzen in hunnen herderlijken brief van het jaar 1711, dat Bossuet nimmer de *Zed. Bem.* heeft goedgekeurd, 1°. uit de zoo even aangehaalde plaatsen der Jansenisten Willart en Couët; 2°. uit het getuigenis van den beroemden Le Pelletier, eerste President in het Parlement van Parijs: «Deze onbesproken raadsheer, «zeggen die Bisschoppen, verklaart den Bisschop van «Meaux dikwijls te hebben hooren zeggen, dat de «*Bem.* van Quesnel *verderfelijk* waren, en *dat de dwa-*«*lingen van Jansenius er openlijk in voorkwamen;*» — 3°. uit het naauwkeurig historische verhaal van deze zaak (betreffende de voorgewende *Justification*, zie hier boven), hetwelk zij verklaren, van allergeloofwaardigste getuigen, boezemvrienden van den Bisschop van Meaux, ontvangen te hebben.

4°. De even godvreezende als geleerde Abt De S. André, Aartsdiaken van Meaux, weleer Vicaris-Generaal van Bossuet, en innig met hem bevriend, verklaart in eenen brief, die met zijne toestemming door den Aartsbisschop van Sens werd publiek gemaakt, vijf punten, die de voorgewende goedkeuring der *Zed. Bem.* door Bossuet geheel en al logenstraffen. Deze Abt

(1) De echtheid van dezen brief van Couët of Dambes hebben de Jansenisten nooit durven loochenen.

verklaart: 1°. dat aan het geschrift van Bossuet door eene trouwelooze hand de naam van *Justification, verdedigschrift der Zed. Bem.* gegeven is; zijnde hetzelve geschreven om als voorberigt te dienen voor de nieuwe (verbeterde) uitgaaf van 1699; zoo als blijkt uit de inzage van het handschrift. — Hij verklaart 2°. met even zoo vele woorden van Bossuet zelven gehoord te hebben, *dat de Zed. Bem. van Quesnel nooit door hem zijn goedgekeurd.* — Hij verklaart 3°. van vele geloofwaardige personen vernomen te hebben, dat Bossuet gezegd had, dat in de *Zed. Bem. meer dan 100 stellingen voorkwamen, die verbeterd moesten worden.* — Hij verklaart 4°. van Le Dieu, Secretaris van Bossuet, vernomen te hebben, dat Quesnel *geweigerd heeft de voorgestelde verbeteringen te maken;* dat de Bisschop van Meaux daarom zijn werk heeft *teruggehouden*, en *hetzelve naderhand nooit heeft willen laten drukken.* — Hij verklaart 5°. dat dezelfde Le Dieu het handschrift heeft geleend aan Le Brun, Deken van Doornik, destijds balling in het Bisdom van Meaux; dat deze tegen de beloofde trouw een afschrift daarvan heeft gemaakt, en dit afschrift naderhand, toen hij in zijn vaderland was teruggekomen, te Doornik heeft in het licht gegeven, onder den valschen titel van *Justification, verdedigschrift der Zed. Bem.*

5°. De Kardinaal de Bissy, (1) onmiddellijke opvolger van Bossuet op den zetel van Meaux, zegt in zijn mandement van den 25 April 1704: «dat Bossuet eerst «gemeend had, het Nieuwe Testament (de *Zed. Bem.*) «van Quesnel in vele plaatsen te kunnen regtvaardigen,

(1) Dezen Kardinaal wordt door den heer B. verweten, dat zijn ijver, zijne overtuiging, zijn geloof *venaal* was. *A la Jansenistе!*

«maar dat hij na een naauwkeuriger onderzoek erkende «en verklaarde, *dat dit werk zoo vol van dwalingen «was, dat het niet mogelijk was hetzelve te verbeteren, «en dat het van het begin tot het einde moest omgewerkt «worden.* Dit zijn,» zegt de Kardinaal, «Bossuet's eigen «woorden.»

Moet men zich nu verwonderen over de naïveteit (*bonhommie* is misschien het woord), waarmede de heer B op bl. 46 van zijn *Drietal*, na het geleerd publiek overtuigd te hebben (wat niemand betwist), dat de *Justification* (het werk dat dien naam draagt) uit de pen van Bossuet gevloeid is, aldus voortgaat: «Dezelve was «oorspronkelijk bestemd, om tot voorberigt te dienen «bij eene nieuwe uitgaaf der *Zedelijke Bemerkingen;* «toen echter is zij achterwege gebleven, men weet niet «waarom (men weet het wel, maar men wil het niet «zeggen), en verscheen later onder den (valschen) titel «van *Justification* of *Verdedigschrift.*» En op de volgende bladzijde: «Toen in 1699 de nieuwe uitgaaf der *Zed.* «*Bem.*, welke de Kardinaal de Noailles (wèl een *goede* «Kardinaal, zie hier boven de Aant. bl. 110) stond «te bezorgen, werd toebereid, maakte Bossuet, op «verzoek des Kardinaals, het bovengenoemde Avertis- «sement (Voorberigt), hetwelk eerst in 1709 (waarom «eerst toen en door wie?) uitkwam als *Justification* of «*Verdedigschrift.*»

Of heeft men medelijden met den heer President, wanneer hij vervolgens zegt: «Ik werd schier verlegen, «dat ik dingen, die zoo bekend en zoo menigmaal «herhaald zijn, en die ik zelf tegen Bramer alreeds «heb aangevoerd, nu op nieuw voor den dag brenge.»

Neen! die verwondering en dat medelijden zou men

kunnen hebben, wanneer het hier een ander gold. Maar de heer Buijs, de eenige steun en kampvechter van het Jansenismus, de President van het eenige in de wereld bestaande Jansenisten Seminarie, de heer Buijs, na den onwettigen Aartsbisschop van Utrecht en den even zoo wettigen Bisschop van Deventer *in partibus infidelium*, de derde persoon in de Jansenisten-Kerk; mag men veronderstellen, dat de heer Buijs met de ware toedragt der zaak aangaande die voorgewende *Justification* niet zou zijn bekend geweest? Immers, hij is niet de eerste, die de geschiedenis der *Justification* aldus heeft voorgesteld; hij heeft die uit vroegere schrijvers afgeschreven, en zou het den heer President niet bekend zijn geweest, dat de Jansenisten reeds lang van bedrog in dit stuk zijn overtuigd geworden, daar ook ik de bewijzen van dit bedrog slechts uit vroegere schrijvers had over te nemen? Neen, geene verlegenheid, maar iets grievenders moet de heer B. daarover gevoelen, dat hij dingen, die (als valsch) zoo bekend zijn, die als proefstuk en voorbeeld kunnen dienen van den Jansenisten trouw, op nieuw voor den dag brengt. — Laat ons verder gaan.

Gelijk ik boven zeide, het was Lodewijk IV, die in overeenstemming en op verzoek der Fransche Bisschoppen (en daaronder wel voornamelijk de Kardinaal de Noailles), den Paus verzocht, het zoo veel onrust stichtende boek *Zed. bem.*, op nieuw te onderzoeken, de verwerpelijke stellingen aan te wijzen, en door eene plegtige Constitutie te veroordeelen (1711). — De heer B. zegt, dat geene anderen dan de Jesuiten het twistpunt over het boek van Quesnel in de wereld gebragt hebben. — Clemens XI, voldeed aan het verzoek van

den Koning en de Bisschoppen ; zoo voor zich als voor twee daartoe benoemde Kardinalen liet hij, gedurende bijna twee jaren, dit boek en een aantal uit hetzelve getrokken stellingen onderzoeken ; ten gevolge waarvan den 8n Sept. 1713, door de Constitutie *Unigenitus* het boek zelf en 101 daaruit getrokken stellingen veroordeeld werden, onder anderen ook *tanquam haereses, quae in famosis Jansenii propositionibus, et quidem in eo sensu, in quo hae damnatae fuerunt, acceptis, continentur, manifeste innovantes.*

Reeds in hetzelfde jaar kwamen de Fransche Bisschoppen bijeen, en den 23n Januarij 1714, gaven zij hunne verklaring : 1°. Dat de vergadering met zeer groote vreugde in de Constitutie van Z. H. Clemens XI, de leer der Kerk had erkend ; 2°. dat zij met gehoorzaamheid en eerbied aanneemt, die Constitutie *Unigenitus*, door welke het boek *Zed. bem.* en de 101 uit hetzelve getrokken stellingen veroordeelt worden; 3°. dat zij dit boek en die 101 stellingen veroordeelt, op dezelfde wijze en met dezelfde qualificatie's, als de Paus ze veroordeeld heeft. Daarenboven had diezelfde vergadering reeds te voren verklaard, dat zij het voor bewezen hield, dat er niet eene der veroordeelde stellingen was, die niet ten minste eenige der in de Constitutie vermelde qualificatie's verdiende, en dat er ook geene onder die qualificatie's was, die niet op eenige der stellingen kon toegepast worden. (1)

Hoe wordt intusschen datzelfde door den heer B. voorgesteld ? Hij zegt : «dat de veertig Bisschoppen, «die toen te Parijs vergaderd waren, en dat stuk (de

(1) Ik heb hier in alles de eigen woorden van de verklaring der Bisschoppen aangehaald.

«Constitutie) niet openlijk durfden afwijzen, zich drie «maanden lang allerlei moeite en inspanning gaven, «om de veroordeelde stellingen van Quesnel, in hun «Katholiek oog, geene doeming verdienden, zoo te «*wringen* en te *verknoeijen*, dat zij een kleurtje van «ketterij bekwamen, en toen eenigzins waardig schenen «veroordeeld te worden; en dat zij door dat wel niet «zeer eerlijk middeltje de handen ruim kregen, om «naar Rome te durven schrijven, dat zij met allen eer- «bied de Bul hadden aangenomen.»

Naar deze voorbeelden gelieve de lezer nu het overige te beoordeelen; zoo vervalscht, verdraaid, scheef voorgesteld, *gewrongen en verknoeid* is alles wat de heer B. ten opzigte van de Constitutie *Unigenitus* verhaalt. Dan wie zal mij de vervelende en walgelijke taak opleggen, om den heer B. te volgen in al de verminkingen en vervalschingen, die hij uit vroegere Jansenisten heeft afgeschreven, en die uit de geschriften der Katholieken teregt te wijzen? Het is genoeg, in een aantal voorbeelden, door authentieke stukken te hebben aangetoond, hoe veel staat op de verhalen van den President te maken zij. Voor al het overige dus, en onder anderen ook wat betreft het wezenlijk verschil tusschen het Jansenismus en de schoolstelsels van Belleli en Berti en anderen, verwijs ik naar het door mij boven aangehaalde werk: *Montagnes, Tractatus de Gratia.*

Zoo kreupel bij den heer B. de geschiedenis is, zoo mank gaan zijne redeneringen. Een voorbeeld hiervan, en dan zullen wij van deze tweede afdeeling scheiden. In mijn opstel in den *Katholiek* had ik bemerkt, in welke tegenstrijdigheden de Jansenisten ver-

vallen, onder anderen hierin, — dat zij belijden: dat de Kerk onfeilbaar is in alles wat het ligchaam der herders (de Pans, het middelpunt der eenheid, met de Bisschoppen) verspreid zijnde, voorhoudt te gelooven, rakende het geloof en de zeden, zoo wel als in eene algemeene Kerkvergadering; — en dat zij evenwel weigeren zich te onderwerpen aan de uitspraken der verspreidde Kerk, in de zaak van Jansenius en Quesnel, daar toch de leer en geschriften van deze twee mannen, veroordeeld zijn door Pauselijke Constitutie's, die door al de Bisschoppen als regel des geloofs, zijn aangenomen en erkend. Dit laatste nu wordt door den heer B. betwist. Hier in het bijzonder beweert hij, dat de Constitutie *Unigenitus* niet door alle Bisschoppen is aangenomen, en om dit te bewijzen vult hij een aantal bladzijden met allerhande zaken. (1) Intusschen komt het hoofdzakelijk hierop neder: Eenige Bisschoppen hebben op de Constitutie gezwegen, maar dit deden zij òf uit voorzigtigheid, òf uit eerbied, òf uit vrees, òf om tijdelijke belangen, òf omdat zij van de Constitutie en van de geheele zaak niets wisten; dit stilzwijgen is derhalve geene goedkeuring en bewijst dus niets; — andere Bisschoppen hebben schriftelijk verklaard, dat zij de Bulle aannamen; maar dezen geloofden aan de onfeilbaarheid van den Paus en hunne aanneming bewijst dus niets; — de Bisschoppen van Frankrijk in het bijzonder verklaarden de Bulle aan te nemen; maar deze waren

(1) Voor het geheel heerscht er in het *Drietal* geene orde; dit is een noodzakelijk gevolg van deszelfs ontogische indeeling, misschien ook bragt de vorm van den Dialoog dit mede, in welken men wel meer van den hak op den tak pleegt te springen, vooral wanneer de hoofdspreker zijne zaak niet vast heeft.

knoeijers, en het vuur was hun zoo naauw aan de schenen gelegd, dat zij geen ander middel wisten, om zich uit den drang te redden; hunne aanneming bewijst dus niets; — anderen weder zaten onder den druk der Inquisitie, hunne aanneming bewijst dus niets; — en alzoo ten slotte: de Constitutie *Unigenitus* is wel door alle Bisschoppen der Katholieke Kerk als geloofsregel aangenomen, maar die aanneming bewijst niets. En dan erkent men evenwel de onfeilbaarheid der verspreidde Kerk! Ik vraag het niet slechts aan Katholieken, maar aan alle on-Katholieken: wat beteekent het, de uitspraken der verspreidde Kerk voor onfeilbaar te houden, en zich met zoo geheel willekeurige uitvlugten te willen redden, wanneer men door die uitspraken veroordeeld is? Wat is dat voor een gezag, aan hetwelk men niet behoeft te gehoorzamen? En wat blijft er over van dat onfeilbaar gezag, wanneer het van de contrôle van iederen veroordeelden afhankelijk wordt gemaakt? Is het dan niet verstandiger, is het ten minste niet meer consequent gehandeld, met de Protestanten dat gezag geheel te verwerpen, dan hetzelve te erkennen en intusschen om geheel eigendunkelijke redenen er niet aan te gehoorzamen? Wordt de onfeilbaarheid der Kerk op die wijze niet eene allerbespottelijkste dwaasheid? (1)

Eene andere redenering nog, waarmede deze tweede afdeeling van het *Drietal vragen* besloten wordt, zou ik als eene proeve van klemmende Logica kunnen

(1) Over de Constitutie *Unigenitus* zelve en over hare aanneming door de gansche Kerk leze men de meermalen genoemde schrijvers *Montagne* en *Berault Bercastel*; ook kan men nazien wat de *pruilschrijver* van Vilsteren daarvan *leutert*.

bijbrengen; maar zij is waarlijk al te zot. De heer President verhaalt, dat de Kardinaal de Bonald, Aartsbisschop van Lyon, aan de schrijvers van de *Revue Ecclesiastique*, die, zoo wordt hier gezegd, Appellanten of Jansenisten zijn, heeft betuigd, dat zij met grond zich hadden verzet, tegen eenige artikels, in een nummer van het *Institut Catholique*, te Lyon; — hieruit moet nu volgen, dat de leer der Jansenisten zuiver Katholiek is, en dat zulks openlijk door een bevoegden regter wordt erkend. — De hemel schenke verstand aan die zulke redeneringen maken, en geduld aan die ze moet lezen! «Intusschen,» zoo gaat de heer B. daarop plegtig voort, «intusschen zij dit voor u en andere broeders, die «ons maar zoo stout weg de Katholiekheid betwis«ten, eene waarschuwing als van hooger hand, en «waag het, nu een Kardinaal en Aartsbisschop voor «ons optreedt, niet meer, om maar roekeloos te «schrijven: *De Jansenisten zijn niet Katholiek!*» Doch, antwoorden wij, ten gevolge van de uitspraak der Katholieke Kerk, sluit Jansenist en Katholiek elkander noodzakelijk uit, en het staat niet aan ons die uitspraak te veranderen; de heer B. heeft in zijne *Drietal* verklaard, dat de leer van Jansenius en Quesnel, die door de Katholieke Kerk veroordeeld is, door hem en door zijne partijgenooten beleden wordt; willen zij dus geene *Jansenisten* heeten, zij mogen zich, om de verandering, ook wel *Quesnellisten* noemen; maar Jansenisten en Quesnellisten zijn niet Katholiek.

Over de derde afdeeling van het *Drietal vragen* heb

ik slechts weinig aan te merken. De heer B. stelt zich daar de vraag ter beantwoording: of de Jansenisten Pausgezind zijn? Om hierin tot een affirmatief besluit te komen, oppert hij de kwestie of *mijne* gevoelens aangaande het Pauselijk gezag wel Katholiek zijn, en dit onderzoek is de inhoud der geheele afdeeling. Hij *zegt*, dat deze gevoelens of meeningen, zoo als ik die in het eerste deel der *Kerkelijke Geschiedenis* van Katerkamp, heb voorgesteld, afkomstig zijn van een *gebroedsel der hel*, hetwelk zijn de Decretalen van Isidorus, en van dezes *nabaauwers* de Ultramontanen, dat ik mij moet schamen mij beroepen te hebben op Pius VII, die al de oude Fransche Bisdommen supprimeerde en nieuwe oprigtte, want dat deze Paus, als een waar Despoot, zich daardoor aan eene verkrachting der eerbiedwaardigste Kerkwetten heeft schuldig gemaakt, enz. enz. — Ik zal op dit alles alleen antwoorden: dat ik noch lust noch verpligting gevoel, om van mijne gevoelens en denkwijze aangaande het Pauselijk gezag aan den heer Buijs rekenschap te geven; dat ik dit hier in het bijzonder niet wil doen, omdat zij met de vraag: of de Jansenisten Katholiek zijn? niet in de allerminste betrekking staan, — zoodanig, dat de gansche Dissertatie van den heer B. over dit onderwerp eene afdwaling van de kwestie is, en een middel om den Lezer eenen doek voor de oogen te winden; — dat wat betreft zijne bezorgdheid of ik zelf wel Katholiek ben, Mijnheer de President gerust kan zijn, dat ik mij aan al de uitspraken der onfeilbare Kerk, zoo als die in de zaak van Jansenius, Quesnel en alle andere dwaalleeraars gegeven zijn, onderwerp en altijd zal

onderwerpen. — Vervolgens spreekt de heer B. ook over de Gallikaansche artikelen en over eene Declaratie der Iersche Bisschoppen, voor welke de *Leijdsche Courant* van het jaar 1815, n°. 123, als bron wordt aangewezen; — ook dit als tot de onderhavige zaak niet het minst behoorende, ga ik met stilzwijgen voorbij. Verder maakt de heer B. van deze gelegenheid gebruik, om zich te recommanderen tot het bezorgen van Jansenisten boeken, welke hij, volgens gewoonte bij zoodanige annonces, hoogelijk aanprijst; — ook hiermede heb ik vrede. — En na dit een en ander houdt de heer B. het voor bewezen, dat men als geloofspunt kan vaststellen en belijden: dat het middelpunt van de eenheid der Katholieke Kerk is de Stoel van Petrus, door dezen Apostel te Rome gevestigd; dat het nimmer geoorloofd is de eenheid met dezen Stoel te verbreken, en dat, zoo wie dit doet, een Scheurmaker en een zondaar is; — maar dat men in de praktijk die eenheid mag en kan verbreken, wanneer men goedvindt niet te gehoorzamen.

Dit nu is het resultaat van het boekje *Drietal vragen*, dat zoo klaar en duidelijk uit hetzelve voortvloeit, als hadde de heer B. zich er opzettelijk op toegelegd dat resultaat logisch te demonstreren: — dat de Jansenisten belijdenis doen van de leer van Jansenius en Quesnel, welke door de Kerk als kettersch is veroordeeld; dat zij zich aan deze veroordeelende uitspraken der Kerk niet onderwerpen; dat zij niet in gemeenschap zijn met en niet gehoorzamen aan het gezag van het zigtbaar hoofd der Kerk; en daarom zijn de Jansenisten niet Katholiek.

Ten slotte, Mijnheer de President! heb ook ik nog een woord te spreken tot u. Het is verre van mij, wraak te willen nemen over de ellendige rol, welke Gij in ons door u beschreven gesprek aan mij hebt toegedeeld, want wèl beschouwd, hebt Gij er voor u zelven geen beteren bewaard, daar Gij, immers tegen uw oogmerk, door uw eigen getuigenis de bewijzen bevestigd hebt, met welke ik in den *Katholiek* had betoogd, dat de Jansenisten niet Katholiek zijn. Maar het lust mij, vóór dat wij scheiden, mij ook nog een oogenblik met u te onderhouden over een onderwerp, dat Gij in uw *Drietal* breed hebt behandeld, en waarover, als tot onze zaak niet behoorende, ik hierboven slechts als voorbijgaande een enkel woord gesproken heb; ik bedoel uwe *Philippica* tegen de Jesuiten.

Er is twist tusschen ulieden, leden der Utrechtsche Kerk, Appellanten, maar algemeen Jansenisten genaamd en de Jesuiten. Gijlieden beschuldigt de Jesuiten de geloofs- en zedeleer verbasterd en bedorven te hebben; gij legt hun gruwelen te last, om welke zij, bestonden die gruwelen, verdienen zouden uit de maatschappij verbannen en naar de ijzers verwezen te worden. De Jesuiten van hunnen kant, schoon zij zich wel wachten voor die hartstogtelijke uitvallen, die u zoo blijkbaar ten minste van overdrijving overtuigen, en zelfs reeds een vermoeden van onwaarheid doen ontstaan, beschuldigen u wederkeerig de geloofsleer vervalscht te hebben. Er is een regter, aan welken gij beiden het gezag toekent om uitspraak tusschen ulieden te doen; die regter is de Kerk; de Jesuiten beroepen zich op het vonnis van dezen reg-

ter, die u werkelijk veroordeeld heeft; maar gij! zegt nu, dat die regter uwe zaak niet goed heeft gekend, en u onregt heeft aangedaan. Laat ons eens eenen anderen weg inslaan.

Met gesloten gelederen, — schoon de uwe wel wat dun zijn, — onder de banieren van Jansenius en Ignatius, staat gij tegenover elkander. Voor mij en anderen, die geene Jesuiten en ook — wij danken er den Hemel voor — geene Jansenisten zijn, voor ons is *dit* eene zekerheid, dat onder eene van deze beide vanen zich die mannen bevinden, voor welke de goddelijke Verlosser en Leeraar der wereld ons heeft gewaarschuwd, toen Hij zeide: «Wacht u voor «de valsche Profeten.» En Hij, die ons deze gewigtige waarschuwing gaf, deed ons ook een middel kennen, om die valsche Profeten van de ware te onderscheiden: «Aan hunne vruchten zult ge hen «kennen; een goede boom brengt goede en een kwade «boom kwade vruchten voort; een goede boom kan «geen kwade vruchten en een kwade boom geen goede «vruchten voortbrengen» (Mat. VII: 15 seq.). Daarom uit uwe vruchten zullen wij u kennen.

Doch hier is de belangrijke vraag: welke zijn die vruchten en waarin moeten zij bestaan? Ook hierin heeft de goddelijke Zaligmaker ons niet in het onzekere gelaten. «Daaraan,» zegt Hij, «zullen allen «kennen, dat gij mijne leerlingen zijt, indien gij «elkander bemint (Joan. XIII: 35); dit is mijn gebod, «dat gij elkander bemint, zoo als ik u bemind heb: «grootere liefde heeft niemand, dan die zijn leven «geeft voor zijne vrienden» (ald. XV: 12, 13). Dit is alzoo het kenmerk van de ware leerlingen des

Heeren, dat zij hunne naasten beminnen, en grooter kenmerk kan niemand daarvan hebben, dan dat hij zijn leven geeft voor het heil zijner broeders. Daarom dan nu, heer Buijs, gij en de uwen, wilt gij ons doen gelooven, dat gij waarlijk leerlingen des Heeren zijt, bewijst dat uit de vruchten, door de werken die onder de uwen zijn geschied, ontrolt ons de lijst uwer helden en martelaren van liefde. Wij kunnen uwe geboorte dagteekenen van Baïus, tegen wiens leer in het jaar 1552 de eerste klagten werden aangeheven; even te voren, in het jaar 1540, was de orde der Jesuiten tot stand gekomen; gij hebt dus omtrent even lang bestaan; gij hebt even veel gelegenheid gehad, om van uwe vruchten te doen blijken. Vergelijkt dan uwe werken met de hunne.

Toen de Jesuiten zich door gebed en zelfverloochening voorbereidden om zich te gaan opofferen voor hunne broeders; toen zij den Oceaan overstaken en met het kruis in de hand de steile paden der bergen en de zandige vlakten der woestijn betraden, om het heil te brengen aan hunne broeders; toen zij, als dorstende naar hun eigen bloed, den dood zochten, in de hoop, dat hun bloed het zaad van Christenen worden zou; — wat deedt gijlieden in dien tijd?

Gij chicaneerdet over een leesteeken, eene comma, in eene Pauselijke Bulla, en gij schreeft folianten en kwartijnen over het opschrift der Bullen: *Ad futuram rei memoriam.*

Toen de Jesuiten zich opsloten in de lazareth's, in de bagno's, in de pesthuizen, om de ellendigsten onder de ellendigen der aarde te troosten, om met hen te sterven en hen met zich te voeren naar den hemel; — wat deedt gij toen?

Uw Arnauld schreef zijne: *Morale pratique des Jesuites.*

Toen de Jesuiten henentogen, dezen naar Indië, China en Japan, genen naar de ondoordringbare bosschen en onmetelijke vlakten van America; toen zij in het Oosten de wetenschappen oefenden en de gewoonten en gebruiken dier volken aannamen, om allen alles te worden; toen zij in het Westen zich lieten slagten en verslinden door de wilden; toen zij de geheele wereld met hun zweet bevochtigden en met hun bloed besproeiden voor het heil hunner broeders; — wat deedt gij toen?

Zoo als de spin het vergif zoekt waar de bij den honig oogst, zoo wroette toen uw Pascal in de geschriften der Jesuiten, zoekende of hij hen belagchelijk kon maken, en hij schreef zijne *Lettres provinciales.*

Toen de Jesuiten met nooit gehoorde inspanning en opoffering de fabelen der oudheid verwezenlijkten, de woeste Indiaansche volkstammen verzamelden, hun den Vader in den hemel en de weldaden der beschaving en der maatschappij op de aarde leerden kennen; — wat deedt gij toen?

Gij deedt niets.

Neen, gij hebt niets gedaan. Dor en onvruchtbaar is uwe Kerk, als het zand der woestijn; waaraan zullen wij u dan als de leerlingen des Heeren kennen? O keert dan terug in den schoot van die Kerk, van welke gij zegt, dat zij uwe moeder is, en die gij sedert drie eeuwen altijd hebt bedroefd. Voorzeker, ook u zal zij met liefde ontvangen, en zij zal u aan haren zegen, aan hare vruchtbaarheid deelachtig maken. Dan zal het vrede zijn, en te zamen met Bossuet en met

ons zult gij dan kunnen zeggen: «Heilige Kerk van «Rome, moeder der Kerken en van alle geloovigen, «van God uitverkoren om zijne kinderen in hetzelfde «geloof en in dezelfde liefde te vereenigen, wij zullen «ons te allen tijde uit den grond des harten aan uwe «eenheid vasthouden.»

J. G. Wennekendonk.

VERSCHEIDENHEDEN.

WOELINGEN, SPANNING EN SCHOKKEN.

De Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft verleden jaar, door het openbaar maken van het eenstemmig aangenomen *Rapport ter zake van het adres van den Predikant B. Morrees, c. s.* enz., aan de wereld betuigd, dat genoemde Kerk door «woelingen, spanning en schok-«ken.... beroerd wordt.» Men zal ligtelijk begrijpen, dat de *Katholiek* op die *woelingen, spanning en schokken*, eenige acht slaat. Het kan hem toch als *Katholiek* niet onverschillig wezen, wat er, in godsdienstig opzigt, onder de tegenstrevers zijner Kerk voorvalt: en evenmin kan het hem, als Nederlander, onverschillig zijn, wat *woelingen, spanning en schokken* er in zijn vaderland plaats grijpen; want als het Kerkgenootschap, waartoe nagenoeg de helft der natie, en wel volgens D^{s}. Roozenboom, de *aanzienlijkste* helft behoort, *beroerd* wordt, dan kan het vaderland niet rustig zijn. En geen gevaarlijker *woelingen, spanning en schokken*, dan die van een godsdienstigen aard, of waarin althans de godsdienst gemengd is; dit weet geen land bij ondervinding beter dan het onze! De *Katholiek*, die dan op de bewegingen in het Hervormd Kerkgenootschap acht geeft, meent zijnen lezers geen ondienst te doen, als hij hun het een en ander van hetgeen hij opmerkte mededeelt. Zeggen wij dan eerst iets over zekere gevolgen, door het indienen aan de Synode van het

ADRES DER ZEVEN MANNEN

te weeggebragt.

De heer *L. G. Pareau*, Hoogleeraar en Akademie-prediker te Groningen, «vondt zich, terstond na het ontvangen van genoemd Adres, opgewekt tot het stellen en uitspreken eener leerrede over Eph. IV: 3—7,» welke hij al spoedig daarop heeft uitgegeven onder den titel van: *Herinnering van de Apostolische leer omtrent de ware christelijke eenigheid.* In deze preek stelde de Hooggeleerde Akademie-prediker zich voor te doen overdenken, *wat de ware eenigheid der christelijke gemeente zij.* Waarin deze door Zijn Hooggel. gesteld wordt zullen wij van onze zijde niet wijdloopig nagaan; wij zullen slechts zeggen dat hij ijvert *tegen den wensch, dat de Hervormden door een vasten band van leerstellingen en leervormen gedrongen zullen worden zich vereenigd te houden.* Hij behoort tot degenen, *die duidelijk meenen in te zien, dat zulke voorslagen onuitvoerlijk zijn, en het daarvoor houden, dat de vrije geesten der menschen door geene uiterlijke banden kunnen gebonden, veelmin nog waarlijk kunnen vereenigd worden.* Hoe de Hoogleeraar met zijn tekst, inzonderheid met de daarin voorkomende woorden: *één geloof*, omspringt, kan men uit het gezegde voor 'shands opmaken. Wij voor ons bekennen, dat wij over dit onderwerp van den Hoogleeraar en Akademie-prediker, wel niet iets *beters*, maar toch iets geleerders, iets welsprekenders verwacht hadden.

Naauwelijks had de heer *A. Capadose*, M. D., een der Onderteekenaars van het *Adres*, de leerrede van den heer *Pareau* gelezen, of Z. E. voelde zich opgewekt, «om daarop eenige aanmerkingen in het licht te geven,» en zoo verscheen: *Eenheid en Verscheidenheid, of de Apostolische leer der christelijke eenheid, verdedigd tegen.... Pareau.... door Capadose.* De heer P. had gezegd, dat de veelvuldige verscheidenheid der christenen, bij den Apostel eene hoofdzaak was bij de beschouwing van den grondslag der christelijke eenigheid. «Wij ontkennen dit «ten stelligste,» zegt daarop de heer C., «neen, de hoofd-

«zaak in deze is en blijft de eenheid des geloofs, en deze «voortvloeijende uit de eenheid des geestes..... De ont- «wikkeling van het hoofddenkbeeld (van *Paulus* over de «éénheid), wordt treffend voorgesteld: hij ziet de gemeente «(*de Kerk*) Gods als *één ligchaam:* ja maar ook als een «levend ligchaam, dus door *éénen geest* bezield, die van «den verheerlijkten Middelaar, als van *éénen Heer* af- «daalt; in de harten *één geloof* werkt, waarvan belijdenis «gedaan wordt in *éénen doop* in den Drieëenigen God, «zijnde *één God, Vader van allen.*»

Maar nu de toepassing. «Bestaat er,» vraagt de heer C., «in onze Hervormde Kerk, eenheid van geest, een- «heid van geloof? Meent dit in goeden ernst de Hoog- «leeraar *Pareau*, die als Mede-Redacteur van het Tijd- «schrift *Waarheid in Liefde*, bekend staat, en die noch «de ware Godheid van den Heere Jesus, noch de God- «heid en persoonlijkheid van den H. Geest, in dit Tijd- «schrift meest als eenen heiligen geest genoemd, gelooft? «Kan de Hoogleeraar van éénen doop gewagen, tusschen «ons en hen die den Christelijken Doop, wat zijne be- «teekenisvolle waarheid betreft, verwerpen en verlooche- «nen, en dat doen er in deze dagen zoo *velen*, terwijl «alleen de klanken behouden worden?..... Wat zal toch «de vermaning beteekenen, waarmede Z.Hooggel. op de «benaarstiging aandringt, *om te behouden door den band «des vredes de eenigheid des geestes?* — Hoe, moet niet «vooraf eenheid des geestes en des geloofs bestaan, eer «men om het behouden daarvan door den band des vredes «denken kan!»

«De zoogenaamde eenheid, die de Professor bedoelt, «waarin allerlei geloofs-subjectiviteiten bij elkander ge- «voegd worden, en die in het zoo geesteloos als gevaar- «lijk Syncretismus bestaat, is geen geheel, maar een bajert; «eene chaos.... Of liever zij is geene eenheid, veeleer «bij elkander geplaatste verscheidenheden, even als een «hoop zand, die, ja als een hoop (*hoort gij het, Leeraren*

«*en Hoogleeraren die den* Kerkbode *schrijft)*, een geheel «*schijnt*, maar waar de zandkorrels zijn zonder zamen-«hang en verband.»

Het is ons onverklaarbaar, hoe de heer C., die zulke gezonde denkbeelden toont te hebben van de eenheid, die eenheid zoeken kan door middel van formulieren, opgesteld door menschen, wier feilbaarheid ook in deze zaak hij zelf erkennen moet. Is dat niet den mensch in zake van geloof onderwerpen aan den mensch? Of konden de opstellers der formulieren een magtbrief toonen, hun door den Heer der Kerk verleend, om geloofspunten vast te stellen? En zeg niet: die geloofspunten zijn ontleend uit het onfeilbaar Woord Gods. Dat *ontleenen*, had het niet plaats door *feilbare* menschen? En zou er dan niet eene feil hebben kunnen insluipen? En is het dan billijk andere menschen te noodzaken om zulke formulieren, onvoorwaardelijk, als met Gods Woord overcenstemmende aan te nemen? De menschen die verklaren: *dat is uit de openbaring geput*, die menschen moeten in deze verklaring onfeilbaar zijn: dan kunnen geloofs-formulieren een middel wezen tot de noodzakelijke eenheid des geloofs. En zoo is het waarlijk door den Stichter der Kerk verordend. «*Onderwijst alle volken.... ik zal met u zijn.*» Blijft slechts de vrage, of de Dordsche Synode dan wel de Kerkvergadering van Trente geroepen was *om alle volken te onderwijzen*.

ANDERE ADRESSEN.

Het verleden jaar zijn aan de Synode ingeleverd geweest, Adressen van den Predikant *Moorrees cum suis*, dat wil zeggen, met 8790 onderteekenaars; alsmede van de Kerkeraden van *Nijkerk*, *Oosterwolde*, *Elspeet en 's Grevelduin Cappelle*, over welke alle gezamelijk het vermaarde *Rapport aan de Synode* geloopen heeft. Nadat

Rapport gaven de Predikanten *Moorrees* en *Bähler* een *Protest tegen het Rapport der Synodale Commissie en het Besluit der Synode van den 19n Julij* 1841. Dit *Protest* is geteekend den 21n Junij 1842, door genoemde Predikanten, *in vereeniging met* (naar den aanhef van het Protest) *een groot aantal Oud-Ouderlingen, Ouderlingen, Diakenen en gewone ledematen der «van ouds bestaande «Gereformeerde Kerk in ons Vaderland,» en ook in naam van zeer vele andere Ledematen, welke het niet noodig geacht hebben hunne handteekeningen, die zij verleden jaar gegeven hadden, te herhalen, willende, zoo als uit hun particulier schrijven blijkt, dat deze ook nu voor geldig beschouwd zullen worden.*

Dit *Protest* is geadresseerd «aan de Synode der Hervormde Kerk in Nederland,» terwijl in een Adres aan Z. M. den Koning, onder kennisgeving van genoemd *Protest*, door dezelfde lieden gevraagd wordt, «dat het Z. «M. behagen moge, om bij de aanstaande Synode de «onvervreemdbare en nogtans gekrenkte regten der Adres- «santen, en aller die met hun instemmen, te doen hand- «haven, als gegrond op de Grondwet van den Staat; «en mitsdien, dat de Synode op hare Besluiten van het «vorige jaar terugkome. en de Kerk op haren alouden (!) «voet hersteld worde; — en ingeval de Synode daartoe «niet mogt kunnen besluiten, Z. M. zoodanige verorde- «ningen beveele, ten gevolge van welke alle degenen, «die van de Gereformeerde Leere (*aloud! namelijk* 300 «*jaren*), en de grondslagen dier Kerk zijn afgeweken en «nog afwijken, *uit dezelve uitgaan, of wel zoodanige split- «sing of scheiding worde daargesteld*, als waarvan in den «vorige jare, door de ondergeteekenden in derzelver Adres «aan Z. M. is kennis gegeven, en *waardoor den Oud- «Gereformeerden het behoud hunner regten, kerken, goe- «deren en wat dies meer zij, als eenige geregtigden op «dezelve, worde gewaarborgd*, en zij alzoo ongestoord «overal in hunne kerken, hunne oud-Gereformeerde Gods-

«dienst mogen zien uitoefenen.» — De *Kerkbode* van den 15n Julij ll., stelt ons in kennis van het lot, dat dit *Adres* bij den Koning gehad heeft; het is namelijk door Z. M. *gerenvoijeerd aan den Minister van Staat, belast met de Generale Directie, voor de Zaken der Hervormde Kerk enz.*, die het Adres aan de Synode heeft verzonden, *als wettig bestaande kerkelijke autoriteit, ten einde in deze naar bevind van zaken te handelen*, terwijl Z.Ex. aan de Adressanten te kennen geeft, *dat de Hooge Regering in deze zaak onbevoegd is.* Dit Ministeriëel *Rescript* (zoo noemt de *Kerkbode* het stuk) is gedateerd: 's Gravenhage, den 12n Julij, 1842.

Dit *Protest* en *Adres* zijn belangrijk, zoo om de stoute vraag aan Z. M., die wij hebben medegedeeld, alsom de overtuigende wijze waarop zij het diepe verval der Reformatie in Nederland aantoonen. De Inzenders zeggen in hun *Protest*, dat een groot aantal Leeraars ter kerke zijn ingekomen, welke als zoodanig onder den naam van *Hervormd* eene geheel andere Leer verkondigen, als die, welke het Genootschap volgens de formulieren van eenigheid.... belijdt; dat de Kerk hierdoor allerwege in verwarring en beroering geraakt is, niet slechts om het *afscheiden*, maar ook omdat een nog grooter getal zich van alle openbare Godsdienst onthouden moet. En in het Adres verklaren zij onder anderen, dat niet slechts *allerlei* zeer in strijd met de Geloofsbelijdenis en de formulieren geleerd wordt, maar zelfs de *Godonteerendste en Godslasterlijkste Leerredenen en Geschriften door Hoogleeraars en Leeraars vrijmoediglijk uitgesproken en gedrukt worden.* (Een Katholiek moest dat eens gezegd hebben! Woedend ware men op hem losgestormd.)

Het Adres door den Kerkeraad van Nijkerk, verleden jaar, ingeleverd, is nu gevolgd door een *Nader Adres*, onderteekend door de twee Predikanten *Callenbach* en *de Hoest* alleen; want de Synode had het vorig Adres niet regtstreeks behandeld, wijl het door den Kerkenraad onder-

teekend zijnde, langs den weg der hierarchie aan de Synode had moeten komen, hetwelk niet gebeurd was. Thans zenden de twee Predikanten hetzelfde adres met hun nader adres, als stukken van «bijzondere personen, Leeraars en Leden der Hervormde Kerk in Nederland» aan de Synode, *maar in zoodanigen vorm en langs zoodanigen weg, als met hunnen smaak in dit geval en met de zekerheid van geene afwijzing te zullen ontmoeten, overeenkomt.* Het blijkt dat deze Adressanten het met den heer *Moorrees c. s.* niet in alles eens zijn, maar toch in de hoofdzaak, zeggen ze, waarom zij een afzonderlijk adres gemaakt hebben, dat eventwel nagenoeg dezelfde klagten inhoudt, en evenzeer op het herstel der formulieren aandringt.

Nog andere Adressen, ook een enkel dat met de overige niet instemt, zijn aan de Synode gezonden, zoodat de HoogEerw. Heeren te 's Hage zich in geene geringe moeijelijkheid zullen bevonden hebben. Voegen wij hier nog een woordje bij over

SOMMIGE GESCHRIFTEN.

De persen zuchten alom onder kleinere en grootere geschriften, betrekkelijk hetgeen de *woelingen, spanning en schokken* in de Ned. Herv. Kerk veroorzaakt. Het ware te veel over alle te willen spreken: iets echter over twee, over een *paar*, hadden wij haast gezegd, maar het eene *paart* zich niet aan het andere. Een dan van deze is een *Protest tegen onwettige en overheerschende magt.... door een opregt belijder der zuivere gereformeerde leer.* In dit *Protest*, dat met de Aanspraak van D^s^. *Lydius* ter opening der Dordsche Synode begint en met de *Catholijke Stemmen* eindigt, komen ook versjes voor; zoodat men nu al op rijm protesteert: en geen wonder, de

Aanspraak zelve van D^s^. *Lydius* heeft het rijm niet uitgesloten, zij bevat deze versjes:

«Gheen onvervalschte vreucht, gheen blydschap soo volcomen,
«Of altyt sal daar anghst en sorghe tusschen comen.

Ook volgens onzen *Opregten Belijder* «verkeert de zui«vere Gereformeerde Kerk, of hare leer, in bangen nood, «Vreemd geweld, eigen aangematigd menschelijk gezag doet «haar op hare grondvesten schudden..... Thans is er «roeping voor *elk*, wien zijn eeuwig heil ter harte gaat.... «mede te werken om dit waggelend gebouw te onderschra«gen.» Ik kan het niet helpen; maar alweer komen mij de *puinhoopen van het Protestantisme* voor den geest. Doch hooren wij verder naar onzen *Belijder*.

Hebben wij eensgezindheid, vraagt hij, en het antwoord is: «Dat *zij* verre. Ontzettende verdeeldheden zijn en wor«den er nog aangeregt, en de naam zelfs van Gerefor«meerde Kerk is bijna uitgewischt. Ook nu nog geldt het «van ouds bekende vers:

«De waarheid wordt thans zeer verduisterd,
«De vrije genade zeer ontluisterd,
«De ontdekkingsweg die wordt gehaat,
«Omdat zij pijnigt hart en staat, enz»

De man erkent, dat het moeijelijk voorkomt, zich tegen den algemeenen stroom te verzetten; maar dit moet niet afschrikken; «Want onze Gereformeerde Kerk, welke tot «stervens toe kwijnt aan eene zeer erge, echter niet on«geneeslijke kwaal, zal uit den grooten nood niet gered «worden, wanneer men alleen de genezing aan de bui«tenste deelen wil beproeven, zonder de *hartaderlijke* «kwaal aan te tasten.» — Hij wekt dan allen op om de genezing van den boom te beproeven, ten einde met er tijd goede vruchten te verkrijgen. Allen moeten dus *protesteren* tegen het ingeslopen bederf. «Zoo worden er thans, «op nieuw, rondgaande brieven aangeboden van de heeren «*G. de Hoest; P. J. Baron van Zuijlen van Nijevelt;*

«*J. H. den Ouden; Z. H. van der Feen;* waarop elk «belanghebbende kan teekenen, en waarbij geprotesteerd «wordt tegen het nieuwe formulier,... tevens met verzoek «om het oude, vroegere formulier weder in te voeren.»

Het tweede geschrift daar wij nog iets over zeggen wilden is: *Een woord over het onderteekeningsformulier en over den tegenwoordigen toestand der Ned. Herv. Kerk.*

De Schrijver vindt het (nieuwe) onderteekeningsformulier geenszins duister. Volgens hem verklaart men daarbij, dat *de leer in de formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk vervat, overeenkomstig is met Gods Woord.* Maar indien dit zoo is, wat kan men dan tegen eene verklaring hebben, die ditzelfde zegt in woorden, die voor *geene andere* uitlegging vatbaar zijn? Want dat de woorden van het nieuwe onderteekeningsformulier eene andere uitlegging toelaten, zal de Schrijver niet kunnen ontkennen. Ik begrijp ook niet, hoe men over *quia* of *quatenus* zoo zwaar twisten kan. Onderteeken het formulier met *quia;* de uitlegkunde bestaat immers? en heeft deze de stellingen, die men tot nu toe in de formulieren van eenigheid leest, uit de Schriftuur (voor zoo ver zij er in waren) weggeredeneerd, waarom zou diezelfde kunde dezelfde stellingen niet uit de eenigheidsformulieren kunnen wegredeneren? De leerstellingen, in de formulieren uitgedrukt, zijn, zoo men veronderstelt, uit den Bijbel ontleent; zij kunnen dus in de formulieren geene andere beteekenis dan in den Bijbel zelven hebben. Lees ik b. v. in den Bijbel, dat Jesus van Nazareth *de Zoon Gods is,* en leert mij de uitlegkunde, dat dit zeggen wil: *één der vele zonen Gods;* waarom zou dan die uitdrukking in de formulieren iets anders moeten beteekenen? Men moet zich immers, volgens de zeven Mannen zelfs van het groot Adres, eigenlijk aan den *geest* der formulieren houden. Nu, die geest is toch wel geen andere dan de geest van den

Bijbel. Onderteekent dan zonder schroom; wat er te veel in de formulieren staat, kunt gij er altijd *hinaus-exegesiren*. Op deze wijze kan niet gebeuren wat de Schrijver van het *woord* vreest: *dat de zoogenaamde formulieren van eenigheid formulieren van verwarring en scheuring worden zullen*. De Schrijver is welligt van onzen bovenstaanden raad niet zeer verwijderd. Want hij zegt: «Indien het «noodig is, verklare zij (de Synode) hetgeen anders voor «elken verstandigen duidelijk is (*de zin van het onder-«teekeningsformulier*), maar doe het dan bij die verklaring «ook gevoelen, dat zij den oorsprong en het oogmerk der «zaak wel doorziet, en bestraffe met waardigheid de drij-«vers derzelve, die dit hun oogmerk en doel, ten bewijze «van de ruimheid en onnaauwgezetheid huns gewetens, «wel eens achter gemoedelijk bezwaar verbergen. Zij be-«ware en handhave de vrijheid en onafhankelijkheid onzer «Kerk, en van hare Leeraren.... Zij late hun de redelijke «vrijheid, welke zij altijd hebben genoten, *door hen slechts «aan den geest en de leer onzer formulieren te binden, «en, waar deze hun met elkander schijnen te strijden, die «verklaring aan te nemen, welke het meest met hunne in-«nige overtuiging en met Gods Woord overeenkomt.*»

Over den tegenwoordigen toestand der Nederl. Herv. Kerk, zegt onze Schrijver veel woorden zonder zin; of wie kan b. v. zeggen, *wat zaaks* er eigenlijk gevonden wordt op bl. 7, 8 en 9? Geene zaak vindende, heb ik wat naauwkeuriger op de woorden gelet, en ik zag het woordeken *te* elfmalen in zestien regels, en daaronder zes malen voor het woordeken *meer*. Dat klinkt melodieus, als men het luide leest! Op bl. 10 vind ik echter: «De aanmerkingen, welke men op haar (de Herv. Kerk) «gemaakt heeft, betreffen, niet de leer, slechts hare uit-«wendige inrigting. Men kan haar met grond niet be-«schuldigen, dat eenig Bijbelsch of Evangelisch leerstuk

«door haar wordt ontkend, of in het duister wordt ge-«plaatst.... Het overige betreft slechts klanken, en men «kan immers met redelijkheid niet vergen, dat onze taal «eene uitzondering zal wezen op alle *levende* talen» (hij wil zeggen: niet veranderen zal).... «Hierdoor zou men «toonen niet in zijnen tijd noch op zijne plaats te wezen, «en verdienen met den ijveraar voor *Gereformeerd* in »plaats van *Hervormd* op reforme gesteld te worden.» — De Schrijver drukt er vervolgens zeer op, dat de Herv. Kerk, wel in haren *vorm*, maar geenszins in haar *wezen* veranderd zou zijn. Hij komt ten laatste tot het besluit, dat de Herv. Kerk eene niet *doode*, maar *levende* Kerk is. Alt*e*maal woorden! woorden, die, omdat zij *te* min degelijks beteekenen, ons *te meer* overtuigen, dat de Ned. Herv. Kerk *te meer* van de leer der formulieren is afgeweken, naar mate de loochening dier afwijking *te minder* bewezen wordt.

TEN SLOTTE

voor deze keer, wenschen wij onze Lezers te doen opmerken, welk een treurig schouwspel de Ned. Herv. Kerk oplevert. Volgens den heer *Cappadose* is zij «een Babel «van verwarring, een chaos, waarin allerlei elementen «door elkander woelen;» volgens een anderen Schrijver, is die arme Kerk *doodelijk krank aan eene hartaderlijke kwaal*, hoewel dan in zijn oog nog geneeslijk; is zij een kwade boom, die, zal men er goede vruchten van plukken, eerst verbeterd moet worden. En dat zijn geene vijanden, die dit zeggen, het zijn geen Katholieken, neen, het zijn kinderen der Ned. Herv. Kerk. Welk eene toekomst moet uit zulk een heden geboren worden? Doch de toekomst daargelaten en op het tegenwoordige gelet: bevinden de ledematen der Herv. Kerk zich niet in het

geval, waarin, naar *Paulus*, een christen niet zijn mag, *dat zij namelijk rondgeslingerd worden door allen wind van leering?* Wij hebben, over die verwarring sprekende, nu en dan gelagchen, want waarlijk zij biedt kluchtige figuren aan; maar het tooneel is anders te ernstig om te lagchen. Het is waarlijk hartverscheurend, van alom die stemmen te hooren, die roepen: Gij hebt ons bedrogen! Gij hebt ons den Christus, den eenigen van wien wij onze zaligheid hopen, ontroofd! En het is huiveringwekkend van den anderen kant, het antwoord te vernemen: wij hebben gehandeld volgens Gods Woord. Wat kunnen wij daarbij doen, wij die ons in het veilige scheepje bevinden, terwijl alles rondom ons verbrijzeld en eene prooi der golven wordt? Wij moeten bidden dat de Heer de ongelukkige schipbreukelingen in het scheepje des behouds overplaatst; wij moeten hun de handen reiken, hen helpen, dat zij aan ons boord overkomen en met ons behouden worden.

Men heeft al dikwijls gevraagd: waarom doen lieden als D^s^. *Moorrees*, niet hetgeen D^s^. *Scholten* gedaan heeft? Waarom scheiden zij zich niet af? In hun adres aan den Koning van 21 Junij ll., geven de heeren *Moorrees* en *Louis Bähler* rede van hun blijven in de Ned. Herv. Kerk. Zij brengen namelijk aan Z. M. ter kennis, «dat zij Adres-«santen, en vele duizenden met hen, ongenegen zijn *de «Kerk hunner vaderen* (?) te verlaten in welke zij gedoopt, «opgevoed en door belijdenis opgenomen zijn, *den naam «van Gereformeerden, hunne regten, eigendommen, Ker-«ken, Godshuizen enz., prijs gevende* AAN *ongeregtigden, «die de leer en belijdenis onzer vaderen verlaten hebben.*» Moet men dan om de ware leere en opregte belijdenis dier

leere niet *alles* prijs geven? Maar indien de Herv. Kerk de *leer en belijdenis der vaderen* verlaten heeft, hoe is zij dan nog *de Kerk der vaderen?*

Opmerkelijk is de bewering, die bijna in alle *Adressen*, *Protesten* en *Schriften* der *Gereformeerden* (in tegenoverstelling van *Hervormden*) gevonden wordt, dat namelijk, de tijdelijke rampen van ons vaderland, aan het verlaten der Dordsche leer zijn toe te schrijven; dat er voor Nederland geene redding bestaat dan in het terugkeeren tot deze leer, welke het schild is van Vaderland en Oranje; dat die terugkeer alleen in staat is den voortgang van het Pausdom te stuiten enz. Men herinnere zich hierbij de leer van den heer *Groen van Prinsterer*, dat Nederland is een *Protestantsche*, alzoo *Gereformeerde* Staat; men overdenke dit alles en vrage zich zelven: kunnen zulke leeringen zonder Staats-schokken in werking gebragt worden? Dreigt den andersgezinden van de zijde der opregt Gereformeerden, zoo zij magtig werden, geenerlei gevaar ten aanzien hunner staatsburgerlijke regten? De *Gereformeerden* verbeelden zich het Israël der Nieuwe Wet te zijn; Nederland is het beloofde land, waar God hen als zijn volk gevestigd heeft. Wat nu, indien het den dweepzuchtigen onder hen (waaraan het niet ontbreekt), in den zin schoot, dat de *Kanaäniten* moeten uitgeroeid worden? Dordsche leer toch is het, dat de *Cristelijke Overheid* het rijk van den Antichrist (het *Katholicisme*), te gronde moet werpen. Nu reeds ontbreekt het niet aan de bewering, dat de *oude voorregten* niet *jure* verloren gaan.

BOEK-AANKONDIGING.

Handboekje van den Levenden Rozenkrans. Te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUYSEN. *Zonder jaartal.*

»De *Levende Rozenkrans* bestaat hierin, dat vijftien onderling vereenigde personen, iedere maand de vijftien geheimen van den Rozenkrans onder elkander verdeelen, en een elk dagelijks een tientje van den Rozenkrans bidt, d. i.: ééns het *Onze Vader* en tienmaal het *Wees gegroet*, ter eere van dat geheim, hetwelk hem voor de maand is te beurt gevallen. Door dit zoo gemakkelijk en eenvoudig middel, wordt door deze vijftien personen iederen dag een geheelen Rozenkrans gebeden.«

»De oorsprong van den *Levenden Rozenkrans* dagteekent van het jaar 1826 en werd het eerst te Lyon, in Frankrijk, ingevoerd. De Kardinaal *Lambruschini*, Nuntius van den H. Stoel in Frankrijk, bij gelegenheid van zijn doortogt door Lyon, de regels, den voortgang, de vruchten dezer vereeniging vernomen hebbende, gaf daarvan verslag aan Z. H. *Gregorius XVI*, die dezelve kerkelijk goedkeurde en instelde door eene Breve, gedagteekend den 27 Januarij 1832..... Ten einde deze oefening algemeener te maken, heeft de H. Vader aan den *Levenden Rozenkrans* nieuwe talrijke aflaten verleend, waarbij hij ook die gevoegd heeft, welke door zijne voorgangers aan het bidden van den gewonen Rozenkrans verbonden waren.«

Op deze wijze leeren wij uit het boekje, dat wij hier aankondigen, eene godvruchtige oefening kennen, die verdient aangeprezen te worden. Het boekje bevat aanwijzingen tot invoering van deze manier van bidden en tot hare

voordeelige oefening, zoo als tot overweging van de H. Geheimen van den Rozekrans. Wij raden de Zielzorgers aan zich met den *Levenden Rozenkrans* nader bekend te maken. Hij kan een uitmuntend middel zijn om de godsvrucht aan te kweeken en het hier aangekondigde boekje is eene geschikte handleiding voor de leden. — Wij wenschten dat insgelijks hier te lande werd ingevoerd de oefening, bekend onder den naam van *Vereering van het H. Hart van Maria*, welke te Parijs in de Kerk van *Notre Dame des Victoires* is ingesteld, en voor de bekeering van zondaren de verbazendste vruchten draagt. (1) In eene eeuw die afgemat is door het genot van zich zelve, behooren de godvruchtige oefeningen, die alle tot een geheel ander genot leiden, voorgestaan en bevorderd te worden.

1. *Kleynen Mechelschen Catechismus, of Onderwyzingen voor de kleyne kinderen, en voor degene die zich bereyden tot de eerste Communie.*
2. *Catechismus of Christelyke Leering, gedeeld in vyf deelen en een en veertig lessen;* voor... het Aertsbisdom en alle andere Bisdommen der Provincie van Mechelen. — Beide te Mechelen, bij VAN VELSEN—VAN DER ELST. 1842.

Daar deze ons ter aankondiging gezonden zijn, meenen wij niet beter te kunnen doen, dan over te nemen hetgeen het *Journal Historique et Littéraire* omtrent de Mechelsche Katechismussen gezegd heeft, *Tome* 9, *Liv.* 3.

(1) Wij hebben met genoegen vernomen dat aan den wensch hier boven uitgedrukt reeds is voldaan, en het Broederschap van het H. Hart van Maria, plegtig is ingesteld op den feestdag B. Mariae Assumtio, in de Kapel van het Binnenhof, te 's Gravenhage, oudtijds genaamd *Onze Lieve Vrouw St. Maria-Kapel ten Hove.* — Wij zullen op dit belangrijk Broederschap terugkomen.

«Zijne Em. de Kardinaal-Aartsbisschop van Mechelen heeft onlangs een gewigtigen arbeid aan den Katechismus zijner diocese voltooid. De tekst van dien Katechismus had door het menigvuldig herdrukken ongemerkt eenige verandering ondergaan; verders vond men er talrijke onnaauwkeurigheden in. Mgr. Sterckx heeft er eene nieuwe, herziene en verbeterde uitgaaf van bezorgd *(dit is n°. 2)*. Zijne Em. heeft daarenboven eenen *kleinen Katechismus* (n°. 1) gemaakt, om als voorbereiding tot den anderen te dienen, en een *Katechismus voor volwassenen*, die den ganschen tekst der beide vorigen bevat, met meer uitgebreide verklaringen. Deze laatste Katechismus is eene volledige verklaring der Christelijke leer, en geeft aangaande de waarheden en pligten der godsdienst al de kennissen, welke men in leeken verlangen kan. Het zamenstellen van een Katechismus is een moeijelijk en teeder werk: het vordert eene grondige theologische wetenschap en de kennis der beste methoden van godsdienst-onderwijs. De Kardinaal heeft dan ook gemeend zich voor zijne onderneming van niet te veel licht te kunnen omgeven; nadat hij er zelf lang en ijverig aan gearbeid had, heeft hij al zijne Pastoors hun gevoelen over zijn werk gevraagd. Deze hebben het, gedurende verscheidene maanden, in hunne conferenties onderzocht. De wijzigingen, ten gevolge hunner aanmerkingen gemaakt, hebben aan den eersten arbeid meer volkomenheid gegeven. Eindelijk, na een laatste onderzoek, is de *Katechismus voor volwassenen* ter perse gelegd. Hij zal een gedenkstuk blijven van de wijsheid en den ijver des Hoogwaardigen auteurs.» De Katechismus voor volwassenen voert tot titel: *Den Mechelschen Catechismus met uytleggingen op iedere vraag en korte oefeningen op het eynde van elke les, vcorgesteld door Zijne Eminentie den Cardinael Sterckx, Aertsbisschop van Mechelen, aen alle de geloovigen van zijn Aertsbisdom.*

Dissertatio Canonica de Sacrosancto Missae Sacrificio, a parochis aliisque curam animarum habentibus pro plebe sibi concredita; Deo offerendo diebus dominicis et festis, etiam indulto Apostolico die 9 Aprilis 1802, in universo Gallicanae Reipublicae territorio suppressis. — Agitur inprimus de parochis Belgii, Galliae, Hollandiae et Germaniae. — Auctore MARIANO VERHOEVEN, *Archidioec. Mechlinien. Presb. Protonotar Apost. Jur. Utr. Doct. SS. Can. in Univ. Cath. Lovanien. Prof. Publ. Lovanii Ickx et Geets 1842. 8. 96.*

Toen het tegenwoordig nommer van ons maandschrift nagenoeg afgedrukt was, is deze dissertatie ons ter hand gekomen. Indien wij er het oordeel over de waarde niet mede vooruitloopen, dan verklaren wij ons zeer te verheugen over hare verschijning; en wij twijfelen geenszins of het hoog gewigt des praktischen onderwerps, zoo wel als de bekende bedrevenheid des Schrijvers in kanonieke aangelegenheden, zal dit geschrift met gretigheid, vooral ook in ons vaderland, doen lezen.

Prospectus eener Handleiding tot de algemeene geschiedenis voor Katholijke huisgezinnen en scholen, volgens de handboeken van Annegarn, Döllinger, Wiedeman en andere schrijvers bearbeid, naar de tweede Hoogduitsche uitgave omgewerkt en vermeerderd. — Kerkelijk goedgekeurd.

Op deze Prospectus ons ter aankondiging toegezonden, kunnen wij gerust zeggen, dat indien de bewerking dezer

Handleiding aan de verwachting voldoet, wij een hoogst nuttig en belangrijk werk mogen te gemoed zien. Wij wenschen den uitgever een rijkelijk debiet toe.

Godgewijde Zangen. Naar het Engelsch van Thomas Moore. Utrecht. H. II. ROMONDT, 1841.

Ofschoon wij THOMAS MOORES SACRED SONGS, niet bij de hand hebben, en dus deze voor ons leggende vertaling niet met het origineel kunnen vergelijken, waarborgt ons de geregelde gang der denkbeelden dezer godsdienstige uitboezemingen, dat de vertalers de heeren A. en Z. MOORES gewijde Muse goed hebben begrepen.

Over deze dichtstukjes zelve behoeven wij niet uit te wijden; zij zijn den grooten Engelschen Dichter waardig, en den zuiveren aanslag van zijne echt poëtische leer.

De versen zijn over het algemeen krachtig en vloeijend, en toonen met vriendschappelijke zorg behandeld te zijn; moesten wij echter tusschen de dichterlijke bearbeiding eenig onderscheid maken, dan zouden wij, het beleedige den heer Z. niet, aan de versen van den heer A. de voorkeur geven. Een enkel te prosaïsch vers, het rijmen op het lidwoord *dat*, hetgeen onaangenaam is voor het oor en in ons oog altoos eene onvolmaaktheid blijft; alsmede de onnaauwkeurigheid op blad 46 waar *schenkt* op *brengt* zoude moeten rijmen, zijn geen fouten die de waarde van dit bundeltje kunnen verminderen. Wij hopen dat deze zangen ook in onze taal dien bijval mogen verwerven, dien zij billijk verdienen.

Plaatsgebrek belet ons meerdere Boek-aankondigingen te doen.

LETTER LOVER.

HET AFSTERVEN VAN SABINUS.

(FRAGMENT UIT EEN ONUITGEGEVEN HELDENDICHT.)

De grijsaard, wiens dood hier beschreven wordt, is met zijne dochter naar het leger van Constantijn gevlugt, en bezwijkt op het oogenblik, dat de oorlog door dezen Keizer, ter bevrijding der Christenen ondernomen, eene voor hem ongunstige uitkomst deed te gemoet zien.

Hij stierf; elke aardsche hoop zonk met deez' aard ten gronde;
't Nog schaamle kruis alleen was over op zijn' sponde;
Dit, waaraan zijne hand als de enkle heilplank hing,
Die over d'afgrond dreef, waar alles in verging.

Leontius (1) wiens dengd, bij 't stokoud zijner jaren,
Aan God en dood altee herinnerde op 't aanstaren,
Hij, grijze wachter van de poort der eeuwigheid,
Had tot dien overgang Sabinus voorbereid.
Hij bragt de teerspijs aan, die vol van Godlijk leven
De vrijgemaakte ziel ten hemel op doet zweven.
En hoe, met siddrend hoofd den peluw uitgeburd,
Zag toen de grijsaard op! 't was, of reeds losgescheurd
Die ziel uit zijn gelaat kwam snellen, om aan de aarde
Te ontgaan in d'arm des Gods, wien zijn geloof aanstaarde.

(1) Bisschop der plaats.

Leontius ook drupte eene olie, die de vlam
Der liefde voedt in 't hart, en 't ligchaam, dat reeds stram
Aan 's afgronds oever ligt, hersterkt kan op doen rijzen,
Al biddend op de leên des afgematten grijzen,
En bad nog veel daarna, terwijl in stil geween
Ter aarde neergeknield elk wegsmolt om hem heen.

«O,» sprak Sabinus toen, «wat vreugd bestelpt mij 't harte,
«Mijn' ziel verheft den Heer!» en 't aanziend in wat smarte
Het al in 't rond verging: «niet schreijen vrienden! neen
«Niet schreijen Flavia! verblijd u!» en met één
Zag men zijn' bleeke hand bewegen, en herkende
Vertederd nog 't gebaar, waarmeê hij ze immer wendde.

Een' stilte volgde, die het fluisterend gebed,
Of 't knappen slechts der lamp den drievoet opgezet
Bij poozen onderbrak; terwijl hij opgetogen,
Of hij reeds d'eeuwigheid doorboorde met zijne oogen
Hen zonder eene zucht ten hemel hield gerigt.
O stilte vol geheim! wat, in uw schemerlicht,
Gebeurde er tusschen God en 's vromen ziel, bij 't scheiden
Der nevlen, die zich nog om hunne omhelzing breidden?
Sabinus, hier voltrok in eeuwge liefdevlam
Zich 't offer van uw hart; God boodt ge 't, en God nam
't In welbehagen aan; Hem schonkt ge uw dierst verlangen,
Uw onvervulde hoop! . . . . . ach haar, die gij zaagt hangen
Gelijk de laatste bloem aan d'oever van uw graf,
Uw' Flavia stondt gij zijn Vadergoedheid af.

Scheen zij niet reeds met hem omhoog te zullen zweven?
In bleeken geestenschijn stond ze aan zijn zij te beven,
En hield den adem in, en kleefde met heur oog
Aan deze vaderborst wie 't leven nog bewoog.
De trouwe hemelwacht die in 't beslissend strijden
Naast 's menschen peluw waakt, en deelend in zijn lijden
Toeft op zijn' laatsten zucht om met hem de aard te ontgaan,
Hij had, waar hij aanschouwd, met dat gelaat gestaan.

Op eenmaal ziet ze ontsteld den grijsaard 't hoofd verwenden,
En roept aan Helena . . . . en sidderend erkenden
Ze aan 't smartelijk vergaan der lippen, dat hij zocht
Te spreken, en helaas! dit stervend niet vermogt.

Verscheurend, Flavia, was hier uw handenwringen!
Vergeefs zocht ze in zijn' ziel, en door dien blik te dringen,
Die star op haar gerigt in nevlen werd versmoord;
Te laat was 't! Helena sprak het noodlottig woord:
Hij sterft! en nu verhief, terwijl zij zelve aan 't weenen
Heur snikkende vrienden liet in heure armen lenen
En alles knielde en bad, Leontius zijn stem:
«Vertrek! o christenziel!» sprak hij met al de klem
Die hij van grijsheid mogt, en trad aan 't sterfbed nader;
«Vertrek van de aard in naam uws Scheppers d'eeuwgen Vader,
«In naam van Zijnen Zoon, die voor u leed en stierf,
«In naam van beider geest, wiens leven gij verwierf.
«Vertrek, o christenziel, in naam der englenreijen
«Der Cherubijnen, al der hemelheerschappijen
«En uitverkoornen Gods, door 't eige bloed gered;
«Dat zij voor u dit uur getuigen in 't gebed,
«Vertrek, en dezen dag zij uw verblijf in vrede
«Uw woonplaats 't heiligdom van Sions opperstede.

«O God,» verving zijn beê, «vol goedertierendheid,
«Gij, die erbarmend elk, die boetend tot u schreit,
«De zonden uitwischt, en de schuld van vroeger dagen
«In eeuwigheid van hem niet weder af zult vragen:
«Nu zie in goedheid af en deez uw dienstknecht aan;
«Wil hem ook, die voor 't geen hij immer heeft misdaan,
«Vergeving van u smeekt, met 't innigst hart belijden
«Genadiglijk verheên van zijne schuld bevrijden.
«Beminnend Vader, ach, vernieuw in zijne ziel
«Die onschuld, waaruit hij door aardsche zwakheid viel,
«Of die hij door de list van satan heeft verloren,
«En deelgenoot uws Zoons zij hem uw rijk beschoren.
«Ontferm u zijner! zie ons zuchten, ons geween!
«O hem, neen die niet hoopt, dan in uw kruis alleen,
«In uw barmhartigheid, in Jezus kruisvoldoening,
«Ontvang hem in 't geheim der eeuwige verzoening!

Dus bad de grijsaard voort, sprak beurtelings tot God
En 's kranken bange ziel, beveelde dan heur lot
Den hemellingen aan, en daagde hunne reijen
Om haar met palm en krans ten jubel in te leiën,
Verzonk dan weer in rouw, en riep als van den rand
Des afgronds om de hulp van Gods almagte hand.

Niet anders of hij zelf op 't scheipunt stond, waar aarde
En hel en hemel zich aan zijnen blik verklaarde,
En worst'lend aller stem door een hem tegenvloot,
Zóó mengde hij een taal van leven en van dood,
Van blijdschap en van smart, en brak als bij herzinning
De kreet des jammers af voor die der overwinning.

En middlerwijl hij sprak, daar hijgde 't door de lucht,
Daar daalde onzigtbaar op hun ligt omwolkte vlugt
De rei der englen neer; zij vingen bij 't ontbinden
Zijn ziel in d'armen op, en als de morgenwinden
Gaan steigren met den geur der dalbloem die ontsluit,
Zoo voerden ze op hun wiek haar d'aardschen kommer uit.

C. B.

September 1842.

LAGER ONDERWIJS.

In een vorig nummer beloofden wij op de gewigtige zaak van het lager onderwijs terug te zullen komen; omstandigheden hebben ons verhinderd deze beloften eerder te vervullen. Daar echter in die zaak hier en daar eenig leven schijnt te komen, meenen wij niet langer te mogen uitstellen. Vroeger toonden wij aan, dat de Minister van Binnenl. Zaken, ter oorzake der bijoogmerken, die hij koesterde, onmogelijk had kunnen slagen in het vinden van maatregelen, geschikt om het oogmerk des regtlievenden Konings — opheffing der bezwaren — te bereiken; wij gingen vervolgens de 12 artikelen van het Besluit na, en deden zien, dat niet slechts noodzakelijke maatregelen achterwege waren gebleven, maar dat zelfs de voorgeschrevene, op zich zelve beschouwd, meestal zeer gebrekkig waren. Het was ons echter onmogelijk, en door den vorm der behandeling en door de weinige ruimte ons toegestaan, om ook maar eenigen schijn van volledigheid aan ons opstel te geven: daarom willen wij heden trachten, de behandeling van het onderwerp der volledigheid wat meer te doen naderen.

Ons inzigt is thans niet, wetenschappelijke beschouwingen te leveren; wij willen ons onderwerp praktisch opvatten en behandelen, en tot dat einde uitgaan van het bestaande. Wij zullen dus de zaak van het onderwijs niet uit hare innerlijke beginselen ontwikkelen,

om van die hoogte de beginselen onzer Grondwet en der Wet van 1806 te beoordeelen en te toetsen ; wij nemen die beide wetten als bestaande regels, en aan deze regels willen wij de verordeningen van den 2n Januarij ll., ten toets brengen. Thans echter zullen wij den vorm van aanteekeningen op de artikels van het besluit niet volgen, maar liever eene wijze van behandeling aanwenden, die het ons toelaat, onder één gezigtspunt bij elkander te voegen hetgeen bij elkander behoort.

Wie met oplettendheid heeft nagegaan, wat over het lager onderwijs in ons land geschreven is, heeft voorzeker opgemerkt, dat eene dubbele behoefte zich geopenbaard heeft, namelijk eene behoefte aan meerdere vrijheid en eene behoefte aan waarborgen tegen de eenzijdige rigting, die in al wat met het lager onderwijs in verband staat, zich laat bespeuren. Wat de meerdere vrijheid betreft, het Gouvernement heeft gemeend, aan de behoefte daartoe voor als nog niet te moeten voldoen, en de Minister Schimmelpenninck spreekt slechts van het *overwegen*, in zeker geval, *in hoe verre er termen zouden zijn om de zaak* (van het onderwijs) *te maken tot een punt van beraadslaging bij de Wetgevende Magt.* Wij, voor ons, zijn van oordeel, dat, met het gave behoud der wet van 1806, reeds veel voor de vrijheid van onderwijs zou kunnen gedaan worden: en dit hopen wij later aan te toonen. Vooreerst echter willen wij ons liever bezig houden met hetgeen gedaan is en gedaan had kunnen worden, om de eenzijdigheid, die, vooral in godsdienstig opzigt, het lager onderwijs ontsiert, te verwijderen, en waarborgen tegen haren terugkeer te geven. Dit

punt is voor het oogenblik van meer dadelijk nut, en behoudt daarenboven altijd zijn gewigt, omdat, bij de grootst mogelijke vrijheid van onderwijs, er altijd een groot aantal van gemengde scholen zal blijven bestaan, en in alle gevallen het schoolopzigt, zal het zijn doel bereiken, zelfs geen schijn van eenzijdigheid hebben mag.

Zijn de maatregelen, bij het besluit van 2 Januarij ll., vastgesteld, voldoende om alle eenzijdigheid uit het lager schoolwezen te verwijderen en voor het vervolg te verhoeden? Zoo niet, wat had men dan kunnen doen, om dit doel te bereiken? Dit zijn twee vragen, welke wij in dit artikel zullen trachten te beantwoorden.

Om die beantwoording behoorlijk te doen uitkomen, is het noodig, dat wij eerst de bestaande eenzijdigheid schetsen: want als men den aard en de hoogte eener kwaal niet duidelijk voor den geest heeft, kan men ook de middelen, tot hare genezing voorgeschreven of voor te schrijven, niet op hunne juiste waarde schatten. Letten wij dan op het *schoolbeheer*, de *schoolonderwijzers*, de *schoolboeken* en het *mondeling onderwijs* der meesters.

Alles is daar, op zeer geringe uitzondering na, onkatholiek, of anti-katholiek, en wel zoodanig, dat eene anti-katholieke strekking van het geheel zich ten duidelijkste zien laat en gevoelen doet. Wij zullen er hier niet op drukken, dat de Minister, tot wiens Departement het onderwijs behoort, dat de Provinciale en Plaatselijke besturen, die er invloed op uitoefenen, buiten Noord-Braband en Limburg, steeds onkatholiek zijn (de geringe uitzonderingen wegens

Plaatselijke Besturen komen in geen aanmerking); wij zullen daar niet op drukken, omdat een besluit en zelfs eene wet *op het onderwijs* dit niet veranderen kan. Onopgemerkt mogen wij het echter niet laten, omdat, bij het bestaan van dit feit, het Gouvernement op maatregelen moest bedacht geweest zijn, ten einde de eenzijdigheid, die van den invloed der genoemden altijd te vreezen is, door eenig tegenwigt te verhinderen. Dan waarom is er aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken niet een Katholiek ambtenaar, die op de zaken van het onderwijs eenigen invloed oefent? De berigten, die aan dat Ministerie over het schoolwezen inkomen, moeten bijna altijd eenzijdig zijn, omdat de Besturen, en, zoo als wij zien zullen, het gansche schoolopzigt onkatholiek zijn; wat moet er nu in de bureaux van den Minister gebeuren, als ook daar niemand is, die zich gedrongen voelt de schoolbelangen der Katholieken te behartigen? Met den besten wil om iedereen regt te doen, zal de Minister het onregt bevelen. Doch wij moesten schetsen, en wij redeneren! Hernemen wij onze taak.

De tweede, en, om zijn gestadigen en veelzijdigen invloed, de belangrijkste tak van het schoolbeheer, is het schoolopzigt. Dit wordt van Staatswege gevoerd door een Inspecteur-generaal, door Schoolopzieners, door plaatselijke Commissien en Commissien van plaatselijk Toevoorzigt. Nu, zoo wel de Inspecteur-generaal als alle Schoolopzieners, door het gansche rijk (het Hertogdom Limburg, als eerst onlangs met ons hereenigd, kan hier niet in aanmerking komen), zijn onkatholiek, behalve vier in de provincie Noord-Braband: en men merke op, dat tot de benoemingen der School-

opzieners als er eene vacature is, door deze zelven de voordragten gedaan worden, en dat de weinige Katholieken, die aanvankelijk buiten Noord-Braband benoemd waren, later door onkatholieken zijn vervangen, en dat men in Noord-Braband, door eene nieuwe omschrijving van districten, vier onkatholieke Schoolopzieners heeft bijbenoemd, zoodat ook daar de Provinciale Schoolcommissie, wegens de groote minderheid van Katholieke leden (4 tegen 7) als onkatholiek moet beschouwd worden. Dat alles kan toch wel niet bij toeval zoo onkatholiek geworden zijn!.... Doch laten we voortgaan. De Commissien van plaatselijk Toevoorzigt, naauwelijks iets anders dan uitvloeisels, personificaties van den Schoolopziener, zonder andere magt, dan die hij haar gelieft te verleenen, behoeven ons niet bezig te houden: wij zullen nogtans in het voorbijgaan zeggen, dat zij, in den regel, uit onkatholieken bestaan. Het was den Schoolopzieners inderdaad ook veel gemakkelijker en genoeglijker, van hunne Commissien van Toevoorzigt geene tegenspraak te duchten te hebben, dan nu en dan van een Katholiek lid aanmerkingen te moeten hooren. — De plaatselijke Schoolcommissien, die in vele gevallen zelfstandig handelen kunnen, zijn tot nu toe, in de meeste steden, uit enkel onkatholieken zamengesteld geweest, en, waar men de Katholieken niet volkomen buiten sloot, heeft men hen slechts in eene minderheid, buiten alle verhouding toegelaten. Eenige steden in Noord-Braband, maakten hierin eene uitzondering. Het is dus niet te ontkennen, dat het personeel van het Schoolopzigt, op niet noemenswaardige uitzonderingen na, geheel onkatholiek is, en het is, aan-

gezien de wijze van benoeming, onaannemelijk, dat dit bij toeval, en niet met een bepaald oogmerk, alzoo zijn zoude. Is het te verwonderen, dat de Katholieken een schoolwezen, van welks beheer zij, niet door de wet, niet door reglementen of besluiten, maar door de daad uitgesloten, op eene hen vernederende wijze uitgesloten worden, is het te verwonderen, vragen wij, dat zij zulk schoolwezen mistrouwen? En is die daadwerkelijke uitsluiting geschikt om hun van de billijke gezindheid hunner onkatholieke landgenooten, jegens hen groote gedachten te doen opvatten? Men wil dat het schoolwezen strekken zal tot vereeniging, en men begint met zoo hatelijke partijdigheid! Is het te verwonderen, dat de Katholieken in het voorgeven dier vereeniging, niets anders gezien hebben dan eene vermomde poging om hunne kinderen onkatholiek te maken?. .. Doch laten wij onze schets voortzetten: het volgende is toelichting van het voorgaande.

De Schoolonderwijzers zijn voor negen tiende gedeelten onkatholiek. Zelfs in plaatsen, waar de bevolking geheel of nagenoeg geheel Katholiek is, ja waar ook het bestuur tot de Katholieke gezindheid behoort, en bij gelegenheid eener vacature een Katholieken candidaat tot onderwijzer voorgedragen had, dáár zelfs zijn de schoolmeesters vaak onkatholiek. Er zijn geheele provincien, waar geen enkel onderwijzer van de Katholieke godsdienst gevonden wordt. Dat is toch ook geen toeval! Neen, maar het is gevolg van de eenzijdigheid, die wij in het schoolbeheer gezien hebben. Die eenzijdigheid, soms in de examens voor de rangen, dikwijls, zeer dikwijls in

de wedstrijden om eene speciale admissie, hatelijk werkzaam, heeft onder de Katholieken den lust, om zich op het vak van het onderwijs toe te leggen, uitgebluscht, en houdt degenen, die door de examens voor de rangen heen geworsteld zijn, van aanstellingen tot schoolonderwijzer uitgesloten. En laten wij daarenboven opmerken, dat, terwijl de overgang van Katholieken tot het Protestantisme over het geheel zeldzaam is, de schoolonderwijzersstand echter, betrekkelijk, menig voorbeeld telt. Hoe komt dat? Omdat een Protestantsch onderwijzer beter vooruitzigt heeft dan een Katholiek niet alleen, maar ook omdat boeken en onderwijs op de scholen, waar de onderwijzers meestal gevormd worden, anti-katholiek zijn. En dit brengt ons tot de laatste afdeelingen onzer schets.

De boeken, die bij het lager onderwijs gebruikt worden, en wier onderwerp vatbaar is voor eene onkatholieke behandeling, zijn meest alle vijandig aan het Katholicisme, nu eens openlijker dan bedekter. De lijst zelfs van schoolboeken, weleer op last van 't Gouvernement vervaardigd en als verpligtend ingevoerd, bevat geen volledig stel van schoolboeken, die de Katholieke godsdienst niet krenken. Wat moet men daaruit afleiden?.... Geen boek kan op de lagere scholen gebruikt worden zonder toestemming van den Schoolopziener; de verpligtende boekenlijst (sedert eenigen tijd zoo min of meer achter de bank geschoven), gaat van het gezag zelf uit; de verordeningen, zoo als Reglement A van 1806 en het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830, verbieden alle krenking van de godsdienstige gevoelens der schoolkin-

deren; en niettegenstaande dat alles, randen de in gebruik zijnde schoolboeken, de leerstellingen en godsdienstige gebruiken der Katholieken aan, zij doen dit op alle wijzen, door hetgeen ze bevatten en niet bevatten, door inhoud en strekking. Voegt dit bij hetgeen boven gezegd is, en vraagt dan u zelven: komt dat bij toeval? Komt dit alles door onoplettendheid? Of schuilt er een der Katholieke Kerk vijandig oogmerk onder? Maar wij zijn nog niet aan 't eind. Er zijn Provincien, waar het Provinciale Schoolreglement de kinderen belet, hunne boeken mede naar huis te nemen, en er is een Schoolopziener, die er helaas! voor uitkomt, dat dit *eene nieuwe voortreffelijkheid is, dat in dit geval bevooroordeelden zich niet zoo kunnen ergeren aan de boeken, in welke hunne kinderen leeren, en ze dus in goed vertrouwen naar de school zenden.* Herkent men hier het oogmerk niet, waarvan wij zoo even spraken? De bevooroordeelden, d. i. de Katholieken (want die worden bij uitnemendheid aldus genoemd), moeten hunne kinderen maar in goed vertrouwen naar de school zenden, daar zal men hen dan van de vooroordeelen hunner ouders (het Katholicisme) wel genezen. O Grondwet! O verdraagzaamheid!

Wat nu het mondeling onderwijs der meesters aangaat, men oordeele daarover naar aanleiding van den geest, die in het gansche schoolwezen zigtbaar is. De boeken, waarin de kinderen leeren, zijn anti-katholiek; wat zullen de uitleggingen zijn van meesters, die deze boeken op hunne scholen ingevoerd hebben? Algemeen ondervinden dan ook de Katholieken, dat hunne kinderen, om hun geloof, op de scholen aanstoot lijden. Nu wordt er gespot met de kerkgebruiken

der Katholieken, dan wordt hunne geloofsleer verdraaid voorgesteld, hier worden onkatholieke leerlingen voorgehouden, daar degenen, die getracht hebben de Katholieke Kerk ten gronde te werpen, *om deze rede* geprezen. Niet zelden gebeurt het dan ook, dat de kinderen anti-katholieke begrippen meê van de school brengen, ja soms, dat zij aan den Geestelijke in de Katechismus, op de vraag: «Hoe vele Sakramenten zijn er?» tot antwoord geven: «Twee, het Doopsel en 't Nachtmaal.» Dat zijn geen vertelsels; het is waarheid, en wij zijn in staat, plaatsen en personen te noemen. (1)

Deze schets, hoe beknopt en onvolledig ook, zal wel genoeg zijn, om te doen bevatten, dat het geheele lager schoolwezen, in al zijne deelen en in zijne gansche strekking, eenzijdig, dat het tegen de Katholieken partijdig is. Dit kwaad nu, hetwelk zoo diep geworteld is en zoo wijd rond heeft gegrepen, dit kwaad moet door het Besluit van 2 Januarij ll., uitgeroeid worden! Is er verhouding tusschen de kwaal en het geneesmiddel? Is er iemand in Nederland, die van dat middel eene volkomene genezing hoopt? De Minister van Binnenlandsche Zaken zelf schijnt zich met die hoop naauwelijks te vleijen; want Zijne Exc. maakt aan het einde zijner Circulaire, op een toon die zekere neerslagtigheid schijnt

(1) Men heeft, om het schoolwezen van vijandelijkheid tegen het Katholicisme vrij te pleiten, aangevoerd, dat er geene voorbeelden van afval, door het schoolonderwijs veroorzaakt, bekend zijn. Doch wanneer zag men kinderen van tien tot twaalf jaren de godsdienst hunner ouders verlaten? Het schoolonderwijs doet al het mogelijke kwaad, als het in de ziel der kinderen eene anti-katholieke kiem legt; en dat dit gebeurt, hebben wij aangetoond. Overigens hebben wij gezegd, dat er onder de onderwijzers werkelijk afval plaats heeft.

aan te duiden, gewag van het geval, *waarin de ondervinding zou doen zien, dat de opvolging der bepalingen van het tegenwoordig Besluit niet voldoende is, om het voorgestelde doel te bereiken.* Laten wij zien, of het treurig voorgevoel van den Minister grond heeft.

Uit het gezegde blijkt, dat de bestaande eenzijdigheid hoofdzakelijk gelegen is in het schoolbeheer, de onderwijzers, de boeken en het mondeling onderwijs. Wat heeft nu het Besluit bevolen ten einde die eenzijdigheid weg te nemen, en haar terugkeeren voor het vervolg te verhoeden?

In het schoolbeheer brengt art. 1 van het Besluit in zoo verre verandering, dat, daardoor overeenkomstiger met de wet van 1806, de bemoeijenissen, bij Koninklijke Besluiten aan de Gouverneurs der Provincien opgedragen, op de Gedeputeerde Staten worden overgedragen. Dewijl nu, buiten Noord-Braband en Limburg, de Gedeputeerde Staten uit onkatholieken bestaan (éene Provincie telt onder hare Gedeputeerde Staten één lid, dat in de K. Kerk gedoopt en opgevoed, en tot geene onkatholieke belijdenis overgegaan is), zoo ziet iedereen, dat deze maatregel het schoolbeheer van zijne eenzijdigheid in geenen deele bevrijden kan: immers die eenzijdigheid is gerigt tegen de Katholieken. Echter mogen wij het artikel niet afkeuren, want wij erkennen de wet van 1806, waar zij met de Grondwet niet in strijd is als regel. Zoo intusschen de Minister ernstig verlangt, dat alle eenzijdigheid geweerd worde, zal hij zekerlijk, nu hij een gedeelte van het schoolbeheer uit zijne handen geeft, maatregelen genomen

hebben om te voorkomen, dat dit aan zijne inzigten van onpartijdigheid strijdige gevolgen hebben. De magt daartoe ontbreekt niet, want de wet zelve laat aan het Hoofd van den Staat de uitgebreidste vrijheid om de Reglementen te interpreteren, ampliëren, alte-reren, zelfs geheel nieuwe te maken. De Gedeputeerde Staten zijn dan aan die verordeningen gebonden, en het hangt dus van het Gouvernement af, om door goede verordeningen de eenzijdigheid voor te komen. Onze verdere beschouwingen zullen ons doen zien, in hoe verre Z. Exc. in dezen geest gehandeld heeft.

(Het vervolg hierna.)

GESCHIEDKUNDIGE BLIK OP DEN TOESTAND DER KATHOLIEKE GODSDIENST IN NEDERLAND SEDERT DE HERVORMING

III.

Van de Staatsomwenteling in 1795 tot het nederleggen van de kroon door Koning WILLEM I in 1840.

Twee honderd en twintig jaren hadden de Katholieken onder den last der vervolging gezucht, en onophoudelijk ten doel gestaan aan verdrukking, welke hun door invloed of gezag der heerschende Kerk was berokkend. Schoon behoorende tot de gezindheden, die in den Staat bij oogluiking bestonden, waren echter voor de Katholieke Kerk steeds uitzonderings-maatregelen genomen, die haar uitermate kwelden. Maar het oogenblik van hare verlossing was nu daar. Sints lang had eene ontevredenheid algemeen geheerscht; niet alleen bij de Katholieken, die zoo regtmatig naar uitkomst verzuchtten, maar ook bij de leden der heerschende kerk. Men was overtuigd, dat het staatsgebouw niet langer zóó bestaan kon, en uit den boezem der regerende personen, uitsluitend der Hervormde leer toegedaan, was de bekentenis daarvan uitgegaan. Dit is eene daadzaak, welke al aanstonds het vermoeden buiten sluit, dat die staatsomwenteling door de Katholieken mogt zijn bewerkt. Het bewijs hiervan levert ons, onder duizend voorbeelden, het gebeurde in het begin des jaars 1783 en in 1786 te Utrecht en voorts in andere steden.

Dat echter de Katholieken, toen hun eindelijk ook eene stem in het bestuur van het gemeenschappelijk vaderland werd vergund, daarvan een doelmatig gebruik tot het verkrijgen van gelijke regten hebben gemaakt, zal wel niemand bevreemden, die nog begrijpt, dat niemand zijne eigen roeden bindt. Verlangde men dus, om ook eenig ambt te verkrijgen: men deed niets anders, dan de leden der vroeger heerschende kerk toen nog deden; — poogde men, uit de schatkist ook eenige penningen te ontvangen: men verwachtte niets anders dan de meest belanglooze Protestanten twee eeuwen vroeger hadden gedaan; — drong men op gelijkheid in alles aan: het was de leus des tijds, die door Protestanten en Katholieken, zonder onderscheid, gebezigd werd.

Eindelijk verscheen in 1798 de Acte van Staatsregeling en bij het 6e der additionele artikelen van dezelve werd bepaald: «Alle Kerkgebouwen en Pastorij-«Huisen der voormaals Heerschende Kerk, voor zoo «verre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der «gemeente, geene bijzondere en wettige eigendommen «zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder «Plaatselijk Bewind, om deswege tusschen alle Kerk-«genootschappen eenig vergelijk te treffen, en wel bin-«nen de eerstkomende *zes* maanden na de aanneming «der Staatsregeling. De grondslag van dit vergelijk is, «in iedere plaats, het grootst aantal van Leden der «onderscheiden Kerkelijke Genootschappen, hetgeen «alzoo de relative meerderheid van zielen zal uitmaa-«ken. Hetzelve zal de voorkeus hebben omtrend de «naasting eener Plaatselijke Kerk en Pastorij, onder «bepaaling echter, na gedaane begrooting van de

«waarde dier Gebouwen, van eene maatige uitkeering,
«hetzij in eens, of bij termijnen, aan de andere Kerk-
«Gemeenten, naar evenredigheid van derzelver Leden,
«welke allen, door deze bepaaling, worden gehouden,
«voor altijd afstand gedaan te hebben van de gemeene
«aanspraak. De alzoo genaaste Kerken en Pastorijen
«blijven, ten allen tijde, onder de bezitting, behee-
«ring en het speciaal onderhoud dier Kerk-Gemeen-
«ten, aan welken dezelven, volgends het hier voor-
«gaand onderling Contract, zijn toegewezen.»

Het kan nu niet bevreemden, dat de Katholieken, ingevolge deze wettelijke bepaling, gepoogd hebben, de door hunne voorvaderen tot uitoefening *hunner* Godsdienst gestichte kerkgebouwen terug te bekomen, zonder dat zij meenden, *dat er veel van uiterlijk aanzien afhing*. Maar wat meer bevreemden moet, is, dat de leden der voormaals heerschende kerk zich zoo weinig aan die grondwettelijke bepaling stoorden. Immers, om niet van «het departement van de Dommel» (Noord-Braband) te gewagen, waar men (niettegenstaande daar, om de overgroote meerderheid der Katholieke bevolking, alle kerkgebouwen aan deze moesten zijn overgegeven), echter nog zoo vele behield, willen wij alleen van Noord- en Zuid-Holland spreken, waar zoo menige burgerlijke gemeente als meerderheid harer bevolking de Katholieken telde en er echter slechts *eene* (Obdam) is, waar zij volgens hun regt, doch niet zonder groote moeijelijkheid, het openbare kerkgebouw hebben verkregen. Wat men, om een voorbeeld te noemen, te Spanbroek deed en met welk gevolg kan men uit de in 1799 uitgegeven *Verzameling van stukken, uitgewisseld tusschen de Municipaliteit en de respec-*

tive Kerkgenootschappen, met betrekking tot de plaatselijke gebouwen van Kerk en Pastoriehuis zien, terwijl het verslag der bemoeijingen van de commissie te Amsterdam laat blijken, met welken eerbied men de bepaling der Staatsregeling opvolgde. Op die plaatsen, waar de Katholieken de meerderheid uitmaakten, maar niet geraden vonden, de openbare kerkgebouwen te naasten, latende dezelve aan de vorige gebruikers tegen uitkeering eener bepaalde som, en daar, waar zij de minderheid hadden, doch tot dergelijke uitkeering overeenkwamen, wist men allerlei vonden ten hunnen nadeele uit te denken, de betaling der bepaalde termijnen te verschuiven en op de meeste plaatsen den gestelden tijd van *zes* maanden, zonder tot beslissing te komen, te laten voorbij loopen, om daartoe te geraken, wat vervolgens in het 15e art. der Staatsregeling van 1801 werd bepaald: «Ieder Kerkgenootschap blijft «onherroepelijk in het bezit van hetgeen met den «aanvang dezer eeuw door hetzelve wierd bezeten.»

Heeft men dus in de Meijerij van 's Hertogenbosch, de Baronnie van Breda en het land tusschen Maas en Waal, er in kunnen slagen, om de publieke kerkgebouwen terug te krijgen, men moest daartoe geen *geweld* behoeven te gebruiken en zoo dit ergens heeft plaats gehad, is dit aan de weinige Hervormden, die zich op die plaatsen bevonden en zich tegen de wet verzetteden, niet aan de Katholieken, die van hun goed regt gebruik maakten, te wijten. Vrij moge het dan de *Kerkbode* «Belangstelling in het Protestantismus» noemen, «dat deze poging, in zulke gewesten, «waar de Hervormden de meesten in getal waren, «schipbreuk leed,» de onpartijdige beschouwer zal het

verzet tegen de wet heeten, wanneer men iemand, wie hij ook zij, onthoudt hetgene hem de wet toekent.

Het was er echter verre af, dat de Katholieken in de tijden van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, waarlijk gelijkheid ondervonden. Wij zien dit ten duidelijkste uit de opgaven, welke daarvan bestaan. «In den jare 1805,» zegt de steller der Statistieke Bijzonderheden van het Apostolische Vicariaat-Generaal van 's Hertogenbosch, uit het *Godsd. Gesch. en Letterk. Tijdschrift* overgenomen in het *R. K. Jaarboek* voor 1840, bl. 149: «In den jare 1805 bedroeg de bevolking *ten platte lande*, in de geheele uitgestrektheid «van het toenmalige Hollandsche departement *Braband*, «ruim 180,000 zielen, waaronder slechts 4,971 Gereformeerden gevonden werden, die in de gemeentelasten, welke *f* 440,414-0-6½ opbragten, eene somma «van 18,405-2-14 betaalden, doch genoegzaam alle «ambten en bedieningen bekleedden, of met pensioenen «en inkomsten van 's lands wege begunstigd waren. «Onder het opgemelde getal Gereformeerden telde men:

157 Ambtenaren met 644 huisgenooten.
74 Predikanten » 291 »
76 Schoolmeesters » 302 »

«wier jaarwedden beliepen:

f 67,071-16-0 voor de Ambtenaren.
- 53,020- 0-0 » » Predikanten.
- 26,812- 0-0 » » Schoolmeesters.

«De geheele bevolking van datzelfde departement «bestond in 1805 uit 224,029 zielen. Daaronder telde «men slechts 15,698 Gereformeerden, die, in 84 gemeenten, 104 kerken bezaten, welke door 97 Predikanten werden bediend, wier vaste jaarlijksche in-

«komsten uit 's Rijks- en plaatselijke kassen, met in-«begrip van huishuren en andere toen betaald wordende «kosten van hunne Eeredienst, ruim *f* 95,000 be-«droegen.»

Dit toont ons voorzeker meer dan genoeg, hoe de leden der voormaals heerschende en bevoorregte kerk, ook in het 11e jaar der Bataafsche Vrijheid, het heerschen en de voorregten nog niet verloren hadden. (1)

Even als vroeger, wies ondertusschen ook nu het getal der Katholieken aan, doch wij ontkennen, dat dit het gevolg van *het aanhoudend toestroomen van een aantal vreemdelingen, die tot de Roomsche Kerk behoorden, nevens de gemengde huwelijken, welke hieruit meer en meer voortvloeiden*, zou zijn geweest. Niets overtuigt ons hiervan beter, dan het toenemen der Katholieke bevolking, buiten evenredigheid der Hervormden, ten *platte lande*. Daar toch is dezelve het meest merkbaar, zoo als men zich uit de *Vergelijkende Staten der Communicanten in de Hollandsche zending*, voorkomende in het *R. K. Jaarboek* voor 1842 kan overtuigen en jnist daar zijn de door den *Kerkbode* aangevoerde middelen het minste, of in het geheel niet van toepassing. (2)

(1) Dit schijnt ook gedeeltelijk zijne verklaring te vinden in de beschroomdheid, waarmede de Katholieken van hunne in het staatsverdrag geschrevene regten gebruik maakten. De onderdrukking had hen zoo lang en zoo hevig geteisterd, dat zeer velen zich aan het denkbeeld van gelijke regten in lange niet gewennen konden, maar nog altijd bedeesd en huiverig als eene gunst vroegen, hetgeen zij als een regt eischen konden. Ook was, ten gevolge der geleden onderdrukking, het getal van bekwame mannen onder hen niet groot genoeg, om met hunne voormalige overheerschers, die de *traditie* der heerschappij bezaten, te kunnen wedijveren.

(*Aanm. eens derden.*)

(2) Het Protestantisme is in ons land door vreemdelingen ingevoerd, door den toevloed van vreemdelingen, althans gedeeltelijk,

Het jaar 1806 bragt eene verbetering mede, die aanvankelijk om meer dan eene reden werd toegejuicht, maar die door veelvuldige uitleggingen, bijbepalingen en wat al niet meer, veel van hare waarde verloor. Wij bedoelen de verbeteringen in het Lager Onderwijs aangebragt. Voorheen was het grootendeels aan den Staat, of beter gezegd *aan* en ten gerieve *van* de heerschende en bevoorregte kerk onderworpen geweest, «ten gevolge waarvan,» het zijn de woorden van den *Kerkbode*, «de kinderen der Roomschgezinden «gehouden waren op de scholen den Bijbel en zelfs «den Heidelbergschen Katechismus voor het minst te «hooren lezen: iets dat voor die gezindte ergerlijk zijn «moest..... De ergernis werd weggenomen, en geen «gematigd Protestant misgunde aan den Roomschge«zinde deze vrucht eener verlichte staatkunde. Doch «voor dezen openden zich nu al grooter en grooter «uitzigten. Gretig berekende hij zijn deel, het allengs «grooter deel aan de onderwijzersplaatsen ten voor«deele van het Roomsch Katholiek geloof; en onwaar«schijnlijk is het niet, dat reeds toen bij onderschei«den Roomschen de in onze dagen hevigst geopen«baarde wensch ontstond, om het onderwijs, hetwelk «van het opzigt van de vroeger heerschende kerk tot «het uitsluitend toezigt van den Staat was overgegaan, «eerlang ook van dit laatste te ontslaan; of liever,

tot stand gebragt en in stand gehouden, en later aanzienlijk vermeerderd. Men denke aan de Duitsche benden van Prins Willem I; aan de Franschen, die na de herroeping van het edict van Nantes herwaarts kwamen; aan de menigte Duitschers, die nog onder Willem V hier fortuin maakten, enz. De familie-namen alleen getuigen reeds krachtig voor het beweerde. Nasporingen hieromtrent zouden niet nutteloos zijn, nu men zoo ver durft gaan, om de Katholieken zelfs van de natie uit te sluiten.

(*Aanm. eens derden*)

«om het onder het beheer der Geestelijkheid te «brengen »

Wie zou, volgens zulke woorden, niet meenen, dat de Katholieken ook in dit opzigt gelijke regten hadden verkregen, ja zelfs voorregten boven hunne Protestantsche medeburgers genoten? Doch wanneer wij de zaak onderzoeken en geheel iets anders ontdekken, dan vragen wij: Heeft de schrijver van die woorden dat in ernst ter neder gesteld, of heeft hij de Katholieken willen bespotten, met zulke zaken aan zijne Evangelische(?) lezers op te disschen? Waar is «het deel, het «allengs grooter deel aan de onderwijzers-plaatsen ten «voordeele van het Roomsch Katholiek geloof? Om hier alleen van het platte land der provincien Noord- en Zuid-Holland te spreken, ontmoeten wij daar slechts *zes* (zegge zes) Katholieke onderwijzers: te Nieuwer-Amstel, Nes-en-Swaluwebuurt, Vogelenzang, Roelofarendsveen en Veur, en dat voor eene Katholieke bevolking van 107,616 zielen. In de gansche provincie Vriesland is geen enkele Katholieke onderwijzer, schoon daar 20,017 Katholieken worden gevonden. Hier en daar treft men Katholieke ondermeesters aan, doch deze komen hier in geene aanmerking. In de steden heeft dezelfde onbillijkheid plaats en men heeft steden van den eersten rang, waar geen enkele Katholieke onderwijzer te vinden is. Betrekkelijk de schoolopzieners, die met onderwijs en onderwijzers in zulke naauwe betrekking staan, is die onevenredigheid niet minder in het oog loopende, daar men onder het getal van hen, die dien post tusschen 1814 en 1840 bekleed hebben, Noord-Braband uitgezonderd, slechts een enkelen Katholiek ontmoet, wijlen den Pastoor van Deventer, Muller,

wiens district men zelfs nog verdeeld heeft, om zijnen invloed te verminderen. (1) Ziedaar *het allengs grooter deel aan de onderwijzersplaatsen ten voordeele van het Roomsch Katholiek geloof.* (2)

Het Fransch bestuur mogt eene menigte van uitlanders als zijne agenten herwaarts zenden, van welke velen met den naam slechts de Katholieke godsdienst beleden, deze trok van derzelver tijdelijk verblijf weinig of geen voordeel; en zoo de Hervormde kerk en hare leeraars van derzelver inkomsten werden beroofd, het was zekerlijk niet ten voordeele der Katholieken. Alleen bleek daaruit, dat de Hervormde kerk de ondersteuning van den Staat niet ontberen kon. Wij behoeven haren leden geene geringe geestdrift voor de zaak der Hervorming, in dien tijd betoond, te verwijten, daar de geschiedschrijvers der Nederlandsche Hervormde kerk, Ypey en Dermout, daarvan in hun IVe deel, bl. 540 en 609 gewagen, en zelfs het geval van eenen Predikant vermelden, die letterlijk van gebrek en honger gestorven is.

Intusschen was het oogenblik, in Gods raadsbesluiten bepaald, om Nederland van het juk der overheersching te bevrijden, aangebroken; doch nu scheen het, dat de Katholieke Kerk weder onder eene soort van voogdij zou worden teruggebragt. Immers het 133^e^ art. der

(1) Zie hierover meerdere bijzonderheden in den *Tweeden Brief van F. J. van Vree aan den Hoogleeraar M. Siegenbeek*, Leiden, 1841, bl. 86 en volg. bl. 81 enz.

(2) Allerbelangrijkst zou eene geschiedenis van het lager onderwijs in Nederland zijn. Zij alleen zou bewijzen, dat het sommigen met de emancipatie der Katholieken nimmer regt ernst was. Konde men den oorsprong der wet van 1806 eens geheel in het licht stellen! Zag men bij het maken dier wet Koning Lodewijk niet in het verschiet?....

(*Aanm. eens derden.*)

Grondwet van 1814 bepaalde, dat de Souvereine Vorst de Christelijke Hervormde Godsdienst moest belijden; en schoon in art. 134 bepaald was, dat aan alle bestaande Godsdiensten gelijke bescherming zou worden verleend, maakte art. 136 al dadelijk eene uitzondering, door te bevelen, dat aan de christelijke Hervormde kerk bij voortduring de voldoening uit 's Lands kasse van alle zoodanige tractementen, pensioenen, weduwen-, kinder-, school- en academie-gelden werd verzekerd, als voormaals aan derzelver leeraren waren betaald geworden; terwijl in toelagen voor de andere gezindheden, en alzoo vooral voor de Katholieke als de talrijkste, op aanvrage daartoe te doen, in billijkheid door den Souvereinen Vorst, met overleg van de Staten-Generaal, *zou* KUNNEN *voorzien worden*.

Die stand van zaken duurde echter niet lang; de Vereenigde Nederlanden werden met België één Koningrijk en het getal der Katholieken nam nu met millioenen toe. De maatregelen van uitsluiting of andere eenzijdige bepalingen moesten dus noodwendig vervallen, en van hier het ontstaan der Grondwet van 1815, die tot zoo velerlei onaangenaamheden aanleiding gaf. Het benoembaar zijn tot ambten en bedieningen was wel bij art. 8, 9 en 11 bepaald, maar de nog versche geheugenis van de uitvoering getuigt, hoe hetzelve zoo vóór als na 1830 is nageleefd. Mogt men intusschen daarover en over andere onbillijkheden niet zoo spoedig geklaagd hebben, het ging daarmede als met hen, die een ander huis betrekken; aanvankelijk zijn zij tevreden, wijl zij er de gebreken van een vorig niet vinden en die, aan het nieuwe eigen,

nog niet kennen; maar na verloop van tijd worden deze ook ontdekt en dan klaagt men, dat men in zijne meening bedrogen is. Liet men dus, na den onstaatkundigen stap van 1825, dien de *Kerkbode* zelf eenen onvoorzigtigen noemt, luide kreten over inbreuk op de regten der kerk hooren, geen wonder, hij toch, die het gevoeligste getroffen wordt, zal ook wel het luidste roepen. Het waren echter geene onbepaalde kreten, want de *Kerkbode* getuigt, dat men die inbreuken aanwees, en alzoo klaagde, doch niet zonder bewijzen te leveren. Dat met *het allengs en uiterst behoedzaam toepassen, ook op Belgie, der verordeningen,* die in de noordelijke gewesten *omtrent het lager onderwijs bestonden*, iets anders en iets meer dan verbetering in het onderwijs bedoeld werd, zou men haast besluiten uit dat, volgens den *Kerkbode*, ALLENGS en UITERST BEHOEDZAAM toepassen. Bepalingen toch, die niets dan goed beoogen, behoeven zelden met zulke behoedzaamheid en zoo allengs toegepast te worden. En dat er waarlijk iets anders mede beoogd werd, getuigt ons maar al te zeer de ondervinding.

Het was dan altijd ten koste der regten van de Katholieken, dat men te werk ging, tot dat eindelijk de omwenteling in Belgie plaats had. Doch ook na dezelve bleven de Katholieken buiten het volle genot hunner regten. Zij telden in 1830 in de noordelijke provincien 836,920 zielen, en genoten voor hunne eeredienst op het Staatsbudget slechts *f* 400,000, daar de Protestanten, toen 1,541,748 zielen, dus nog niet het dubbel telden, en echter *f* 1,500,000, dus meer dan driemaal hunne som uit de staatskasse trokken. Maar die onbillijkheid was nog niet genoeg; —

schoon de Staten-Generaal jaarlijks de vier tonnen gouds voor de Katholieken toestonden, heeft men het middel weten te vinden, om telken jare een van de vier tonnen gouds aan hen te onthouden en tot geheel andere einden te doen dienen, zoo lijnregt in strijd met art. 127*b* der Grondwet: «De penningen voor een «departement toegestaan, kunnen alleenlijk en bij uit- «sluiting worden gebruikt voor uitgaven, tot dat de- «partement behoorende, zoodat geene som kan wor- «den overgeschreven van het eene hoofdstuk van al- «gemeen bestuur op een ander, dan met gemeen over- «leg der Staten-Generaal.» Ook buiten de onevenredigheden tegen over de Protestanten hebben dus de Katholieken hierdoor een gemis van *een millioen* geleden.

Hoezeer in hunne regten bekort, van het gelijke genot dier voordeelen, waarop ieder burger aanspraak heeft, verstoken; alleen met hunne bekrompene hulpmiddelen hebben de Katholieken wonderen verrigt. Behalve in het onderhoud hunner geestelijken en armen, hebben zij nog in de oprigting van kweekscholen voor hunne priesters moeten voorzien; daar die stichtingen, welke zij, om de vervolging van vroegere dagen, bij onze naburen hadden gevestigd, voor hen, door de overweldiging der Franschen, waren verloren gegaan. Van 1795—1840 werden, alleen in de uitgestrektheid der Hollandsche Zending, 60 nieuwe statien opgerigt en van de 449 kerken zijn ruim 150 van den grond af opgetrokken, terwijl de overige, zoo door in- en uitwendige verbouwing en versiering, meer overeenkomstig aan hare bestemming zijn gemaakt. Vrij moge men die kosten op omstreeks vijf millioenen

schatten, en zoo de Lands kasse daarin voor ongeveer een millioen heeft bijgedragen, mogen wij niet onopgemerkt laten, dat die penningen grootendeels gesproten zijn uit de gelden, der Katholieke geestelijkheid toegelegd, *doch door haar niet opgevraagd.*

Niet minder ijverig hebben zich de geloovigen getoond in het op eigen kosten aanleggen van begraafplaatsen, schoon zij in menige gemeente nog moeten bijdragen tot onderhoud der burgerlijke begraafplaatsen, die uit de gemeente-kassen, waartoe zij ook hun aandeel moeten opbrengen, zijn aangelegd of van de Hervormde gemeenten overgenomen, en zij van dezelve geen gebruik maken. — Onnoemelijke sommen zijn daarenboven tot het aanschaffen van kerk- en altaar-sieraden besteed, ten einde de Godsdienst met gepasten luister te kunnen verrigten.

Verbazend zijn dus de uitkomsten, die onze beschouwing heeft opgeleverd. Twee eeuwen van vervolging, die in haar begin zoo hevig was, dat zij scheen geene enkele spruit op den voormaals zoo weligen akker te zullen overlaten, zijn doorgeworsteld en aan haar einde ontmoet men eenen boom, uit den laatsten kiem ontsproten. Eene halve eeuw van meerdere vrijheid, hoewel niet vrij van hinderpalen, die daarop gevolgd is, levert nog ruimer vruchten op. Na verloop van derdehalve eeuw vindt men voor de duizenden, die in de 16e eeuw aan het voorvaderlijk geloof zijn getrouw gebleven, honderdduizenden, die nog hetzelfde geloof belijden, terug. Voorwaar hij, die hierin niets anders dan het gevolg van menschelijke middelen ziet, is blind voor de kracht van Gods alvermogen en be-

schouwt met Pharizeschen blik als het werk van Beelzebub, wat door God gedaan is. (1)

J. J. B.

(1) Het lag buiten den aard dezer beschouwing de veelvuldige smaadredenen, welke de steller van het *Overzigt*, vooral in zijn laatste gedeelte, heeft gevoerd, aan te wijzen of te wederleggen. Zoo zegt hij bijv.: «Een andere raad,.... om het priesterschap aan «velen uit het volk op te dragen, als een middel, ten einde dit «door familiebelang aan Rome te verbinden, werd insgelijks opge«volgd. Wij zouden streken, vooral in Noord-Braband, kunnen aan«wijzen, waar elk eenigzins gegoed landman geestelijken onder zijne «betrekkingen telt.» Zou iemand, die de wijze van bevordering tot het Priesterambt bij de Katholieken niet nader dan uit deze woorden kende, niet moeten denken, dat de kerkvoogden nu en dan een reisje door hun kerkdistrict deden en om dan dezen of genen vermaak te doen, iemand hunner betrekkingen van achter de koeijen medenamen en in eene pastorij stelden?

Dat men niet vergeten heeft, het getal kerkelijken te vermeerderen, zoude beter aan het adres der Hervormden teregt komen, daar zoo iets reeds tot caricaturen in studenten-almanakken heeft aanleiding gegeven. Zie *Leidsche studenten-almanak* voor 1838, in het Alphabeth, letter P.

VERHANDELINGEN

DER PROTESTANTSCHE SYNODE TE LAUSANNE.

1858.

Verbeeldt u, in de zaal van den Grooten Raad van het kanton *Vaud*, vier-en-dertig Predikanten, geleerde en talentvolle mannen en van te veel goeder trouw, om te voren met elkander te hebben afgesproken, op bevel van den Kantonnalen Raad van Staat, in eene openbare zitting te zien vereenigd, om een plan van Nationale Kerkorganisatie te bearbeiden; maar deze mannen plegtig de fondamenteele vraagpunten van het Christendom te hooren beroeren; in geen punt kunnende overeenstemmen, en zich evenwel niet ontziende, van hunne verdeeldheden over de eerste beginselen des geloofs, hunne gedwongene inconsequentien, hunne even onophoudelijke als onvermijdelijke tegenspraken, eindelijk de vruchteloosheid hunner pogingen, om zich aan het valsche standpunt, waarop het Protestantismus hen geplaatst heeft, te ontworstelen, in een boekdeel in folio op te teekenen. Ziedaar het schouwspel, wat in den aanvang van het jaar 1858 aan Zwitserland gegeven is. Wij verzoeken allen, zoo Katholieken als Protestanten, hunne aandacht daarop te vestigen.

De bekentenissen, welke men gaat lezen, zijn gewis

niet nieuw; maar zij ontvangen van het plegtige zelfs der omstandigheden, waarin zij uitgesproken zijn, eene gansch officiëele belangrijkheid. Het is als een parlementair onderzoek, door het Protestantismus van *Vaud*, naar de inwendige gesteltenis (men houde ons dit woord ten goede), van het Christendom in een der klassieke landen van het Kalvinismus, vroeger het tooneel der predikatien van *Viret*, *Kalvijns* tweeden plaatsvervanger.

Men herinnere zich tevens het derde eeuwfeest der Hervorming te *Genève* in 1835. Men zal niet vergeten zijn, dat het Schotsch Presbyterianismus en het Amerikaansch Puritanismus geweigerd hebben, zich alstoen bij het prachtig jubilé te doen vertegenwoordigen, omdat volgens hen de hoofdstad van het Kalvinismus geen Christendom meer belijdt dan alleen bij name; en, wat niet minder beduidend is, men weet ook, dat *Kalvijn* ter gelegenheid van dat jubelfeest, geen standbeeld heeft kunnen bekomen in de stad, welke in zekeren zin zijnen naam draagt; in die zelfde stad, welke onder voorzitterschap van een' zijner Predikanten (*M. Chenevières*), niet geaarzeld heeft er een voor den Deïst *Rousseau* op te rigten. En indien ons gehengen ons niet bedriegt, dan moet *Lausanne* in hetzelfde jaar 1835 zich ook, om dezelfde redenen als *Schotland*, onthouden hebben van gezanten naar *Genève* te zenden. Maar ter zake en laat ons zien, dat het dissolvent van het godsdienstig Individualismus, stelselmatig voortgesproten uit dien grooten opstand, welken men met den naam van Hervorming versierd heeft, niet minder krachtig gewerkt heeft op den Waldenzer dan op zijne geburen.

Op den 27n Febr. 1838, was aan de orde van den dag, als eerste vraag, deze:

Moet de Kerk eene geloofsbelijdenis hebben?

Eene andere vraag moest de bovengestelde echter voorafgaan:

Wat is de Kerk?

(Onze Catechismussen antwoorden: De Kerk is de verzameling van geloovigen, die onder de gehoorzaamheid van den Paus, de ware leering van Christus belijden. Maar in eene Protestantsche Synode is dat stuk zoo klaar niet. Men gaat het zien.)

Wij zullen de leden der Synode zelven laten spreken:

M. de Predikant Bauty.

De Kerk is eene School, (*dat wil zeggen, dat het onderwijs er gegeven wordt door de Predikanten, met uitsluiting van de leeken*).

M. Vinet.

De Kerk is eene Maatschappij (*dat wil zeggen, dat de leeken er gelijk zijn aan de Predikanten*).

M. Germond.

De Kerk is School en Maatschappij te zamen, of liever beurt om beurt.

M. Vinet.

De inrigting van de Kerk als School is niet mogelijk. Er staat geschreven: «*de tijd zal komen, dat een iegelijk «niet meer zijnen naasten noch zijnen broeder onderwijzen*

«*zal; want zij zullen allen onderwezen worden door God,* «*van den grootste tot aan den kleinste.*» Het Woord Gods is gerigt niet tot de massa's, maar tot de individuën, deel uitmakende van de Christelijke Maatschappij..... De theocratie had een volk gevormd; *het Evangelie vormde individuën.* Het Katholicismus heeft daarna den individu in de Kerk, in de School ingeslokt, en om een goed zamenhangend stelsel te hebben, de onfeilbaarheid op aarde doen nederdalen.... Het heeft het Episcopaat geschapen.... *Het bezat de middelen, die geschikt waren voor het doel wat het zich voorstelde....* Het systeem door *Bauty* geopperd zou consequent zijn, indien hij ons een episcopaat gaf; gelijk het nu daar ligt, *wil hij het doel zonder de middelen.*

M. Germond.

De Kerk is School, eerstens voor de kinderen; daarna voor de volwassenen, *zoo lang zij niet gewijzigd zijn door het Christendom*, en zelfs nog langer.... Maar als het Evangelie eenmaal in de zielen doorgedrongen en het leven der menschen geworden is, dan wil ieder zijn deel van het werk hebben en dan ontstaat de Maatschappij.... Onze Kerk zal weldra van den Schoolstaat tot den staat van Maatschappij overgaan. De tijden naderen met reuzenschreden.

M. Burnier.

Er is maar één geval, waarin gij de leeken zult kunnen beletten zich met de leer te bemoeijen; als gij namelijk bewijst, dat de Geestelijkheid van goddelijke instelling is, gelijk de Roomsche Kerk het aanneemt.

M. Vallotton.

In waarheid, *welk stelsel is redelijker dan het Katholicismus!*

Na deze uitweiding, haastten zij zich, tot het vraagpunt te komen, of er al of niet eene Geloofsbelijdenis van noode zij. De lezer, zoo hij slechts een weinig op iederen tusschenspreker gelieft te letten, zal zonder moeite ontwaren, hoezeer het negatief en het affirmatief zich betrekkelijk op even afdoende bewijsvoeringen gronden; daar de eenen zeer goed aantoonen, dat alle Protestantsche Geloofsbelijdenis eene radikale tegenspraak in zich bevat; terwijl de anderen even zoo bondig bewijzen, dat de ontstentenis eener Geloofsbelijdenis niets anders dan anarchie in godsdienstzaken is Als men het grondbeginsel van het Protestantismus (het vrije onderzoek), eenmaal aangenomen heeft, wie gevoelt dan niet, hoe onoplosbaar deze moeijelijkheid is? Er is slechts één antwoord mogelijk: *Laat ons Katholiek zijn.*

Maar geven wij het woord terug aan de Waldenzer Predikanten.

M. Achinard.

Ik verwerp eene Geloofsbelijdenis, als zijnde die volkomen nutteloos. Wij hebben bereids eenen regel van onderwijs in het Woord Gods zelf.... Indien dit niet toereikend is, dan is het onvolmaakt; dan is het dus Gods Woord niet; en dat ontken ik..... Indien het toereikend is, waartoe dan andere leerregels te nemen?

M. Chappuis.

Alle christelijke gezindten scharen zich om den Bijbel; en evenwel, hoe vele verdeeldheden onder dezelve! Als men eene afzonderlijke Kerk gaat vormen, beroept men zich altijd op de H. Schrift. Men zou eerst moeten verklaren, hoe men die aanneemt, alleen, of met bij-

zaken, b. v. met de Overlevering. Men zou moeten zeggen of men de Rede *naast* of *boven* of *onder* den Bijbel plaatst. Kan men er daarenboven wel van af zijn, te bepalen, op welke wijze men de H. Schrift verstaat?.... Ten minste ware het noodig, juist op te geven, wat de H. Schrift is.... Eene Kerk dus zonder Geloofsbelijdenis zal niets zijn, en minder eene Kerk dan iets anders.

DE STELLERS VAN HET AANHANGING ONTWERP VAN GELOOFSBELIJDENIS.

De Bijbel kan de leerregel niet zijn, omdat het juist de zin des Bijbels is welken men heeft te bepalen.

M. ACHINARD.

En wat beteekent dan aan het einde uwer verklaring *(sprekende tot de stellers van het ontwerp)*, die zinsnede, waarin uwe hoorderen tegenspraak zouden kunnen vinden, indien het geen *lokaas* is: «Oordeelt zelve, of hetgene «wij leeren met het Woord Gods overeenstemt; en in«dien iemand ons door den Bijbel toont, dat wij mis«tasten, zullen wij ons formulier wijzigen.» Hoe! zonder acht te geven op de onrust, de onbestemdheid, de weifeling en de verbazing, die gij door deze fraaije inleiding uwen hoorderen aanjaagt, wilt gij derhalve, dat zij over de echtheid der Bijbelverklaring zullen oordeelen *naar dienzelfden Bijbel, die volgens u, verklaring noodig heeft?* Als dit geen tegenspraak en *petitio principii* is, dan weet ik niet waar men die zal moeten zoeken.

Geen Antwoord.

Daarenboven, is de Geloofsbelijdenis zelve zoo geheel ontoegankelijk voor verschillende uitleggingen? Is het niet mogelijk, derzelver leeringen onder uiteenloopende oogpunten te beschouwen? Heb ik niet Predikanten, die zeer staan op het behouden van de Geloofsbelijdenis,

hooren verdeeld zijn in de discussie van al derzelver leerstukken?.... Gij doet dus niets anders, dan de moeijelijkheid roeren om haar nog meer te verwikkelen.

Geen Antwoord.

En het vrije onderzoek is geen woord zonder zin, gelijk men het te verstaan geeft..... Bij het kleine (1) getal plaatsen, die voor eene verschillende opvatting vatbaar zijn, zeg ik tot mij zelven: die plaatsen zijn essentiëel ter zaligheid of niet. Zijn zij het, dan is de H. Schrift, die ons te dien aanzien in de onbestemdheid laat, een onvolmaakt werk; dan is zij dus het werk van God niet; en dat loochen ik. Zijn zij niet ensentiëel ter zaligheid, dan kan ieder ze zonder bedenking verstaan naar den maatstaf van zijn inwendig licht; en onder dit opzigt zijn de formulieren van Geloofsbelijdenis nutteloos.

M. Germond.

In de Protestantsche Kerk heeft men het vrije onderzoek geheiligd. Maar nu kan het vrije onderzoek in twee geheel tegenovergestelde zinnen opgenomen worden..... Het is derhalve voor eene Kerk noodig, dat zij bepale, wat zij door de vrijheid van onderzoek verstaat. (Van daar de noodzakelijkheid van een Geloofsformulier). Dat is ook noodig voor den Staat; want met zich op het vrije onderzoek te beroepen, kan men anti-maatschappelijke leeringen verdedigen. Het is noodig voor de Predikanten, die dan niet meer door willekeur zouden kunnen geoordeeld worden. Het is noodig voor de kudde, die de verzekering hebben moet, dat men niet deze of gene punten van hare dierbare leer zal aantasten.

(1) *Klein* is het woord niet!

M. Bauty.

Er is een vrij onderzoek, wat den Bijbel *laat spreken* en hem aanhoort, en een vrij onderzoek, wat den Bijbel *doet spreken*.... Men behoorde diensvolgens, alvorens de groote later volgende vraagpunten te beslissen, altijd eerst te bepalen, wat het vrije onderzoek is; en ziedaar reeds eene Geloofsbelijdenis. — Men zegt: de Bijbel heeft gezag in zake van geloof. Maar, wat is de Bijbel? Het is geen boek dat ons, gelijk wij het hebben, uit den hemel toegevallen is; het zijn boeken, ons door God overhandigd door tusschenkomst van mannen, die van zijnen geest vervuld waren. Maar onder die boeken, hebben andere boeken, of alleenlijk andere plaatsen, die niet van goddelijke ingeving waren, kunnen insluipen. Er moest dus altoos eene aanwijzing zijn van de boeken, de hoofddeelen, of zelfs van de verzen, die het kenmerk van goddelijken oorsprong dragen. Ten anderen zoude men nog moeten uitleggen, wat men verstaat onder dien aan den Bijbel gegeven titel van *regel des geloofs;* en zoo doende zoude men op geenerlei wijze eene Geloofsbelijdenis kunnen ontduiken. (1)

M. Achinard.

Het is omdat men zich door Geloofsbelijdenissen heeft willen voorspiegelen, dat de Kerk van Jesus Christus door sekten en verdeeldheden verscheurd is.

(1) Maar vallen de Geloofsbelijdenissen ook geheel gemaakt uit den hemel? Mag men niet vragen, of de menschen, die ze afkondigen, te dien einde met eenig bovenaardsch karakter bekleed zijn? Wie zal bovendien de moeijelijkheid verevenen, als zich over deze of gene plaats der Geloofsbelijdenis twee uiteenloopende uitleggingen komen te verheffen? Ik vrees zeer, dat men op dit bewijs van M. Achinard niet zal kunnen antwoorden, dan met de onfeilbaarheid, zoo als M. Vinet spreekt, op aarde te doen nederdalen; hetgeen ons dan terug brengt tot den uitroep van den Predikant Vallotton: *Wat is er redelijker dan het Katholicismus!*

M. Burnier.

Integendeel, onze dierbare Kerken van *Frankrijk* zijn heden ten dage in rouw gedompeld, *omdat zij geen middel hebben om eensgezind te worden.* Ik heb vóór drie jaren te *Parijs* eene vergadering bijgewoond, gehouden op verzoek van den Minister *Guizot*, een' Minister, die ten gunste van het Protestantismus zoo goed gestemd is als er ooit een was. Ik heb hare debatten drie dagen lang aangehoord, en de reden, waarom zij het niet eens konden worden, was, dat zij geene Geloofsbelijdenis hebben wilden. Zie hier wat zij zeiden: «*Wij moeten eene «tucht, eene Synode hebben. Wij kunnen die niet missen. «Goed; maar wat zal die tucht verhandelen? Wat zal «de Synode doen? Het verstaat zich vooreerst, dat wij «nimmer eene Geloofbelijdenis hebben zullen, en dat er «op geenerlei wijze van geloof zal gesproken worden.*» Maar het was zoo klaar als de dag, dat het zonder Geloofsbelijdenis onmogelijk was, ooit eene tucht te hebben of eene Synode te beleggen; zoodat ik zeer bekwame mannen heb hooren zeggen: «*Wij erkennen, dat de ver«eeniging der Kerken in* Frankrijk *voor het oogenblik on«mogelijk is.*»

Het doel der beroeping van de Synode was: een plan van organisatie voor de *Nationale* Kerk te bearbeiden, onder voorbehoud van de goedkeuring van den Grooten Raad. Dan, laat ons het zeggen ter onderrigting van menschen, die in *Frankrijk* en elders niet dan van Nationale Kerken droomen, dat werd is tamelijk ingewikkeld. Wie van Nationale Kerk spreekt, spreekt niet slechts van eene door den Staat gevestigde, bewerkte, gehandhaafde en bezoldigde Kerk, maar ook van eene Kerk, welke een zeker, vooraf

bepaald en *en door den Staat aangenomen* geloof belijdt. Deze beschrijving is niet van ons; zij is van eenen Zwitserschen Protestant, *M. E. Secrétan* (Revue de Suisse t. I, p. 114 et suiv.)

Het vraagstuk, op de Synode van *Lausanne* voorgedragen, bevatte de volgende punten:

1°. Is er eene Geloofsbelijdenis van noode?
2°. Welke?
3°. Moet die onveranderlijk verklaard worden?
4°. Zal die een regel van geloof of bloot een leerregel wezen?
5°. Eindelijk, welk deel zal aan de leeken gegeven worden in het beheer van de Kerk?

Elk dezer vragen laat zich niet in één woord afdoen. Men heeft het reeds gezien aan de eerste.

De tweede heeft niet tot zulke hevige debatten aanleiding gegeven. De Helvetische Belijdenis bestond; zij had in haar voordeel eene soort van bezit van staat, en maakte, dat er geene andere behoefde vervaardigd te worden; eene moeijelijke zaak en meer twistwekkend dan men wel zoude gelooven. *Een-en-dertig* stemmen op de *twee-en-dertig* verklaarden zich dan ook voor het in standhouden van deze Belijdenis. Een lid (M. Achinard), merkte wel aan, dat «*zij tot dusverre, «om zoo te spreken, het geheim van het Gouvernement «met de Predikanten geweest was, daar de groote massa «niet de minste kennis er van droeg, en zelfs de naam «er van niet kende.*» — Een ander (M. Solomiac), die overigens der Geloofsbelijdenis zeer toegedaan was, betwijfelde het, of zij nog wel goed door het Waldenser volk begrepen wierd; dermate was zij verouderd!

Maar de stemming was niettemin gelijk wij zoo even vermeldden.

Intusschen *M. Achinard* bleef bij zijn stuk. Het geheele 18de hoofdd. der Helvetische Belijdenis sluit de leeken van het beheer van de Kerk uit. Het 20ste hoofdd. excommuniceert de Wederdoopers. Het 26ste beschouwt de geestverschijningen voor wezenlijk. Het 28ste leert en bepaalt, dat de Kerk bezitting heeft; dat zij kan en moet bezitten; dat het eene ware heiligschennis is, hare goederen van derzelver eerste gebruik te vervreemden. (Wilt gij, vroeg M. *Achinard*, het Gouvernement, wat zich de goederen der Kerk geëigend heeft, een proces aandoen? —). Het 30ste hoofdd., door M. *Burnier* aangehaald, luidt in deze eigene bewoordingen: «*de magistraat moet het scherp van het »zwaard Gods doen gevoelen aan alle godlasteraars, «met een woord, aan al diegenen, welke God bevolen «heeft te straffen en zelfs te dooden. Hij moet ook* DE «KETTERS, *die het inderdaad zijn,* BETEUGELEN *als zij «onverbeterlijk zijn.*» Ziedaar, riep M. *Burnier* uit, Mijne Heeren, de befaamde wet op de heiligschennis wedergevonden! — Om alle angstvalligheden te bevredigen, werd een amendement voorgedragen: *De Helvetische Belijdenis wordt gehandhaafd* «VOOR ZOO VERRE ZIJ HET LEERSTUK RAAKT.»

Een-en-twintig stemmen tegen *acht* deden deze wijziging doorgaan. — Men besliste echter niet wat als leerstuk moest gehouden worden!

De Synode kwam daarna tot de derde vraag:

Moet de Geloofsbelijdenis onveranderlijk verklaard worden?

Hier houden wij op met analyseren. Wij laten de leden der Synode weder zelven spreken.

M. Burnier.

Het grondbeginsel eener Protestantsche Kerk is, dat hare Belijdenis niet onveranderlijk verklaard worde; want anders ware het *geene Protestantsche Kerk meer*. Ik hecht aan het erkennen, dat de Belijdenis niet onveranderlijk is, even zoo veel gewigt, als ik er hecht aan het handhaven van de Helvetische Geloofsbelijdenis in onze Kerk.

M. Gauthey.

Indien wij onze belijdenis niet onveranderlijk verklaren, wie waarborgt ons dan, dat onze Kerk over eenige jaren niet GEHEEL EN AL hare leer zal komen te veranderen? Als deze deur eenmaal openstaat, weet men niet, wat daardoor zal binnendringen..... Met eene wijzigingsmode van onze Geloofsbelijdenis tot beginsel aan te nemen, zou men aan de Kerk de onzekerheid tot grondslag geven.... Het ware onze Landskerk niet op de rots, maar op den onvasten zandgrond vestigen. Wij zouden het aanzien hebben van DE VERANDERING TOT EEN HARER HOOFDBEGINSELEN TE MAKEN.... Ik vraag, welk eene armzalige figuur wij dan maken zouden tegenover die *Roomsche Kerk*, die ons van zóó nabij gadeslaat en zich zóó beroemt op hare onveranderlijke eenheid?

M. Burnier.

Het is goed, het regt wat wij hebben, om onze Geloofsbelijdenis te wijzigen, in de wet vast te stellen, juist om daardoor aan de Roomsche Kerk te toonen, dat wij niet, zoo als zij, in eenen onveranderlijken toestand zijn, met eene onveranderlijke Belijdenis; als zij

onveranderlijk is, dan is zij het in hare dwaling. Onze veiligste, regtschapenste en schoonste gesteltenis tegenover de Roomsche Kerk is, niet te *Romaniseren*; ons geene Pausen te maken in het gezigt der toekomstige geslachten, maar de vrijheid van onderzoek uit te roepen, die het wezen der Hervormde Kerk uitmaakt; eene vrijheid, welke evenmin een verdichtsel zijn moet als zij eene wanorde is.

M. Gautthy.

Ik heb gezegd, dat wij, met de wijziging van onze Geloofsbelijdenis toe te staan, onze Kerk op het onvaste zand zouden gronden. En inderdaad, wat is de grondslag, dien wij haar geven zouden? *De grillen*, de wisselvalligheden eener onbestendige meerderheid? Ik voor mij, ik kan eene dusdanige dobbering niet aannemen, ik wil van onze Kerk geen Babel maken en *òf* voor het Rationalismus, *òf* voor een zwervend Mysticismus het veld openzetten. — Zulke neiging gaat nog verder; zij lokt veranderingen uit; zij roept tot de scharen: Komt hier, Nieuwheidsmeders! 't is niet gezegd, dat uwe meeningen, hoe dan ook, geenen toegang vinden zullen! Ik geloof, Mijne Heeren, dat de Kerk kalmte en bestendigheid van noode heeft..... Als later eene omwenteling, welke wij niet voorzien kunnen, veranderingen in dit geloof onzer Vaderen aanbragt, welaan! dan zouden wij ons er aan moeten onderwerpen. (1) Maar ten minste moeten wij die omwenteling noch maken noch uitdagen.... Bovendien, wat zouden de eenvoudige leden onzer Kerk denken, als zij zagen, dat wij, bedienaren, onze leer niet als gevestigd kunnen beschouwen? Ik moet het bekennen; Mijne Heeren, zulke beslissing onzerzijds zoude mij

(1) Men ziet, dat de tegenstrevers van M. *Gauthey* geene reden hebben van hem niet van genoegzaam goede compositie te vinden.

tamelijk inconsequent voorkomen, als men in aanmerking neemt de noodzakelijkheid om aan onze Kerk hechte grondslagen te geven en het geloof onzer Parochianen niet te gaan beroeren.

M. Chappuis.

Kan men de gevallen niet voorzien, dat eenig verzet tegen de Geloofsbelijdenis onder ons en tot in den boezem onzer Kerk geboren wierd? Is zulks niet *waarschijnlijk?* Dat verzet, zou dat niet vermogend kunnen worden? Kan het niet gebeuren, dat de massa der Kerk de Helvetische Belijdenis verwerpt?..... Wat zou het dan baten, een vaandel te behouden, dat niemand meer vereenigen zoude? Een wetsartikel zou den staat van zaken niet veranderen.... Zoude men iets in de wet moeten behouden, wat, op zijn minst genomen, een verdichtsel ware, en onze kerk moeten laten liegen, met haar een geloof te doen belijden wat zij niet meer heeft? Zulke omwenteling kan komen plaats te hebben; en gewis, wij moeten haar niet uitlokken; maar indien zij gebeuren kan, moet men haar kunnen voorzien.

M. Vallotton.

Wij kunnen aan de Kerk geene leer opdringen, *onder straffe van te hervallen in het Katholicismus.*

Geen Antwoord.

En N.B. De Geloofsbelijdenis, eerst door een-en-dertig stemmen op de twee-en-dertig gehandhaafd, wordt *essentieel veranderlijk* verklaard door een-en-twintig stemmen.

Dit is nog niet alles. Er was eene Geloofebelijdenis noodig, hoe dan ook, en men heeft gezien, waarom

de Helvetische de voorkeur verworven had. Maar men had ook den tegenzin der Predikanten tegen deze Belijdenis te ontzien. Het ontwerp der meerderheid luidt dan ook:

«Eene Geloofsbelijdenis is geen geloofsregel. In den «Bijbel bevindt zich de leer, welke de geloovigen ge«looven *moeten;* in de Belijdenis die, welke de Predi«kanten gelooven en onderwijzen.»

Dus is de Belijdenis niets anders dan een formulier van onderwijs, en de geloovigen zijn niet gehouden te gelooven wat de bedienaren hun leeren; evenmin als de bedienaren te gelooven hebben wat zij aan hunne geloovigen onderwijzen. Zóó is de oplossing van dit vierde vraagpunt.

De stijfzinnige M. *Achinard* riep nutteloos uit:

Welke spitsvindigheid!.... Moet men niet in bekoring komen, hierin de onvoorzigtige of gedwongene bekentenis te zien, dat er verschil van leer is tusschen de herders en de kudde? «In den Bijbel, zegt gij, bevindt zich de «leer, welke de geloovigen *moeten* gelooven.» — Ja, maar ongetwijfeld ook die, welke de Predikanten zelve gelooven moeten; het geloof moet voorzeker hetzelfde wezen.... In welke verdoemelijke rol of welk droevig alternatief plaatst dit onderscheid de Predikanten niet? Het brengt hen in de noodzakelijkheid, om *òf* te leeren wat zij niet gelooven, *òf* niet te leeren wat zij gelooven moesten (indien zij meenen, dat de Geloofsbelijdenis niet met den Bijbel overeenstemt).

M. *Achinard* had hier ook nog kunnen doen uitkomen de handtastelijke tegenstrijdigheid dezer stemming met die, welke de Helvetische Geloofsbelijdenis handhaafde *in alles wat het leerstuk raakt*. Want gewis, de

Helvetische Belijdenis meende het met zich zelve in vollen ernst; zij beschouwde zich als geloofsregel, als leerstellig overeenkomende met den eenigen waren zin des Bijbels.

Het is waar, dat er, als men M. *Burnier* gelooven moet:

«In de Helvetische Belijdenis *zeer strenge* veroordee-«lingen gevonden worden van meeningen, waarover de «Kerk haar oordeel zonder twijfel *een weinig* gewijzigd «heeft.... En ik vraag u,» voegt deze Predikant er bij, «of het in eene Nationale Kerk wel volstrekt noodzakelijk «is, dat al de Predikanten de betwiste punten altemaal «*juist op dezelfde wijze* aannemen? Ik vraag, of het niet «gemakkelijker gaan zoude, eene volledigere eenheid onder «de Predikanten te bekomen, als men het getal dier bij-«zondere punten (tot vijf b. v.) introk, zonder daarom de «dwaling dier godgeleerden te deelen, die in eene nabu-«rige stad *(Genève)* gemeend hebben, dat het, om in stuk «van Godsdienst tot de eenheid te komen, genoeg was «God en een laatste oordeel aan te nemen?»

Wat is er in het Protestantismus natuurlijker, dan de concessien zooverre uit te strekken? Zoude men ook nog het laatste oordeel niet van de verbindende geloofsartikelen kunnen wegschrappen? Dan ware men het naast aan de *meest algeheele eenheid!*

Nog eene vraag was er te beslissen.

Welk deel in de Nationale Kerk aan de leeken te geven?

Twee ontwerpen van antwoord waren voorhanden: dat van de meerderheid der commissie bragt de leeken in al de gevestigde ligchamen der Kerk; dat der min-

derheid sloot hen er van uit, onder het vreemde voorwendsel, dat *de Kerk geen afzonderlijk beheer heeft*, daar de Groote Raad niet ophield *de wetten te decreteren, die haar beheeren*, en de Raad van State, haar *te bestieren.*

Ziedaar alzoo het slagveld en de zonderlinge positie der twee legers! Beide de ontwerpen willen wel leeken; maar het eene in het onderwijzend ligchaam, en het andere aan het hoofd van het bestuur der Kerk, doch buiten de bediening van het Woord.

Wat zonneklaar uit de discussie van de twee ontwerpen in het oog loopt, is: dat de Waldenser geestelijkheid bepaaldelijk eene hulp, eenen steun zoekt. Maar de eenen gelooven aan eene toekomstige democratie en willen zich aan het democratisch beginsel vastklampen; en de anderen geven de voorkeur aan eene vereeniging met het Gouvernementaal stelsel. De Predikanten, wier wenschen de *Maatschappij-kerk* inroepen (1), vreezen altijd haar niet genoeg met het volk te vermengen; de anderen daarentegen, die zich aan de *School-kerk* houden (2), zijn bang dat zij haar niet genoeg met het Gouvernement vereenzelvigen. Het eerste systeem heeft zijne inconvenienten; de inmenging van de leeken in al de gevestigde ligchamen der Kerk bedreigt met de indringing van het Rationalismus en Indifferentismus. Maar hoe dit te beletten, als het Protestantismus eenmaal aanwezig is? Men zal dan ten minste het voorregt hebben, van gemeene zaak te maken met de massa des lands, de meerderheid te volgen en onder hare

(1) Wij zullen de mannen van deze kleur aanduiden met de letters m. k.

(2) Wij zullen die heeren met de letters s. k. kenmerken.

liverci te leven, als het nog leven mag heten, zich dermate te vernietigen. In het tweede systeem staat de geestelijkheid alleen, zonder populariteit, maar ook zonder verlegenheid, gelijk zij drie eeuwen gestaan heeft, even zoo goed gevestigd als het Gouvernement, en met hetzelve niets te vreezen hebbende dan eene omwenteling. Beide systemen offeren het Evangelie op aan het belang, aan de positie der bedienaren. In der waarheid, beide vernietigen de Kerk; met het eerste versmelt zij in het volk; met het tweede doet zij afstand ten gunste van het Gouvernement en verlaagt zich tot eene eenvoudige commissie van godsdienstig onderwijs, *geregeerd* en *bestuurd* door de burgerlijke magt.

Zie hier nu de discussie; de lezer oordeele.

M. Golliez. (s. k.)

Zou God, die zijne Kerk zoo lief gehad heeft, hare belangen zóó weinig geraadpleegd hebben, van hare inrigting aan den onbestendigen wil der menschen over te laten?

En evenwel, zou dit het geval niet zijn, als men het ontwerp der meerderheid volgt? Indien de leeken bevoegd erkend worden om twee derden uit te maken van de vierschaar, welke de leer oordeelt, waarom zouden zij dan ook geen drie vierden er van kunnen vormen? Waarom zelfs hen niet *alleen* daar zitting laten nemen? — Als zij regters zijn, wien en waarover moeten zij dan oordeelen? Over de leer ongetwijfeld en over de verkondigers derzelve, dat heet, over de Predikanten; maar waarom *deze laatsten dan nog de magt met hen laten deelen? Sedert wanneer en met welk regt is men regter geworden in zijne eigene zaak?*

Indien men, in de eerste eeuwen, de kudden aan de benoeming van de herders ziet deel nemen, vindt men nogtans geen spoor van hunne tusschenkomst in de beslissing van de leerstukken; het zijn de Synoden en de Concilien, uit herders en leeraars zamengesteld, die deze punten afdoen. Gesteld nu, dat de Apostelen voor de leeken eenig regt op dit gedeelte van het bestuur hadden vastgesteld, is het dan wel begrijpelijk, hoe dit regt van af de eerste tijden der Kerk heeft kunnen verloren gaan? hoe men het aan de leeken heeft kunnen ontweldigen, zonder hunnerzijds eenigen tegenstand uit te lokken? hoe men de XIX^{de} eeuw heeft moeten afwachten, om het te achterhalen en uit te roepen?

Indien God, in de Oude Wet, de waarheid aan de waakzaamheid zijner bedienaren toevertrouwd en gewild heeft, dat door hun woord alle geschil moest beslecht worden, is het dan wel mogelijk, dat Hij, in de Christelijke Kerk, diezelfde waarheid hebbe overgeleverd aan de vrije beslissing van ieder mensch.

En als wij, in het Nieuwe Testament, dit geheiligd pand in handen der Apostelen gesteld zien, met bevel van het niet dan aan beproefde personen toe te vertrouwen; als wij de m eijelijke vraagpunten onderworpen zien aan het onderzoek der Apostelen en der Ouderlingen, wier besluiten in hunnen naam aan de Kerken gebragt werden; als wij dit gebruik zich door de eeuwen heen zien handhaven, en de Protestantsche Kerken *zelve* zich *meer of minder* (1) daarnaar zien schikken, kunnen wij dan het regt, wat wij verdedigen, wel miskennen?.....

(Hier zet M. *Golliez* de Bijbelteksten uiteen, die de leeken van het onderwijs en het beheer van de

(1) Zijt gij niet gestieht door die goedaardigheid der Protestantsche Kerken, die *zelve* zich wel *min of meer* hebben willen schikken naar een essentiëel punt, eenstemmig onderhouden onder de Oude en onder de Nieuwe Wet?

Kerk uitsluiten, en M. *Bauty* voegt daarbij den tekst der Helvetische Geloofsbelijdenis, door de meerderheid gehandhaafd, die zich op de duidelijkste en stelligste wijze uitlaat over de magt en de bedieningen, *uitsluitend* eigen aan de bedienaren.)

Geen Antwoord.

M. Vinet. (m. k.)

Maar als gij de leeken verwerpt, zeg dan ook, dat de geestelijkheid, in zake van leer, geene bekrachtiging (sanction) noodig heeft. Maar dan zult gij alle grondslagen omverrukken; dan zult gij aan eene Protestantsche geestelijkheid de onfeilbaarheid opdragen, welke gij aan de Kerkvergaderingen en de Pausen weigert.

Gij zegt: «de Predikanten zijn de bewaarders van de leer.» — Zij zijn de tolken, de verkondigers er van, ja; maar dat zij het monopolie er van hebben, kan ik niet gelooven..... Men is slechts lidmaat van het ligchaam van Christus door het geloof. Daar aller titel dezelfde is, is er gelijkheid onder allen. Wij zijn allen *in dezelfde onmiddelijke* betrekking met Jesus Christus. Hij alleen is Profeet, Offeraar en Koning; *ieder Christen is het orgaan van Christus onder deze drie betrekkingen.*

M. Gindrez, President. (s. k.)

Ik geloof aan mijne wijding. Sedert vijftien jaren heeft God mij geroepen, om de bediening in zijne Kerk uit te oefenen. En hoe hadde ik mij met de bestiering van de gewetens, met de prediking van het Evangelie en de zorg der zielen kunnen belasten, indien ik daartoe geene bijzondere zending hadde, indien de bedieninge *niets anders dan een toeval* ware? Zoo men mij vraagde: van waar

komt gij, om den leeken het regt te betwisten van deel te nemen aan de beraadslagingen over leerpunten? zoude ik antwoorden: En gij zelve, van waar komt ge?

M. Chappuis. (m. k.)

Men haalt de door de Predikanten ontvangene oplegging van de handen aan, alsof deze hun een karakter bedeeld hadde, wat hen van de andere Christenen onderscheidt.... De oplegging van de handen geschiedde voor alle soort van dingen. Het was in het algemeen een teeken van zegening. Maar indien het in de oorspronkelijke Kerk niets *betooverends* was, hoeveel te minder is het zulks dan in onze dagen? — Hebben wij zelfs de oplegging van de handen wel ontvangen? Hebben wij haar ontvangen, wij die hier zijn? Bij de plegtigheden onzer wijding heeft men ons eene zeer goede preek gehouden, waarin men ons wees op het gewigt van onze bediening, derzelver moeijelijkheden, onze zwakheid en de noodzakelijkheid om onze toevlugt tot God te nemen. Daarop heeft men ons gezegd: «ik leg u de handen op.» Maar *men heeft ze ons niet inderdaad opgelegd.* Een openlijk bewijs, dat men deze uitwendige handeling niet als essentiëel beschouwt.

Wie zal ons overigens verzekeren, dat al degenen, welke onze Kerk bevoegd kan verklaren om het bedienaarsambt uit te oefenen, wezenlijk eenen roep van boven ontvangen hebben? En ware het, van eenen anderen kant, niet mogelijk, dat iemand, dien onze Kerk niet onder het getal harer Predikanten had willen opnemen, desniettemin van God geroepen ware om de waarheid te verkondigen? Zijn zij, die de toelating tot de wijding uitspreken, dan onfeilbaar. Was het niet om aan deze hoogere roeping, waarvan ik spreek, gehoor te geven, dat *Luther*, *Kalvijn* en al de Stichters der Protestantsche Kerken *zich verzet hebben tegen diegenen zelfs, die hun de uitwendige roeping*

toegekend hadden? Ware deze roep door menschen, waarmede gij schermt, de groote zaak, *dan moest men de Hervormers veroordeelen.*

Geen Antwoord. (1)

M. Burnier. (m. k.)

Er is slechts één geval, waarin gij de leeken beletten kunt, zich met de leer te bemoeijen; namelijk, wanneer gij zult bewezen hebben, dat de geestelijkheid van goddelijke instelling is, gelijk zulks in de Roomsche Kerk beleden wordt.

M. Trossard. (m. k.)

Leeken zijn wij allen. Die, welke wij Predikanten noemen, zijn niets anders dan leeken, dienaren der anderen.

M. Recordon. (m. k.)

Bovendien zouden wij kunnen zeggen tot die onzer broeders, die meenen, dat de Kerk zich stellig verzet tegen de toelating van leeken tot het beheer van de Kerk: blijft u zelven dan gelijk tot in het eind; ontkent dan ook vrijmoedig aan den Grooten Raad het regt om zich met vraagpunten over de leer, de eerdienst en de tucht in te laten; een regt, wat zij immer hebben zal, zoolang de Kerk nationaal zal blijven.

(1) Het is altijd dezelfde toestand. De *School-kerk* bewijst zeer goed, dat de *Maatschappij-kerk* in openlijke tegenspraak is met de Schriftuur, met de Overlevering en, indien ik het durfde zeggen, met de *sens commun*, en de *Maatschappij-kerk* toont de *School-kerk* op heeter daad schuldig aan gekwetste hervorming, enz., enz., enz.

M. Poche. (m. k.)

Het is waarlijk de vraag niet, leeken in het beheer van de Kerk te brengen, zij zijn in het volle bezit er van; maar de geestelijken er in te laten, die tot dusverre *er niet in zijn*. Ja, Mijne Heeren, het is zóó, hoe vreemd de zaak ook schijnen moge. Hebben de Predikanten eenige magt in de Parochien? Wordt de vaststelling van de uren voor de Godsdienstoefening, de wijze van onderwijs, de Liturgie, wordt alles ons niet door den Staat voorgelegd?

M. Monnerox. (m. k.)

't Is waar. Wie heeft ons de Liturgie gegeven? Is het niet de Raad van State zonder de Klassis te raadplegen (1)? De Catechismus is door de Leeken-regenten der liefdescholen herzien en door den Akademischen Raad als schoolboek goedgekeurd. De toelating tot de wijding is tot dusverre door de Akademie uitgesproken, dat heet, door een ligchaam, hoofdzakelijk uit leeken zamengesteld. Het is hetzelfde ligchaam, dat wil zeggen, de meerderheid der leeken, wat tot dusverre zelfs de benoemingen gedaan heeft tot de onderpastorien (suffragani pastorales), die wezenlijke herdersposten zijn.

M. Bauty. (s. k.)

Wil eene republiek sterk zijn, zoo moet er slechts ééne wezen in hetzelfde land. De Russische Kerk b. v. wordt, nadat *Peter de Groote* zich *behendig* in de plaats van den

(1) M. *Burnier* viel hier in de rede: «De Liturgie! Ieder onzer «weet, hoe moeijelijk het valt, bij het uitspreken van deze gebe«den dezelve *met het hart* te volgen..... De Catechismus heeft ook «het zeerst verbetering van noode.»

Patriarch gesteld heeft, door eene Synode geregeerd onder het toevoorzigt van den Keizer.. .. Mijne Heeren, ik heb de republiek even zóó begrepen! (1)

M. Vinet. (m k.)

Dit bewijs is niet zoo afdoende als het u wel schijnt. Ja, voorwaar, de Kerk, in haar eigen karakter, in haar beginsel, in haar doel opgevat, vormt eene *Maatschappij*, zóó van de burgerlijke maatschappij afgezonderd, dat men haar wel eene republiek in de republiek noemen mag. Ja, voorwaar, zij is Souverein, Souverein als het geweten, dat wil zeggen, dat zij binnen hare grenzen geenen Souverein op aarde erkent. *Verzint zoodanig stelsel als u zal believen; zoo het slechts de Kerk niet vernietige, zal zij doen wat ik kom te zeggen.* — Er is in eenen Staat slechts één Souverein, wanneer gij alleen de burgerlijke dingen beschouwt; er zijn er meer, wanneer gij de orden onderscheidt. En zoo gij niet wilt, dat ik van de Kerk spreek, is de gedachte ook niet Souverein? Is de wetenschap niet haar eigen Koning? Vordert niet meer dan mogelijk is; het is, dat iedere Souvereiniteit Souverein zij in haar rijk.

M Germond. (m. k.)

Ik heb eene vrees, welke ik mij gedrongen gevoel u voor te leggen: dat namelijk de handeling van den Staat te sterk zijn en verdrukkend worden zal. *Ik kan mij niet weerhouden, hier die Roomsche Kerk, die zoo sterk, zoo vermogend en zoo vrij in ons kanton is*, ofschoon zij verreweg de minderheid heeft, in vergelijking te brengen

(1) Welaan! Alle dwingelanden zullen de republiek begrijpen zoo als M. *Bauty*. Maar dit bewijs niet, dat het geene tegenspraak is, den leeken alle leerstellige bevoegdheid te ontzeggen, en hun toch het bestuur van de Kerk over te geven. — De republiek van den heer *Vinet* is volmaakt goed.

met onze Nationale Kerk, de Kerk van den lande, die zich verpletterd zoude vinden, indien zij in eene verdrukte en oneindig mindere houding geplaatst wierd.

Zal het Gouvernement zich tot Bisschop aanstellen, het ware *de eenvoudigste houding.* Maar zou in onze eeuw, die altoos meer overhelt om het burgerlijke van het godsdienstige af te scheiden, de staat zich bij de Katholieken en Dissidenten, welke in ons land zijn, zoo zeer mogen verloopen? — Men zal welligt het Episcopaat vermommen; het Gouvernement zal zich niet zelf Bisschop maken; het zal eene Kerke-kamer instellen, welke een waarachtig Episcopaat zijn zal. Dit denkbeeld verontrust mij voor de Kerk. Als het Gouvernement zich Bisschop maakt, kan men van dien kant altijd op eene zekere onverschilligheid rekenen, omdat het geene zaken zijn van deszelfs competentie; maar een kerkelijk ligchaam zal zich op zijn terrein achten, en die magt zal des te monsterachtiger wezen hoe zeer zij steunen zal op den wereldlijken arm.

M. Burnier. (m. k.)

De zamensmelting van den Staat en de Kerk heeft bestaan zoo lang als het Gouvernement van *Berne* geduurd heeft. De Staat bestuurde de Kerk slechts in schijn; in wezenlijkheid waren het de Predikanten die regeerden; niet al de Predikanten, men moet het ronduit zeggen, maar twee of drie van onder hen. En dit zal andermaal het geval zijn, indien gij een kerkelijk Gouvernement sticht, krachtens hetwelk de Staat over alles de hooge hand heeft. Het is den Staat niet mogelijk alles te bestieren; hij zal dus zich er van ontlasten op vertrouwelingen, door hem gekozen, en gij zult de regering van drie of vier kerkelijken zien herboren worden..... *Van dan af heeft het volk in zijne Predikanten geene Godsgezanten meer gezien, maar gezanten des Gouvernements;* heeft het zich

verbeeld, dat het met alles gedaan ware, indien de Staat ophield zich er mede te bemoeijen; en hebben de Predikanten van den eenen kant verloren wat zij van den anderen gewonnen hebben.

Het komt mij voor, Mijne Heeren, dat de Nationale Kerk van het kanton *Waadland*, ten minste het regt heeft, te vorderen, dat hij gevestigd worde op eenen voet van gelijkheid met de Roomsche Kerk in hetzelfde kanton.... Zoude het niet veeleer ten aanzien van die Kerk zaak zijn waarborgen te nemen, *vooral wanneer zij zoo aangroeit als zij doet?* En nogtans heeft men zich tot dusverre, ten opzigte van haar te vreden gehouden met het *visa* en het *exequatur;* ja, zelfs dit heeft men nog niet kunnen verkrijgen. En terwijl de Roomsche Kerk zich in het kanton op eene zoo onafhankelijke wijze grondvest, zoude men ons in het stof willen nederzetten (1). Neen, wij vragen zelfs geene gelijkheid met de Roomsche Kerk; wij nemen den geringsten staat aan, dien men ons zou willen gunnen; maar, ik bid u, maakt dien niet vernederend en verplettend. Wij hebben van noode met eenige achting omgeven te worden (2).

M. Vinet. (m. k.)

Er zou een tijd kunnen komen, dat de goede verstandhouding tusschen den Staat en de Kerk ophield; wat zeg ik? *Die tijd zal komen.* Wat zal de Kerk dan doen, indien zij niet gevestigd is? En gij, wat zult gij doen zonder haar? Uw verzet zal onredelijk, inconsequent zijn; want gij hebt plegtig de magt in de handen der Staatsligchamen nedergelegd; *gij zijt inderdaad, niets an-*

(1) Waarom wordt gij niet Roomsch, Mijnheer *Burnier?* En gij ook, Mijnheer *Germond?*

(2) Welke woorden! Hoe drukken die met al hun gewigt op alle Nationale Kerken, hoedanig ook!

ders dan de zaakwaarneniers, de werktuigen van den Staat in het kerkelijk vak.

En zoo eens een Katholiek zich aan het hoofd van een Departement, en daardoor soms aan het hoofd der Kerk bevond!..... En zoo men eens veronderstelde, dat de meerderheid van den Grooten Raad en den Raad van Staat aan de Nationale Kerk vreemd ware!

Geen Antwoord.

M. Bauty. (s. k)

Het Christendom moet zegepralen in den lande; anders duurt het niet lang of deszelfs laatste sporen verdwijnen.

M. Poche. (m. k.)

Maar de vereeniging tusschen de Kerk en den Staat is niet altijd zoo lief geweest als men wel heeft willen vinden. Waarlijk, Mijne Heeren, ik weet niet of er tusschen de Kerk en den Staat een teeder huwelijk gesloten is; zooveel nogtans is zeker, dat, indien het plaats gehad heeft, de Predikanten niet ter bruiloft geweest zijn..... De Klassis heeft, vóór onze laatste staatkundige wedergeboorte, het geval gehad van het Gouvernement onder het oog te brengen, dat het droevig zijn zoude in haren boezem Predikanten op te nemen van twijfelbare reden, of zelfs van een ergerlijk leven; maar het Gouvernement *gelastte* hen te ontvangen. Eenige Predikanten van de Klassis van *Payerne* deden eerbiedige vertoogen; en zij moesten eveneens *als boschwachters, staande* voor de balie van den Raad van State verschijnen.

M. Curchod. (s. k.)

Het stelsel der meerderheid is eene volmaakte nieuwigheid. Het bewijs ligt in dit woord, wat men heeft uitgesproken: «om de waarheid te zeggen, *onze Nationale*

«*Kerk bestaat niet.* Maar wat is wezenlijker verandering, «dan eene Kerk van het niet bestaan tot het bestaan te «doen overgaan?»

M. Burnier. (m. k.)

Ja, het grootste kwaad in het stelsel der actuëele Nationale Kerk is: dat de kudde is te niet gedaan. Men had wel den naam van Kerk, eene *Nationale* Kerk, eene *Nationale* eerdienst; maar voor eene eigenlijk gezegde Kerk zou ik haar niet kunnen aannemen. Ik geloof, dat het de taak onzer eeuw is, de Kerk van den Staat af te scheiden; de Kerk weder in eenen toestand te plaatsen, waarin zij waarlijk Kerk is. Ik verlang voor haar niets meer dan hetgene aan eene godsdienstige en christelijke maatschappij betaamt. Dit eenige verzoek ik: aan den Raad van State voor te stellen, dat DE KERK IETS ZIJ.

Is het eindelijk genoeg? Begrijpt men het, dat eene Christelijke Gezindte zóó laag vallen kunne? Helaas! Jesus Christus had hun eene Kerk gesticht ten koste van zijn bloed, zuiver, schoon, vlekkeloos, en die vrij heeft weten te blijven; zij erkennen het! Zij hebben die verlaten; en zie, daar liggen zij nu voor de voeten van den Raad van State, hem smeekende, toch eindelijk eene Kerk voor hen te maken, eene Kerk, die IETS ZIJ.

En wat zal de Raad van State doen? Wat de Groote Raad, wiens «*besluiten*» zij zich bereid verklaard hebben, «*allen met dankbaarheid en volmaakte zelfver-* «*loochening aan te nemen, al moest zelfs de Kerk eene* «*inrigting* van hem *ontvangen, welke niet aan de be-* «*hoeften der Godsdienst beantwoordde?*» (1).... *Zestien*

(1) Eigene woorden van M. *Gindroz*, President der Synode, pag.

stemmen hebben deszelfs bevoegdheid erkend in zake van leer, *zestien* hebben die geloochend. De vraag voor het al of niet raadzame eener veranderlijke Geloofsbelijdenis heeft bijna dezelfde balans van stemmen voortgebragt; *vijftien* tegen *vijftien*. Mijnheer de Predikant *Gauthey* zeide: «wij vertoonen nu het schoone schouw-«spel van eene geestelijkheid, die *nagenoeg* tot de een-«heid gekomen is, welke men op aarde verlangen kan.» Men berekene dit *nagenoeg*.

Ach! wij hebben uit den grond onzes harten medelijden met den toestand van menschen, die genoodzaakt zijn, onder de willekeur der Heeren Staatsraden van *Lausanne* in dit Babel te prediken. God beware er ons eeuwig voor, dat wij hun bittere woorden zouden toespreken!

Maar hoe is het mogelijk, dat mannen van moed en verhevene kennis, die de naaktheid van den toestand, waarin het Protestantismus hen gebragt heeft, zoo dóór en dóór inzien, het zich laten welgevallen, liever dit slavenjuk te torschen, dan de vrijheid van kinderen Gods te omhelzen onder het moederlijk gezag der ware Kerk? Laat ons het hoofd nederbuigen en bidden, niet vergetende eerst deze woorden des Apostels te overwegen:

«Qui non acquieseit sanis sermonibus Domini nostri, Jesu Christi «superbus est, nihil sciens, sed anguens circa quaestiones et pugnas «verborum.»

(1 Tim. VI: 3, 4.)

(*l'Invariable de Fribourg.*)

En wij ook, die het nuttig geacht hebben, onze Landgenooten door mededeeling van deze Verhandelingen

119, du Bulletin de la Délégation des Classis. (Lausanne, Marc-Ducloux. 1838.)

op nieuw te doen zien, hoe magteloos het verdeelend Protestantismus is, om eenige eenheid in geloofszaken tot stand te brengen, en in welke ongerijmdheden het noodwendig vervalt, zoodra het nabootsen wil wat alleen in den goddelijken zamenhang der Roomsche Kerk zoo redelijk, zoo schoon en zoo krachtig is; wij ook hebben deze vertaling niet kunnen bewerken, dan onder het gevoel van smart en medelijden. Neen, wij ook zullen van de gereede en zelfs dringende aanleiding, die hier gegeven wordt, geen gebruik maken, om onze Protestantsche Broeders door scherpe aanmerkingen en bittere vergelijkingen in hun ongeluk te beschimpen. Maar als wij het oog terugslaan op de hoofdbewerkers van zoo vele onheilen; als wij eerst eene handvol bedorvelingen, gedreven door hovaardij, wellust des vleesches en andere soortgelijke roerselen van een zinnelijk hart, met driesten euvelmoed het eerbiedig gebouw der Godsdienst zien omverrukken, zonder iets degelijks er voor in de plaats te stellen, en duizenden menschenlevens, zonder eenig nut voor de maatschappij, in het graf, duizenden in het eeuwig verderf zien storten; als wij daarna eenen troep opgewondene schrijvers en woordvoerders, dat werk der vernieling als een wonder van weldadigheid hemelhoog hooren verheffen, hen verder zien afbreken wat nog een brokstuk tot eene heilige herinnering aan vroeger bestaan behouden had; hen zonder schaamte hooren lasteren wat nog niet genoeg gelasterd was, hooren verschoonen, vergoelijken en ter navolging aanprijzen wat elk eerlijk hart als den redelijken mensch onwaardig en eerloos verafschuwt en doemt; als de gedachte, geboeid aan

deze tooneelen der Hervorming, in hare matelooze droefheid *en* al het goede, daardoor verloren, *en* al het kwade, daardoor veroorzaakt, wikt en weegt en zamenvat; dan strijdt het tegen het menschelijk gevoel, de bedriegers met even goedige oogen aan te zien als de bedrogene; dan verontwaardigt men zich tegen de eersten, terwijl men de laatsten beklaagt; dan kan men er zich niet van onthouden het eene ongelukkige en slechte taak te noemen, de taak dier Leeraars en Hoogleeraars, die zich van hunne talenten en hunnen stand bedienen, om de dwaling voort te planten en het arme volk over den afgrond, die hetzelve toegaapt, te blinddoeken; dan eindelijk is het eene heilbevorderende en liefderijke daad, elke poging om door wettige middelen, de oogen der onkundigen te openen, en het kwaad in deszelfs naaktheid voor te stellen aan al wie niet vrijwillig blind is. Zóó zij deze!

G. K.

VERSCHEIDENHEDEN.

WOELINGEN, SPANNING EN SCHOKKEN

IN DE

NEDERLANDSCH HERVORMDE KERK.

Toen wij voor ons laatstvoorgaande nummer het artikel onder bovenstaanden titel schreven, meenden wij, dat een volgend artikel over hetzelfde onderwerp hoogst belangrijk zou moeten zijn, want wij voorzagen toen, dat wij over het besluit der Synode, aangaande de haar toegezondene Adressen zouden te spreken hebben. Dan — wij zeggen het vooraf — *hoogst* belangrijk kan dit artikel niet worden. Waarom niet? Omdat het besluit der Synode beneden alles is wat wij van haar verwachten konden. Herinneren wij ons wat gebeurd is. Reeds verleden jaar werden aan de Synode Adressen gezonden, klagende over den bedenkelijken toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk, inzonderheid over het niet handhaven der Formulieren van eenigheid en de, ten gevolge daarvan, ter Kerk ingeslopene dwaalleeringen: men vroeg van de Synode voorzieningen, en die vraag en die klagten werden gedaan door duizenden, wier handteekeningen op de Adressen werden gevonden. De Synode gaf een antwoord, dat niets veranderde aan den staat van zaken, dat zelfs geen uitzigt op verandering opende, maar dat duidelijk genoeg deed gevoelen, dat de bekommeringen der Adressanten en hunne bemoeijenissen haar geen genoegen deden.

De tijd voor de vergadering der Synode in 1842 begon aan te naderen, en de ijver der orthodoxe Calvinisten ontvlamde op nieuw, deze maal zelfs heviger dan in het verloopen jaar. Adressen werden opgesteld, geteekend, aan de Synode gezonden. Voorop ging, als ware het aanvoerder

der overige, het statige en krachtig gestelde Adres van zeven aanzienlijke mannen, waarvan wij in het laatste nummer van het I^e^ deel verslag gaven: door den druk publiek gemaakt, lokte het verscheidene andere Adressen uit, wier onderteekenaars verklaarden met het Adres der zeven mannen hoofdzakelijk in te stemmen. Ook kwamen er meer op zich zelve staande Adressen, zooals van den heer *Oosterbeek* en twaalf andere Predikanten der classis van Winschoten, en van den heer *W. de Clercq* van Amsterdam. De Predikanten *Moorrees* en *Böhler* zonden een Protest tegen het besluit der Synode van het vorig jaar, en een afschrift daarvan, met een adres aan Z. M. den Koning, welk Protest en Adres door Z. E. den Directeur-Generaal voor de zaken der Hervormde Kerk werden verzonden aan de Synode, ALS WETTIG BESTAANDE KERKELIJKE AUTORITEIT, *ten einde in dezen naar bevind van zaken te handelen*, terwijl Z. E. verklaarde, *dat de Hooge Regering in deze zaak onbevoegd is*. Nog andere Adressen, min of meer in den geest van de heeren M. en B., kwamen der Synode ter hand. Middelerwijl echter, wij mogen niet nalaten het te zeggen, ontving de Synode onderscheidene Adressen van eene geheel andere strekking dan de boven vermelde: een Adres van den heer *Rutgers van der Loeff*, Predikant te Noord-Broek en mede-redacteur van het Tijdschrift: *Waarheid in liefde*, welk Adres, in druk uitgegeven, meer voor het publiek dan voor de Synode bestemd, schijnt en eene apologie van genoemd Tijdschrift is tegen het Adres *van Hogendorp* c. s.; een negental Adressen door veel Vriesche Predikanten geteekend, waarin veel gesproken wordt van regten der Vriesche Kerk en geprotesteerd tegen strengere vorderingen ter handhaving der Formulieren van eenigheid; eindelijk een adres van Kerkeraadsleden en aanzienlijke lidmaten der gemeente van Sneek, zich ook al verklarende tegen het Adres van *van Hogendorp*

c. s. Opmerkelijk is het echter, dat in onderscheidene dezer tegen-Adressen de vraag der zeven mannen, om herziening der kerkelijke reglementen niet geheel en al wordt afgekeurd, waaruit men schijnt te mogen afleiden, dat de ontevredenheid over de inrigting van het kerkelijk bestuur in de Hervormde Kerk vrij algemeen is.

Mogt men nu niet verwachten, dat de Hoog Eerwaarde Heeren van de Synode, na de ondervinding verkregen te hebben, dat hun gehateloos besluit van het verledene jaar de onrust in hun Kerkgenootschap vermeerderd had, thans voor het minst een besluit zouden nemen, dat met duidelijke woorden iets zeide? «De Kerk vergaat,» roept men hun van den eenen kant toe, «want hare leer gaat onder; «behoedt de Kerk door hare leer te handhaven en voor «duurzame handhaving te zorgen.» «Wij,» roepen van den anderen kant de beschuldigden, «wij houden vast aan de «ware leer, aan de hoofdwaarheden van het christendom; «maar wij willen niet verpligt worden, om als waarheid, «als de eenige en geheele waarheid, die stukken te ver«kondigen, die in onze Symbolische schriften vervat zijn.» Opgevorderd om als hoogst Bestuur der Hervormde Kerk tusschen die beiden uitspraak te doen; daartoe door de Regering vrij en bevoegd verklaard, ja, men mag wel zeggen, uitgenoodigd; in plegtige zitting vergaderd, om aan de vragenden te antwoorden, wat doet de Synode?.... Zij laat zich de Adressen voorlezen, zij beveelt dat men er haar een *niet* beredeneerd verslag van geven zal, zij hoort de voorlezing van dat verslag en verschillende voorstellen harer Medeleden aan, en besluit..... *dat zij de zaak zou laten zoo als zij was!* Niet onduidelijk zelfs laat de Synode blijken, dat zij (men vergunne ons het volgend woordje hier te gebruiken) *knorrig* was op de Adressen-teekenaars, althans op sommige. Want zie hoe zij zich over de Adressen verklaart:

«Latende voorts die adressen en verzockschriften, «*zonder van dezelve verder notitie te nemen*, in der- «zelver» (de Synode schijnt dat *dezelve* in hare bescherming te nemen) «respective waarde of onwaarde.»

En waarop neemt de Synode dan haar besluit? Dit zegt zij in het onmiddelijk volgende:

«Tevens besluitende *op onderscheidene voorstellen* «*harer medeleden, uit den tegenwoordigen tocstand der* «*Kerk* voortgevloeid.»

Wat is dus het lot geweest der Adressen? Zij zijn gelezen, wat den zakelijken inhoud betreft in een beknopt verslag opgeteekend en..... ter zijde gelegd: de Synode heeft er, *zegt zij*, geene verdere notitie van genomen. Ik weet niet of het smadelijker kon, en ook niet, of zulk overgaan tot de orde van den dag (men dulde hier deze parlementaire uitdrukking) met de waardigheid der Hoog Eerwaarde Synode strookt. Waren er dan onder de Adressanten geene dwalenden? Behoefde niemand hunner onderrigt, teregtwijzing? Waren er geene ontruste gemoederen te bedaren? geene verbitterde geesten te bevredigen? Verdienden dan die duizenden, die riepen, baden, smeekten: «Behoudt ons en onzen kinderen het geloof aan de eeuwige «godheid des Verlossers, aan de schuldbetalende waarde «van zijn bloed,» verdienden die duizenden geen ander antwoord dan: «Wij laten uw geroep in zijne waarde of «onwaarde, maar wij nemen er geen notitie van?» Is dat christelijke liefde? Is dat ijver voor de eer van Jesus?.... Doch wij willen op dezen voet de Synode niet verder lastig vallen; wij zullen haar Besluit even ter toetse brengen en daartegen andere bezwaren aanvoeren.

Eerst zullen wij doen opmerken, dat het besluit der Synode juist over die punten loopt, welke in het Adres van den heer *van Hogendorp c. s.* aangeraakt worden en wel in dezelfde orde. Dit is dáárom opmerkelijk, wijl de

Synode, na de lectuur en de analyse, geene verdere notitie van dit Adres genomen heeft!? Het genoemde Adres betreft de *Formulieren* (Symbolische Schriften), *de academische opleiding der Predikanten, het onderwijs en het Kerkbestuur*. Zie hier nu wat de Synode besluit. Zij

«Verklaart als nog ten overvloede, voor eens en voor «altijd» *(komt dus met uwe lastige Adressen niet terug!)* «dat zij ten vorigen jare haar gevoelen» *(gevoelen! geen geloof!)* «omtrent de waarde in het verbindend gezag van «de Symbolische boeken der Hervormde Kerk duidelijk en «volledig hebbende uitgedrukt, bij die verklaring blijft vol«harden; — dat zij uit dien hoofde elk gevoelen afkeurt «en blijft afkeuren, waardoor het gezag van Gods onfeil«baar heilig woord, begrepen in de schriften des Ouden «en Nieuwen Testaments en de wezenlijke leer der Her«vormde Kerk wordt ondermijnd of bestreden; doch dat «zij gehouden is geene uitspraak over iemands gezondheid «in de leere te doen, dan wanneer de zaak langs den wet«tigen weg der kerkelijke reglementen tot haar gebragt is; —

«dat voor zoo verre de gezindheid der Synode omtrent «de handhaving van de leer der Hervormde Kerk in ver«band staat met de Akademische opleiding van derzelver «aanstaande Leeraren» *(hoe gerekt!)* «zij dit hoogst gewig«tige belang ten vorigen jare heeft behartigd en op dien «weg hoopt voort te gaan; —

«dat zij in het Koninklijk Besluit van den 2den Januarij «1842, geene aanleiding gevonden heeft, om tegen de «sedert den jare 1806 bestaande verordeningen, omtrent «het onderwijs te *protesteren:* — en dat, gelijk zij reeds, «van den aanvang harer instelling aan, de zaak van het «godsdienstig Onderwijs» (meent de Synode ook *Onderwijs in de Godsdienst?)* «met bijzondere zorg zich heeft aange«trokken, zij uit het genoemde besluit aanleiding heeft «genomen, om te doen, wat in dezen der *Kerke* betaamt; —

«dat zij zich eindelijk voorbehoudt van het regt zich te «bedienen, haar bij art. 15 van het algemeen *Reglement «op het bestuur der Hervormde Kerk* toegewezen en van «de zijde der Hooge Regering, bij de dispositie van Zijne «Excellentie den Minister van Staat, belast met de Generale «Directie voor de Zaken der Hervormde Kerk enz., van «den eersten Julij 1842, n°. 15, stellig erkend en nader «toegelicht, om in dat *Algemeen Reglement*, langs den door «hetzelve voorgeschreven weg, zoodanige veranderingen te «provoceren en te bereiden, als de staat der Kerk vereischen «zal; en dat, wat de van harentwege geëmaneerde Regle- «menten betreft, zij zich bedient, en, op haren tijd, zal «blijven bedienen van de magt, die zij, bij het slotartikel «van elk Reglement zich heeft gereserveerd.»

Ieder alinea, gelijk men ziet, aan een der hoofdpunten van het Adres, *waarvan men geen notitie wilde nemen.* Wat kan het toeval al niet uitwerken!? Doch nu over de zaken.

De Synode wil dan omtrent de Formulieren enz. geene andere verklaring geven, dan die van het vorige jaar. Maar die van het vorige jaar luidde: «De Algemeene Christelijke «Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der Neder- «landen..... heeft..... geoordeeld, dat de oude en vaste «grondslagen der Gereformeerde Kerk, bij de tegenwoordige «kerken-inrigting, op geenerlei wijze zijn losgerukt.» (1) De gronden van dit oordeel waren vroeger opgegeven in het Rapport der Commissie, hetwelk door de Synode geadopteerd is. Daarin vinden wij: «Die verwisseling,» (van het thans gebruikelijke met het oude Dordsche Formulier) «zou een overgang zijn van het goede tot het min vol- «maakte; te weten: het behoort tot de betrekkelijke vol- «komenheid van het tegenwoordige Formulier, dat hetzelve «niet, gelijk het voormalige, van den onderteekenaar vordert

(1) *Rapport* enz. bl. 18.

«*de overeenstemming met al de artikelen en stukken der* «*leer* in de symbolische schriften voorkomende, als IN ALLES «met Gods Woord overeenkomstig, zoodat het naar ontrouw «zweemen zoude, van die schriften te verschillen, waar «derzelver feilbare opstellers zich vergist, min helder gedacht, «of zich niet gelukkig uitgedrukt hebben; dat het» *(tegenwoordige formulier)* «zich echter niet vergenoegt met de «aankleving van deze of gene waarheid daarin» *(in de symbolische schriften)* «vervat, maar in het algemeen *de* «*leer*, die in dezelve voorkomt, gelijk die in haren aard «en geest het wezen en hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis «der Hervormde Kerk, door den Leeraar dier Kerk wil «aangenomen hebben.» Het tegenwoordige Formulier eischt dus geene overeenstemming met *al* de artikelen en stukken der leer, ook niet met *dit* of *dat* bepaald artikel of stuk der leer, b. v. de eeuwige godheid des Verlossers, maar slechts met *de leer*, voor zoo ver zij wezen en hoofdzaak is der belijdenis. Sommige artikelen en stukken mogen derhalve verworpen worden: welke? die niet het wezen en de hoofdzaak van de belijdenis der Hervormde Kerk uitmaken: wat is hier wezen en hoofdzaak? De Synode zwijgt.

Geeft dan de onderteekening van het tegenwoordige Formulier zekerheid, dat al de onderteekenaren ook maar *een enkel bepaald stuk der leer*, b. v. de eeuwige godheid van den Verlosser aannemen? Voorzeker niet; want wie dit stuk niet voor wezen en hoofdzaak houdt, mag het, ondanks zijne handteekening op het Formulier, vrij verwerpen. — Inderdaad, wij kunnen niet zien, dat de verklaring der Synode eene groote geruststelling bevat voor hen die meenen, dat er eene uitdrukkelijke belijdenis van bepaalde waarheden noodig is. — Even zoo onbepaald en daarom niets beduidend is de verklaring der Synode omtrent «*het* «*gezag van Gods onfeilbaar heilig woord*» (is *onfeilbaar* hier bijwoord)? «*begrepen in de schriften des Ouden en*

«*Nieuwen Testaments.*» Is het woord Gods in elk boek, op elke bladzijde des O. en N. Testaments? Of moet ieder in het groote boek, dat men *Bijbel* noemt, het woord Gods onder het woord des menschen zoeken? (1) Is het woord Gods in die schriften vervat, gelijk de schoonheden in den dichter, van welken *Horatius* zegt:

Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles?

De woorden der Synode kunnen zoo opgenomen worden; en daar er, zoo zij 't anders meende, eene dringende rede bestond om zich anders uit te drukken, komt het ons gansch niet onwaarschijnlijk voor, dat de Bijbel voor do Synode geen Bijbel, d. i. het van God aan de Schrijvers ingegeven boek, meer is. Dit verwondert ons niet; want zelfs *Strauss*, die het Evangelie tot eene mythe maakt, is een *echte zoon* der Hervorming (zie *Katholiek*, d. II. n°. 1). Wat baat het na dit alles, dat de Synode *elk gevoelen afkeurt, waardoor de wezenlijke leer der Hervormde Kerk bestreden wordt?* Zij zelve weet die wezenlijke leer niet aan te duiden, noch het woord Gods, waaruit zij ontleend zou moeten worden, van het menschenwoord met zekerheid te onderscheiden. Hoe men in zulken toestand zich bevindende, nog hoogste vergadering en bevoegde autoriteit in eene Christelijke Kerk kan zijn, laten wij anderen beoordeelen. Het Tijdschrift de *Reformatie* aarzelt niet aldus te spreken: «Het verslag en besluit der Haag-«sche Synode heeft onze verwachting overtroffen. De onbe-«schaamdste verharding, te midden van zoo vele waar-«schuwende teekenen wordt er door openbaar; de snoodste «verguizing van het regt der gemeenten, wordt er door «aan den dag gelegd, en wij kunnen geene genoegzaam

(1) De *Kerkbode* zal het, na deze verklaring der Synode, den *Katholiek* niet meer ten kwade duiden, dat hij gezegd heeft: «*Het «groote boek, dat men het woord Gods noemt.*» Overigens heeft de *Katholiek* verklaard in welken zin hij aldus gesproken had.

«krachtige bewoordingen gebruiken, om onzen afkeer van «zulk eene vermetele, schijnheilige, *zich achter dubbelzin-«nige uitdrukkingen verbergende* vergadering uit te druk-«ken..... Wij hopen dat allen, die belang stellen in de «bevordering der waarheid en godzaligheid, nu volkomen «overtuigd zullen zijn geworden, dat, ten aanzien der «Haagsche Synode, geene nadere bemoeijenis overblijft, «dan te zorgen dat die onnutte en gewetenlooze ballast «hoe eer hoe liever over boord geworpen en uit den wegge-«ruimd worde..... Wij hopen, als burgers van Nederland, te «allen tijde gebruik te maken van ons grondwettig regt, «om die Haagsche Synode en al haren aanhang tegen te «staan, zoolang zij *de waarheid in ongeregtigheid tracht te «onder te houden*, en dan nog, den heiligschennigen mond «afvegende, zegt: Ik heb geen kwaad gedaan.» (1)

Dat de Synode zich de instandhouding der Gereformeerde leer niet aantrekt, maken hare Protestantsche bestrijders ook daaruit op, dat zij tegen de aangeklaagde schriften, waaronder vooral *Waarheid in liefde* behoort, niets heeft ondernomen. «Listiglijk,» zoo spreekt al weer de *Reformatie* in haar boven aangehaald artikel, «tracht «die Synode zich achter eene dubbelzinnige verklaring te «verbergen. Zij verklaart gehouden te zijn *geene uitspraak «te doen over iemands gezondheid in de leer, dan wanneer «de zaak langs den wettigen weg der kerkelijken regle-«menten tot haar gebragt is.* Zijn dan de veelvuldige «Adressen niet langs den wettigen weg ter kennis van de «Synode gebragt? Behelzen die Adressen dan niet alge-«meene belangen der Hervormde Kerk, met de zorg, «waarvoor de Synode is belast? (Algem. Regl. Art. 21.) «Wordt dan de *wezentlijke leer* der Hervormde Kerk niet «door de Groninger school ondermijnd of bestreden? O «Laodicea! de Heere zal u uit zijnen mond spuwen.»

(1) *Reformatie*, D. III. n°. 3.

«Het hoogste bestuur» *(de Synode)* «blijft ongevoelig, «wanneer aan hetzelve met de stukken wordt aangewezen, «dat onder deszelfs ressort de waarachtige en eeuwige «godheid van CHRISTUS wordt geloochend, de leer der «plaatsbekleedende geregtigheid, der voldoening in CHRISTUS «bloed, als eene godslasterlijke leer wordt gebrandmerkt, «de goddelijkheid der H. Schriften wordt aangerand! Van «die Synode en haren aanhang geldt ook dat woord Gods: «*De leiders dezes volks zijn verleiders.* Jer. IX: 15.

Waarlijk, men zou medelijden met de Synode kunnen krijgen, wanneer men ziet hoe zij van twee zijden gedrongen en in het naauw gebragt wordt, en hoe men, vooral van éene zijde, op haar los stormt! Dat komt van eene valsche positie! Dat komt van tegenstrijdige beginselen! Hier het hoofdbeginsel: *het woord Gods, eenige kenbron, eenig rigtsnoer voor iederen afzonderlijken mensch*, en, wat de onhoudbaarheid van het beginsel, tot het uiterste drijft, *vrij oordeel aan ieder ter beslissing wat eigenlijk woord Gods zij.* Van den anderen kant het beginsel door de behoefte van Kerkgenootschappelijk aanzijn volstrekt geëischt, en tegen het hoofdbeginsel in aangenomen: *er moet eene gemeenschappelijke, door allen gekende en erkende leer zijn.* «Overwogen hebbende,» zegt de Synode (Verg. bl. 18), «dat geen christelijk Kerkge«nootschap duurzaam kan bloeijen of bestaan, zoo er «niet in de hoofdpunten der godsdienstige overtuiging «en leere, overeenstemming is tusschen de Gemeenten en «derzelver Leeraars en verdere godsdienst-onderwijzers»....

Ziedaar het Individualisme en het Socialisme; afzondering en maatschappij; verwijdering en vereeniging; Protestantsche verlichting en Formulieren; losbandigheid en slavernij! Ziedaar de tegenstrijdigste beginselen zonder welke de Synode niet kan, en met welke zij niet kan!

(Het vervolg hierna).

EEN FLAAUWE HOOP.

De Leeraren en Hoogleeraren, die den *Kerkbode* schrijven, gaven, in n°. 36, 2ⁿ Jaargang, een artikel over *de Paters Redemptoristen in Holland*. Acht dagen later poogden zij eene der valschheden, die zij in hun artikel geschreven hadden, te verbeteren, door namelijk aan te kondigen dat de Paus toch éénmaal goedgevonden had, eenen Nederlander, den Hoog-Eerw. Heer *G. van Nooy*, over de Missie aan te stellen, hoezeer dan ook maar voor eenen korten tijd. Deze *gedeeltelijke* verbetering van éene valschheid geeft ons hoop, maar, wij erkennen het, slechts eene flaauwe hoop, dat de Zeer-Geleerde en Hoog-Geleerden, Zeer-Eerwaarden en Hoog-Eerwaarden van den *Kerkbode*, op de duizend onnaauwkeurigheden en onwaarheden, die zij sedert omtrent een jaar rondgespreid hebben, zullen terugkomen. In afwachting daarvan willen wij hun artikel over de Redemptoristen in Holland nagaan: mogten zij besluiten om verbeterbladen uit te geven, dan kan onze arbeid hun te stade komen.

Zij geven eerst een soort van overzigt van het bestuur der Missie. Bij gelegenheid der Landdekens, spreiden zij eene verbazende kennis van het kerkelijk regt ten toon, die zelfs zoo ver gaat, dat zij citeren: *Decretal. Cap. Minister. X, de Officio Archipresbyteri.* De Leeraren en Hoogleeraren schijnen er maar gansch niet mede in hun schik, dat er in Holland Landdekens zijn; zij willen deze heeren in die waardigheid niet erkennen; want, zeggen ze, «die behooren in een Bisdom of Dioecese, en vol«strekt niet in eene *Missie* of Zending te huis.» Maar waarom, Mijne Heeren? Indien voor den geregelden gang van het bestuur der Missie noodig gevonden wordt, in sommige districten, onder de Aartspriesters, nog andere autoriteiten aan te stellen, waarom zouden deze, wier

werkzaamheden met die der *Decani rurales* in de Bisdommen veel overeenkomst hebben, niet *Landdekens* mogen heeten? Armzalige kritiek, die tegen eene schuldelooze, en overigens gepaste benaming hare wapenen scherpt! Maar nu verder. «Die (Landdekens in het district Holland «en Zeeland), door den Aartspriester eigendunkelijk aan«gesteld, worden door den Paus in deze gewaande waar«digheid zoo min als de *zoogenaamde* Pastoors erkend, «die te Rome alleen *Missionarissen* of zendelingen wor«den genoemd.» Zoo schreeft Gij, Leeraren en Hoogleeraren! Maar gij schreeft onwaarheden. De Landdekens worden aangesteld, *niet* door den Aartspriester, maar door den Hoogw. Vice-Superior; daaruit begrijpt Gij nu ligtelijk, dat zij te Rome wel degelijk in hunne waardigheid erkend worden; de Pastoors zijn te Rome bekend en erkend als Pastoors, niet in den zin van *Parochi*, maar van *Pastores Missionarii*. Het woord *Pastor* is van veel algemeener beteekenis dan *Parochus*, en wordt zeer dikwijls van de Bisschoppen ten aanzien van hun Dioecees, ja zelfs van den Paus ten aanzien der gansche Kerk gebezigd. Leeraren en Hoogleeraren, gij zijt in onze zaken en benamingen nog niet regt te huis; weest in het vervolg voorzigtiger, of wij zouden moeten zeggen: *ne sutor ultra crepidam*, schoenmaker enz. Ook de werkzaamheden der Landdekens kent gij niet; indien het om eene of andere rede nuttig mogt zijn, zullen wij dat later eens aantoonen.

Dat er Landdekens tot ridders benoemd zijn, schijnt den *Kerkbode* of liever zijne Redacteurs te steken. Welk eene kleingeestige jaloerschheid! Of sprak de *Kerkbode* slechts van ridders om de volgende zinsnede te kunnen schrijven: «De gereede aanneming dier eere is eenigermate moeijelijk overeen te brengen met 's Pausen gestreng «verbod, aan de Roomsch-Katholieke Geestelijken om «*eenigen* geldelijken onderstand of gratificatie uit 's Rijks

«schatkist te ontvangen, *opdat zij geene slaven zouden «worden van het* kettersch *Huis van Oranje.*» De *Kerkbode* weet zaken die niemand weet: waar is toch dat gestreng verbod? Ik ben Katholiek geestelijk sedert jaren, maar nimmer heb ik het gezien, nimmer er van gehoord. Daarenboven is het bekend, dat, het gansche rijk door, onderstand tot het bouwen van Katholieke kerken genoten is en wordt, met voorkennis en toestemming van de geestelijke Overheid; dat in sommige gedeelten des rijks de Katholieke geestelijkheid, tot haar onderhoud *iets* uit de schatkist ontvangt. Is er van de kant des Gouvernements ooit onderstand aangeboden, op voorwaarden, die de Kerk tot slavin van den Staat dreigden te maken, dan is het wijs geweest dien onderstand af te wijzen; of waarom heeft de *Kerkbode* zich zoo verheugd, toen Z. Exc. de Minister van Staat, belast met de zaken van de Hervormde eeredienst enz. verklaarde, dat de Hooge Regering zich geen *jus in sacra*, en zelfs niet *circa sacra* dan tot op zekere hoogte, tockende? Overigens dagen wij de Leeraren en Hoogleeraren van den *Kerkbode* uit, het door hem aangeduide verbod te toonen, met die hatelijke uitdrukking *slaven van het kettersch Huis van Oranje.* Zoo die Heeren dat niet kunnen, oordeele het publiek waarvoor men hen te houden hebbe.

Van de Landdekens springt de *Kerkbode* op den Vice-Superior. Waarom slaat hij de Aartspriesters over? Had onze bedreven Canonist dan niet opgemerkt, dat een *Archipresbyter* in het Kerkelijk Regt ook iets anders is dan in de Nederlandsche Zending? Doch dit daargelaten, waarom zijn de Zeer-Eerwaarde en Hoog-Eerwaarde Heeren van den *Kerkbode*, zoo boos op den titel van *Doorluchtig*, aan den Vice-Superior gegeven? Alweêr kleingeestige jaloerschheid? Overigens wil ik de gepastheid van dien titel in onze taal, sedert wij dien alleen aan vorstelijke personen ge-

ven , niet verdedigen ; maar weet de *Kerkbode* niet dat het *Illustrissimus* ver is van alleen van vorsten gezegd te worden ? En welke redenering : men geeft in het Nederduitsch den Vice-Superior den titel van *Doorluchtig* , *omdat Rome kwistig is in het geven van titels ;* even als of de Paus , met een *Beijer* in de hand , dat vorstelijk *doorluchtig* uitgekozen had ! Nu moeten Paus *Eugenius* III , de Kerkvader *Bernardus* , Professor *Schrant* en *Fénelon* , er bij te pas komen , om den lezer van Rome al het kwaad te doen denken , wat de H. Bernardus voor zoo vele eeuwen van de Romeinen gezegd heeft. Het Romeinsche volk kan een slecht volk zijn , zonder dat Rome, *ons* Rome , dat is de H. Stoel , in die slechtheid deelt ; wat behoefde anders de *H. Bernardus* zijnen leerling *Eugenius* er tegen te waarschuwen ? Ook zijn de Romeinen van onzen tijd geheel onderscheiden van de Romeinen , die de *H. Bernardus* kende ; of zijn wij nog wat onze voorvaders onder de graven waren ? In de geschiedenis van de middeleeuwen mag de aanhaling uit *Bernardus* op hare plaats zijn , hier kwam zij geheel ten onpas. Indien de *Kerkbode* het *Katholijk Jaarboekje* voor 1842 had believen in te zien , zou hij niet gezegd hebben , dat de Missie altijd door een Italiaan bestuurd wordt : Sedert de Hervorming de Bisdommen hier te lande omwierp, tot aan het begin der 18e eeuw heeft er geen Italiaan de zending bestuurd : *Bussi* is de eerste geweest , en daar was de onverdraagzaamheid schuld aan.

Nu naderen wij tot hetgeen den *Kerkbode* aanleiding gaf om over *de Redemptoristen in Holland* te schrijven , namelijk de geestelijke oefeningen *(Exercitia Spiritualia).* Volgens onze Zeer-Eerwaarden en Hoog-Eerwaarden is «Ignatius de Loyola , de stichter van de beruchte orde der Jesuiten , de uitvinder er van.» Hier zou reeds eene onnaauwkeurigheid aan te wijzen zijn , doch *transeat.* Dan

dat die *Exercitia* te Warmond en elders in ons land ooit gehouden zijn met een *staatkundig doel*, gelijk de Leeraren en Hoogleeraren believen te zeggen, dit is volstrekt *onwaar* en lasterlijk verzonnen. Wat het verbod van Willem I, in 1823 betreft, dit bewijst niets dan dat Z. M. zich door *Goubeau c. s.*, liet misleiden: maar wat meer is, dat verbod, althans gelijk het te Warmond bekend is geworden, maakt volstrekt geen gewag van dat nu aan de *Exercitia* toegedicht *staatkundig doel*. De Exercities zijn ook waarlijk voor staatkundige bedoelingen gansch niet ingerigt. Wat zijn de Exercitien, zoo als zij door de Geestelijken gehouden worden? De Geestelijken onttrekken zich gedurende eenige dagen aan de bemoeijingen van hun ambt en den omgang met de wereld, om in afzondering de eeuwige waarheden te overwegen; hun ganschen levenswandel, als mensch, als Christen, als Priester, als dienaar van Christus, daar aan te toetsen; de begane fouten te beweenen, en er van God vergiffenis voor te vragen; heilige voornemens tot naauwkeurige pligtsbetrachting, tot ijverige oefening van allerlei deugden te vormen; de middelen vast te stellen om die voornemens uit te voeren, en eindelijk van den Almagtigen in gezamenlijk gebed de noodige genade over dat alles af te smeeken. Waarlijk, er is in de *retraite* wat anders te doen dan zich met staatkunde bezig te houden. Het spreekt van zelfs dat er iemand zijn moet om de Exercitien te leiden, om b. v. de waarheden ter overweging aan te duiden, en naar omstandigheden ontwikkeld voor te stellen; het spreekt al verder van zelfs dat de een daartoe meer dan de andere geschikt is, en dat men verlangt iemand, die van zijne geschiktheid menigvuldige blijken gegeven heeft, tot aanleider te hebben. Dit voorzeker heeft den Hoog-Eerwaarden Heer Vice-Superior bewogen, om dit jaar Pater Bernard, van de Orde der Redemptoristen, met het geven van Exer-

citien, te Warmond te belasten. *Onwaar* is overigens het gezegde van den *Kerkbode*, dat de Kapellaans verpligt worden de Exercitien bij te wonen; hun zoo wel als den Pastoors wordt dit vrijgelaten; hun zijn ook de Exercitien niet door de Paters Redemptoristen, maar door den Zeer Eerw. Hooggel. Heer *J. Brinkman*, Professor te Warmond, voorgehouden.

Nu wat de Redemptoristen en hun heiligen Insteller betreft. De Zeer Geleerde en Hooggeleerde Heeren van den *Kerkbode* zeggen: «Deze Paters noemden zich vroeger *Li-*«*guoristen*, naar den beschermheilige hunner Orde, *Al-*«*fonso di Liguorio*, wiens verderfelijke *Theologia moralis* «(Zedekundige Godgeleerdheid), in onderscheidene Bisdom-«men en Seminarien eertijds verboden, thans vrij alge-«meen, bijzonder in Noord-Nederland en België, geleeraard «en gevolgd wordt. Zij zijn thans bekend onder den naam «van *Redemptoristen*, of Paters van de Orde des Aller-«heiligsten Verlossers. Toen de Orde der Jesuiten door Paus «Clemens XIV (Ganganelli) werd verboden en vernietigd, «bleef dezelve echter onder andere namen bestaan.... Eene «derde soort liet zich naar den beruchten zedebederver «*Alfonso de Liguorio* doopen, om later dien naam te ver-«wisselen met eenen meer overeenkomstig met de oor-«spronkelijke benaming hunner Orde *(Societeit van Jesus,* «*of Jesuiten)*, namelijk, met dien van *Paters der Orde* «*des allerheiligsten Verlossers*. Men ziet hieruit allerdui-«lijkst, dat deze Paters, met hunnen verdichten naam, «*wezenlijke Jesuiten* zijn.» Hoe konden toch Zeer Geleerden en Hoog-Geleerden, Zeer-Eerwaarden en Hoog-Eerwaarden zoo schrijven? Onkunde en laster betwisten elkander in die regels de plaats. Laten wij eens zien. De Zeer-Geleerde en Hoog-Geleerde Heeren van den *Kerkbode* kennen de geschiedenis van de Redemptoristen volstrekt niet. De Redemptoristen zijn van den aanvang hunner

verschijning bekend geweest onder den naam van *Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser*, *Redemptoris*, van waar zij *Redemptoristen* genoemd worden. Het eerste huis dier Congregatie werd, onder gemelden naam, gesticht te Scala, den 19n November 1732, door *Alphonsus Maria de Liguori*, een Napolitaansch Edelman, die de wereld vaarwel gezegd hebbende, Priester was geworden, met de verbazendste vrucht aan de verbetering der zeden arbeidde, en later Bisschop werd van St. Agatha Gothorum. (Zie 's mans leven door *Jeancard*.) De naam van *Liguoristen* is later ontstaan, toen namelijk de naam van *Liguori* door zijnen Apostolischen arbeid en zijne geschriften beroemd was geworden. Den 25n Februarij 1779 werden de regels en de inrigting van *de Congregatie der Priesters van den Allerheiligsten Verlosser*, door Paus Benedictus XIV goedgekeurd en bevestigd. Eerst in 1773 gaf Clemens XIV de Breve, waarbij de Societeit van Jesus gesupprimeerd werd. Hoe kunnen dan de Redemptoristen een vermomd overblijfsel van de Jesuiten zijn? Men ziet hieruit allerduidelijkst, dat de Redacteurs van den *Kerkbode* over zaken durven spreken, die zij niet kennen, en dat zij er zich geen geweten uit maken, hunne eigene onkunde en die van vele hunner lezers te doen strekken tot het opwekken van hatelijke gevoelens tegen onberispelijke lieden.

Evenzeer moeten wij het aan onkunde toeschrijven, dat de Heeren van den *Kerkbode* de *Theologia moralis* van *Liguorio verderfelijk*, en hemzelven *den beruchten zedebederver* noemen. Waarschijnlijk hebben die Heeren het volumineuse werk van den H. Man nimmer ingezien, en zijn zij met zijnen levensloop geheel onbekend: anders was het onmogelijk zoo te spreken als zij doen. Wij dagen hen al weder uit, die *onderscheidene* Bisdommen en Seminarien te noemen, waar het gemelde werk verboden werd; wij

dagen hen uit, het *verderfelijke* dier *Theologia moralis* aan te toonen; wij dagen hen uit te bewijzen, dat de heilige *Alphonsus* een *zedebederver* was. Zoo die Heeren dat niet kunnen, oordeele het Publiek waarvoor men hen te houden hebbe. Wij voor ons eeren *Alphonsus de Liguorio*, als een heilig man, en als een kundig schrijver; wij plaatsen hem onder de grootste mannen der vorige eeuw; en wat zijne *Theologia moralis* in het bijzonder aangaat, het ware te wenschen, dat de zeden overeenkwamen met hare beginselen, dan zoude, onder andere, alle kwaadspreken en lasteren verbannen zijn! Overigens is het *onwaar*, dat de *Theologia moralis* van den *H. Alphonsus* in Noord-Nederland algemeen geleeraard wordt; wij gelooven niet, dat dit werk, ook maar in een enkel Seminarie van ons land, als schoolwerk gebruikt wordt. — Wat de *Kerkbode* over *Bollandisten* en *Paccanaristen* zegt, is ook al, vooral het laatste, *onwaar*. Doch dit is, in zijne gevolgen, van minder beduidenis. — *Onwaar* is het insgelijks, dat Pater *Bernardus* overste zou zijn van het Redemptoristen-klooster te St Truyen, en dat hij uit *België* herwaarts overkomt tot het geven van Missien: Pater *Bernardus* is geen overste van eenig klooster, en hoort te huis te *Wittem*, eene gemeente tot het Koningrijk der Nederlanden behoorende. — Over de bekeering van «zekeren jood, genaamd *Ratisbonne*, door het dragen der miraculeuse medaille,» kunt gij onderscheidene afleveringen der verdienstelijke *Catholijke Nederlandsche Stemmen* raadplegen.

Wij nemen acte van het volgende, dat de Zeer Geleerde en Hooggeleerde Heeren van den *Kerkbode* geschreven hebben: «Ziet daar, Katholieke landgenooten, de mannen, «die door den Pauselijken Gezant bij het Hof der Neder«landen» *(door den Hoogw. Vice-Superior der Nederlandsche Zending)* «zijn geroepen en uitverkoren, om uwe Pastoors

«en Kapellaans te bekeeren, *en met een anderen, met een «middeleeuwschen geest te bezielen.*» De *Kerkbode*, die met den geest van de tegenwoordige geestelijkheid tevreden schijnt, zal zich dus voortaan wachten dien geest te bestrijden: nu dat kan tot iets goeds leiden.

Alvorens te eindigen, hebben wij nog eene valschheid van de Leeraren en Hoogleeraren aan te wijzen: zij zeggen dat de geestelijke oefeningen «in het eerste jaar der «regering van Z. M. Willem II, door den Pauselijken «Gezant bij het Hof der Nederlanden wederom ingevoerd «zijn.» Dit is *onwaar*: reeds onder de regering van Willem I, waren die oefeningen *door geheel het rijk* weder hervat.

De *Kerkbode* zegt, als ware het een dreigement, dat hij de gangen der Eerw. Paters Redemptoristen *naauwkeurig* na zal gaan en een *getrouw* verslag van hunnen *Missie* in Holland zal geven. Wij verlangen niets beters, mits dat *naauwkeurigheid* en *getrouwheid* inderdaad in 't oog gehouden worden: tot heden hebben die beide eigenschappen aan de meeste berigten van den *Kerkbode* op eene verregannde wijze ontbroken; ons tegenwoordig artikel levert er een nieuw bewijs van. Mogt de *flaauwe hoop*, waarvan wij, bij den aanvang van dit artikel, spraken, verwezenlijkt worden! Doch als wij de gangen der Heeren van den *Kerkbode* nagaan, dan moeten mij helaas! zeggen: *Het is een flaauwe hoop!*

WAT NU?

Het Tweede Boek van het *Wetboek van Strafregt*, dezer dagen bekend geworden, bevat voorschriften met de grondwettige vrijheid van geweten en godsdienst in strijd: wat nu? De tijd laat niet toe, thans hierover verder te handelen: wij hopen dat de grondwettig-gezinde bladen, die dikwijlder dan wij tot het publiek spreken, dit onderwerp onverwijld zullen behandelen; wij voor ons zullen niet achterlijk blijven.

LETTER-LOVER.

MEDEDOOGEN. (1)

Peut-on avoir pour toy quelque amour, quelque estime,
O vie, ô d'amertume affreux et vaste abysme,
Cuisant et long supplice, et de l'ame, et du corps?
Et parmy les malheurs dont je te vois suivie
A quel droit gardes-tu l'aimable nom de vie,
Toy, dont le cours funeste engendre tant de morts?

L'Imitation de J. C. trad. par P. Corneille, Liv. III, ch. 20.

Neen! wie het leven mint, mij draagt deze aard geen bloemen;
(2) De distlen van Gods vloek leerde ik geen rozen noemen:
Ik dulde (en oodmoedvol!) de *straf* ons opgeleid;
En wien, in 't machtloos Stof, dat woelen, slaven, zwoegen,
Voor 't schamel daaglijksch brood, ten lust zij en genoegen —
Mij is 't een wrange vrucht van Adams faalbaarheid.

En toch — 'k ben (wat men noemt) gelukkig; 't lot der tijden
Heeft me in den rang gesteld der om hun heil benijden:
Maar 'k dring geen vreugd mij op, die vreemd is aan deze aard;
'k Verbloem de pijn mij niet der bittre levensplagen,
Die ons met scherper tand aan 't lijdend harte knagen
Naar 't meer aandoenlijkheid, meer teders, heeft bewaard.

'k Schaam mij den nachtwaak niet gesleten in gebeden,
De weemoedstranen, die mijn kwijnend oog ontgleden,
Noch, voor mijn jeugdig hoofd, de sporen mijner smart;
'k Vraag naar geen schampren lach, waar soms de opregt bedroefde
Voor bloot stond; noch naar troost (indien ik troost behoefde!);
Ik vloek het menschdom niet met zwak en dweepziek hart.

(1) Ingevolge het verlangen des dichters is door de redactie geene verandering in taal of spelling gemaakt.
(2) Gen. III. 18.

'k Zie vrij mijn leed ontkend, als wufte hersenbeelden,
Door d'onervaren blik, die, onder 't kleed der weelden,
Geen leed bespeuren mogt, dat zetelt in 't gemoed;
Die blik eisch de open wond, met stollend bloed omgeven,
Den voortgang van 't verderf in 't woedend kankerleven —
Eer hij de pijn in 't leed, 't bestaan er van bevroed!

Maar (Gij, Gij weet het God!) wat zijn die folteringen,
Die kwalen van de stof, hoe fel ze ons ook bespringen,
Bij 't heimlijk boezemwee, dat lijf en ziel ontkracht?
Wat zijn ze bij dien gloed, bij die onbluschbre vlammen,
Die stroomen rustloos vuur, die niet zijn af te dammen,
En waar 't getroffen hart bij wijlen in versmacht? —

Neen, wie het leven mint, mij draagt deze aard geen bloemen;
De distlen van Gods vloek leerde ik geen rozen noemen:
En, ben ik rijk bedeeld met 's levens zaligheên
(Als zaligheên beschouwd, benijd, en toegerekend) —
O, 'k dacht niet aan mij-zelf van aardsche rampen sprekend,
'k Leed zeldzaam eigen leed, 'k ween niet voor mij, o neen!

Ik ben niet van 't getal, die voor hun schaduw beven,
Of wien, door d'ademtocht des winds uiteen gedreven,
Eén slag, een eerste slag de kracht uit de armen vocht;
'k Behoor niet tot dien stoet van vrouwlijk schuchtre zwakken,
Die, eer de wolken nog zich dreigend zamenpakken,
Met zinloos luid gekrijt een veilge schuilplaats zocht.

k Wenschte ook geen schatten, neen! geen rijkdom kon mij baten;
Geen kostbaar koningsgoed, geen uitgestrekte staten,
Paleizen door een volk als heiligdom beschouwd:
Wat bood voor mij alleen, voor mij, het kind der aarde,
Die morgen keert in 't stof, gelijk 't hem gistren baarde,
't Bezit bekoorlijks aan van na te laten goud?

Maar, ziet gij! — 'k ben niet één dier wondersterke geesten,
Wier nooit getroffen borst, wier trots gestrekten leesten,
De mantel van 't gemak in weeldrigheid omkleedt,
En die, hun leer getrouw, uit de aarde een lusthof scheppen,
Of nooit van 't mollig dons de trage leden reppen,
(*) Al treft hun oor een toon, die om erbarming schreit.

(*) omkleedt, schreit } Ja; zie Bilderdijk, Mengelpoëzij, kl. 8°, 1e d. Voorr. XVII; Woordvorsching 45; Spraakleer 33, 35, 391; L. Ten Kate, 1e d. 243; en Huijdecoper, Pr. 1e d. 355.

O gold het mij-alleen — 'k zou, als genadeteeken,
Slechts om een zichtbre plaats in 't boek der Godheid smeeken:
Waar de aardsche ballingschap haar leden vindt vermeld:
Opdat, mijn stervensuur gestadig voor mijne oogen,
Geen wanhoop aan de dood mij zou bekruipen mogen —
De dood, die 't Vaderland, Gods Rijk, ons openstelt!

'k Zou slechts een rieten dak voor storm en onweêr vragen,
Daar mocht me in 't uur der rust een needrig leger dragen,
Waar 'k, afgemat van 't werk, mijn kracht hervinden kon;
Ik vraagde een soobre beet, een bronteug bij 't verschroeien
Van d'uitgedorden mond, in 't blaakrend middaggloeien;
'k Vraagde adem in Gods lucht, en koestring van Gods zon.

En hadde ik dat erlangd, dan bracht de levensbeker
Mij enkel honig toe — van 't heilrijkst leven zeker,
Door geen verdriet gestoord in 't God gewijd bestaan;
Dan sloot, na 't werk des daags, met lust en kracht voltogen,
Een balsemrijke slaap, een zoete droom mij de oogen,
Ten voorsmaak van de rust aan 't eind der levensbaan.

Maar de aarde is dat geluk, die kalmte niet beschoren;
En hart en zin mag hier geen echte weêrklank hooren
Van de Englenmelodij, die 't Hemelruim doorzweeft:
Zij is een woelig oord, waar de Ondeugd van haar lippen
In 't meest onschuldig hart haar vleitaal neêr laat glippen;
Waar Zelfbelang, voor Plicht, zijn wet ziet nageleefd.

Dat denkbeeld schokt de ziel: eene afgrond wordt de Waereld,
Waaruit een stikstofdamp den Hemel tegendwaerelt,
Bij 't vreeslijk duivlenchoor van kroost hun vader wars;
Een gouden afgodsbeeld ziet men ten troon gezeten,
Vereerd met stil gemor, met luide hebzuchtkreeten,
Met zuchten, grijnsgelach, en woedend tandgeknars.

O dat, dat martelt me af: 't gezicht van zoo veel rampen,
Des menschdoms foltertuig; te zien, hoe broedren kampen,
Elkaâr verslindend als het reedloos wolvenheir;
Te zien, hoe zij den moord volbrengen, of verdragen,
Den moord naar ziel en lijf — om 't haatlijk goudbejagen:
Dat is verschriklijk, ja, dat slaat de geestkracht neêr!

Want, noem 't ontchristend volk al eens geen deerniswaarden —
Daar zijn er, wien hun deugd, hun rampen, 't recht bewaarden

Tot aanspraak op uw troost, op uw meêdoogendheid,
Niet enkel onder hen, die voor hun sterker bogen,
Noch die hun praalkaros gemuilband volgen mogen —
Maar wie de geest der tijd, huns ondanks, heeft verleid.

O gun me, gun voor 't minst mij 't schreien bij 't aanschouwen;
Verklaar 'tgeen ge om u ziet mijn duchten en mijn rouwen;
Misduid mijn zielswensch niet, mijn nooddrift naar de dood:
Want, zegt me, is 't geen gevoel, dat ieders hart moet breken,
Zijn hand, zijn eigen hand niet toe te kunnen steken
Aan die men lijden ziet in onbeschrijfbre nood?

Aan die, verpletterd door den overmoed des rijken,
Zich schamend voor hun lot, den blik der menschen wijken;
Aan d'argelozen dwaas, die broederhulpe vraagt,
En reeds der vreemden *woord*, als blijkbre *daad*, vertrouwde;
Aan 't kroost der arme weêuw, die honger lijdt en koude;
Aan kranken, wier geduld den last der grijsheid draagt?

Den Eeuwgeest, luid van stem, Gods Zoon te hooren lasteren;
De zwakken, wie hij streelt, voor 't oog te zien verbasteren,
Bezwijmen van genot, in 't loven van elkaâr —
En dan, in 't woest gedruis, uw stem te zien versmoren,
Als ge, in den dollen drom, vergeten en verloren,
Een woord, een reddend woord, hun toeroept in 't gevaar?

Ja, 't is verschriklijk hard, bij 't loom vervlietend leven,
Niet, tot den heuveltop van 't aanzien opgeheven,
Al wie vernederd zijn te roepen om zich heen;
Geen troosttaal rijk te zijn, in antwoord op hun beden:
«Komt allen, wien de nacht geen rust schenkt voor uw leden,
Komt allen, komt tot mij, die wegkwijnt in geween!

Wien dorst naar beter Staat nog de afgevaste tanden
Doet breken op 't metaal der ketens om uw handen;
Komt allen, 'k heb u lief, beklimt den berg van 't heil;
'k Heb troost voor uw gemoed, en balsem voor uw wonden;
Schept lucht in 't angstig hart — gij zocht — gij hebt gevonden:
'k Heb voor u-aller nood gevoel en hijstand veil!

En gij vooral, wie 't koud gevoelloos kroost der aarde
Het diepst rampzalig maakt, trots uw verheven waarde,
Gij, lijders naar de ziel! gij, Englen van den Heer,
In 't aardsch moeras gestort, uw sneeuwwit kleed bevlekkend!
Gij, met gefnuikte wiek, langs de aardevlakte trekkend,
Door nijd en onverstand gemarteld keer op keer!

Gij, die een Englenzang in 't Stof hebt aangeheven —
Een teedre weeklacht, die den Hemel schijnt te ontzweven!
Gij, die, met gal gelaafd, een zachten dauw verspreidt,
Gij, heilig Kroost der Kunst! wie zinloos u verachten,
Koomt tot mij, deelt mijn heil; blijft hier uw sterfuur wachten,
En dan — herneemt uw vlucht naar 's Heeren Eeuwigheid!»

O, nooit, op zulk een toon, die taal te kunnen spreken
Dat doet ons lijdens moê den wensch naar schatten kweeken,
Al vreest men 't ongevoel aan hun bezit verknocht;
Tot dat ons hart beseft, hoe God, naar elks vermogen,
Aan d'eene 't LIJDEN schonk, aan d'andre 't MEDEDOOGEN,
Waar vruchtloos op deze aard herstel voor wordt gezocht.

Neen! hier boven
Slechts beloven
De Englen ons hun broederschap:
Zij, zij kennen hachlijk strijden,
NOOD, noch foltrend MEDELIJDEN,
Waar Gods roeden in kastijdden,
Vrucht van Adams droeven stap.

Wordt dit leven
Ons ontheven,
Heeft ons hart op God vertrouwd —
Hadden we altoos Hem voor oogen,
Hem, als bron van ons vermogen,
Hem, als doelwit van ons pogen:
Dan, dan wordt Hij in den hoogen
Eens door aller blik aanschouwd.

Dan, mijn Vrinden,
Dan eerst binden
Ons geen Rampen meer aan één:
LIEFDE wordt in 't Eeuwig Leven
Aan geen DEERNIS prijsgegeven;
Neen! maar eindeloos verheven,
Zal ze in stralen ons omgeven —
Die aan 's Heeren Troon ontzweven
Als de bron der Zaligheên!

$18\frac{6}{20}42.$
Naar aanleiding van
Léger Noëls Miseratio.

M.

October 1842.

OVER HET GEZAG DER KERK EN DES BIJBELS.

Het gezag der Katholieke Kerk, als de eenige verkondigster van Jesus leer, als de eenige uitdeelster zijner heilmiddelen, is ongetwijfeld als eene waarheid van het hoogste gewigt te beschouwen. Immers hebben wij dat gezag erkend, dan zijn ons *Katholiek* en *Christelijk* woorden van dezelfde beteekenis, en wat niet-Katholiek is, is daarom alleen, reeds als anti-christelijk te verwerpen. De bestrijders van het Katholicisme hebben dan ook geene middelen onbeproefd gelaten, om dat gezag omver te werpen, en bij de vele vruchtelooze wapenen, de rede te hulp geroepen, ten einde haar tegen hetzelve te doen getuigen. — De Katholieke Kerk, zegt men, beroept zich ter staving van haar gezag op den Bijbel, terwijl zij beweert de eenige onfeilbare verklaarster der gewijde schriften te zijn; zij beroept zich diensvolgens op een gezag, dat, naar die bewering, slechts door *haar*, gezag wordt, een cirkel in de bewijsvoering, gelijk men het noemt, waardoor zij haar gezag ontkent, door het te willen bewijzen. — In dien zin heeft de *Evangelische Kerkbode* (2e Jaargang, nº. 18), gesproken; eene aanklagt, die later in hetzelfde blad (nº. 26), korter en duidelijker is herhaald, en de arme rede, door onkunde (of hoe zal men het anders noemen, kwaadwilligheid?) in dwaling gebragt, zag zich gedwongen, het anathema over de Katholieke Kerk uit te spreken.

Hoe ongerijmd trouwens en den *Amsterdamschen*

Bode weinig passend, deze bewering is, kan daaruit reeds meer dan genoeg worden opgemaakt, dat de Katholieke Kerk alsdan het Protestantsch beginsel «de Bijbel, de eenige kenbron der waarheid» met de daad zoude huldigen. In het wezen der zaak zoude er geen onderscheid tusschen Katholieken en Protestanten bestaan; wij kunnen dan niet begrijpen, waarom de *Evangelische Bode* zich tegen hen heeft ten strijde uitgerust, immers meer dan tegen de zoogenoemde Afgescheidenen, die even min tot zijne algemeene Protestantsche Kerk willen behooren; en ging de bewijsvoering der Kerk in eenen kring, de *Protestantsche Bode* mag het haar niet verwijten, omdat hij het ook zich tot geene logische zonde schijnt toe te rekenen, dat hij uit den Bijbel wil bewijzen, dat de Bijbel de eenige bron der waarheid is.

Overigens erkennen wij gaarne, was het waar, gelijk men beweert, dat de Katholieke Kerk zich op den Bijbel beriep tot staving van haar gezag, ja, dan was zij ongerijmd als het Protestantisme, en de Katholiek, in den regel meer consequent, zoude het Katholicisme als het Protestantisme vaarwel zeggen, om zich te werpen in de armen van het Deïsme.

Gelukkig echter behoeft de *Katholiek* niet tot dat treurig uiterste over te gaan, gelijk wij boven reeds aanmerkten. Sprak de rede het vonnis over de Katholieke Kerk, omdat zij in den waan verkeerde, dat de Kerk in den Bijbel bewijzen zoekt voor haar gezag: dit is niet zoo. In den tijd vóór den Bijbel, leent zij de gewijde Schriften haar gezag, terwijl zij van elders het bewijs levert, dat zij, als zóódanig door Christus is ingesteld.

Ter staving van een en ander, zullen wij een woord in het midden leggen. Niet om iets nieuws te zeggen; het onderhavige punt is reeds zóó dikwijls en zóó overtuigend door de Katholieke Godgeleerden behandeld, dat men zich te regt moet verwonderen, hoe in onze dagen de oude klagt kan herhaald worden. Maar de *Katholiek*, die buitendien gaarne spreekt over het gezag zijner Kerk, dat hij als goddelijk vereert, weet dat de Katholieke werken slechts zelden in de handen der Protestanten komen (zie *Katholiek*, bl. 347), waardoor het dan gebeurt, dat duizendmaal weerlegde opwerpingen, steeds herhaald worden, als ware er nooit op geantwoord; de Protestant moge dan eens nadenken, hoe zwak de wapenen zijn, waarmede men de Katholieke Kerk bestrijdt; terwijl wij dan ook den *Kerkbode* in ernst de dienst meenen te bewijzen, die hij spottend zegt van den *Katholiek* te verlangen.

De groote vraag, die Katholieken van Protestanten scheidt, dus merken wij voorloopig met Möhler (*Neue Unters.*) aan, is de vraag naar het middel, om de ware leer van Christus te bezitten. Immers dat er in het algemeen eene openbaring Gods in Christus gegeven is, daarin is de Katholiek het eens met den Protestant, die nog iets meer dan den naam van het Christendom heeft behouden. Weinig echter ware ons die openbaring ten nutte, konden wij geene zekerheid hebben, dat hetgene wij als zóódanig aannemen, ook in waarheid (objectief) de leer van Christus is. Wij vragen dus: welk is het door God verordend middel waardoor wij zijne openbaring kennen?

Terwijl de Protestant op den Bijbel wijst, waarin

hij de leer van Christus *zoekt*, en zich dus ten slotte op eigen oordeel verlaat, hetgeen hoogstens een voorwaarhouden bewerkt, dat de mogelijke veronderstelling van dwalen niet buiten sluit, — geene objectieve zekerheid, zonder welke nogtans het geloof niet denkbaar is; — noemt de Katholiek zijne Kerk; en zijne beschouwingen over haar zijn van den volgenden aard:

God gaf zijne openbaring den menschen niet onmiddelijk maar middelijk door Christus, die als God-mensch goddelijke leer predikte, in zigtbare teekenen zijne heil-instellingen (Sacramenten), gaf, en wiens gezag als Godsgezant, noodig om zijne leer met genoegzame overtuiging als Gods Woord te doen aannemen, door wonderen werd gestaafd. Die openbaring wordt gegeven voor alle menschen, van wat rang of stand, waar en wanneer zij zullen leven tot het einde der wereld; en voor allen moet Christus het gezag blijven, zal er in de meest gewigtige zaak, die der eeuwige zaligheid, geene onzekerheid heerschen. Dewijl Christus echter zelf niet zigtbaar op aarde blijven zal, de menschen hem niet onmiddellijk zullen hooren, stelt hij plaatsvervangers aan, ook menschen, die zijne goddelijke leer moeten verkondigen. Door wonderen verklaart Hij hen als zijne gezanten, met zijn gezag uitgerust, en tevens benoemt hij hen tot opperhoofden en bestuurders van een gezelschap, zamengesteld uit allen, die hem door het geloof aanhangen en waarin zij allen zullen worden opgenomen, die het woord zijner Apostelen zullen aannemen — de Kerk. Aan haar vertrouwde Christus den inhoud der openbaring toe, opdat elk de waarheid kennen, en in haren schoot opgenomen de

zaligheid verkrijgen zoude. De Kerk bestaat intusschen uit menschen, die als zóódanig aan dwaling onderhevig zijn; en het stond te vreezen dat de ware leer verbasterd, de heil-instellingen verloren zouden worden, de Kerk zelve gelijk elke menschelijke inrigting spoedig ten gronde gaan zoude. Ten einde dit te verhoeden, deelde Christus haar van zijnen geest mede, waardoor het menschelijke in de Kerk, noodig om de in menschelijke vormen gepredikte leer, en de in zinnelijke teekenen gegeven heil-instellingen (Sacramenten), den menschen tot den jongsten dag, over te leveren, werd vergoddelijkt. — En zoo werd de *onfeilbare* prediking van Jesus leer, het regte gebruik der genade-middelen, door menschen, het eeuwig bestaan der Kerk mogelijk.

Zoo groot gelooft de Katholiek de goedheid Gods die de liefde bij uitnemendheid wordt genoemd; zóó schoon, zóó verheven is hem de Kerk! Ingesteld door Christus, opdat hij door en in haar aan de verlossing der menschen voortdurend zoude werken, is haar gezag, haar stem, het gezag, de stem van Christus. Zij *moet* onfeilbaar zijn in de leer, onfeilbaar in het regte gebruik der Sacramenten, onfeilbaar in hare besluiten en voorschriften tot heiliging der menschen. Een' of ander' dezer harer voorregten te loochenen, ware even zoo veel als den Christus te verloochenen, door wien zij bestaat, leeft en werkt.

Deze beschouwingswijze van den Katholiek over de Kerk, brengt ons bij een weinig nadenken tot het resultaat: 1°. dat de Katholieke Kerk, om haar gezag te bewijzen, zich niet op den Bijbel beroept, en ook niet beroepen kan en 2°. dat de Bijbel alleen door haar

(als werktuig van Christus) bestaat, Bijbel is, en als Gods Woord gezag heeft.

1°. Onmiddellijk door Christus ingesteld, als zijne Kerk, door welke Hij de menschen wil heiligen; voortdurend door hem bestuurd, als zijne representante, kent de Kerk zich zelve met de meest mogelijke zekerheid als goddelijke instelling — de Christus getuigt het haar. In het bezit dezer overtuiging kan de Kerk naar geene andere bewijzen omzien, daar het toch wel de grootste dwaasheid zou te kennen geven, gelijk Möhler (*Sijmboliek*, Holl. vert, 2e deel, bl. 69), aanmerkt, voor zijn bestaan nog bewijzen te willen zoeken. Maar allerminst zoekt zij die bewijzen in den Bijbel. Want, behalve het gezegde, is de Bijbel, gelijk wij aanstonds zullen zien, *haar* belijdenis-schrift, wat *zij* geloofde, werd er in opgeteekend; zij kan dus in denzelven geene bewijzen zoeken, evenmin als iemand de zekerheid eener daadzaak zich zal willen verschaffen, door schriften, waarin hij dezelve heeft opgeteekend.

Maar welk bewijs geeft de Kerk voor dat alles? of moeten wij haar op het woord gelooven, en ons blind aan haar gezag onderwerpen? Neen; evenmin als Christus Jood of Heiden dwong (zedelijk), zonder gronden, Hem als eeniggeboren des Vaders te erkennen, evenmin verlangt zijne Kerk iets zóó onredelijks, gereed als zij is, rekenschap van hare overtuiging te geven, aan elk, die haar vraagt.

Het bewijs dat de Kerk levert, is zij zelve, haar bestaan. Zij voert u door alle eeuwen, die van den Christelijken naam hebben gehoord; u voorlichtende met de fakkel der geschiedenis, vertoont zij zich

in elke eeuw aan uw oog; zij wijst u eindelijk op den Christus, die haar heeft geschapen — en doet de wonderen spreken, waarmede de Almagtige haar als *zijne* instelling voor het oog der volkeren heeft verklaard. — Een weinig nadenken zal ons de kracht van dit bewijs nog beter doen gevoelen. Wat doet met ons de *Christelijke* Protestant, wanneer hij het Christendom tegen deszelfs bestrijders verdedigt? Niet waar? hij keert door achttien eeuwen terug tot Christus; hij wijst op de in Hem vervulde voorzeggingen, op de dooven, die hooren, de stommen, die spreken, de dooden, die leven, als zoo vele geloofsbrieven die van Christus als Godsgezant getuigen; en te regt maakt hij het besluit, dat de leer, die hij predikte, dat het Christendom van goddelijken oorsprong is. Maar even zeker zeggen wij, dat dan het Christendom, als de waarheid, één is, en hetzelfde door alle tijden. — Stellen wij nu twee of meer Kerkgenootschappen, aan elkander tegenstrijdig, die evenwel elk hunne leer als het Christendom opgeven, dan zal mij dat alleen het ware Kerkgenootschap zijn, hetgeen in alle eeuwen bestaande, opklimt tot Christus; al de overigen zijn van hetzelve uitgegaan, en *daarom* reeds valsch en kennen den Christus niet, — of wel het bestaat nergens. Dit laatste echter kan ik niet aannemen; dat verbiedt mij de alle menschen omvattende liefde Gods — dat verbiedt mij het waarlijk verbazend wonder van 18 eeuwen onafgebroken, onveranderlijk bestaan; dat verbiedt mij de leer van dat Kerkgenootschap, hetgeen God als het *zijne* door tallooze wonderen heeft verklaard. Dat altijd bestaande Kerkgenootschap is de Katholieke Kerk; te vergeefs

zoude men den tijd willen opsporen, dat zij niet was; en zoo z ker is deze eigenschap der Kerk, dat de *Kerkbode* (2e jaarg., no. 24) het heeft erkend. Die Kerk is dan ook de ware; zij alleen is het Christendom, buiten haar bestaat het niet. — Zóó is het pleit beslist; en Christus is het wapen, waarmede de Katholieke Kerk elk (zedelijk) noodzaakt zich aan haar te onderwerpen.

Maar zal men vragen, is hiermede het gedrag der Kerk en dat harer verdedigers niet in strijd? Doet de Kerk die Bijbelplaatsen, die zij als voor haar pleitend beschouwt, niet voorlezen in de Godsdienstige vergaderingen der geloovigen, en wijzen hare Godgeleerden niet op dezelve, wanneer zij haar gezag verdedigen? Dit alles is waar; ondertusschen houde men in het oog, dat die teksten niet als bewijzen moeten dienen. — In het eerste geval spreekt de Kerk tot kinderen, die haar gezag eerbiedigen, om met dezen zich dankbaar te herinneren aan de groote weldaden, die de Heer zijn volk heeft bewezen. Zoo pleegt de dankbare onderdaan de schriften, waarin hij de weldaden van eenen geliefden Vorst ontvangen, en diens welwillende woorden heeft opgeteekend, te lezen en te herlezen, om aan den edelen aandrang van zijn dankbaar hart te voldoen; en zoude niet evenzoo handelen de bevoorregte, de geliefde bruid van Jesus, door wiens almagtige goedheid zij leeft en door vlek noch rimpel wordt ontsierd? — En wat de Katholieke Godgeleerden uit den Bijbel aanvoeren, is of *verklaring* wat de Kerk is en van zich zelve leert, of te gemoet komen aan de vooroordeelen der Protestanten, die gewoon zijn (op welken grond, dit blijft voor hunne

rekening) den Bijbel als Gods woord aan te nemen, en buiten welken zij geen gezag willen erkennen, (waarom niet? antwoorde de Protestant, die het getuigenis der vaderen verwerpt, waar zij van het gezag der Kerk spreken, ofschoon hij hetzelve aanneemt, waar het de authenticiteit der gewijde schriften geldt); een te gemoet komen, dat hun de liefde tot de waarheid inboezemt, en tevens ten bewijze strekt, dat de Katholiek ook met den Bijbel in de hand de bestrijders zijner Kerk niet vreest; (1) — of wel, indien zij hem als

(1) Zoo handelde de H. Augustinus, over een ander onderwerp in zijn vertoog tegen den Ariaan Maximinus, lib. II (in sommige uitgaven lib. III, waar de coll. als lib. I gegeven wordt), c. 14 zegt hij: «Noch ik moet nu het Concilie van Niceë, noch gij dat van «Ariminum, als zullende zoo vooraf reeds uitspraak doen, aanvoeren. «Noch ik ben door het gezag van dit, noch gij door dat van het «andere gebonden. Door de gezaghebbende schriften, als getuigen die «niet aan dezen of dien bijzonder toebehooren, doch van weêrskanten «gemeen zijn, worde het pleit beslist.» (Dus aangebaald in de *Kerkbode*, 2 jaarg., n°. 28). Immers hoe gehecht die beroemde Kerkvader aan het Katholiek beginsel was, kan genoegzaam worden opgemaakt, zonder te spreken van de vele duidelijke bewijzen, die daarvoor in de geschriften diens vaders voorkomen, uit hetgeen hij bovenstaande woorden onmiddellijk doet voorafgaan. — «Dit (de «Zoon is eenwezig met den Vader) is het homousion (eenwezigheid) «waarop de Katholieke vaderen in het Niceënsch Concilie door het «gezag der waarheid en *de waarheid van het gezag* tegen de «Ariaansche ketters het zegel hebben gedrukt.» — Wij merken verder aan, dat Augustinus in het onderhavige geval, zich tot den Bijbel bepalen moest, om met goed gevolg zijne zaak te bepleiten. De Ariaan had hem een mondgesprek aangeboden over de eenwezigheid des Zoons met den Vader, welke hij loochende. Maar hij verklaart tevens, dat de woorden der Schrift alleen bij hem zullen gelden, en wijst daarenboven op het Concilie van Ariminum, om voorloopig reeds het bewijs, dat Augustinus uit dat van Niceë zoude kunnen geven, tegen te werken (coll. c. 1). Zoude dus het mondgesprek voortgang hebben, dan moest de Kerkvader zich tot den Bijbel bepalen; op het gezag van Niceë konde hij zich niet beroepen; Maximinus erkende het niet. — Had de *Kerkbode* dit weinige in het oog gehouden, hij zoude *onzen* Augustinus niet zoo voetstoots in eenen Protestant herschapen hebben. Augustinus houdt met ons, dat in zaken des geloofs het hoogste beroep is bij het Episcopaat, het ligchaam der herders. — In het voorbijgaan maken

bewijs aanvoeren, dan willen zij den Bijbel slechts als historisch document beschouwd hebben, om *geschiedkundig* aan te toonen, dat Christus eene Kerk heeft gesticht, met die eigenschappen, welke alleen in de Katholieke Kerk te vinden zijn.

Alzoo is het niet de Bijbel, waardoor de Kerk haar gezag bewijst; zij zelve, haar sinds 18 eeuwen onafgebroken bestaan getuigt voor haar. Gij zijt als van gisteren, roept zij elk toe, die zich in tegenoverstelling van haar, den Christelijken naam aanmatigt; gij zijt als van gisteren, van mij zijt gij uitgegaan, zij zijn bekend, die aan uwen bouw gearbeid hebben, het waren *menschen;* ik ben van den beginne, noem Christus mijn' grondlegger, en wijs den twijfelaar op Jesus wonderen, die mij, als zijne instelling, van goddelijken oorsprong getuigen.

En hiermede zijn wij gekomen tot het andere: 2° de Bijbel wordt als zoodanig slechts door de Kerk gekend en verstaan. Na al het gezegde intusschen kan dit naauwelijks betwijfeld worden. — Verplaatsen wij ons te dien einde in het oogenblik dat de Kerk van Jesus wordt gevestigd. Zij ontvangt onmiddellijk de leer des heils; de H. Geest wordt haar gegeven, om haar

wij nog eene aanmerking, die op vele artikelen, in den *Bode* voorkomende, van toepassing is. Wanneer wij ons beroepen op de schoone eenheid onzer Kerk, dan verwijt men haar, dat zij de vrijheid vernietigt en domheid mint; wijzen wij, tegen deze beschuldiging op de vele gevoelens, die de Kerk duldt, en waarover zij geene uitspraak doet, *omdat Christus haar daaromtrent geene openbaring heeft gegeven,* dan verwijt men haar verwarring en oneenigheid. Wie denkt daarbij niet aan hetgeen Christus den schriftgeleerden heeft verweten (Luc. 7). «Joannes is gekomen en eet geen brood en drinkt geen wijn; en gij zegt: hij heeft eenen duivel in. De Zoon des menschen is gekomen, en eet en drinkt; en gij zegt: zie deze mensch is een vraat en wijnzuiper, een vriend der tollenaren en zondaren.»

alle waarheid te leeren, en in dezelve haar te geleiden tot het einde. Uitgaande van de vooronderstelling, dat de leer van Jesus ooit in geschrift zal worden gebragt, dan zal *zij* die schriften moeten vervaardigen, en zij zullen *haar* geloof moeten bevatten. Zal er ooit twijfel ontstaan, over die boeken, *zij* alleen zal uitspraak moeten doen, omdat *zij* alleen haar schrift kent; zal er ooit twist zijn over hunnen zin, de twist zal voor *haren* regterstoel moeten worden gebragt, om dat *zij alleen* de waarheden kent, die *zij* in die schriften heeft opgeteekend.

Raadplegen wij nu de geschiedenis, dan komen wij tot hetzelfde besluit. Het eerste der Goddelijke boeken (men houde in het oog dat hier alleen van het nieuwe Testament sprake zijn kan) het Evangelie van Mattheus wordt geschreven tusschen het achtste en tiende jaar na de hemelvaart des Heeren, alle overige komen later, en Joannes schreef zijn evangelie niet vóór het 97 of 98e onzer jaartelling. De Kerk van Jesus bestaat dus reeds; zij aanbidt Hem als den eeniggeboren des Vaders, als den eenigen middelaar tusschen God en zondige menschen; zij bezit reeds al die waarheden, die Christns haar heeft geopenbaard, dat geloof is dus door *haar* geboekt. Er komen velerlei Evangelien in omloop, de ware worden verminkt; de Kerk wijst onder die velen de alleen ware en onverminkte aan. — Tot in het begin der 5e eeuw is er twijfel of deze en gene boeken tot het goddelijk getal behooren, — de Kerk neemt dien twijfel weg sinds de uitspraak van het 6e Concilie van Karthago (419). Niet anders handelt zij, als er twist ontstaat over de waarheden des ge-

loofs; zij beslist en verklaart wat de leer des Bijbels is. Zóó, om een voorbeeld te geven, handelt zij als met regterlijk aanzien in het Concilie van Niceë (325) waarin zij de eenwezigheid des Zoons met den Vader plegtig verklaarde als haar geloof, als de leer van Christus, en tevens in dien zin de gewijde schriften wilde verstaan hebben.

De Bijbel is dus het eigendom der Katholieke Kerk; *zij* heeft de H. Schriften van het *hare* (door den H. Geest) zamengesteld; *zij* alleen is daarom bevoegd èn om te verklaren wat Goddelijke boeken zijn, èn om uitspraak te doen over derzelver waren zin, afgezien nog daarvan, dat de Bijbel verklaring noodig heeft, als op vele plaatsen niet duidelijk genoeg om de eenige regel des geloofs te zijn, ofschoon (dit zij in het voorbijgaan gezegd) wij daarom den Bijbel niet beschouwen als een *Babel*, waarin slechts duisternis woont, gelijk menig Protestant de leer der Katholieken wil doen voorkomen.

Hiernaar zal men nu kunnen oordeelen, over menige aantijging der Kerk ten deze gedaan.

Men heeft gezegd en tallooze keeren herhaald, dat de Katholieke Kerk den Bijbel beneden zijne waarde acht en zelfs verlaagt. Men moest wel weinig bekend zijn met hare leer en daden, en haar wel dwaas achten, om zoo iets haar te kunnen aanwrijven. — De Kerk noemt den Bijbel haar eigendom; *zij* heeft er *hare* leer, de leer van Christus, in opgeteekend; zoude zij haar eigen werk minachten? zoude zij de leer miskennen, die zij als goddelijk predikt? en dus haar zelve verloochenen? Neen, Protestanten, zoo dwaas is Jesus Kerk niet; daarvoor bewaart haar de H. Geest,

dat zij hare ingewanden zou verscheuren! Vol eerbied voor die goddelijke boeken, spreekt zij het anathema uit, over elk, die de moedwillige hand aan *haar* heiligdom durft slaan.

Het is even dikwijls en tot walgens toe gezegd: de Kerk verbiedt den Bijbel. Mede onwaar. Een goed vader verbiedt den zijnen het boek niet, wat hij ter hunner onderigting heeft geschreven, in het bewustzijn dat het lessen van ware wijsheid bevat. Ook de Kerk doet zulks niet. Integendeel, zij wenscht dat haar boek door de geloovigen worde gelezen en herlezen, om zich de waarheden en pligten te herinneren, om dezelve dieper en dieper in hun geheugen te prenten. Zij vordert alleen dat hij gelezen worde met een nederig gemoed, dat hare stem eerbiedigt, en met waarachtig godsdienstige meening, vrij van waanwijsheid, die zich trotsch op eigen kortzigtig oordeel verlaat, vrij van alle nieuwigheidszucht. Waar zij dergelijke gebreken ziet, of waar onkunde nadeelig kan werken, daar, ja, dringt haar verbod Maar zij verklaart daarmede haren Bijbel niet schadelijk. De vader duldt het nuttig schietgeweer niet in de onbedreven hand zijns zoons. Even zoo doet de Kerk. Bij al den eerbied dien zij voor den Bijbel heeft, en deze is bij haar grooter dan bij eenige secte; bij hare innige overtuiging dat hij hare en dus goddelijke leer bevat, vergeet zij hare moederlijke zorg niet; die zorg is haar bovenal door den goddelijken Stichter ingeschapen, zij kan dan ook den Bijbel niet laten in de handen van die harer kinderen, die niet door schuld van den Bijbel, maar door eigen onbekwaamheid of door ongeregelde neigingen, er zich schade door konden

berokkenen. Billijk zeker, is dat gedrag, de nadenkende Protestant zal het prijzen, wijl hij toch ook den Bijbel zijner kinderen niet zonder onderscheid in handen geeft; en de Kerk verdient daarom de beschulding niet dat zij de toegang tot de eeuwige waarheden gesloten houdt, omdat zij allen de leer verkondigt, geheel en al verkondigt, die *zij* in den Bijbel heeft geboekt.

Wij besluiten: God heeft zich in Christus geopenbaard, getuigen de wonderen die Hij heeft gewrocht; de Kerk ontving hare instelling en gezag van Christus, hare geloofsbrieven zijn de wonderen door den christelijken naam geschied, vooral het voortdurend wonder van haar bestaan. De Kerk stelde (door den H. Geest die haar ten eeuwigen dage is gegeven), den Bijbel zamen, die *daarom* door haar, gezag en verklaring heeft. — Zoo heeft alles orde en logischen gang; de rede is voldaan, en van een cirkel in bewijsvoering, van verzaking van beginsel, van tegenspraak in hare beweringen is ook geen schijn aanwezig. (1)

(1) De *Kerkbode* oordeele nu over het gewigt van de redenering, waardoor *zijn* Katholiek bewogen werd tot de Protestantsche Kerk over te gaan (men zie 2e Jaarg., no. 18), en wij geven hem in bedenking of zijn besluit: «Zoo kunnen er meer redeneren,» voor meer te houden is, dan voor eene verklaring, dat men met dezelfde valsche praemissen tot dezelfde valsche conclusie komt. — Even juist zou men het verhaal van den brasser die zijn vaderlijk erfgoed heeft verkwist, bij de bekende ongeregelde neigingen der menschen, kunnen besluiten: «Zóó kunnen er meer handelen.»

LELIUS EN FAUSTUS SOCINUS.

In een tijdperk als het onze, waarin men de Protestanten zelve algemeen en luide over de verloochening der Godheid van Christus, en de omverwerping der grondslagen van het Christendom hoort klagen, kan het niet onbelangrijk zijn tot het begin der Reformatie in de geschiedenis terug te bladeren, en daar reeds die godloochening gepredikt te zien door de hoofden eener nieuwe secte, die aan die zelfde Reformatie haren oorsprong te danken had.

Lelius Socinus, die men als den oorsprong der secte van de Socinianen kan beschouwen, werd in 1525 te Sienne geboren. Volgens den wil van zijnen vader, legde hij zich toe op de regtsgeleerdheid

Luther, die, door het gezag der H. Kerk aan te randen, de Overlevering en de leer der H. Vaders met voeten trad, stelde de H. Schrift als eenigen regel des geloofs, en verleende aan ieder individu de vrijheid om hetzelve op zijne wijze te verklaren. Deze stellingen moesten noodwendig een oneindig verschil in de leer voortbrengen, want gelijk ieder zijne gevoelens door de H. Schriftuur wilde staven, meende ook ieder het ware gevonden te hebben; en werd alzoo de waarheid in de waagschaal gesteld. Deze vrijheid van uitlegging bragt dan ook spoedig hare natuurlijke vruchten voort.

Lelius Socinus was in 1546 tegenwoordig in de Conferentie te Vincenne, eene stad in den Venetiaanschen Staat, alwaar veertig personen eene soort van Academie hadden opgerigt, om aldaar onderling over de Godsdienst, en over de geschilpunten die alstoen Duitschland verdeelden, te handelen. Daar deze vergadering zich beroemde op letterkunde en wijsbegeerte, zocht zij de geheimen der Godsdienst volgens de rede uit te leggen en besliste, dat alles verworpen moest worden wat het menschelijk verstand overtreft. — Volgens deze Academie waren de H. Drievuldigheid, de Godheid van Jesus Christus en de leer der Verlossing, slechts meeningen geput uit de wijsbegeerte der discipelen van Plato; men moest dezelve dus uit den Codex des Nieuwen Verbonds wegschrappen. Op deze wijze werd het Christendom eene zuiver menschelijke Godsdienst. — Niettegenstaande de geheime verstandhouding dezer Theophilosophische vereenigingen, was het staatsgezag van derzelver verhandelingen verwittigd geworden, en deed eenige leden gevangen nemen en ter dood brengen. Socinus, Gentilis, Pazota en verscheidene anderen wisten het gevaar te ontwijken. Calvinus, die Servet ter oorzake zijner ketterij had doen verbranden, raadde Socinus om meer voorzigtig te zijn in zijne manier van leeraren, uit vrees dat hem een dergelijk ongeluk zoude overkomen. Socinus volgde dezen raad, en was op zijne hoede, zoodat hij niet dan met groote omzigtigheid sprak.

De Protestanten die eenen billijken afkeer hadden van menschen die de twee voornaamste geheimen van het Christendom, te weten: van de H. Drievuldigheid

en de Menschwording van den eeuwigen Zoon Gods loochenden, wilden de volgelingen dezer nieuwe secte geene veiligheid verleenen, niettegenstaande zij niets anders deden dan uit het systema van Luther de laatste gevolgtrekkingen af te leiden.

Lelius Socinus begaf zich naar Polen met sommigen zijner aanhangers, en leefde er eenigen tijd onder de bescherming van verscheidene grooten, die in zijn gevoelen deelden. — Maar hij vertrouwde zich aldaar niet lang, en kwam naar Zwitserland terug, alwaar hij zich op de taalkunde toelegde. Hier schreef hij tegen Calvijn, en leerde aan zijne leerlingen de manier om op eene verbloemde wijze alle de Schriftuurplaatsen uit te leggen, die hunne vijanden opwierpen, om de H. Drievuldigheid en de Menschwording van Christus te staven. Zijn doel was om het Arianismus weder in zwang te brengen, en den Zaligmaker slechts te doen beschouwen als een begunstigd schepsel (*creature priviligée*).

Socinus eindigde zijn leven te Zurich, op den 16 Maart 1562, en liet zijne goederen en geschriften achter, aan zijnen neef Faustus Socinus, mede te Sienne in 1559 geboren.

Reeds vroegtijdig werd ook deze bedorven door de leeringen van zijnen oom, die in hem den smaak voor godsdienstige redetwisten en het verlangen om zich in dezelve te onderscheiden, deden geboren worden. Hij legde zich met vlijt toe op de Godgeleerde wetenschap, en was naauwelijks twintig jaren oud, toen hij begon te leeraren en nieuwe gevoelens voor te dragen. — De Inquisitie hiervan onderrigt, vaardigde tegen hem en zijne gansche familie een bevel-

schrift uit. Socinus nam de vlugt naar Lyon; aldaar vernam hij den dood van zijnen oom, en begaf zich naar Zwitserland om zijne erfenis te bekomen. — Hij kwam terug in Italie, en verscheen te Florence aan het hof van Franciscus, Groothertog van Toscanen, alwaar hij zijnen tijd in galanterie en vermakelijkheden doorbragt. — Twaalf jaren werden er op deze wijze verkwist, als wanneer hij eensklaps ontwaakte. De smaak voor Godsdienstwist herleefde in hem; hij zeide de vermaken en de bedieningen die hij bekleedde vaarwel, en vormde het plan Europa te doorkruisen, en er de leer van zijnen oom te hernieuwen. Hij bepaalde zich niet bij de leering van dezen, maar vermeerderde deszelfs dwalingen. — Gedwongen om te bekennen dat de H. Schrift Jesus Christus God noemt, gaf hij voor dat door dit Woord (God) alleen beteekend wordt dat de Vader, alleen waarachtig God, aan dien gewaanden Zoon de opperste magt over alle de schepselen had verleend. Om dit systema den schijn van waarheid te geven, was hij genoodzaakt om de duidelijkste teksten van de H. Schriftuur geweld aan te doen. Hij ontkende de erfzonde en de verlossing van het menschdom door Jesus Christus, spotte met de kracht (*efficacité*) der heilige Sacramenten, die hij als bloote plegtigheden beschouwde, en schertste met de gratie en praedestinatie.

Maar hetgeen bijzonder ergert, wanneer men de leerstellingen van dezen goddelooze doorloopt, is, te zien hoe honend hij het Opperwezen behandelt, door aan Hetzelve alle eigenschappen (attributa) te ontzeggen, die voor den hoogmoed der menschelijke rede aanstootelijk zijn. — Uit dit alles is een geheel

van buitensporige en tegenstrijdige meeningen gesproten, die hij nogtans voorgaf in het Evangelie gevonden te hebben, zonder zich te bekommeren of ooit iemand, van af de oprigting des Christendoms, gedacht heeft als hij. — Faustus Socinus vestigde zich gedurende drie jaren te Bazel, en begaf zich in 1579 naar Polen, alwaar hij verbleef. Hij gaf een werk in het licht: «*de Magistratu.*» Dit voortbrengsel van zijnen geest veroorzaakte hem moeijelijkheden, die hem verpligtten Krakau te verlaten. — Eenigen tijd daarna trad hij in den echt, verloor zijne vrouw in 1587, en keerde toen naar Krakau terug, alwaar het volk hem herkende, met smaad overlaadde, zijne woning plunderde, zijne schriften verbrandde, en zijne meubelen verbrijzelde. Dit niettegenstaande, verspreidden zich zijne dwalingen al meer en meer. — De Protestanten, die begrepen, dat, om den voortgang van dezen aarts-ketter te stuiten, andere middelen moesten aangewend worden, beschuldigden hem oproerige stellingen te hebben voorgedragen. — Het geduld van Socinus met behendigheid gepaard, behield de overhand boven het geweld zijner vijanden; maar hij mogt de vrucht van de zegenpraal, die hij bekomen had door het volk aan zich te verbinden, niet lang genieten: want eene ziekte maakte een einde aan zijn leven in het jaar 1604, het 65e zijns ouderdoms. — Men stelde op zijn graf het volgende opschrift:

Tota licet Babylon destruxit tecta Lutherus,
Muros Calvinus; sed fundamenta Socinus.

dat is:

Luther heeft het dak van Babijlon verwoest, Cal-

vyn heeft deszelfs muren omvergeworpen; maar Socinus heeft er de fundamenten van uitgeroeid. — De secte der Socinianen eindigde niet met den dood van haren stichter. Het getal der aanhangers van eene zoo gemakkelijke Godsdienst, werd zelfs zoo groot, dat men verpligt was hun gewetens vrijheid te verleenen, in eene vergadering in Polen. — De Katholieken werden tot deze handelwijze door de noodzakelijkheid gedwongen; maar toen de tijden veranderd waren, zag men de Socinianen zich bij de Protestanten voegen, ter verkrijging der hun vroeger verleende vrijheid. Er werd een besluit afgekondigd, waardoor alle Socinianen verpligt werden Polen te ontruimen, of wel hunne dwalingen af te zweren, en eene der door den Staat erkende Godsdiensten te omhelzen. — De assche van Socinus werd opgegraven, in een kanon gestampt, en alzoo verspreid in klein Tartarije. Sommigen der Socinianen omhelsden de Katholieke Godsdienst, anderen vereenigden zich met de Protestanten, en een groot gedeelte begaf zich naar Zevenbergen: overal waar zij woonden, vonden zij krachtige vijanden. Men verbood hun niet alleen inrigtingen te stichten, maar er werden zelfs strenge wetten tegen hen uitgevaardigd. Men vindt heden nog Socinianen in Hongarije, Pruissen, Moravië, Engeland en Holland.

(*Naar het Fransch.*)

ZWEDEN EN DE H. STOEL

ONDER DE KONINGEN JAN III, SIGISMUND III EN KAREL IX,

volgens oorkonden in de archieven van het Vatikaan gevonden,

DOOR

Aug. Theiner.

3 Deelen in 8°. (1)

Het werk, waarvan wij hier den titel geven, verdient de aandacht van en beveelt zich aan allen, die ernstig denken. Het heldert een weinig bekend en kwalijk beschouwd tijdperk van de godsdienstige geschiedenis der Noordsche volken op; stelt den H. Stoel en het Protestantismus tegenover elkander; doet ons zien, hoe de onmaatschappelijke leer van Luther Zweden binnentoog en zich daar verspreidde; hoe dat ongelukkige land voor een oogenblik scheen tot de waarheid te zullen terugkeeren; hoe de dwaling er in geslaagd is, om er staande te blijven en haar gebied te doen voortduren. De oordeelkunde vermag den schrijver eenige uitwijdingen te laste leggen en niet alle zijne oordeelvellingen te beamen, wanneer hij van vreemde volken spreekt; maar onmogelijk kan men het nut en volgehouden belang van zijnen arbeid miskennen. Een groot deel van dat belang hecht zich ongetwijfeld aan de, meestal onuitgegeven, bescheiden,

(1) Dit werk, door den geleerden Theiner oorspronkelijk in het Hoogduitsch uitgegeven, is onlangs te Parijs in het Fransch vertaald in het licht gekomen.

welke de schrijver als aanhangsel bij elk deel heeft gevoegd. Toegelaten om de geheimen aanteekeningen van het Vatikaan te doorsnuffelen, heeft de heer Theiner daar eene menigte stukken van het hoogste gewigt opzigtens de onderhandelingen tusschen Rome en het Hof van Zweden gevonden, die hij met zorg heeft bijeengebragt, en aan zijn werk een karakter van echtheid en oorspronkelijkheid geven, welk de lezing er van zeer bloeijend maakt.

Zweden was bij uitstek Katholiek. Het beroemde zich, dat op zijnen bodem vele godvruchtigen het eerste levenslicht aanschouwden, van welke velen zijn heilig verklaard. De H. Brigitta vooral werd algemeen vereerd, en men beschouwde haar als de schutsheilige van het rijk. De geestelijkheid was omgeven van eerbied en genegenheid. Niets, in een woord, was er te vinden, hetgeen de voorbode van eene godsdienstige omwenteling kon schijnen. Die omwenteling was zelfs niet in het vooruitzigt, veel min in de wenschen des lands gelegen. «De afval der kerk van Zweden, van «het voorvaderlijke geloof,» zegt Theiner, «was niet, «gelijk in Duitschland het werk van een' strijd tus«schen godsdienstige en staatkundige meeningen, maar «eene wederregtelijke en looze daad van geweld, van «eenen overheerscher, die de hervorming aan een «vroom, niets kwaads vermoedend en naar dezelve «niet strevend volk, tegen eer en geweten, met alle «wapenen van sluwheid, huichelarij en gruwzaamheid «opgedrongen heeft. Heerschzucht en geldgierigheid «waren de eenige drijfveren van zulke snoode daad.»

Het is onnoodig te zeggen, dat deze woorden van Theiner op Gustaaf Wasa doelen, den vorst, die

voorzeker met uitstekende hoedanigheden was begaafd, maar die men te zeer geprezen heeft; immers zijne gebreken waren nog grooter. Betreurenswaardig en onbegrijpelijk is het, dat hij, die zich aan duizend gevaren blootstelde, om de onafhankelijkheid van het Zweedsche volk te heroveren; dat hij, die zich geheel aan die roemrijke taak wijdde en den heldhaftigsten moed ten toon spreidde, niet begreep, dat het zuiverste levensbeginsel der nationaliteit van een volk in zijn geloof is gevestigd!

Het waren dus volgens de bemerking van Theiner, zuiver menschelijke en staatkundige beweegredenen, welke het gedrag van Gustaaf leidden in den strijd, welken hij tegen de godsdienst ondernam, een strijd, die aanvankelijk bedekt en in het geheim, later openbaar en allerhevigst werd gevoerd. Den invloed der geestelijkheid te vernietigen, welken hij hinderlijk voor den troon beschouwde; de schatkist met de goederen der Kerk te verrijken, was het dubbel doel, dat hij zich voorstelde; het Lutheranismus was voor Gustaaf bloot een middel van bestuur. Onafgebroken bezig met de verwezenlijking zijner plannen, vormde hij een stelsel van veinzerij en sluwheid, dat hij met bekwaamheid en volharding volgde, ten tijde toe, dat hij zich sterk genoeg achtte, om het masker af te werpen. De H. Stoel, die aldra Gustaafs plannen bemerkte, verzuimde niets, om Zweden te redden; maar alles was nutteloos en Zweden werd Luthers buit!

Intusschen werd die groote ommekeer niet zonder wederstand of schokken bewerkt. Ongeacht de sluwe handeling van het bewind, ongeacht de logenachtige

beschuldigingen, welke de predikers der zoogenaamde hervorming verspreidden, en bij het volk wilden ingang doen vinden, om hetzelve van het Katholicismus te verwijderen; ongeacht eindelijk den glans en de begoocheling, welke den overwinnaar der Denen omgaven, werden krachtige vertoogen door alle standen ingediend; volksbewegingen en ernstige opschuddingen moesten bedwongen worden. Mogt ook een gedeelte der geestelijken zich buigzaam voor den wil des overheerschers betoonen, ook de waarheid had hare trouwe en edelmoedige belijders. Onder andere namen, welke den eerbied der Katholieken verdienen, moet de geschiedenis die van Joannes Braske, Bisschop van Linkiöping, en van Joannes Magnus Gothus, Aartsbisschop van Upsala vermelden. Bij gelegenheid dat men dezen, na voorstelling namens den Koning van veelvuldige beloften bijaldien hij de nieuwe leer zou omhelzen, met de gramschap van Gustaaf bedreigde, die hem reeds in zekeren zin gevangen hield, antwoordde hij: «Wanneer de Koning besloten «heeft mij tot eenwigdurende ballingschap te verwij«zen', dat hij dit doe; de aarde en al wat er op is «behoort den Heer. Wil hij dat ik door midden «worde gezaagd; het kan geschieden; Isaïas heeft «dit ook ondergaan. Wil hij mij doen in zee werpen; «hij gebiede; ik zal mij Jonas herinneren. Wil hij «mij doen steenigen; dat het geschiede; Stephanus «zal mijn voorganger zijn. Wil hij mij doen onthoof«den; de H. Joannes de dooper is op gelijke wijs «omgekomen. Wil hij mij van mijn goed berooven; «hij ontneme mij dat; naakt ben ik op de aarde «gekomen; naakt zal ik tot haar terugkeeren.» Nooit

boezemde moed, te midden van gevaar, zoo krachtige, zoo nadrukvolle woorden in.

Ook de Zweedsche nonnen onderscheidden zich evenzeer door heldhaftige standvastigheid. Alle verlokkingen van het Protestantismus leden schipbreuk op de onwrikbaarheid dier Godvruchtige vrouwen; geweld werd gebezigd, om haar uit hare verwoeste kloosters te drijven, en zij stonden ten doel aan de onwaardigste behandelingen en den hatelijksten hoon.

Zweden van allen rang gaven de voorkeur aan eene vrijwillige altijddurende ballingschap, liever dan het geloof hunner vaderen te verlaten, en hunne halzen te krommen onder het juk, dat men hun opleggen wilde. De meesten vloden naar de staten van Sigismund-August, den Koning van Polen, bij wien zij eene eerzame herbergzaamheid ondervonden. Trouwe Priesters waren de troosters en aanvoerders dier Godvruchtige landverhuizers.

Ondertusschen duurden de stoornis en opschudding der bevolking, die tegen de hervorming en hare invoerders verontwaardigd was, in Zweden voort. Gustaaf vervolgde en bevestigde zijn werk met verbeurdverklaren en strafoefeningen; wreede herinneringen, die de gedachtenis van een groot man bevlekken.

Na eene regering van bijkans veertig jaren stierf Gustaaf Wasa den 30 September 1560, en had tot opvolger Eric XIV zijnen oudsten zoon. Onder dezen Vorst werd niets in den toestand der Katholieke Kerk veranderd. Het Calvinismus beproefde, om in Zweden door te dringen; maar het Lutheranismus behield de overhand. Eric bezat niet lang den troon; de bloedige strijd, dien hij tegen zijne broeders, erfgenamen van een

gedeelte van Gustaafs staten, voerde, en eenige daden door wreedheid of liever zinneloosheid geboden, bragten hem ten val.

Hier naderen wij aan de regering van Jan III, Gustaafs tweeden zoon, en hier ook vangt Theiner meer in het bijzonder zijn onderwerp aan, voor zooveel althans de titel van zijn werk dat kennen doet.

De nieuwe beheerscher was in de beginselen van het Lutheranismus opgevoed, maar had steeds in zijn hart diepen eerbied voor de Katholieke Kerk bewaard. Dit gevoel was aan de zoetste indrukken zijner kindschheid, aan de gedachtenis zijner moeder, verbonden. «Jan, zegt Theiner, had het geluk, de waardigste, «de deugdzaamste en godvruchtigste vrouw, de be«minnelijke Margaretha Lejonhufwud, dochter van den «Maarschalk van Zweden, de laatste spruit van het «huis der H. Brigitta, tot moeder te hebben. Zij «was met Gustaaf den 1 October 1536 gehuwd, en «den 16 Augustus 1551 overleden. Terwijl Gustaaf «bezig was, om de laatste overblijfselen der Katho«lieke Kerk in Zweden uit te roeijen, stortte de «Koningin, op het kasteel van Grijpsholm, bittere «tranen over dat heilloos ondernemen, en legde hare «smarten voor de voeten van Gods Heiligen neêr, «om door hunne hulp en voorspraak te verwerven, «dat God zich verwaardigde, van de Kerk de handen «te keeren, die het waagden, ze aan haar te slaan. «Met eigene hand had zij in kostbare stoffen de re«lieken van vele Zweedsche Heiligen verborgen, en «buiten weten van Gustaaf gaf zij in derzelver tegen«woordigheid haar hart in gebeden lucht. Jan ver«eerde, zelfs nog nadat hij den troon had beklom-

«men, dit gedenkteeken der Godsvrucht zijner moe-«der, en van hare liefde voor hem. Hare vurige «Godsvrucht en de vrees des Heeren, bezield en «gevoed door de geheiligde gedachtenis van verloo-«pene tijden, hadden het hart van haren zoon diep «geschokt, en daar een onuitdelgbaar spoor achter-«gelaten.»

De rampen, die de jeugd van Jan hadden gekenmerkt; de gevangenschap, welke hem zijn broeder Eric had doen ondergaan, en waarvan hij maar al te zeer wraak nam, in een woord de wisselingen van zijn lot hadden hem tot overdenking en studie geleid, en deze hadden hem tot de waarheid gebragt. Eindelijk was het hem gegund, het volmaaktste beeld zijner moeder in eene geliefde echtgenoot weder te vinden. Catharina, zuster des Konings van Polen, scheen door de Voorzienigheid aan de zijde van Jan geplaatst, om hem over het geloof zijner voorvaderen te spreken, hem daarvan al de zuiverheid aan te toonen, daarvan de oefeningen en pligten te doen beminnen, en hem ongevoeliglijk daartoe terug te leiden. Niets is treffender, dan het leven dier doorluchtige dochter van de Jagellons, toonbeeld van goedheid, van geduld, van huwelijkstrouw, die, zoo lang zij leefde, de steun en hoop der Katholieke zaak in Zweden was.

Jan beklom dan den troon, zoo al niet bekeerd, echter bezield met gunstige gevoelens voor het Katholicismus. Van dat tijdstip schijnt hij het denkbeeld te hebben opgevat, om Zweden in den schoot der Kerk te doen terugkeeren; maar hij wilde met voorzigtigheid te werk gaan, en niemand vermoeden van zijne voornemens geven. Hij geliet zich, alsof hij zich niet

dan zeer zeldzaam met godsdienstige onderwerpen bezig hield, en scheen zelfs minder vertrouwen in de Koningin te stellen.

Als een der eerste hinderpalen, die hij te overwinnen zou hebben, beschouwde Jan te regt den invloed en de hardnekkigheid van den Lutherschen Aartsbisschop van Upsala, wien deszelfs medestanders den Nestor der Zweedsche Kerk noemde, en die korteling eene liturgie had uitgegeven, welke als het palladium en de zuiverste uitdrukking der nieuwe leer werd beschouwd. De Aartsbisschop van Upsala stierf, en de Koning ving nu met vasteren tred aan. Van dien geduchten tegenstrever ontslagen, vreesde hij nu niet meer zoo zeer, om zijne verlangens of zijne bedoelingen te laten blijken. Toen twee andere Bisschoppen insgelijks gestorven waren, maakte Jan geen haast, om de openstaande zetels weder te bezetten; hij wilde daarop lieden plaatsen, op wie hij rekenen kon. De Lutherschen morden, en daar zij niet regtstreeks den Koning durfden aanranden, wierpen zij de schuld op de Koningin en de Katholieken, die haar omringden, zijnde twee Priesters en eenige Poolsche edelen.

Jan gaf eindelijk opvolgers aan den Aartsbisschop en de Bisschoppen, die overleden waren, en hij vond bij hen, zoo wel als bij vele andere leden der geestelijkheid, eene volkomen medestemming in zijne inzigten. Wel zeide men nog niet, dat er sprake was, om tot de Katholieke Kerk terug te keeren, maar de strekking, om langzaam tot haar te naderen, was zonneklaar. Eene nieuwe liturgie, van welke Jan de eenige opsteller was, zag het licht. Het was een zonderling zamenweefsel van denkbeelden aan de twee

Godsdiensten ontleend; nevens bijna alle uiterlijke vormen der Katholieke Mis ontmoette men daarin beginselen van Luther. Deze liturgie, welke de Koning ongetwijfeld als een' overgang beschouwde, speelt eene groote rol in de godsdienstige geschiedenis van Zweden, ter oorzake der beraadslagingen en woelingen, waarvan zij de oorzaak of het voorwendsel was. Eerst aangenomen door de Zweedsche geestelijkheid, was zij vervolgens het voorwerp der hevigste aanvallen van een aantal Luthersche predikanten, die haar het werk der *Roomsche afgoderij* noemden. De eerste daad van verzet kwam van den Hertog van Sudermanie, den broeder des Konings, die weigerde dezelve in de kerken van zijn hertogdom te doen aannemen. Vooringenomen door de denkbeelden van overweldiging, welke hij in het vervolg ten uitvoer lag, zag die Vorst in den steun, welke hij aan het Lutheranismus zou geven, een middel, om het doel van zijne eerzucht te bereiken, en van dat oogenblik werd hij het hoofd en de hoop der ontevredenen.

Ondertusschen herstelde Jan III de kloosters en kerken, welke zijn vader had vernield of gesloopt; hij stelde het kollegie van Stokholm onder bestuur van Laurens Nicolaï, een achtenswaardig en geleerd Priester, wiens ijver vele zielen voor het Katholieke geloof won. De toekomst scheen zich onder de beste voorteekens te vertoonen.

Wij gaan eene menigte gebeurtenissen voorbij, en komen tot het tijdstip, waarop eene onderhandeling tusschen den H. Stoel en Jan III geopend zijnde, Paus Gregorius XIII de zaken rijp genoeg beschouwde, om eenen Nuntius naar Zweden te zenden. Zijne keus

was op Posserini gevallen, wien de orde der Jesuiten onder het getal harer uitstekendste leden telde.

Hier neemt het onderhavige werk in belangrijkheid toe; maar het is onmogelijk den schrijver in zoo vele voorvallen en bijzonderheden te volgen. Theiner treedt als het ware den Nuntius op de voeten; hij vergezelt hem in al zijne pogingen en verrigtingen. Hij vertoont hem ons vol moed en tevens vol geduld en zachtzinnigheid, zonder voor eenige opoffering of eenig persoonlijk gevaar te wijken, die de dwaling door zijne geleerdheid beschaamde, de vooringenomenheid door zijne ingetogenheid ontwapende; haat door een leven vol van goede werken beantwoordde; even bekwaam diplomaat als godvruchtig Priester, die zoo door zijne talenten als deugd het vertrouwen, door den Paus in hem gesteld, regtvaardigde. Antonius Posserini is de held van Theiner, die dien beroemden man waarlijk merkwaardige bladzijden wijdt, en hem van het verwijt en de lasteringen wraakt, waarmede de Lutherschen hem overladen hebben.

Reeds voor de komst van Posserini in Zweden, had de Koning onderscheidene voorstellen aan het oordeel van den H. Stoel onderworpen, die het nuttig zal zijn, te doen kennen; want daarin ligt de ware bron der moeijelijkheden. De verzoeken van Jan III en de *dispensatien*, welke hij verlangde, betroffen: Eerstelijk de Mis in de landtaal; 2°. de Communie onder twee gedaanten; 3°. de magtiging, om voor de gewone Regtbanken de Bisschoppen te vervolgen, die zich aan staats-misdaden en hoog-verraad zouden schuldig maken; 4°. dat de goederen der Kerk, die in handen van leeken waren overgegaan, niet behoefden terug

gegeven te worden; 5°. de vestiging van een Katholiek Seminarie in het Franciskaner klooster te Stokholm; 6°. het verlof, om het graf van Gustaaf niet uit de kerk weg te ruimen; 7°. den eed van trouw door de Bisschoppen den Koning te zweeren; 8°. het trouwen der Priesters; 9°. verlof, om in de preken en andere godsdienstige oefeningen der Luthersche eeredienst tegenwoordig te zijn; 10°. afschaffing van het aanroepen der Heiligen en der gebeden voor overledenen; 11°. het buiten gebruik stellen van wijwater en andere soortgelijke kerkelijke instellingen.

Bij twee onderscheidene gelegenheden werden deze voorstellen door eene commissie, door den Paus uit de beroemdste Kardinalen en Godgeleerden te zamen gesteld, overwogen. Gregorius XIII was in persoon bij de meeste zittingen van die commissie tegenwoordig. Vijf der verzoeken van den Koning werden met eenparigheid van stemmen verworpen, namelijk de 1e, de 2e, de 8e, 10e en 11e. De overige werden met eenige wijze voorwaarden en onder zekere voorbehouding toegestaan; zoo werd dit verlof, om bij de godsdienstoefeningen der Lutherschen tegenwoordig te zijn, bepaald tot het in zekere gevallen bijwonen van dergelijke preken. Twee ervaren godgeleerden vervaardigden als secretarissen de gemotiveerde antwoorden op de voorstellen des Konings. Het volledigste dier belangrijke bescheiden maakt een gedeelte der bewijsstukken van Theiner uit.

Wij moeten ook de aandacht onzer lezers op de onderrigtingen vestigen, welke de Kardinaal van Como namens den H. Stoel aan Posserini zond, en de houding van den Nuntius tegenover den Koning moesten

regelen opzigtens de teedere omstandigheden, waarin men zich bevond. De Kardinaal ontwikkelt de antwoorden en besluiten van den Paus; bewijst, dat, hetgene niet is vergund, niet kon toegestaan worden; duidt de magtiging en vergunningen aan, welke daar, waar zulks plaats kan hebben, gebruikt moeten worden, en verzuimt niets, wat geschikt kon zijn, ten einde den Koning in zijn voornemen te doen volharden, om Zweden tot het groote Katholieke huisgezin terug te brengen. De brief van den Kardinaal van Como is, gelijk Theiner zegt: «in de meest bevredigende taal «vervat, in bewoordingen, waarvan een teeder en be«droefd vader zich alleen kan bedienen tot een' be«minden zoon, die aan veelsoortige onheilen ten prooi «is gegeven; dezelve is een der schoonste gedenktee«kenen van de zuivere en heilige bedoelingen des H. «Stoels, terwijl hij eenige der verzoeken van den Ko«ning van Zweden afwijst.» Wij kunnen op onze beurt zeggen, dat men in die geheele gewigtige en moeijelijke zaak, in den ganschen loop dier onderhandelingen, waarvan wij slechts een overzigt kunnen geven, telkens van den kant des H. Stoels dezelfde bevredigende taal, denzelfden geest van gematigdheid, dezelfde vaderlijke langmoedigheid ontwaart. Ongetwijfeld heeft de H. Stoel, als de trouwe bewaarder van een heilig pand, een onwrikbaren tegenstand geboden, zoo dikwerf men de leer wilde aanranden of kerkgebruiken, welker prijsgeven de heiligheid der Kerk had in de waagschaal gezet; maar wie zal durven beweren, dat die handelwijze voor hem geene dure verpligting was? Zoo menigwerf het slechts tijdelijke belangen gold, of althans zaken, waarin toegeven mogelijk was, is er

toegegeven. Men heeft het Hof van Rome over onberaden stijfhoofdigheid beschuldigd. Elk onbevooroordeelde leze met aandacht de onloochenbare bescheiden, welke Theiner heeft verzameld, en zegge, of dat verwijt is verdiend! zegge, of de H. Stoel niet was, wat hij moest zijn, niet heeft gehandeld, zoo als hij handelen moest!

Jan III had het Lutheranismus in handen van den Nuntius afgezworen en beloofd, om, met onderwerping de beslissingen van den Paus, hoe zij ook mogten zijn, aan te nemen. Intusschen toen hij de antwoorden van den H. Stoel vernam, en daarvan den eigen inhoud ontving, waarbij eene vertaling van den merkwaardigen brief des Kardinaals van Como was gevoegd, legde hij eenen vrij hevigen toorn aan den dag. Maar die onstuimigheid bedaarde weldra en de onderhandelingen werden hervat. Ongelukkiglijk deden de kuiperijen der vijanden van het Katholicismus en het zwakke en besluitelooze karakter van den vorst dezelve telkens afspringen. Men kan van dien Koning zeggen, dat hij opregtelijk de verzoening van Zweden met de Kerk *verlangde*, maar dat hem den moed ontbrak, om zulks *te willen*. Zijne wijfelingen, zijne onbeslistheid en verknochtheid aan eenige Luthersche vooroordeelen, lieten het gunstige oogenblik ontsnappen, gaven aan de partij der dwaling moed, en maakten haar al meer en meer geducht.

Ongelukkiglijk voor de Katholieken stierf de Koningin; haar dood was die van eene Heilige. De godvruchtige Catharina nam met zich de klagten der geloovigen in het graf, en werd, gelijk zij dat verdiende, door den echtgenoot betreurd, wien zij zoo vele blijken van

gehechtheid had gegeven. Later huwde Jan de jonge en schoone Guneila Bjelke, die de steun van het Lutheranismus was. «De gevolgen van dit huwelijk, zegt «Theiner, waren weldra zigtbaar. Jan toonde zich «telken dage meer besluiteloos en vreesachtig in zijne «beschikkingen ten gunste der Katholieke Kerk; de «grofste listen van den vijand vervulden hem met «schrik.»

Theiner levert voorts treurige bijzonderheden nopens de laatste jaren der regering en van het leven van dien vorst. Sigismund, zijn zoon en opvolger, was reeds Koning van Polen en toonde zich door zijne deugden waardig, eene dubbele kroon te dragen. Maar hij was innig verknocht aan het Katholieke geloof en dit was genoeg, om hem met het teeken der verwerping in de oogen der Luthersche dweepzucht te brandmerken. Onder aanvoering van den Hertog van Sudermania en de pogingen der Zweedsche Predikanten werd er eene uitgebreide zamenzwering gevormd, welke, na eene reeks van voorvallen, met levendige kleuren door Theiner afgemaald, tot eene geweldige en bloedige omwenteling geleid en Sigismund van den troon verdreef, om er den Hertog van Sundermania op te plaatsen. Karel IX, dus noemde zich de Hertog, ondermijnde zijn gezag door eene menigte daden van vervolging en wreedheid. Hij verklaarde eenen doodelijken strijd aan het Katholicismus en legde er zich op toe, om de laatste sporen er van in het ongelukkige Zweden uit te delgen.

In opzigt tot de zuiver staatkundige daadzaken ontbreekt aan dit tijdperk, het voorwerp van den arbeid van Theiner, voorzeker geene belangrijkheid. Maar vooral uit het godsdienstige oogpunt eischt het onder-

havige boekwerk behartiging. Te dikwijls hebben Protestantsche schrijvers der geschiedenis hare ware gedaante ontnomen; het is dus noodig, dat zij in het ware licht worde hersteld. Veelvuldige dwalingen, tallooze lasterlijke beschuldigingen zijn tegen het Katholicismus en zijne bedienaren geuit en verspreid. Theiner laat geene gelegenheid voorbijgaan, om degene, welke hij op zijnen weg ontmoet, te wederleggen. Hij heeft geene reden te duchten, dat men zijne opregtheid verdacht houdt; hij spreekt met de bescheiden in de hand, en wat hij zegt, wordt door hem bewezen.

(Université Catholique.)

J. J. B.

VERSCHEIDENHEDEN.

WOELINGEN, SPANNING EN SCHOKKEN

IN DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

(*Vervolg.*)

De Synode, zeiden wij laatst, bevindt zich in eene valsche positie; zij moet, in weerwil van het Protestantsch principe: *ieder afzonderlijk mensch zoeke het woord Gods en vorme daaruit voor zich een geloof*, zij moet, in weerwil van het individualisme, het kerkgenootschappelijk aanzijn handhaven, waarmede het genoemd principe vlak strijdig is. Immers *kerkgenootschap* vereischt als *conditio sine qua non* OVEREENSTEMMING, en het principe brengt voort VERDEELDHEID. «Geen kerkgenootschap kan duurzaam «bloeijen of bestaan,» zegt de Synode in haar besluit van den 18 Julij ll., «zoo er niet in de hoofdpunten der «godsdienstige overtuiging en leere, *overeenstemming* is «tusschen de Gemeenten en derzelver Leeraars en verdere «godsdienstige onderwijzers.» Kan nu zoodanige overeenstemming bestaan, wanneer het grondbeginsel van het Protestantisme: *eigen onderzoek*, werkelijk gehandhaafd wordt? Of durft de Synode hopen, dat haar ten gevalle eene omkeering van het menschdom plaats zal hebben, zoodat het onwaar wierde: *zoo veel hoofden, zoo veel zinnen?* Zulk eene hoop, ieder zal het erkennen, zou eene dwaasheid zijn. Een van beiden dus: geene Kerk meer, of geen Protestantisme meer. Men werpe ons het verledene niet tegen, als of Protestantisme en Kerk verwezenlijkt waren: er waren *Protestanten*, in dien zin dat men tegen de Katholieke Kerk protesteerde; er waren Protestantsche

Kerken, in dien zin dat verschillende afdeelingen van Protestanten, ieder voor zich, door formulieren en belijdenissen overeenstemming in de godsdienstleer aan den dag legden; doch voor zoo ver zij *Kerk* waren, hadden zij opgehouden het beginsel van het Protestantisme te handhaven. Immers dat beginsel is *onafhankelijk eigen onderzoek*, en de formulieren waren menschelijke *voorschriften*, of, zoo men liever wil, verbindende resultaten van het onderzoek *van anderen*. Er is geen midden: de eene moet aan den anderen onderworpen zijn *(antiprotestantsch)*, of ieder moet zijn eigen wetgever wezen *(antikerkelijk)*.

De Haagsche Synode zoekt die twee strijdige dingen te vereenigen, zij hinkt op twee gedachten: zij wil het Protestantsch grondbeginsel handhaven, en zij wil, of durft, de formulieren van eenigheid niet vlak verwerpen. Daardoor nu verliest de Synode al hare kracht tegen degenen die haar van het standpunt der orthodoxie bestrijden, terwijl zij bij de *verlichten*, vooral in Duitschland, waar sedert lang de slavernij der formulieren is afgeschaft, voorzeker den roem niet zal inoogsten, dat zij geheel op de hoogte van haren tijd is. De Orthodoxen zeggen: indien het u ernst ware met de symbolische schriften, zoudt gij ze doen onderteekenen, als in alles overeenkomende met het woord Gods. De verlichten moeten de schouders ophalen over eene Synode, die in de negentiende eeuw nog spreekt van *verbindend gezag* van de symbolische boeken. Hoe zal de Synode pogen zich uit hare positie te redden? — Doch laten wij de overige punten van het besluit der Synode nagaan.

De Synode verklaart, «dat voor zoo verre hare gezind-«heid omtrent *de handhaving van de leere der Hervormde «Kerk*, in verband staat met de akademische opleiding van «derzelver aanstaande Leeraren, zij *dit hoogst gewigtige «belang* ten vorigen jare heeft behartigd, en op dien weg «hoopt voort te gaan.» Wat mag toch wel de *leere* der Hervormde *Kerk* zijn? Toen de symbolische schriften van

kracht waren en er eene duidelijke belijdenis van leerstukken bestond was er eene *Kerk*, omdat er *overeenstemming* in de godsdienstleer was. Het is waar, die overeenstemming, die Kerk, bestonden slechts in *weerwil* en met *ter zijde stelling* van het opperst Protestantsch beginsel, maar zij bestonden toch, en men kon spreken van het handhaven van de *leere* der *Kerk;* maar nu men de verpligting, om de leerstukken in de symbolische schriften vervat, als geopenbaarde waarheden aan te nemen en te verkondigen heeft opgeheven, zonder eene andere belijdenis in de plaats te stellen; nu ten gevolge daarvan, alle overeenstemming, immers *kenbare* overeenstemming, hoedanige tot het wezen eener Kerk vereischt wordt, verloren is gegaan, hoe kan de Synode nu nog spreken van het handhaven van de *leere* der *Kerk?* Nogmaals hinkt zij hier op twee gedachten. Zigtbaar is het intusschen, dat de grondgedachte van de Protestantsche leermethode — eigen onderzoek — op den daarmede strijdigen formulierdwang meer en meer de overhand verkrijgt, en dat, gelijk wij in onze artikelen over den *Toestand van het Protestantisme* gezegd hebben, de rede, nog onlangs door het geweld der belijdenissen onderdrukt, de regten herneemt, haar door het Protestantisme toegekend. De wetenschap sloopt de Kerk.

De Orthodoxen begrijpen ook zeer goed, dat de invloed der Synode op de benoeming van hoogleeraren in de godgeleerdheid geen waarborg oplevert tegen het afwijken van de leer der formulieren. De *Reformatie* (D. 3. n°. 3) gaat zelfs in hare vrees voor den invloed der Synode, zoo ver, dat zij de theologische Faculteiten aan de hooge scholen afgeschaft wil hebben. Den grond, waarop zij het bestaan dier faculteiten bestrijdt, ontleent ze aan de Grondwet (de lezer gelieve de aanhaling, die wij straks doen zullen, tevens als eene bijdrage tot de vraag over hooger onderwijs te beschouwen), doch de aanleiding tot dat bestrijden zal wel gezocht moeten worden in de ontevredenheid over de Faculteiten zelve en in de vrees voor den gang der

Synode. Nog sprekende over de weigering der Synode, om de van ketterij beschuldigde Leeraren en Hoogleeraren te vervolgen, zegt de *Reformatie:* «Wie kan laauw en «koel blijven, wanneer de Synode huichelend, stilzwijgend, «de uitstorting van het christelijk gevoel beschimpend, aan- «ziet, dat de eenige troost des Christens, beide in leven «en sterven, door Leeraars en Hoogleeraars wordt aange- «rand, zoo veel in hen is verwoest, en eene beneden Jo- «dendom en Heidendom gezonkene godsdienstleer, met «eenen schijn van gemoedelijken ernst, aan eene in slaap «gewiegde menigte wordt opgedrongen? Neen! eer zouden «de steenen spreken.» In zulken geest voortgaande, komt de *Reformatie* eindelijk tot ons tegenwoordig punt: «de «Synode wil voortgaan,» zegt ze, «op den weg, het vorige «jaar ingeslagen, ten aanzien van het academisch onder- «wijs in de godgeleerdheid, dat is, om invloed te mogen «uitoefenen bij de benoeming van Hoogleeraren. Hieruit «ontstaat de vraag, waartoe, bij de bestaande betrekking «van den Staat tot alle godsdienstige gezindheden, de be- «zoldiging uit 's lands penningen van zulke Hoogleeraren, «ten behoeve eener bijzondere gezindheid, aan onze hooge «scholen noodig is? Uit de Grondwet kan dit regt voor «het Hervormde Kerkgenootschap niet worden afgeleid.»

«Laat dit Kerkgenootschap, even als dat der Remon- «stranten, Doopsgezinden, Lutherschen, Roomschen en «Joden, eigene seminarien oprigten. Zoo lang de leeraars «van dat Kerkgenootschap landsbezoldiging trekken, spreekt «het van zelf, dat de Staat zich ook moet bemoeijen met «zoodanige instelling, omdat de Staat weten moet aan wie «hij geld betaald; doch dat die professoren ten laste van «het genootschap komen, te welks behoeve zij onderwijs «geven.»

«Volgens onze Grondwet, bij de neutraliteit van den «Staat tegenover de verschillende godsdienstige gezindhe- «den, kan er eigenlijk aan eene Rijkshoogeschool geene «Theologische Faculteit bestaan. Hierop is nog te weinig

«gelet. In allen gevalle mag het geen dwang zijn voor eenig «genootschap, dat deszelfs godsdienstleeraars op zulk eene «Rijks-hoogeschool *moeten* studeren, of althans de doctorale «waardigheid ontvangen, om zich te *kunnen* voorstellen «tot een kerkelijk examen; hierdoor wordt de vrijheid der «gemeenten in het kiezen van hunne leeraars beperkt. De «intrekking der bezoldiging van de theologische professoren, «zou al weder eene bezuiniging zijn. Zoodra nu de hoog- «leeraars uit den boezem der kerkelijke genootschappen «moeten bezoldigd worden, dan blijkt duidelijk uit de «verkiezing en aanhouding der hoogleeraars, wat de al- «gemeene geest van het kerkgenootschap is, en wij heb- « en er dan, als grondwettige Nederlanders, ook niets «op tegen, dat Sociniaansche, Laodicesche, alles behalve «de waarheid geloovende gezindheden, ook dergelijke pro- «fessoren hebben en betalen.» (1)

Zoo verre de Reformatie. Anderen denken niet gunstiger over de Synode. De Baron *van Zuylen van Nyevelt* verklaart, zonder omwegen, in zijne *Opwekking tot volharding*, enz., (Amsterdam, bij *J. H. den Ouden*) «dat God, vrijmagtig «verhardende wien Hij wil (Rom. IX: 18), de Synode op «haren tegen de Gereformeerde Kerk vijandigen weg *doet* «voortgaan.» (Als God haar *doet* voortgaan, hoe kan men zich dan over haar beklagen?) Het besluit der Synode, hoezeer van eerbied voor de Symbolische schriften, hoezeer van handhaving van de leer der Kerk sprekende, heeft dus geene geruststelling gegeven aan hen, die meenen te weten wat zij gelooven. «Wij zien toch,» zegt de heer *van Zuylen* (bl. 33) «dat de Synode niet in staat «of bekwaam is geweest, om één enkel woord tot verde- «diging of zuivering harer booze zaak, waartegen wij «optraden en nog moeten blijven optreden, voort te brer-

(1) Wij beamen niet *alles* wat de *Reformatie*, in deze aanhaling zegt; maar wij zijn het met haar eens, dat het bestaan aan de hoogescholen van theologische faculteiten, op den voet als tot heden, met de Grondwet onvereenigbaar is.

«gen. Enkel laffe, zoutelooze, niets ter zaak afdoende «redenen, alleen *tegen den stijl en de wijze*, waarop zoo- «wel ons protest als de adressen van anderen gesteld «waren, vindt gij op iedere bladzijde van haar Beknopt «Verslag, nergens toe dienende dan om het volk des «Heeren te verguizen, aan de zaak zelve eene andere «wending te geven, en zoo de lezers ongemerkt en be- «hendig van de hoofzaak af te leiden; maar door dezen «handel heeft zij aan den dag gelegd, dat zij verlegen is «en niets wezenlijks heeft om zich staande te houden, «ja dat haar niets overschiet, dan, gesterkt door de toe- «zending van ons aan den Koning ingediend Adres, aan «haar, *ten einde naar bevind van zaken in dezen te han- «delen* (even als *Haman* zich gesterkt gevoelde, toen hem «door koning *Ahasuerus* (Est. III: 11) het volk der Joden «geschonken was, om daarmede te doen, naar dat het goed «was in zijne oogen), als een andere Paus, met een trotsch, «alleen op willekeur steunend besluit, zoo vast als dat «van Meden en Persen (Est. III: 12 en VIII: 8), uit de «hoogte *eens voor altijd* te verklaren, dat zij volharden «blijft op haren weg; in de trotsche meening, dat de echt «Gereformeerde Leeraren en leden, nu ook *voor altijd* ver- «pligt zouden wezen, zich in hunne regten te laten kren- «ken; niet gedachtig, dat de Gereformeerden ook inwo- «ners zijn van het op *vrijheid van godsdienst-begrippen* «roemend Nederland en geene pausselijke opperheerschappij «in de Kerk erkennen,» enz. Wij vragen den lezer ver- schooning voor deze aanhaling; de stijl er van is doo- dend, maar zij toont hoe men in de Hervormde Kerk over de algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk denkt.

Dat de Synode «in het koninklijk besluit van den 2 «Januarij ll. geene aanleiding gevonden heeft, om tegen «de sedert den jare 1806 bestaande verordeningen op het «*(lager)* onderwijs te *protesteren*,» verwondert ons in geenen deele. Dat besluit houdt toch al *die* verordeningen in stand,

welke den *Hervormden* in Nederland steeds uitmuntend schenen, en welk aan het lager onderwijs eene *anti-katholieke* rigting en strekking gaven. Ook had de *Kerkbode (Synode-bode?)* omtrent het besluit van 2 Januarij genoegd gezegd, om duidelijk te laten voorzien wat de Synode er over zou zeggen. De bezwaren der Katholieken zijn door gemeld besluit niet opgeheven; het onderwijs kan niet echt Christelijk worden; voorwaar gewigtige redenen voor de Synode om uit het besluit geene aanleiding tot protest te nemen. Ook zijn die verordeningen van 1806 zoo meesterlijk, en, gelijk wij eenmaal hopen te toonen, voorbedachtelijk er op berekend, om het lager onderwijs ten gevalle eener partij te monopoliseren, dat het aan waanzin grenzen zou, te verwachten, dat die partij zelve tegen die verordeningen te velde zou trekken. Wij willen ons thans niet verder hierover uitlaten: de geschiedenis der wet en der reglementen van 1806, die wij voornemens zijn te leveren, zal de kunstgrepen dier partij in een helder licht plaatsen. Bij voorraad doen wij slechts opmerken, dat de wet vastgesteld is *in dezelfde buitengewone vergadering* van het wetgevend ligchaam, waarin men besloot den broeder van *Napoleon Bonaparte* tot koning van Holland te vragen: koning *Lodewijk* was Katholiek. — Wat het godsdienstig onderwijs *(onderwijs in de godsdienst)* aanbelangt, «heeft de «Synode uit het genoemde besluit van 2 Januarij aanleiding «genomen, om te doen, wat in dezen der *Kerke* betaamt.» Zij zal dus waarschijnlijk maatregelen genomen hebben om de uitvoering te verzekeren van het artikel des besluits, waarbij aan de godsdienst-leeraren gelegenheid verschaft wordt om katechetisch onderwijs in het schoolgebouw te geven, dat is waarlijk van het uiterste belang!.... Of is het waar wat de heer *Siegenbeek* gezegd heeft, dat zoovele duizenden, in ons gezegend en verlicht vaderland, door gebrek aan godsdienstig onderwijs, op het doopsel na, *heidenen* zijn? Waren dan al de tonnen gouds (voor het minst een millioen schats), die aan de Hervormde Kerk

jaarlijks uit de penningen der ingezetenen te koste gelegd worden, behalve nog de inkomsten uit andere bronnen dan de schatkist van den Staat, waren al die tonnen gouds niet genoeg, om het vereischte getal godsdienst-leeraren te bezoldigen? Zou de Synode inderdaad op vermeerdering van dat getal bedacht zijn, en zou daartoe het budget voor Hervormde Eeredienst nogmaals moeten verzwaard worden? dat budget hetwelk reeds nu buiten evenredigheid hoog is? De tijd zal het leeren, of de *Kerkbode* zal misschien de goedheid hebben het te zeggen.

Wat de Orthodoxen denken over de Synode, in betrekking tot het lager onderwijs, kan ons het volgende leeren. «Omtrent het lager onderwijs is de Synode te «vreden en met de wet van 1806, en met het koninklijke besluit van 2 Jan. 1842. Daardoor bevestigt de Synode «tevens, dat het haar onverschillig is, of de kinderen al «dan niet van jongs af aan in de goddelijke waarheid «onderwezen en daar naar opgevoed worden, niettegenstaande het synodale orgaan, de *Kerkbode*, getuigd heeft, «dat bij de wet van 1806 de Roomsche Kerk heeft gewonnen, de Hervormde Kerk daarentegen heeft verloren. (1) «Het zou niet kwaad zijn, dat de Haagsche Synode met «het bestuur der Maatschappij tot nut van 't algemeen «zamengesmolten wierd en die twee genootschappen tot één «vereenigd wierden; in wezen, doel en strekking zijn zij «het toch eens.» (*Reformatie*. t. a. p.)

Wij zullen deze keer over het laatste punt van het Synodaal besluit, het *Kerkelijk bestuur*, niet spreken. Deze aangelegenheid is zoo gewigtig, dat wij haar in een afzonderlijk artikel behandelen willen. Dit meenen wij echter reeds nu te moeten zeggen, dat ten dezen aanzien twee partijen in de Hervormde Kerk van Nederland tegen over

(1) Deze bewering van den *Kerkbode* is valsch: de wet van 1806 met hare Reglementen, is gemaakt *ook* om de gevolgen der emancipatie in te korten. De *Kerkbode* vergeet dat er tusschen 1795 en 1806 een tijdperk van 10 jaren ligt.

elkander staan: de *ochlokratische* en *oligarchische*, indien men de beide partijen naar hare uitersten mag noemen. Gene wil den invloed der lidmaten vergrooten, deze wil eene soort van hierarchiesch bestuur zelfs wel met een consistorie, of iets dergelijks, uit weinig personen bestaande, aan het hoofd. Geene van beide partijen komt er duidelijk vooruit; maar zij beschuldigen elkander wederzijds. «Ziet «daar, mijne vrienden! (zoo spreekt *Hofstede de Groot tot «de theologische studenten bij het openen zijner lessen.* Gro«ningen bij Oomkens, 1842) eene zonderlinge behandeling «ons aangedaan, eene omkeering van den gewetensdwang, «die *men zegt dat* in de Roomsche Kerk heerscht; want «daar dwingen de priesters de gemeente door magtspreuken «en geweld, om voor waar aan te nemen, wat zij leeren; «hier wil eene zekere partij ons door de gemeente dwin«gen slechts dat te leeren, wat die partij willekeurig voor «goed gelieft te ijken; daar behandelt de herder zijne «redelijke kudde, als of zij een hoop tot eigen nadenken «onbekwame schapen ware; hier wil men, dat de kudde «hare herders beheersche, als of deze niet haar moesten «leiden, verlichten en heiligen. In één woord: In plaats «der *Hierarchie* der Roomsche Kerk wil die partij eene «*ochlocratie* in onze Hervormde Kerk invoeren.» (1) De heer H. d. G. neme het ons niet kwalijk, dat wij onze verwondering betuigen over hetgeen hij van de protestantsche leeraren zegt: «de herders moeten hunne kudde leiden, verlichten en heiligen.» Dat juist heeft plaats in de Katholieke Kerk, waar de herders hunne kudde *leiden* omdat zij er *gezag* toe hebben, *verlichten* omdat zij geene

(1) Mooije phrasen, Professor! Maar mag men aan de zucht voor schitterende antithesen de *waarheid* ten offer brengen? Eene aanmerking slechts. Hoe *kan* het gebeuren, dat zoovele millioenen Katholieken, *als of zij een hoop tot eigen nadenken onbekwame schapen waren, zich door magtspreuken en geweld* hunner herders *laten* dwingen? Zijn dan al die millioenen inderdaad *schapekoppen?* Indien het zoo is, zal het moeijelijk zijn aan één algemeenen stamvader van het menschelijk geslacht te gelooven.

andere leer voorhouden dan die zij door de Kerk van de Apostelen en *Christus* ontvangen hebben, *heiligen* omdat zij *dienaars van Christus en uitdeelers van Gods geheimnissen zijn*, van geheimnissen die inderdaad kracht tot heiliging bezitten. Indien dat nu heeten mag: «zijne redelijke kudde behandelen, als of zij een hoop tot eigen nadenken onbekwame schapen waren,» hoe heeft dan de hoogleeraar van de Hervormde *herders* durven zeggen, dat zij hunne kudde *(schapen)* leiden, verlichten, heiligen moeten? Waarlijk, Professor, hoezeer gij tegen zoogenaamde «priesterheerschappij» uitvaart, gij gevoelt innerlijk de behoefte aan *gezag*, en mij bekruipt zelfs de bekoring om u voor geen zoo volstrekt vijand van *hierarchie* aan te zien. — Beschuldigt H. d. G. zijne tegenpartijders van *ochlokratie*, hij en de zijnen worden *Aristokraten* en *Oligarchen* genoemd. «Aardig is het te lezen wat Professor *Rooyaards* van die «algemeene commissie zegt» (*algemeene Synodale commissie*, ingesteld bij koninklijk besluit van 26 November 1827), «over het gevaar dat het kerkbestuur van *aristocratisch*, «*oligarchisch* zou kunnen worden. Eenvoudige bijbellezers «zullen wel vreemd staan zien over die mooije namen, ge«geven aan iets dat men voor Christus Kerk wil doen «doorgaan. Men zal mij moeten toestaan dat *Aristocraten* en «*Oligarchen* verklaarde tegenstanders van eenen *Monarch* of «*Alleenheerscher* zijn. Wij willen nu wel alle *openbare* «*Aristocraten* of *heimelijke Oligarchen* ten aanzien van Christus «Kerk vermaand hebben, om in den Bijbel de plaats te «bestuderen Jud: 4., en wel op goede grammaticaal-histo«rische gronden; wij willen vermaand hebben om te be«denken, wat antwoord *Aristocraten* en *Oligarchen* ontvangen «zullen van den MONARCH, wanneer hij, naar zijne eigene «belofte en naar luid van alle profetiën, die van hem zijn «voorgegaan en gevolgd, wederkomen zal om rekenschap «van de huishouding te vorderen.» (*Reformatie* D. III. n. 4. bl. 221 in eene aanteekening).

Het is te voorzien dat de twist tusschen deze twee par-

tijen hevig gevoerd zal worden. Wil men waarlijk tot eene *oligarchie* komen, de weg is gemakkelijk: men verklare de algemeene Synodale commissie maar permanent en geve haar eenige meerdere attributiën. Meer moeite zou het in hebben om tot de *ochlokratie* te geraken, en het is ook naauwelijks te denken, dat iemand die in hare geheele uitgestrektheid wil. Wij zullen afwachten wat de tijd brengt. Bidden wij intusschen den Almagtige, dat Hij de *woelingen, spanning en schokken*, die de Nederlandsche Hervormde Kerk ontrusten, doe dienen, om aan de dwalenden de oogen te openen, ten einde zij in die Kerk ingaan, welke onbeweeglijk op eene rots gebouwd is, en zoo wel de hartstogten als de verstandsdwalingen der menschen trotseert. *De poorten der hel zullen tegen haar niet vermogen.* Matth. XVI.

WAT MOETEN WIJ GODGELEERDEN NU DOEN?

Deze vraag heeft de hoogleeraar *Hofstede de Groot*, die bij de Synode zoo nadrukkelijk was aangeklaagd, zich ter beantwoording voorgesteld, toen Zijne Hooggel. den 7 September ll. zijne theologische lessen weder opende. «Hoe «diep in het hart (bl. 18), dat zich in dezen van geene «schuld bewust is, door de dolksteken des lasters gewond, «ons nu uit vrees voor verdere verwonding of uit zwakke «liefde voor de gemeente, *terug trekken;* ons *terug trekken*, «zoolang men ons niet overtuigt van misverstand en dwa«ling; ons *terug trekken*, ook maar ten halve of voor «een tiende deel; *ons terug trekken*, ook maar in schijn — «neen, wij kunnen, wij mogen het niet! Er klopt een «geweten in ons binnenste, met 't welk wij vrede willen «houden, al ware het ten koste van den vrede met de «geheele wereld.» — Alzoo, voortzetting van den oorlog.

WAT IS HET DAT DE GRONINGER SCHOOL AAN DEN DOOD VAN *CHRISTUS* DANK WEET?

De heer *Elout*, een der zeven mannen die het vermaarde Adres aan de Haagsche Synode gezonden hebben, heeft een Brief in het licht gegeven, die gerigt is aan den heer *Rutgers van der Loef*, inzender van een ander Adres, dat het zoo evengenoemde tracht te wederleggen. Op dezen Brief van den heer *Elout* heeft de heer *R. v. d. L.* een *Antwoord* gegeven (Groningen, bij *Oomkens*). Daarin lezen wij (bl. 12): «....Daar hetgene *wij* (schrijvers van het Tijd-«schrift *Waarheid in Liefde*) aan den dood van CHRISTUS «dank weten, door U blijkbaar niet begrepen wordt en «daarom U zoo nietig toeschijnt, dat gij het zelfs, bl. 6, «met den schandelijken naam van *ijdele vertooning* durft «bestempelen, meent gij, dat daartoe CHRISTUS niet behoefde «te lijden en te sterven. Ik moet U echter dringend en «waarschuwend bidden: Leer eerst de denkbeelden der «godgeleerden regt begrijpen, opdat gij niet oordeelt wat «gij niet verstaat, en wacht U van over de geestelijke «behoeften van anderen zulk een beslissend vonnis te vel-«len. Ik voor mij heb behoefte, dat mij de vergevende «genade Gods geopenbaard en met der daad betoond worde; «en opdat ik vatbaar moge zijn voor die openbaring en «betooning, heb ik tevens behoefte, dat mijne zonde mij «geopenbaard, in hare veroordeeling mij kenbaar gemaakt «en alzoo in hare verderfelijke kracht in mij gefnuikt «worde; — en nu zie, aan deze mijne zondaars-behoeften «geloof ik, neen, weet en gevoel ik, dat God in de over-«gifte zijns Zoons tot den kruisdood voldaan heeft. Is dan «CHRISTUS voor mij te vergeefs gestorven? Of is dat opge-«noemde ijdelheid in uw oog, omdat gij uwe behoefte «misschien anders gevoelt, of omdat ik mij niet vermeet «over de bevrediging van eenen God, van wien de Schrift

«zegt, dat Hij niet is als iets behoevende, eene beslissende «uitspraak te doen, die de Schrift zelve niet kent?» De heer *R. v. d. L.* zegt, dat hij een weinig lager op dit onderwerp zal terug komen. Hij doet dit werkelijk, doch niet om zich duidelijker te verklaren, maar om de beschouwing van den *H. Anselmus*, *zoo als hij die opvat*, voor te stellen. Het is jammer, dat de heer *R. v. d. L.* zijne eigene beschouwing, of liever nog, de beschouwing der Redacteurs van het Tijdschrift *Waarheid in Liefde* (zoo zij ééne beschouwing hebben), niet een weinig meer uiteen gezet en wat verstaanbaarder gegeven heeft. Intusschen blijkt genoegzaam, dat de *schuldvoldoende* kracht van *Jesus* lijden en sterven *weggeschouwd* wordt, en dat de Groninger school aan den dood van Christus geene ware *redemtie* dank weet.

PROEFJES UIT DE SCHRIFTEN VAN ORTHODOXEN.

«O! verdrukten *(oud-Gereformeerden)*..... Hebben onze verdrukkers *(de Synode en die het met haar houden)* den draak, die oude slang, welke genaamd wordt Duivel en Satanas, die de geheele wereld verleidt, tot *hunnen* aanvoerder en hoofd, *wij* hebben den eeuwigen Zoon des Almagtigen Vaders.» *(Van Zuylen van Nyevelt, Opwekking*, enz. bl. 8.)

«Door goddelijke bestelling heeft de Synode, die in het vorige jaar ontkende dat de Kerk in nood was, nu zelve openlijk moeten aan den dag brengen, dat er in de Kerk *twee* tegen elkander overstaande rijen bestaan, en daarbij moeten aanwijzen hoe groot de partij dergenen is, welke de herstelling der Kerk op oud-Gereformeerden voet tegenstaan, en dus de omverrukking en te niet wording dier Kerk begeeren en bedoelen!» (*idem ibid.* bl. 15.)

«Gelijk sommige ongezonde menschen walgen kunnen, zoodra zij slechts aan spijs en drank denken, zoo worden de meesten thans, in onze dagen, als het ware onpasselijk, wanneer zij slechts denken aan formulieren en derzelver voorstanders: kwalijk-gesteldheid, bedwelming, ja als half krankzinnige dolheid ziet men hun daarbij overvallen! Gedurig zien zij schimmen en spooksels in onze Kerk, zweven hun paapsche monniken, Jesuiten en Inquisiteurs voor de oogen!» (t. a. p. bl. 27.)

«Wij weten niet wat in de toekomst ligt opgesloten, maar hoezeer de Synode geenen nood der Kerk kent, maar stil en gerust de toekomst verwacht, wij weten dat tegenwoordig, zelf na de taal der Synode zelve, de Kerk in nood is, zoodat niet alleen hare bloei niet gezien wordt, maar dat haar voortdurend bestaan in het land onzer inwoning bedreigd wordt.» (bl. 29.)

«Ziet... hoe de Synode hare magt en sterkte niet heeft in God, maar in een door haar *merkwaardig* genoemd *Staatsstuk*, waardoor zij zich gewettigd en geregtigd *waant*, despotisch *naar bevind van zaken* in de Kerk te kunnen handelen.» (bl. 34.) — Men herinnere zich dat dat Staatsstuk geteekend is door een *van Zuylen van Nyevelt*.

«Wij zijn bereid om. .... *met de gaven, die de Koning der Kerk ons verleend heeft*, den strijders voor de waarheid en tegen de leugen van ganscher harte behulpzaam te zijn.» (*Reformatie*, D. III. n. 3. bl. 194.)

«*Met alle door God ons geschonkene vermogens* wenschen wij hunne medestanders te zijn in de verguisde en vertredene waarheid der Reformatie.» (t. a. p. bl. 185.)

«De *Katholiek* (dat zijn wij, geachte lezer!) is een domoor.» (*Reformatie*, D. III. n. 4. bl. 198.)

«Het (opgenoemde) is ons (aan anderen voorzeker *niet*) een bewijs van de onedele en listige middelen, door den *Katholiek* gebruikt, om zijne tegenpartij, die hij niet met

duidelijke reden wederleggen kan, op eene slinksche wijs, onder de verdenking van dwaasheid en razernij te brengen.» *(ibid.)* De *Reformatie* dwaas en razend! Hoe zou de *Katholiek* het durven denken? Hij weet wel dat de vaders der Reformatie *geraasd hebben*, d. i., *razende zijn geweest;* maar zou hij van de *Reformatie*, die in de XIX eeuw verschijnt, iets dergelijks willen zeggen? De eer zijner eeuw gaat hem te veel ter harte.

«De *Katholiek* heeft het nog niet gewaagd om een enkel stuk uit de *Reformatie* te wederleggen. Wat is daarvan de rede?.... Wij oordeelen dat de *Katholiek* en de *Catholijke Stemmen* niet in staat zijn, om hetgeen in de *Reformatie* gezegd is, op eene eenigzins bestaanbare wijze, te wederleggen, en daarom, derzelver onmagt gevoelende, de toevlugt nemen tot de oude kunstgreep der recensenten, en alzoo te beproeven, om de *Reformatie* te doen vergeten.» *(ibid.)* Hier zien wij een *commentarius* op de twee eerst aangehaalde zinsneden; de *Reformatie* heeft het hoog op met hare *gaven* en *vermogens*. Maar wat moet men denken van hem, die wijs is in zijn eigene oogen? Of de *Katholiek* veel moeite zou behoeven te doen om de *Reformatie* te wederleggen, kan men zien in eene aanteekening van den *Katholiek*, in het n°. van *Mei*, bl. 357. Heeft de *Reformatie* BELLARMINUS al nagelagen?

«De God van Rome verschilt niet van hetgeen de afgodendienaars van ouden tijd af aan aanbaden.» (t. a. p. bl. 199.)

«In de gevangenis te Hoorn is het bewijs aanwezig, dat de Bisschop door zijn vormsel geene *volmaakte Christenen* maakt. (t. a. p.)

«Het gevoelen der *Reformatie* over den *Katholiek* is waarachtig.» (t. a. p.)

«Zoolang de *Katholiek* voortgaat zulke slinksche middelen te bezigen..... zoolang zullen wij den *Katholiek* beschuldigen met onbeschaamdheid het harte te verharden tegen de duidelijkste vermaningen, en dus op zich te laden

het oordeel door CHRISTUS aan dezulken gedreigd, in de onderwijzing aan zijne discipelen, ten aanzien der christelijke tucht, Matth. XVIII: 17.» (bl. 201.) — Maar zie, daar komt wat zachters: —

«Wij wenschen hem (den *Katholiek*) niet te behandelen als vijand, maar zullen, voortgaande in de ontdekking van de listen, gruwelen en dwaasheden van het Pausdom, hem vermanen, gelijk men dat eenen broeder behoort te doen. Hierbij wenschen wij tot God te bidden, dat aan onze, tot nog toe, Pausgezinde landgenooten, de oogen door Gods genade mogen geopend worden.» (bl. 202.) Ook wij, hoezeer door de *Reformatie* gescholden, ook wij wenschen voor die het met haar houden, te bidden tot den Almagtige, *die wil dat alle menschen behouden worden en tot de kennisse der waarheid komen.* I. Tim. II. 4.

TOENADERING.

In *l'Ami de la Religion* van 18 Oct. ll., lezen wij dat de Protestantsche Geestelijke Alph. de la Harpe, onlangs in eenen brief aan het Tijdschrift *l'Indicateur*, het gevoelen heeft bestreden, door dat Tijdschrift naar het scheen omhelsd, alsof de Protestantsche Kerk voor de overledenen bad; doch dat het Consistorie van Bordeaux de heer la Harpe van dwaling heeft beschuldigd, en het bidden voor de overledenen heeft erkend.

Deze toenadering tot de leer der Katholieke Kerk nopens dit belangrijk punt, is des te meer opmerkelijk daar ook in Engeland volgens *Gazette de France*, van 17 Oct. ll., de Anglikaansche Bisschop van Salisbury in de St. Paulus Kerk te Londen, ten aanhooren van den Bisschop dier hoofdstad, dezelfde leer heeft gepredikt en met zoo vele woorden heeft gezegd: «Laat ons de overledenen in «onze gebeden indachtig zijn.»

De Bisschop van Londen heeft deze leer niet gewraakt, en schoon hij zelf zich nopens dit punt niet bepaald heeft uitgelaten, wil hij van zijnen kant even als de Bisschop van Oxford, dat de kerkklok de geloovigen dagelijks tot het gebed zal roepen, en acht de enkele officiën des Zondags niet voldoende; hij vind het doelmatig en goed, dat gedurende de uitoefening der Godsdienst, kaarsen op *het altaar* worden ontstoken, en noodigt zijne onderhoorige geestelijkheid uit om bij het bestijgen van den kansel de *Superplis* over hunne academische toog aan te doen. Hij spreekt van de eenheid als een groot geluk en erkend dat die in de Anglicaansche Kerk niet bestaat.

HET TWEEDE BOEK VAN HET WETBOEK VAN STRAFREGT.

In ons vorig nummer gewaagden wij met een woord van zekere bepalingen, voorkomende in het *tweede boek van het Wetboek van Strafregt*, dat eerstdaags aan de Tweede Kamer zal worden voorgedragen, en zeiden dat die bepalingen strijdig waren met de grondwettige vrijheid van geweten en van godsdienst. Wij hadden voornamelijk het oog op twee artikelen van den *tienden titel*, namelijk art. 2 en 4. Wij laten hier die twee artikels volgen, opdat een ieder zie en oordeele. Wij zullen voor als nog slechts weinige aanmerkingen maken.

Art. 2. bepaalt: «Bedienaren van de godsdienst, die, hetzij in de uitoefening van hunne bediening en in eene openbare bijeenkomst, hetzij in eenig door hen in hunne geestelijke betrekking uitgevaardigd stuk, onder welken naam of vorm ook uitgegeven, zich eenige berisping of afkeuring van de Hooge Regering, van eene wet, van een reglement van algemeen bestuur of van eenige daad van het openbaar gezag zullen hebben veroorloofd, zullen gestraft

worden met correctionele gevangenisstraf van ten minste *acht dagen* en ten langste *twee jaren*, en met eene geldboete van ten hoogste *drie honderd gulden*, te zamen of afzonderlijk »

Art. 4. Bedienaren van de godsdienst, die zonder voorafgaand verlof der Regering zullen hebben afgekondigd, verspreid of in druk uitgegeven eenige bullen, brieven, rescripten, besluiten, mandamenten, expeditien of andere acten, onder welken naam of in welken vorm ook vervat, van eenige buitenlandsche geestelijke overheid, zullen gestraft worden met correctionele gevangenisstraf van niet minder dan *een* en niet langer dan *vijf* jaren, en met eene geldboete van ten minste *honderd* en ten hoogste *duizend gulden*, te zamen of afzonderlijk.»

Wij bepalen heden onze aanmerkingen tot de volgende.

Art. 2. Belet de bedienaren van de Katholieke godsdienst hun pligt als leeraren te vervullen. Men neme het *Burgerlijk Wetboek*, 1 boek, 11 titel. Hoeveel komt daar over de *ontbinding des huwelijks* niet voor, dat lijnregt in strijd is met de leer der Katholieke Kerk? dat derhalve, als het noodzakelijk is zich te verklaren, door de bedienaren van de Katholieke godsdienst *moet* afgekeurd worden? Veronderstellen wij, dat in eenig kerkdistrict ook Katholieken zich begonnen te bedienen van de vrijheid, in het Burgerlijk Wetboek toegestaan, om in zekere gevallen hun huwelijk te doen ontbinden en een ander huwelijk aan te gaan; dat de Kerkelijke Overheid van dat district zich daarom verpligt gevoelde de leer der K. Kerk over de onverbreekbaarheid van den huwelijksband aan hare onderhoorigen te herinneren; dat daarbij de daad dergenen, die hun huwelijk laten ontbinden, afgekeurd wordt, omdat, naar de Katholieke beginselen, de wet, die zulke ontbinding onder Christenen toelaat, strijdig is met de goddelijke wet, omdat geen Katholiek zoodanige wet kan goedkeuren

zonder verraad te plegen aan de godsdienstleer; dan zal de Kerkoverste, die zoo geleerd heeft, zich getroosten moeten om van acht dagen tot twee jaren gevangen te zitten en welligt nog eene boete van *f* 300 te betalen. Eene andere veronderstelling. Het is bekend dat de verordeningen op het lager onderwijs eene antichristelijke strekking aan dat onderwijs gegeven hebben. Een Kerkoverste vaardigt nu een stuk uit aan zijne geestelijken, of ook maar aan één enkelen zijner geestelijken, waarin hij de onchristelijke verordeningen afkeurt; hij zal strafbaar zijn als boven. — Het zonderbaarst komt het ons voor dat de berisping en afkeuring van *iedere* daad van het openbaar gezag aan de bedienaren van de godsdienst, in voege als boven, verboden wordt. Is dan het openbaar gezag door en door heilig, dat het zich tegen de regten van de godsdienst niet vergrijpen *kan*? Of als zoodanig vergrijp mogelijk is, waarom mag dan een bedienaar van de godsdienst, wanneer zulk vergrijp werkelijk plaats heeft, hetzelve in een stuk, in zijne geestelijke betrekking uitgevaardigd, niet berispen of afkeuren? Wat moet de geestelijke overheid doen, als zij over verkeerde daden van het openbaar gezag, b. v. van een burgemeester, door hare onderhoorigen geraadpleegd wordt? Wat, als het Gouvernement zich *jus in sacra* mogt aanmatigen? Hetgeen gebeurd is, kan nog gebeuren. — Zou er ook geen misbruik gemaakt kunnen worden van de uitdrukkingen: *in eenig door hen in hunne geestelijke betrekking uitgevaardigd stuk, onder welken naam of vorm ook uitgegeven?* Wanneer b. v. eenig Kerkoverste, of ook maar eenig in bediening zijnde geestelijke, een werk schreef over de aangelegenheden van het lager onderwijs, en daarin, uit aanmerking van het gevaar dat voor Katholieke kinderen op de meeste onzer gemengde scholen is, tot het besluit kwam, dat Katholieke ouders, zoo lang de tegenwoordige verordeningen op het lager onderwijs niet verbeterd worden,

hunne kinderen niet naar zulke scholen mogen zenden ; zou men dan zulk werk niet als *een stuk in zijne geestelijke betrekking uitgevaardigd* kunnen beschouwen? En wat wordt dan, voor de geestelijken, de vrijheid van drukpers?

Wij weten dat in het nog vigerend strafwetboek nagenoeg gelijke bepalingen voorkomen, als in dit art. 2, en dat zij in ons land weinig hinderlijk geweest zijn, althans zeldzaam of niet toegepast zijn geworden. Maar dit neemt het verkeerde der bepalingen niet weg, dit verzekert de geestelijken niet tegen gevaar. In dezen tijd van kerkelijke woelingen, spanning en schokken, kan dat artikel tot vervolging aanleiding geven.

Het 4de artikel is van dien aard, dat geen Overste van eenig Kerkdistrict der Katholieken de bedreigde straf ontgaan *kan*. Het is hun onmogelijk der Regering het regt toe te kennen, om te veroorloven of niet te veroorloven het afkondigen en verspreiden van hetgeen door het zigtbaar Hoofd der Kerk over de geloofs- of zedeleer, over de Kerktucht enz. bepaald, of verklaard wordt. Dit artikel tast het innigste wezen van de constitutie der Katholieke Kerk aan, daar het de geestelijke oppermagt van het Hoofd der Kerk afneemt, en aan de Regering opdraagt: immers, de Regering beslist ter laatste instantie, of de opperherderlijke onderwijzingen aan de onderhoorigen bekend zullen worden of niet. Is dat niet, in den volsten zin der uitdrukking, *jus in sacra* oefenen? Alles, alles wat de Katholieke godsdienst betreft, geloofs- en zedeleer, Kerktucht, jurisdictie der geestelijken, gemeenschappelijk gebed, alles is van het *bon plaisir* der Regering afhankelijk gemaakt: zij heeft het in hare magt om de Katholieken van Nederland van het middenpunt hunner kerkelijke eenheid af te scheiden, door allen invloed van het Hoofd der Kerk op de ledematen der Kerk, die in Nederland zijn, te verhinderen. *Grondwettelijk* is het bestaan der K. Kerk in ons land verzekerd, *wettelijk*

gaat nu dat bestaan vernietigd worden; omdat de wet eenen scheidsmuur dreigt op te rigten tusschen de Katholieken en hun Kerkelijk Opperhoofd, dat Opperhoofd, waarmede zij in gestadige en naauwe vereeniging *moeten* zijn, willen zij *Katholieken* blijven. Het nieuwe strafwetboek stelt dus het vooruitzigt open, dat de Katholieke geestelijken *in massa* of de wet zullen moeten overtreden, of zich van hunne Kerk afscheuren! — Moest men aldus het afgesleten punt van het *placet* weer scherpen!.... en van zulk een *placet*?

Wij veroorloven ons nog ééne bemerking. Dit art. van het Strafwetboek gaat *de Katholieken* ALLEEN aan en is om deze rede allerhatelijkst. Er bestaat toch in het rijk geene andere gezindheid dan die der Katholieken, welke eene *buitenlandsche geestelijke overheid*, in den zin van het artikel, erkent. Reeds is het beleedigend voor het Katholieke gevoel, zijn geestelijk opperhoofd eene *buitenlandsche* overheid te hooren noemen; in de Katholieke Kerk, als instelling van *Jesus* ter zaligheid, is er geen buitenlandsch of binnenlandsch; de Katholiek is als Katholiek overal te huis, en dit geldt van den Paus gelijk van den leek, hoewel alleen in hunne betrekking tot de Kerk. Maar als de Katholiek ziet, dat die uitdrukking, in haren verkeerden zin toegepast, strekt om hem in een land, waar zijne godsdienst grondwettelijk vrij is en beschermd moet worden, onder eene exceptionele wetgeving te brengen; om hem, in zekere gevallen, van zijne kerkelijke overheid af te scheuren; om hem alleen, wat zijne godsdienst betreft, onder de voogdij der Regering te plaatsen; dan gevoelt hij zich diep gekrenkt, dan is zijn godsdienstig en vaderlandsch gevoel tevens geschokt, dan heeft hij al de beginselen zijner godsdienst over den eerbied jegens de bestaande magten noodig, om de opkomende verontwaardiging te bedwingen. Als hij ziet dat de Regering, terwijl zij aan de Hervormde Kerk verklaart, zich geen *jus in sacra*, noch zelfs *circa sacra* toe

te kennen, hem, den Katholiek, in al zijne *sacra*, immers in het middenpunt zijner Kerk, aan de strengste banden legt en van de willekeur eens ministers afhankelijk maakt, dan herinnert hij zich de heerschende Kerk van vroegeren en de Goubeaus van onzen tijd. Als hij in het Strafwetboek tegen zich alleen bedreigd ziet: *correctionele gevangenisstraf van een tot vijf jaren, geldboete van* 100 *tot* 1000 *gulden*, dan herinnert hij zich de beruchte plakaten met hunne pœnaliteiten: *zal telcken reize verbeuren... zal arbitralyken gestraft worden*, enz.

Geve de hemel, dat wij voor deze twee artikelen van het Strafwetboek, inzonderheid voor het laatste, behoed blijven! Om daartoe iets bij te dragen, hebben wij dit artikeltje geschreven. De steller er van is geen regtsgeleerde, maar hij wenscht dat deze regels dienen mogen om de aandacht der mannen van het vak op dit onderwerp te vestigen. Het schijnt hem dat de beide artikelen, niet slechts wat de bepalingen, maar daarenboven wat de redactie betreft, veel afkeuring verdienen. Doch hij zal zich daar niet verder over uitlaten; het is hem nu genoeg voor de vrijheid zijner godsdienst het zijne gezegd te hebben.

BOEK-AANKONDIGING.

De ziel op den kruisweg of vijftien oefeningen om met godvruchtigheid den lijdenden Jesus dragende zijn kruis, op den weg naar den Calvarieberg, te volgen. Door een R. C. Priester (met kerkelijke goedkeuring) te Tilburg bij A. VAN DER VOORT EN ZONEN 1842.

De overweging van Jesus lijden en sterven is zeker eene der schoonste en heilzaamste oefeningen van godsvrucht. Dien goddelijken Meester in den geest te volgen op den

weg naar Kalvarië; te overwegen wat Hij uit liefde voor ons verduurde, kan niets ander dan ten hoogste voordeelig zijn. — Het gemelde boekske is voor die overwegingen eene geschikte handleiding; en vermits de oefening van den *kruisweg* op onderscheiden plaatsen in ons Vaderland ingevoerd is en meer en meer door de geloovigen gevolgd wordt, vertrouwen wij dat deze nieuwe en vermeerderde uitgave een ruim debiet zal vinden. (1) — Ware voor *al* de oefeningen, in de overweging bij elke Statie, dezelfde *letter* gebruikt als die van de *eerste* oefening, dan zou deze uitgave aan vele lezers wel zoo aangenaam geweest zijn.

SCHOOLWERKJES.

1. *Leesboek voor de Roomsch Catholijke jeugd, bevattende de uitlegging van het gebed des Heeren en de Engelsche groetenis.* Te Tilburg, bij A. VAN DER VOORT EN ZONEN 1841.
2. *Lessen en Voorbeelden van christelijke en burgerlijke wellevendheid voor R. C. leerlingen.* Bij dezelfden, 1842.
3. *Natuurkundige Aardrijksbeschrijving, bevattende eene korte verklaring der voornaamste aardrijkskundige kunstbenamingen, door* P. MENDEL, *Onderwijzer te Schiedam, Schrijver van het* Album voor de Aardrijkskunde, *vergezeld van eene kaart, waarop*

(1) In sommige kerken heeft men de *Statien* van den kruisweg in eene afgezonderde plaats of kapel opgerigt. Naar het ons voorkomt, is dit verre het verkieslijkste. Daar echter, in de meeste kerken van ons land, daartoe de gelegenheid ontbreekt, en de *Statien* veelal in de kerk zelve gevonden worden, en onze kerken doorgaans zoo klein zijn, zou het te wenschen zijn, dat *dáár* de oefening van den kruisweg *gedurende de openbare verrigtingen van de Godsdienst*, vooral onder de H. Mis door bijzondere personen niet gehouden wierd. De godsvrucht van dezen zou er bij winnen en de algemeene stichting er door bevorderd worden. —

deze aardrijkskundige kunstbenamingen aanschouwelijk zijn voorgesteld, vervaardigd door H. Reding, *Aardrijkskundige. — Geographie physique, contenant les définitions des principaux termes géographiques.* — 's Hage, bij A. P. van Langenhuysen, 1840.

De boekskes, n°. 1 en 2, zijn in den besten geest geschreven, en kunnen op Katholieke scholen met nut gebruikt worden. Zij zouden zelfs in de huisgezinnen niet ongepast zijn. N°. 1 is in den vorm van gesprek. De *Moeder*, die niet slechts schriftuur-teksten, maar ook, als het te pas komt, zelfs plaatsen uit den H. Augustinus weet aan te halen, is wat te geleerd. In de verklaring van het *Wees gegroet* schijnt ons de afwisseling van *gebenedijd* en *gezegend* min goed. Wij willen geen van beide woorden uitsluiten, maar zien zulke afwisseling niet gaarne, vooral wanneer de rede daarvan niet duidelijk wordt opgegeven. Bl. 61. *Wij mogen zelfs niet trachten de geheimenissen van onzen H. Godsdienst te doorgronden.* Dat schijnt ons wat te algemeen gezegd, omdat *geheimenissen* ook wel van zulke voorwerpen gebruikt worden, die men *doorgronden* kan en mag, bl. 62. *Maria.... heeft den vloek weggenomen, die.... op het menschdom rustte.* Dit is, in een kinderboekje, niet naauwkeurig genoeg uitgedrukt, bl. 68. *De H. Maagd is dan waarschijnlijk ook ten hemel gevaren?....* M. *Zeer goed begrepen.* Men zegt, als men juist de taal der Kerk wil spreken: De H. Maagd is ten hemel *opgenomen. Jesus voer* ten hemel, *door eigen kracht*, Maria werd, door de magt Gods, ten hemel opgevoerd.

In n°. 2, wordt de *wellevendheid* beschouwd als *de deugd van wel te leven, bestaande in zijne gedachten, woorden en werken zoodanig te schikken, dat men daardoor welgevallen bij God en menschen verwerft.* Dat is de beteekenis van het woord *wellevendheid* veel verder uit-

strekken dan zij, krachtens het gebruik, gaan kan. Het boekje is daardoor iets anders geworden dan men er van verwachten zou, schoon er inderdaad ook gehandeld wordt over hetgene men, in den meer beperkten zin, wellevendheid noemt. *Gallura* schijnt ons de wellevendheid juister te hebben opgevat, en nogtans vond hij gelegenheid om ook over pligten jegens God en jegens zich zelven, te spreken. — Beide boekjes verdienen echter veel aanprijzing, en de uitgevers zullen wel doen op den weg die zij ingeslagen hebben voort te gaan. Naauwkeurigen correctie zal hunne uitgaven nog meer aanbevelen.

Achter den monster-titel van n°. 3, volgt een boekje van 29 bladzijden! En dat nog wel in het Nederduitsch en in het Fransch!.... Wij zouden de vertaling wat getrouwer wenschen. Dikwijls bevat het Fransch meer dan het Nederduitsch, b. v. bladz. 16 en 17 over den *waterval*. Wij merkten ook hier of daar eene drukfout op, dat in schoolwerkjes vooral hinderlijk is. Voor *allereerst-beginnenden* kan dit werkje nut hebben; maar weten die Fransch genoeg om hen ook in 't Fransch de Aardrijkskunde te doen leeren? Bij de uitdrukking *aardrijkskundige kunstbenamingen* (het is hard), dachten wij: wat zijn toch *kundige benamingen*? Wij maken echter van deze uitdrukking geen verwijt aan den heer *Mendel;* wie kan zich van het algemeene slechte voorbeeld geheel vrij waren? — Zij het boekske aan vele kleinen tot nut!

November 1842.

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS

HIER TE LANDE,

sedert de invoering der Hervorming.

Na eene gisting van eenige jaren, door de godsdienst-beginselen der Reformatie ontstaan, en door tegenwerking hoe langer hoe krachtiger geworden, werd tusschen de Edelen des Lands, zoo Katholieken als Protestanten, een verbond gesloten. En op den vijfden van grasmaand, in den jare 1566, werd door *het Verbond der Edelen*, een smeekschrift tot *vrijheid van geweten* ingediend, spoedig echter door eene openbare prediking der Hervorming (Junij) en den beeldenstorm (Augustus) gevolgd, vergezeld van eene algemeene wapening der Hervormers, welke de tegenwapening der Regering inriep. — Wreedheden werden gepleegd, en hevige middelen van bedwang gebezigd. — Holland en Zeeland, die zich op den voorgrond plaatsten, stelden, nog te midden van het krijgsrumoer, in 1672, de *vrije godsdienst-oefening der Hervorming* nevens die der Katholieke Kerk vast. Doch na eenige overwinningen, op de Spanjaarden behaald, zag men bij de *Unie* dezer twee gewesten, in 1576, namens dezelve, het verbod der oefening

van alle andere *Religien* dan de Protestantsche te voorschijn treden; evenwel zoude *niemands geloof en consientie ontrust worden;* intusschen geweldadigheden tegen kerken, kloosters en geestelijken werden niet gespaard. In 1579 ontstond wel is waar eene, ook voor al de overige provincien geldende, zoo genaamde *religie-vreede*, bekrachtigd bij *de Unie van Utrecht*, op de *Pacificatie van Gend gesteund*, ten einde te beter en gezamenlijk de Spaansche soldaten en vreemden uit de Nederlanden te verdrijven, onder de meest stellige beloften omtrent de handhaving van het Katholieke geloof; doch bij de afzwering des konings Philips, welke op den 26 Julij 1581 plaats had, veranderde weder deze toestand. Nu zag men eene reeks van algemeene vervolgingsmiddelen tegen de Katholieken ontstaan, welke gedurende twee eeuwen stand hielden. (1) Het onderwijs moest ruimschoots het zijne daaraan toebrengen. En wij zullen dit doen uitkomen, door blootelijk, en zonder eenige bemerkingen, de maatregelen nopens het schoolwezen genomen, mede te deelen, volgende den gang der Placaten.

Bij het openslaan der Placaatboeken, ontmoeten wij reeds dadelijk het Placaat van den 20 December deszelfden, zoo even aangegeven, jaars 1581, tegen de *Pausselijke Conventiculen, missen, prediken, doopen* enz. in dit Placaat wordt «verboden en geïnterdiceert.... «aan alle mans en vrouwen-personen, binnen en buiten «de steden, hen te onderwinden, eenige schoole te «houden of kinderen te leeren, tenzy dezelve by de «magistraten van de steden, ofte ter naester stede «haerluyder residentie, eerst behoorlyck zullen zyn

(1) Men zie *Katholiek*, d. 1, bl. 321, 412; d. 2, bl. 172.

«ondersocht en geadmitteert.» (1) Den 21 Nov. 1584, het jaar waarin, op den 10 Julij, Prins Willem verradelijk werd doorschoten, werd dit Placaat hernieuwd. (2)

Doch toen in 1587 de Staten van Holland zich nog beklaagden over het groote getal der Katholieken, en het Hof van Holland zulks bevestigde, door te verklaren: «een iegelijken is notoir, *het meerendeel* van «iegelijke stad en plaatse te zijn de Roomsche Religie «nog van herte toegedaan,» en er een beklag der Predikanten was ingekomen, dat «in verscheidene plaatsen «de Papistische Religie openlijk genoeg.... wordt ge«ëxerceert;..... *dat scholen gehouden worden daar de «Jesuitische Catechismus geleerd wordt*,» en dat «de «meeste menigte van de Staten zijn Papist,» (3) werden nog heviger Placaten *tegen de Pauselijke afgrijsselijke afgoderije* en alle aankleven van dien, op den 9 Maart 1589, uitgevaardigd,(4) en werd de vorige bepaling betrekkelijk de scholen hernieuwd, tevens er bij gevoegd: «dat soo veel «de platte landen aengaet, sy van gelycken sullen worden «ondersocht en geadmitteert, by de hoofd-officieren van «de dorpen en plaetsen» zelfs «in de heerlyckheden en «ambachtsheerlyckheden, toekomende eenigte particu«liere heeren ofte ambachtsheeren . . . . . Verbiedende «voorts.... toe te laten ofte gedoogen, dat yemant van «den gheenen die syluyden admitteren sullen, omme «school te houden, eenigte boecken sullen moghen «doen leeren, de *Christelyke Religie* contrarierende.»

(1) Groot Placaatboek, d. 1, bl. 211, n°. 1; Kerk. Placaatb., d. 1, bl. 391, 515.

(2) Zie Gr. Pl., ibid.: Kerk. Plac., ibid.

(3) Zie zelfs Mr. Groen van Prinsterer, *Handboek der geschiedenis van het Vaderland*, 2de aflevering, bl. 217 en 254.

(4) Zie Hollandts Placaatboek, d. 1, bl. 143; Kerk. Placaatboek, d. 1, bl. 395.

(Een ieder is bekend, dat de Katholieke godsdienst niet onder de *Christelijke Religie* begrepen, en dan ook steeds de *Roomsche Religie* genoemd werd.)

In Zeeland was men reeds verder gegaan; aldaar had men den 8 Febr. 1583 een *Placaat en Ordonantie van de schoolordeninge* uitgevaardigd, waarin het volgende wordt gelezen:

«Die staten 's Landts en Graeffelykheyt van Zeelandt, «allen den geenen, die dese jegenwoordige sullen ge«toont worden, salnt. Alsoo tot opbonwinge van een «goede Republycque en welstand van den Lande, niet «weynigh aangelegen en is, dat de jonckheyt van kindts «beenen af werde opgevoedet, en in de vreese en «rechte kennisse Godes, ende alle goede konsten en «zeden van der jeught aen onderwezen, daar toe «voor al noodigh is, dat de selve voorsien werden «van welgeleerde, verstandige ende godtvreesende «leermeesters, ende *geweert werden die geene, die «anders willen leeren, dan in de Gereformeerde kercken «gepredickt wordt.*

«Stellende daer toe behoorlycke ordonnantie. Soo «ist, dat wy desenthalven geordonneert ende gesta«tueerd hebben, ordonneren en statueren by desen, «de poincten hier na volgende.

«Eerst, dat niemandt voortaen in den lande van «Zeelandt, soo in den steden als ten platten lande, «totten schooldienst aengenomen, of oock anderen daer «inne zynde, langer geduldet sullen worden, dan die «by de Classe van elcken eylande van Zeelandt, res«pective, daer de selve resideren of sullen willen «resideren, alvooren in leven ende leere geëxami«neert zijnde, van de selve daer toe sullen geoordeelt

«wesen nut en bequaem te zyn, en die hun oock «dese naervolgende poincten ende articulen sullen willen «onderwerpen, ende beloven wel ende getrouwelyck te «onderhouden. Dewelcke alsdan ende anders geene «daer toe bij de magistraten van den steden of plec- «ken, sullen mogen worden ontfangen, of aengehouden.

«De voorseyde schoolmeesters sullen gehouden zyn «de kinderen van de jonge jeught aen, een yeder der «selver naer syne capaciteyt ende jaren, metten eer- «sten te leeren den Vader Onse, tien geboden, de ar- «ticulen des christelycken geloofs, het avondt- en «morgen-gebedt, de gebeden voor en naer den eeten, «mitsgaders de ordinarisse gebeden om bequaemheyt «in het leeren van Godt te verkrygen.

«Ende die hierin sullen zyn geoeffent, ende wesen «geleert, die sullen sy voorts gehouden zyn, de vra- «gen ende antwoorden uit den Catechismo van elcken «Sondagh te leeren, ende in der kercken te doen op- «seggen, of ten minsten soo veele, als van den Dienaer «des Godtlycken Woordts verklaert sal worden. Exer- «cerende de selve voorts op seeckere uyren des «daeghs, of in de weecke, in het singen der Psal- «men, ten eynde sy die beqwaemelyck in der ge- «meynten mogen helpen singen, ende ter uyre van «de t'samenkomste der schoolen, ende voor het schey- «den uyt der schoolen, ofte t'huys gaen, sullen sy die «geheele jonckheyt op haer knyen leggende, de voor- «schreve gebeden overluyt ende onderscheydentlyck «naer gelegenheyt, by beurte laten opseggen.

. . . . . .

«De voorseyde schoolmeesters en sullen anders geen «boecken mogen leeren, dan die by der Classis de

«jonckheyt nut en bequaeme geoordeelt sullen wesen, «soo in de kleyne kinderscholen, als in de Latynsche «scholen.» (1)

Bij het *Twaalfjarig Bestand*, den 9 April 1609 gesloten, werd van de Staten voor de Katholieken, noch in het eene noch in het andere eenige verandering verkregen, zelfs den 27 Maart 1612 (2), werd weder een Placaat uitgevaardigd, waarbij verboden werd missen, Pausselijke superstitien, vermaninge, leezinge of leeringe te doen, collecten te doen, hun te begeven in eenige collegie of schoolen der jesuiten enz., en wel onder de grootste bedreigingen en straffen.

Het Synode van Dordrecht, in den jare 1618 en 1619 gehouden, ten einde eene reeds bestaande scheuring tusschen de Protestanten te verhelpen, konde ook niet achterlijk blijven, het gegeven voorbeeld van Zeeland te volgen, en stelde in hare 163e Sessie, op den 18 Mei 1619, sub art. X, vast, «dat, wat aengaet «de Triviale schoolen, de Heeren Staten-Generael ver«socht sullen worden, dat eene generale schoolorde «worde beraemt en vastgesteld.» (3)

Op den 27 Mei 1619, werd in de 177e Sessie, sub art. 7, een adres hiertoe strekkende ingediend, (4) na alvorens in de 164e Sessie, 16 Mei 1619 gehouden, bepaald te hebben «dat alle rectoren «en schoolmeesters, de belydenis, de Catechismus, «ende de verklaringen deses Synodi, tot betuygin«gen van hare overeenstemmige in de Gereformeerde

(1) Kerk. Plac., d. 1, bl. 472.
(2) Kerk. Plac., d. 1, bl. 537.
(3) Gr. Plac., d. 3, bl. 416, no. 3; Kerk. Pl.. d. 1, bl. 127.
(4) Zie Kerk. Plac., d. 1, bl. 144.

«leere, onder dit formulier sullen onderteekenen.

«Wij ondergeschreven rectoren ende schoolmeesters «van N. N., verklaren opreghtelyck in goede con- «scientie voor den Heere met deze onderteeckeningh, «dat wij van herten gevoelen ende geloven, dat alle «articulen en stucken der leere in dese Belydenis en «Catechismus der Gereformeerde Nederlandtsche Kerc- «ken begrepen, mitsgaders de verklaringen over eenige «articulen der voorseide leere, in de Nationale Syno- «dus tot Dordrecht, Anno 1619 gedaen, in alles met «Godts Woordt overeenkomen. Beloven derhalven, «dat wy de voorseyde leere getrouwelyck sullen voor- «staen, ende de jeught na eysch van ons beroep, en «haer begrip, naersteleyck inscherpen, op poene dat «wy hier tegen doende, van onsen schooldienst sullen «afgeset werden.» (1)

Ook vinden wij in de *kerkenordeningh, gesteld in den Nationalen Synoden*, dato 28 Mei 1619, art. 21, het volgende bevolen: «de kerckenraden sullen alomme «toesien, dat er goede schoolmeesters zyn, die niet «alleen de kinderen leeren lezen, schryven, spraeken «en vrije konsten, maer oock deselve in de godtsa- «ligheyt ende in de Catechismus onderwyzen.» (2)

Door de Staten-Generaal werd den 2 Julij 1619, de handelingen van het Synode goedgekeurd en bevolen «het oordeel des Synodi, met het achtervolgh van «dien te maintineren en doen maintineren, sonder dien «aangaande eenige veranderingen te doen.» (3)

De Staten van Holland hebben dan ook, reeds bij Resolutie van 18 December 1619, verstaan «dat men

(1) Kerk. Plac.. d. 1, bl. 130.
(2) Kerk. Plac., d. 1, bl. 156.
(3) Kerk. Plac., d. 1, bl. 170.

«de meesters van de openbare schoolen daartoe zal «houden, dat zy ingevolge de kerkelyke ordre tot «Dordrecht beraamt, en alhier aangenomen en geap- «probeerd, de beloften daarby gevorderd zullen on- «dertekenen, ter presentie en op bevel van de ma- «gistraten van de plaatsen, die verstaan worden het «gezach over de schoolen te behooren; en nopens de «kleyne byschoolen, dat daarin zal mogen gebruikt worden «discretie naar gelegenheid, en niettemin dezelve daartoe «gehouden, dat zy niet leeren onstichtelyke boekskens, «of zulken die strydig zyn tegen de leer van den Ge- «reformeerden godsdienst.» (1)

De Staten van Utrecht, nog vijandiger aan de Katholieken dan die van Holland, hadden dit reeds den 6 Augustus 1619 bevolen. (2)

Dit werd in Gelderland, het welke ook al de Placaten tegen de Katholieken overnam, bij Placaat van 21 Julij 1623 gelast, (3) terwijl Vriesland, hetwelk de overige provincien in gestrengheid tegen de Katholieken en de kerkelijke goederen wilde overtreffen, den 26 Mei 1620, aan Gelderland het voorbeeld had gegeven.

Bij de Placaten der Staten-Generaal van 26 Febr. 1622, 8 Sept. 1629, 30 Aug. 1641 en 14 April 1649, werden het Placaat van 27 Maart 1612 en de vroegere hernieuwd; doch iedermaal toenemende in kracht en gestrengheid, (4) ook werd daarin «de klopsusteren of kloppen verboden, yemandt in de «Pausselyke of Roomsche Religie te catechiseeren of on- «derwyzen.«

(1) Nederl. Plac. Woordenb., d. 5, bl. 671.
(2) Zie Utrechts Plac., d. 1, bl. 375, 378.
(3) Zie Geld. Plac., d. 2, bl. 182.
(4) Zie Groot Placaatboek, d. 1, bl. 203, n°. 3; Kerk. Plac., d. 1, bl. 544.

Doch eerst den 3 Mei 1655, na afloop der inlandsche beroerten, na schitterende overwinningen op de Spanjaarden behaald, de Munstersche vrede in 1648 gesloten, en nieuwe staats-bewegingen gestild te hebben, zag men het nieuwe School-reglement door de Staten-Generaal vastgesteld, te voorschijn komen. (1)

De Staten-Generaal, «ten eynde de kinderen in «de christelycke Gereformeerde Religie....., mogen «opgevoedt ende opgetogen werden,» ordonneren onder anderen:

Cap. 1. Art. 1. «In den eersten, dat niemandt, «wie hy zy, man of vrouw, hem en sal vervorderen «eenige schoolen te houden, om de kinderen, Duytsch, «François of eenige andere spraecken, cyfferen, reecke«nen of schryven te leeren, ten zij dezelve (na be«hoorlyck ondersoeck of examinatie), eerst by den «Raedt van State, ofte andere, recht daer toe heb«bende, daer van acte verkregen hebbende, op poene «te verbeuren voor de eerste maendt hondert guldens, «voor de tweede maendt twee hondert guldens, ende «voor de derde maendt drie hondert guldens, ende «arbitrale correctie, waer op de hooft-officiers, ende «de officiers ten platten lande sullen hebben te letten.

Art. 2. «Die geene welcke bij commissie als vooren «tot schoolmeesters, kosters, voorsangers, voorlezers, «worden aengesteldt, sullen alvoorens sy in die be«dieninge treden, moeten werden geëxamineert, noo«pende hare bequaemheidt door de Classe, of gede«puteerde van de Classe, waer onder de plaetsen, daer «sy aengestelt sullen werden, respective zyn ressor«terende, ende genoeghsame qualificatie gebleken

(1) Gr. Pl., d. 2, bl. 2409; Kerk. Plac., d. 1, bl. 475.

«zynde by de Classe, ofte derselver gedeputeerde «werden geïnstalleert: edoch niet bequaem zynde, sal «by den welgemelden Raedt van State, ofte andere «daer toe recht hebbende, een ander bequaemer per- «soon werden gesurrogeert.»

Art. 3. «Welcke bequaemheydt onder anderen daer «inne bestaet, dat se niet alleen alle gedruckte boecken, «en geschreven brieven promptelyck lesen, een goede «handt schryven, de Psalmen Davids bequaemelyk «konnen singen, ter noodtdruft reeckenen, maar oock «vroome godtsalige lieden zyn, in de fondamenten van «de Christelycke Gereformeerde Religie wel ervaren, «om deselve de discipelen te konnen doceren, ende «daer inne onderwyzen, zynde met hare huysvrouwen «ledematen van de Gereformeerde Kercken, hebbende «een welgeschickte familie, ende een goede methode «om de jeught ten spoedighsten met een getrouwe «neerstigheydt te kunnen leeren.«

Art. 4. «De albereeds aengestelde schoolmeesters, «ende alle die in het toekomende aengestelt worden, «sullen gehouden wesen te teekenen de Confessie en de «Cathechismus, volgens de practycque doorgaens in «de provincien respective sedert den jare sestien hon- «dert negentien gebruykelyck: ende indien yemandt «sulcks (meermaels daer over vermaendt zynde), «mochte weygeren te doen, sullen deselve worden «geremoveert, ende andere in hare plaetsen by com- «missie als vooren gesurrogeert.»

Cap. 2. Art. 2. Sy sullen oock aen hare schoolkin- «deren twee halve dagen in de weeke, Woensdagh en «Saturdagh na de middagh, ende twee weeken in het «geheele jaer tot speeldagen ende vacantien mogen ge-

«ven, ende niet meer, *immers nimmermeer op Paepsche «feestdagen.*»

Art. 3. «De schoolmeesters sullen oock de kinde- «ren van jonghs af, elck na syn begryp en jaren, met «den eersten, neffens het lesen, doen leeren het Va- «der Onse, de twaelf articulen des geloofs, de tien «geboden, het morgen- en avondtgebedt, mitsgaders «het gebedt voor en na den eeten.»

Art. 6. «Oock sullen sy gehouden zyn de bequaemste «van de scholieren, zynde van Gereformeerde Religie, «te doen leeren de vragen in de Catechismus, die «t'elckens op den Sondagh in de kercke verhandelt «sullen werden, om aldaer publyckelyck van haer op- «geseydt te werden; maer de kleyne kinderen sullen «sy eerst leeren eenigh conpendium ofte kort begryp «van de Catechismus, ende haer daer in oeffenen»

Art. 7. «Sy sullen oock op de Woensdagen ende «Saturdagen, de voorschreve bequaemste kinderen in «het singen van Psalmen, en over de Catechetische «vragen ende antwoorden soo oeffenen ende praepa- «reren, dat se mede in kercke geschicktelyck mogen «singen, ende in de particuliere kerckelycke Catechi- «satie met meerder veerdigheydt antwoorden, oock «sullen sy haer in de schoole laten lesen een Evange- «list of Epistel.»

Art. 8. «Geen schoolmeesters sullen lichtveerdige, «superstitieuse en de Gereformeerde Religie nadeelige «of contrarierende boecken mogen leeren, waer door «de jonckheydt soude mogen werden gecorrumpeert, «dan alleenlyck goede ende profytelycke boecken, met «waerheydt ende eerbaerheydt overeenkomende, (al- «les op arbitrale correctie) gelyck in de geunieerde

«provincien gebruyckelyck is, waer van de Classe «respective eene lyste sullen maecken, en aen de «schoolmeesters behandigen, welcke oock door hare «Gedeputeerde in de visitatien, neffens de Predikan- «ten, in loco, daer op gestadelyck sullen letten, of «by de schoolmeesters dit nagekomen werdt. En de «schoolmeesters die contrarie sullen bevonden worden «te doen, sullen daer over eerst ernstelyck worden «vermaendt, ende daer na blyvende ongehoorsaem, «gesuspendeert van haren dienst en gagie, naer gele- «gentheydt van saeken, ende daer van gedaen hebben «notificatie aen den Raedt van State, of die het recht «van collatie hebben, vorder by deportement ofte an- «dersints gedisponeert te werden, als men bevinden «sal te behooren, waer op wy willen dat strictelyck «by de Magistraten, Classis, Predikanten ende Kerc- «kenraeden respectivelyck sal worden gelet.»

Art. 11. «De schoolmeesters sullen niet toelaten dat «de Paepsche kinderen in de schoole souden brengen «eenige Paepsche boecken, roosekransen, beeldekens, «crucifixen, schilderytjes, of yets diergelycken, of dat «se de Gereformeerde kinderen souden quellen, laste- «ren, verdoemen ofte eenige Paperyen inplanten. En «de kinderen die hier inne tegen de vermaninge van «de meesters souden willen voortgaan, sullen uyt de «schoole geset werden.»

Cap. 3. Art. 1. «Ende om de voorschreve school- «meesters in dit eerlyck en noodigh werck te verwac- «keren, soo sullen de rentmeesters van de geestelycke «goederen, ofte daer se haer betalinge krygen, ge- «houden wesen aen haer de geassigneerde tractemen- «ten van drie maenden tot drie maenden preciselyck

«te betalen. Sy sullen oock van yeder schoolier de «schoole frequenterende, ter maendt tot schoolgeld «genieten, het geene volgens de practycque ende ge«woonte in de respective plaetsen nu gegeven wordt, «het welcke oock op synen tydt, sonder tegenspreecken «sal moeten werden betaeldt.»

Art. 2. «Sullen daerenboven tot laste van de dorpen «daer se aengestelt zyn, genieten vryc bequaeme woo«ningen.»

Art. 3. «Verder sullen de dorpen gehouden zyn «(tot noodige onderwysinge van de jeught) goede, ge«legene, bequaeme schoolhuysen, en wat voorts daer «toe gerequireert wordt, te bestellen ende te onder«houden. Indien de regeerders van de dorpen in desen «moghten blyven in gebreecke, soo sal den Raadt van «State daer inne behoorlyck hebben te voorzien.»

Cap. 4. Art. 1. «Alle gewesene Paepsche school«meesters, sullen haer onthouden van de jonge jeught «te leeren ende onderwysen, ofte eenighsints het school«meesterampt te exerceren, in wat manieren het sou«den mogen zyn, op poene van contrarie doende voor «de eerste reyse te verbeuren de somme van vyftigh «guldens, voor de tweede reyse hondert guldens, voor «de derde reyse op arbitrale correctie.»

Art. 3. Inschelycks sullen geene schoole mogen hou«den eenige Papen, Munnicken, Mennoniten, Nonnen, «Bagynen, Kloppen, Secretarissen noch yemand an«ders, het zy man ofte vrouwe, niet zynde van de «ware Gereformeerde Religie, gequalificeert, bequaem «en wettelyck toegelaten, gelyck vooren, op poene in «het voorgaende articul gestatueert.»

Art. 4. «Wy en willen oock niet, dat eenige by

«ofte winckelschoolen, om te leeren lesen ofte schry-
«ven, sullen werden gehouden by de Pausgesinden,
«ofte andere secretarissen, mans- ofte vrouwsperso-
«nen, in het privé ofte publycq by de huysen, ofte in
«de schoolplaetsen, op Sondagen, ofte Paepsche Hey-
«ligedagen, by avonden of ontyden, het zy in Nonnen-
«ofte Bagynnen-kloosteren ofte particuliere huysen,
«onder schyn van te leeren nayen, breyen, spinnen,
«op instrumenten speelen, ofte andersints, op poenen
«vooren gestatueert.»

Cap. 5. Art. 4. «Eindelyck sullen de schoolmeesters
«ende kosters, hare Magistraten, Predikanten, Kerc-
«keraeden, en de Classis respective, onder welckers
«opsicht sy staen, in allen voorvallen, soo in desen
«niet punctuëlyck mogte wesen geëxpresseert, gehoor-
«samen, alles op poenen van suspensie, ofte deporte-
«ment tegens de ongehoorsame, na gelegenheidt van
«saecke als vooren.»

Den 27 Mei 1658, werd op nieuw dit reglement «geordonneerd en tevens de ouders, wier kinderen by «*Paepsche schoolmeesters* werden gevonden voor de ge-«statueerde boeten by het onvermogen der Paepsche «schoolmeesters, aensprakelyk gemaakt.» (1)

Een nieuw *reglement en order* voor het aanstellen van schoolmeesters ten platte lande, bij Resolutie van 20 Julij 1709 ingevoerd, (2) bevat dezelfde hoofd-beginselen, doch in nog stelliger bewoordingen, vooral ten aanzien van het litmaatschap der schoolmeesteren in *de Gereformeerde Kerk (?)* en het examen door den Predikant en Kerkenraadt aftenemen.

(1) Kerk. Plac., d. 1., bl. 488.
(2) Zie Gr. Pl., d. 5, bl. 2, titel 4; Kerk. Pl., d. 1, bl. 489.

Ook in het schoolreglement van den 31 Maart 1725, (1) door de Staten-Generaal vastgesteld, is even hetzelfde bepaald. dan in het jaar 1655 ; «dit maal sullen de ouders, «wier kinderen in ongepermitteerde schoolen werden «gevonden, gehouden zyn de boeten, by onvermogen «van de Paepsche schoolmeesters en schoolmeesteressen, «met de noodige kosten, te betalen, ieder in *solidum.*»

Bij eene nadere resolutie den 19 April 1728 uitgevaardigd, (2) heeft de Raad van State goed gevonden, «dat niet alleen aan de vereischten van het voorsz. «school-reglement, in alles voor de aanstelling van «schoolmeesters en voorleezers zal moeten worden vol«daan, maar dat boven en behalven de voorzorgen, «by het voorgemelde school-reglement vastgesteld, nog «tot meerder zeekerheid en gerustheid, in een zaak «daar 's lands kerk en het eeuwig welzyn van eene «grote meenigte zielen veel zo gelegen ligt, als er ge«legen ligt aan de goede onderwyzinge en opvoedinge «van de kinderen, in de eerste beginselen en gronden «van godsdienst en goede zeeden, de persoon of per«soonen, die zich tot schoolmeester en voorleser zal «of zullen aangeven, door een Predikant, of ander «kerkelyk persoon in den Hage, welke H. Ed. Mog. «daar toe telkens zullen noemen, ten overstaan van «Heeren Commissarissen, zal of zullen worden geëxa«mineerd, of dezelve persoon of persoonen in de gron«den van den waren Gereformeerden Christelyken gods«dienst, zo verre is of zyn geverseerd, dat aan dezel«ven een school zoude kunnen of mogen toevertrouwd «worden, en of dezelve voorts de vereischte bekwaam«heden in lezen, schryven, cyferen en zingen heb-

(1) Kerk. Plac., d. 2, bl. 488. (2) Gr. Pl., d. 6, bl. 454.

«ben; en dat op het rapport van dezelve Heeren Com-«missarissen en niet eerder, de aanstelling zal worden «gedaan.»

«En heeft de Raad van State, by resolutie van «den 7 January 1733 (1) goedgevonden en verstaan, «de Heeren Commissarissen, welke voortaan zullen «adsisteeren by het examen der genen, die gedespi-«cierd zullen worden tot het schoolmeesteramt zullen «worden verzocht, om met alle mogelyke oplettenheid, «en nauwkeurigheid te onderzoeken, of de supplianten «voldoen aan alle de vereischte van de school-reglemen-«ten van de jaren 1709, 1725 en H. Ed. Mog. reso-«lutie van het jaar 1728, en in eene zaak van zo veel «gewicht en aangelegenheid voor Land en Kerk, als in «het onderwys van de jeugd, zonder eenige ooglui-«kinge en naar gemoede te handelen, en zulks op het «allerserieuste mede te recommandeeren aan de respec-«tive Predikanten, die het onderzoek zullen doen, ten «einde het heilzaam en godvruchtig oogmerk van H. «Ed. Mog., ten vollen bereikt mogen worden.» (2)

Dit zijn de grondregelen waarnaar het onderwijs sedert de *Reformatie* in 1600 en 1700 werd behandeld. Deze placaten werden steeds zonder eenige verandering tot den jare 1795 in stand gehouden, en treffen wij slechts in den jare 1749 eene resolutie der Staten-Generaal aan, dato 21 Augustus, (3) waarbij zij hebben goedgevonden en verstaan, «de schoolmees-«ters van het Zuid- en Westquartier van Bergen op «den Zoom in zo verre van het vijfde articul van het

(1) Gr. Pl. d. 6, blz. 454.

(2) Nederl. Placaat woordenboek, d. 5, bl. 676; Kerk. Plac., d. 2, bl. 579.

(3) Gr. Pl. d. 7, blz. 734.

«eerste hoofdstuk van het school-reglement van den 3 «Mey 1655, te dispenseeren, dat dezelven in het ver- «volg verkiesbaar en admissibel zouden zyn tot de «regeeringe der dorpen, ingevalle geen genoegzame «stof van *Gereformeerde personen* (die geen schoolmeesters «zyn,) te verkiezen voor handen zouden zyn.» (1)

Dus, verpligt examen, met belijdenis van het Gereformeerde geloof en onderteekening van de verklaring der Synode van Dordrecht, approbatie der kerkelijke Classis, toezigt der Classis, godsdienstige opleiding in den geest der Hervorming, openbaar onderwijs in het leerstellige der Hervorming, psalmenzang en gebed, — en geheele uitsluiting van alle andere godsdienstige gezindheid, bijzonder der Katholieken, uit het onderwijs, *zijn* de hoofdtrekken der oudere plakaten.

Over de wijze van onderwijs komt wel iets in dezelve voor, doch als bijzaak en is van luttel beteekenis al het gene aldaar deswegen wordt voorgeschreven; veel wordt ten regte op de zedelijkheid en uiterlijke vormen gedrukt.

(Het vervolg in een ander n°.)

Na deze schets, waarin wij ons voorbedachtelijk van alle bemerking onthielden, ofschoon het onderwerp eenen ruimen overvloed daartoe aanbood, — latende wij aan het billijk en regtvaardig oordeel van den onvooringenomen lezer over, om naar juistheid deze wettelijke verordeningen te waarderen, liever dan van onze zijde in harde en evenwel regtmatige klagten en bewoordingen, de onregtvaardige, onmenschelijke

(1) Ned. Plac. Woordenb., d. 5, bl. 673.

en van gewetensdwang niet vrij te pleiten handelwijze onzer Protestantsche landgenooten aan te toonen en klaar sprekend te doen uitkomen, — zullen wij ons slechts veroorloven deze vraag te doen: hoedanig was het, onder het bestaan dier wetsbepalingen, met het onderrigt der jeugd in ons vaderland gesteld? Wij doen die vraag onder anderen ook, omdat men ons onophoudelijk voorbeuzelt, dat de *Hervorming* zoo veel licht onder het volk gebragt heeft.

Hier zullen wij op geene overleveringen terugzigt nemen; hier zullen wij geen verwijt van partijdigheid op ons laden; maar wij zullen eene *openlijk bekroonde* VERHANDELING doen antwoorden.

In deze *Verhandeling*, door het Zeeuwsche Genootschap der wetenschappen, — waarin J.H. te Water, als secretaris fungeerde — in deszelfs algemeene vergaderinge, van den 9 Aug. 1780, met het eermetaal beloond, (1) lezen wij onder anderen:

«Schoon nu de schoolen hier en daar in ons vaderland op eenen redelijk goeden voet zijn, kan men echter niet ontkennen, dat dezelve over het algemeen, nog wel eenige, ja in sommige opzichten *aanmerkelijke*, verbeteringen noodig hebben; (bl. 3).... dat, over het algemeen, de inrichting van ons *schoolwezen*, alomme niet zoodanig is, als men in eene eeuw, waarin de gelegenheid tot het bekomen en vermeerderen van kundigheden, zich zoo overvloedig voordoet, wel zoude wenschen.» (bl. 4)

(1) Zie J. H. Krom, *Antwoord op de vraag, opgegeven voor het jaar* 1780, *over de verbeteringe der schoolen, door het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen bekroond, in deszelfs algemeene Vergaderinge van den* 9 *Augustus* 1780, in de *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen*, Middelburg 1782, d. 8, bl. 1.

«Op veele, en waarschynelyk de meeste, dorpen, wordt slegts eenige weinige maanden school gehouden; in sommige buurten of gehugten, is bijna in het geheel geene gelegenheid voor de ouders, om de kinders ter school te zenden.... *wordende, door tusschenkomst der klagten van den schoolmeester van het dorp, het geven van onderwys, voor eenig loon, in verwyderde buurten, verboden aan anderzins bekwame personen,* (bl. 11) *waardoor veele groote geesten.... op het land smooren.*» (bl. 11.)

«Vry algemeen zyn de plaatzen of vertrekken, waarin school gehouden wordt, daartoe niet zeer geschikt, waarom ordentelyke lieden, welke de gezondheid hunner kinderen ter harte gaat, niet zonder alle reden zwarigheid maken, om dezelve daar te laten onderwyzen.» (bl. 11)

«Vooral ten platten landen zyn de schoolmeesters niet zeer geschikt tot hunnen post, waartoe meer vereischt wordt, dan men zich doorgaants verbeeldt. (bl. 12).... Veelen zyn in het spellen, lezen, schryven, syferen en zingen niet genoegzaam ervaren; (bl. 13)...., en hieromtrent durve ik mij wel beroepen, op kundige en oplettende Predikanten, die zich de belangen der school op hunne standplaatsen eenigsints aantrekken. (bl 14).... En hoe kan het byna anders zyn, als men ziet op de personen, welke maar al te dikwijls tot dien post werden verkoren; (bl. 15).... *Heeren die de collatie hebben van de kosteryen, of het ambt van voorzanger,.... geven dezelve dikwyls aan hunne bedienden*, zonder behoorlyk acht te geven op derzelver bekwaamheid of geaartheid..... De plaats wordt dan eenigen tijd opgehouden, of voor den nieuwen meester

eenige maanden waargenomen; (bl. 15).... inmiddels maakt de man zich bekwaam, om zoo spoedig mogelyk zyn examen in de gronden van den godsdienst enz. te kunnen af te leggen. (bl. 16).... Sommigen hebben bij den post van schoolmeester nog andere ambtjes,.... en van het schoolhouden is slegts het voornaam oogmerk, om op den gezetten tyd het schoolgeld, zoo veel of weinig het wezen mag, van de ouders te ontvangen;.... *doorgaans wordt meer gelet op bekwaamheid tot den kerkendienst:....* namelyk een *goede stem*, het *wel lezen* en *zingen;* als wel op geschiktheid voor de school. Ondertusschen kan het gebeuren, dat iemand eene *fraaye stem* heeft, vrij wel kan *lezen* en *zingen*, en met dit alles niet de *minste* bekwaamheid heeft om een goed schoolmeester te zyn. (bl. 17)... Hoe gebrekkig is by veelen de manier op welke men dikwyls leert lezen en van buiten opzeggen? (bl. 17).... En dat verward gebrom en geraas, dat men in de meeste schoolen vindt, door het samen praaten, het overluid leeren en rabbelen van de lessen enz. (bl. 19).... En hoe geschiedt veeltyds het *hooren* en *opzeggen* van de lessen, by hen die *spellen* of *lezen?* De meester praat zynen leerling, van letter tot letter, van lettergreep tot lettergreep, voor, en dat weeken en maanden achter elkanderen; sommigen lezen dus, met dit behulp van den meester, in den *Catechismus* of de *Euangeliën*, daar zy nog naauwelyks in staat zyn, om de letters van eene lettergreep, of de lettergrepen van een woord wel samen te voegen, en behoorlyk uit te spreken. (bl. 20)... Onverstandige, en veelsints al te gestrenge tucht-oefeninge:... *men slaat er onder*, gelyk het spreekwoord zegt, *als malle Jan onder de hoen-*

ders. (bl. 21).... Een grillige gestrengheid van zulke meesters, welke de kinders voor hen benauwd maakt; en byna zoo bang voor het schoolgaan als voor den dood doet worden. (bl. 23).... Het van buiten leeren bestaat meestal in mémorie-werk, zonder oordeel of begrip, en dat somtyds van dingen, die weinig of geene nuttigheid in zich hebben. (bl. 24).... Nauwlyks eenige geschikte aanmoediging tot verwekking van eene betaamelyke ambitie of nayver. (bl. 25).... En het is grootelyks te beklagen, dat in sommige plaatsen iemand, die niet de minste geschiktheid heeft, wanneer het met zyn vorig beroep niet weer lukken wil, of hem het werken met de handen begint te verveelen, schoolmeester worden kan. (bl. 27). .. Overigens tot schoolmeesters bieden zich meest de ongeschikste luiden aan, wyl deze mannen verragt en kwalyk beloond worden.» (bl. 29)....

En des niettegenstaande «vindt men op de meeste «dorpen de zoo zeer bekende pedanterij van die half «eerwaardens.» (bl. 32) (1)

(1) Wij zouden ook eenen Kornelis van der Palm, Did. Corn. van Voort, G. J. Nahuis en andere schrijvers, die ook hunne antwoorden, bij dezelfde gelegenheid, hadden ingezonden, kunnen doen getuigen; maar ons dunkt genoeg deswege te hebben gezegd. Men zie de *Verhandelingen* hierhoven aangegeven, ibid. bl. 229, 317, 465 en 395. Slechts zullen wij overschrijven hetgeen aldaar (bl. 290) Kornelis van der Palm verzekert: «Men gebruikt gemeenlijk, behalven het «A B Boek, den *Heidelbergschen Catechismus, de spreuken Salo-«mons* in klein formaat, ook in quarto, met een' ouden Hollandschen «druk ter eener, en een soort van schriftdrnk ter andere zijde, een «*Euangelium*, zijnde de geschiedenis van het leven des Heilands, «voorts verscheiden *Bijbelsche Historien* in quarto formaet, als daer «is van Jozef, David, Jonas en anderen. Een *schriftuurlijk schoolboek*, «bestaende in aental schriftuurplaetsen, in eene orde naer de lette-«ren van ons A B, met Hollandsche, Romeinsche en schriftletteren «gedrukt. Voorts eenige brieven in een boek, genaemd de zendbrief, «met een soort van moejelijke oude schriftletteren gedrukt. Nog een «geslachtboekje, behelzende de geslachten van Adam tot op den Heere

De schrijver uitte dan ook, na eene menigte van wenken, — welke wij allen niet voor even doelmatig aannemen, — gegeven te hebben, dezen wensch, «dat «de hooge Overheid dezer landen zich de zaak der «schoolen, zoo dienstig voor eene goede opvoeding der «jeugd, waaruit alle verbeteringen, ook vooral in de «zedelijke gesteldheid, zullen moeten voortkomen, «ernstig aan mogte trekken.» (bl. 154) En tot aanmoediging, haalt hij eene schoone loftuiging van Mich. Ignat. Schmidt over den Prins-Bisschop van Bamberg en Wurtzburg aan, welke Bisschop (even als al de overige Katholieke Bisschoppen) het onderwijs der jeugd als een zijner heiligste verpligtingen beschouwde en zijne onderschikte geestelijkheid hetzelve onophoudelijk allerdringendst aanbeval.

«Christus door P. Bakker, met eene Romeinsche letter. De Courant, «ook wel de *Postrijder*, en eertijds, ook bij sommigen nu nog, «eenige oude brieven, huurcedullen, overdragten, enz. Met zeer «moejelijk schrift, dat in de vorige eeuw gebruikt wierd. Voeg hier «bij twee of drie spellenboeken, waarvan bij dezen dit, bij een an«der weder een ander in gebruik is. Ziedaar de voornaemste boeken «in onze Nederlandsche schoolen in gebruik.» (bl. 290—291.) Did. Corn. van der Voorst voegt er bij dat de meesters nog «de kinderen «uit het volmaakte Gebed, de *Geloofsleuze* en de Wet der twee «tafelen leeren spellen en leezen.» (bl. 343.)

EEN ANTWOORD EN EENE VRAAG

AAN DEN

EVANGELISCHEN KERKBODE.

In nº. 40 van den *Evangelischen Kerkbode* leest men :

« *Eene vraag.* — De meerdere is boven den mindere ; « niet de mindere boven den meerdere. Hoe, Roomsch- « Katholieke broeder ! met dezen uwen stelregel in ker- « kelijke zaken te rijmen, dat de hooge uitspraak van « Rome over de regtzinnigheid of onregtzinnigheid van « een aangeklaagd geschrift, van Père Quesnel of den « Aartsbisschop Fénélon, in de Fransche Kerk, gelijk « in de andere Roomsch-Katholieke Kerken, voor de « onfeilbare of immers hoogste uitspraak gehouden, « daar echter niet geldig is, ten zij vooraf door de « Bisschoppen in hunne vergadering wel onderzocht en « bekrachtigd? Tot wien het goedkeurend oordeel be- « hoort, is immers boven hem, die aan het goedkeu- « rend oordeel onderworpen is. Ei los mij dat op.»

Wij zullen den vrager niet antwoorden, dat men die oplossing in iedere Katholieke Theologie vinden, ja van iederen wel onderwezen Katholiek vernemen kan.

Wij zullen niet antwoorden, dat er in de Katholieke Kerk een onderscheid bestaat tusschen bepaalde en verklaarde leerstukken *(dogmata)*, welke ieder Katholiek gelooven *moet*, — en meeningen *(opiniones)*, aangaande welke de Kerk geene formele uitspraak heeft gedaan,

en ieder Katholiek zijn eigen oordeel volgen kan; een onderscheid, dat de vrager, zoo als uit de vraag blijkt, niet kent, en toch behoorde te kennen om zoo te vragen.

Neen, wij willen de vraag rond en duidelijk beantwoorden, en verwachten in vergelding daarvoor, dat ook de *Kerkbode* een even zoo rond en verstaanbaar antwoord zal geven op eene andere vraag, welke wij hem willen voorstellen.

Antwoord.

Het onfeilbaar gezag in zaken rakende het geloof en de zeden berust bij de opvolgers der Apostelen, bij het ligchaam der herders vereenigd met hun Hoofd, bij den Paus met de Bisschoppen, hetzij deze laatsten met den Paus in een Concilie vergaderd, hetzij zij in hunne zetels verspreid zijn.

In eene Kerkvergadering heeft men de onderwijzende Kerk *(Ecclesia docens)* vereenigd; hare uitspraken in zaken rakende het geloof en de zeden zijn onmiddellijk en algemeen verbindend, en kunnen aan geen verder onderzoek of aanneming onderworpen zijn.

Doch niet telkens, wanneer zich eene dwaling vertoont, kan er eene Kerkvergadering beroepen worden; de omstandigheden van tijd laten het dikwijls niet toe; ook is menigmaal de zaak niet van dat groot belang. In dit geval doet de Paus, als eerste herder en hoofd der Kerk, uitspraak over een boek of eene dwaling, en deze uitspraak is verbindend tot zoo lang het niet blijkt, dat de over de gansche aarde verspreide Bisschoppen dezelve verwerpen.

Wanneer dus de Paus een boek (b. v. van P. Quesnel), veroordeelt als dwalingen tegen het geloof behelzende; wanneer vervolgens de Bisschoppen van het land, waar de zaak t'huis behoort, (in dit voorbeeld de Fransche Bisschoppen) bijeenkomen en verklaren zich met die uitspraak te vereenigen; wanneer vervolgens de overige Bisschoppen door hun stilzwijgen datzelfde betuigen; dan is de zaak geheel en al afgedaan en beslist.

Maar wanneer de Bisschoppen der verspreide Kerk, eenparig eene zoodanige uitspraak van den Paus verwierpen, wat dan? — Dan zou de Paus van de Kerk, het hoofd van het ligchaam en het ligchaam van het hoofd gescheiden zijn; dan zou de belofte van den goddelijken Stichter der Kerk, die haar op Petrus en zijne opvolgers gebouwd heeft, dat de poorten der hel tegen haar, zoo gevestigd, niet zullen vermogen, valsch bevonden worden; — hetgeen in eeuwigheid niet geschieden zal.

Vraag.

In hetzelfde nummer van den *Kerkbode* wordt gezegd: dat de Evangelische vrijheid hierin bestaat, dat elk lid der Kerk (ieder Protestant), het regt heeft *niet* om te gelooven wat hij verkiest, maar het regt tot onbelemmerden, onmiddellijken toegang tot het Woord Gods, en om dat Woord vrijelijk te onderzoeken en zijn geloof naar hetzelve te vormen. — Nu vragen wij:

Wanneer de Protestant het regt heeft om de Schriftuur vrijelijk te onderzoeken, en zijn geloof naar dezelve te vormen, hoe heeft hij dan ook niet tevens het

regt om te gelooven, wat hij, strijdig met anderen, *meent* in de Schriftuur te vinden, en dus wat zijne rede, zijn verstand, zijn oordeel (hij zelf en voor zich) verkiest? En wanneer hij niet het regt heeft om te gelooven, wat zijne persoonlijke rede verkiest, hoe heeft hij dan en waarin bestaat het regt om het Woord Gods vrijelijk te onderzoeken, en naar eigen oordee en keuze zijn geloof naar hetzelve te vormen?

Wij kunnen dezelfde vraag onder eenen anderen vorm voorstellen:

Wanneer de Protestant *niet* mag gelooven wat zijn oordeel en verstand verkiest;

Welke zijn dan de punten of leerstukken, die hij *niet* gelooven *mag*, of die hij *wel* gelooven *moet?* en waaruit spruit dit *niet mogen* en *wel moeten* voort? en wanneer er leerstukken zijn, die hij *niet* gelooven *mag* of die hij *wel* gelooven *moet;* hoe dan, wanneer hij met zijn regt van onbelemmerden toegang tot het Woord Gods, met het regt om hetzelve vrijelijk te onderzoeken, en zijn geloof naar hetzelve te vormen, — in dat Woord zoodanige leerstukken vindt, die hij niet gelooven mag, of andere niet vindt, die hij gelooven moet?

De *Kerkbode* zegt wel, al mede in hetzelfde nummer: dat God in zijne Kerk, in het Christendom, eene groote verscheidenheid van voorstelling, van vorm en gedaante der geopenbaarde waarheid toelaat, bijaldien slechts één historische Christus, als de groote hoofdzaak erkend en aangenomen worde. — Maar wij vragen: waaruit ontstaat en waarop grondt zich in de Protestantsche Kerk de noodzakelijkheid van het erkennen en aannemen van dien historischen Christus?

Strauss verwerpt dien historischen Christus, en Strauss is Protestant, want hij heeft het Woord Gods vrijelijk onderzocht, en naar zijn oordeel zijn geloof naar hetzelve gevormd. — In ons Katholiek oog is Strauss een gruwelijke godlasteraar; maar welk Protestant heeft het regt om hem de broederschap te weigeren? heeft hij niet de Schriftuur onderzocht? betwist men hem oordeel en verstand? maar wanneer hem dit ook ontbrak, het woord Gods is immers de eenige geloofsregel en bron voor allen, voor min zoo wel als voor meer verstandigen. En wie heeft het regt om zijn hart te verdenken?

Daarenboven — één historische Christus — wat is dat? Is het de Gnostische Christus zonder wezenlijk menschelijk ligchaam? of is het de Ariaansche Christus zonder goddelijke natuur? of is het de hedendaagsche Christus der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de zoon van Joseph en Maria, een wijs en deugdzaam man, die den menschen vele voorbeelden gegeven heeft? of is het de Christus, zoo als Hij in de Katholieke Kerk beleden wordt, de tweede Persoon der H. Drievuldigheid, de Zoon van God en zelfwaarachtig God van eeuwigheid, die voor onze zaligheid is mensch geworden en door zijnen kruisdood het zoenoffer voor onze zonden is geworden? Is het deze laatste Christus, dien men bedoelt, die als de groote hoofdzaak moet erkend en aangenomen worden; hoe komt het dan, dat zoo vele Protestantsche Leeraars en Predikanten, ook hier te lande, het geheim der H. Drieëenheid bespotten en de godheid van den gezegenden Verlosser loochenen? Of zijn misschien in de Protestantsche Kerk de Gnostische Christns en de Ari-

aansche Christus en de Christus der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de waarachtig goddelijke Christus slechts zoo vele verscheidenheden van instelling, van vorm en gedaante der geopenbaarde waarheid?

Broeders van den *Kerkbode!* ei, lost ons dat op.

J. G. W.

DE HERVORMING.

EENE PARABEL,

DIE ONDER HET SCHRIJVEN GESCHIEDENIS WORDT.

In zeker land woonde eens een talrijk huisgezin. De vader was afwezig, en had de moeder het bestuur aanbevolen, maar ook tevens voor den tijd zijner afwezigheid wijze beschikkingen gemaakt, die zijn geest in het huisgezin moesten doen voortleven: daarenboven onderhield hij met zijne bruid gestadige correspondentie, waardoor hij zelf inderdaad zijn gezin bestuurde. Na het uitstaan van vele wederwaardigheden, braken er betere tijden aan, maar met die betere tijden sloop ook wel eenige zorgeloosheid het huis binnen. De moeder was altijd even ijverig, even naauwlettend, doch vele harer kinderen, ook van de oudsten die over de andere meê toezagen, verzuimden nu en dan hun pligt, of deden wat niet betaamde. Moeder vermaande, berispte, bestrafte, maar zij kon niet verhinderen, dat degenen die het huisgezin vroeger gekend hadden, eenige ongeregeldheden ontdekten: zij zagen hier en daar stof op kasten en stoelen, eene of andere vlek op de klederen, en op den vloer wel eens vuiligheid. De orde en regelmatigheid onder de kinderen leden nu en dan. De huisgenooten zelve zagen het, en riepen om hervorming, waarop men dan ook ernstig bedacht was. Maar eene der dochters, die, hoewel haar groot aandeel in de

wanorde hebbende, het meest om hervorming riep, begon de wetten en instellingen des vaders aan te randen, en loochende onder anderen, dat de kinderen die steeds oppassende waren, daarvoor van den vader, als hij wederkeerde, zouden beloond worden; zij durfde zelfs zeggen, dat er aan eene eigenlijke belooning niet te denken viel; dat de vader wel is waar, met rijke schatten zou terug keeren, maar dat braaf oppassen, om aan die schatten deel te krijgen, noch noodig, noch nuttig was; dat men slechts vastelijk moest gelooven aan 's vaders goedheid, die de fouten der lievelingen, welke hij zich uit al die kinderen gekozen had, over het hoofd zou zien, en dat de schatten voor die lievelingen alleen waren, niet juist voor vlijtigen arbeid en gehoorzaamheid. Dat meisje kreeg eenigen aanhang in huis, waardoor zij al stouter en stouter geworden, eindelijk ondragelijk en ten huize uitgewezen werd.

Nu trachtte zij met haren aanhang een huis naast het ouderlijke te stichten; maar het was onmogelijk. De haren twistten onophoudelijk; de een brak af wat de ander poogde op te bouwen, en het scheen dat men nimmer onder dak zou komen. De weêrspannige dochter lasterde te erger hare bedrukte moeder, naar mate zij het buiten 's huis ondragelijker vond. Maar zie! tot haar geluk, of liever tot haar ongeluk, zij behaagde aan den koning van het land, vooral ook omdat zij veel goud en zilver bezat, dat zij uit het huis harer moeder had gerooft. Zij huwde met den vorst, en door hulp van diens zwaard bragt zij wat stilte onder de haren, en deed hen aan een paleis bouwen.

In het ouderlijk huis ging het inmiddels veel orde-

lijker toe dan te voren ; nu de kwalijkgezinden buitengesloten waren, kon men de gewenschte hervormingen tot stand brengen, en de vervolgingen, waaraan het van de zijde der ongehoorzame dochter, die nu landsvrouw geworden was, niet ontbrak, werkten tot opwekking van ijver en naauwkeurigheid, onder de getrouwe kinderen, voordeelig mede.

Niet zoo ging het bij de ongehoorzamen. Mogt de vrees voor den koning hen tot bouwen dwingen, en hunne partijschappen onderdrukken, eensgezindheid was onmogelijk, en daarom kon men er nimmer in slagen een paleis te voltrekken. Naauwelijks was men wat gevorderd, of het bleek onbruikbaar te zullen zijn. Duizend plannen werden door duizend bouwmeesters ontworpen; duizendmalen hervatte men den arbeid, en even dikwijls stortte het gebouwde weder in. Om zich te troosten in deze rampen, verzwaarde de ondankbare dochter hare hand over het ouderlijk huis, en zij duldde zelfs niet, dat zij met liefde teruggeroepen werd.

Dan het gebeurde, dat de koning kwam te sterven. Nu hield de dame op, landsvrouw te zijn, want het volk wilde niet, dat de nieuwe vorst, dien het gekozen had, haar tot echtgenoot zou nemen. Toen braken al de partijschappen van vorigen tijd weer los ; ieder trachtte te verwoesten wat zijne tegenpartij gepoogd had op te rigten ; daken, muren, zuilen stortten naar beneden, en de troostelooze vrouw slaakte kreten van wanhoop, gezeten op de puinbrokken van hare onvoltooide paleizen. Soms wierp zij een blik op het huis harer moeder, een blik vol van spijt, en van nijd, en van haat. Gelijk Miltons Satan, zoo stiet zij iedere ge-

dachte van terugkeer weg, en verviel daarop in de hevigste vlagen van hartstogt.

Hare liefderijke moeder, sedert de dochter het zwaard verloren had, weer vrijer geworden, verhief hare stem om de verdwaalde naar het groote huisgezin terug te noodigen, en zij gelastte hare zonen om hunne ongelukkige zuster van hare dwaasheid en verkeerdheid te overtuigen. Sommigen dergenen, die verleid waren, wendde zich inderdaad naar de goede moeder, en werden hartelijk ontvangen; maar de meesten stopten hunne ooren, en trachtten door een vervaarlijk geschreeuw, de stem der getrouwe kinderen te verdooven. De verharde dochter moest echter somtijds hooren. Maar hoe waren dan hare antwoorden? Als een brave broeder haar wees op de puinhoopen, die dreigden haar geheel te begraven, dan barstte zij uit in een schaterend lagchen (1), geen vrolijk, maar een zenuwachtig lagchen, dat de aanschouwers van schrik deed verstijven; of zij riep hem met verkropten spijt toe: «Gij ziet niet goed; het stof mijner puinen is u in de oogen gewaaid.» (2) Werd haar gezegd, dat zij alles had bedorven, omdat zij de verdienste der oppassendheid geloochend, en een vermetel vertrouwen in de plaats gesteld had, dan herhaalde zij, al gillende, de oude lasteringen, vroeger tegen hare moeder uitgebraakt, en sprak tot hare vermaners: «Gij «zijt *Don Quichots*, die met uwe zwaarden in het wild «rondom u slaat, of tegen molenwieken vecht. Gij weet «niet waar tegen gij spreekt. Bepaalt u tot het weder-

(1) De *Kerkbode*. Zie *Katholiek*, d. 1, n°. 3.

(2) *De eenigheid in de R. K. Kerk eene hersenschim*, enz. Te Leeuwarden, bij J. W. Brouwer, 1842. Zie ook *Godsgel. Bijdr.*, XVI d., 5e stuk, blz. 730.

«leggen van hetgeen ik goed vind tegen uwe moeder «te zeggen, maar laat mij hier met rust.» (1) Zoo ging het meestal, en zoo gaat het nog voort. Zij wil in geen bedaard overleg treden, zij wil degenen, die haar de verkeerdheden onder het oog brengen, *daarvan* doen zwijgen. Kon zij nog, zij zou hun ieder woord verbieden; maar die tijd is voorbij. Thans poogt zij weder eenige hulp van de staatsmagt te verwerven; zij zou van een nieuw huwelijk niet afkeerig zijn. Doch ook die tijd is voorbij. Wat zal er van haar worden? God weet het: bidden wij Hem voor haar.

(1) Men zie de *Godgel. Bijdr.*, t. a. p., blz. 726

DE ONZIGTBARE PROTESTANTSCHE KERK.

De onzigtbaarheid is het oord des geheims, waarin het Protestantisme de treffendste en meest doorslaande bewijsredenen der Katholieken zoo mogelijk tracht te ontwijken. Spreek eens over het wezen van Christus Kerk, dring er op aan dat zij zekere kenteekenen hebben moet, dat zij één, heilig en algemeen is en van de apostolische tijden af geduurd heeft; weldra zult gij, na veel heen en weder springen en het beschrijven van meer dan eenen cirkel, den tooverslag vernemen: de ware Kerk is onzigtbaar! Ziedaar het laatste woord, en het Protestantisme is verdwenen.

Maar waar henen verdwijnt het? Is het van overstelpend licht of van duisternis, dat wij niet meer zien kunnen? Is het een hemelgeest, die ons in zijnen luister ontgaat, of eene schim, die verschiet in den nacht? Om 's hemels wil, is het iets of niets? De Jesuiten doen onbegrijpelijke dingen: zij hebben de tooverlantaarn uitgevonden; (1) maar men hoort te dikwerf, dat zij bij het sluipen over de grenzen gevat worden, om te gelooven, dat zij de zwarte kunst verstaan en zich onzigtbaar kunnen maken. Dat corps is voor zoo iets te militair, te werkzaam en te levendig, zoo wel als de geheele Katholieke Kerk, welke historisch wil zijn, gelijk haar Stichter, en liefst niet in allegorie of figuur maar werkelijk wenscht ten hemel te varen. Wij, leden van het *Pausdom*, geven het dan op, en zullen er

(1) De beroemde pater Kircher, zoo wij ons wel herinneren.

maar niet naar trachten om uit te leggen, door wat kunstverrigting men zich onzigtbaar maakt. Dit echter willen wij volstrekt onderzoeken, hoe het in die onzigtbaarheid geschapen zij. Wat niet gezien wordt kan nog geweten worden en ook het *minus* is te becijferen.

Daarbij moeten wij als grond en punt van uitgang om de onzigtbare Kerk te denken, volstrekt vooronderstellen, dat in dezelve èn de leermethode, welke den Bijbel tot eenige kenbron der waarheid maakt, èn het Protestantsche leerstuk aangaande het regtvaardigend geloof, in volle kracht en werking zijn. Immers daarin bestaat het ideaal beginsel, daarin de eigenlijke geest en waarheid, waarvan de zigtbare kerken slechts uiterlijke en onvolkomen produkten zijn; het *ipsum protestans*, waardoor het Protestantisme Protestantsch is.

Men stelle zich dan twaalfmaal twaalf duizend, dat is een onnoemelijk getal van geesten voor, welke met dit stof, waarin de verlossing volbragt is, niets willen te maken hebben. De Zoon Gods heeft eene zigtbare, menschelijke natuur aangenomen, om ons menschen mede te deelen hetgeen Hij van den Vader gehoord had; Hij heeft, gelijk Hij zelf zigtbaar gekomen was, zigtbare menschen tot menschen gezonden, heilmiddelen of Sacramenten ingesteld, welke, naar zijn persoonlijk voorbeeld en onze behoefte, uiterlijk en innerlijk, geestelijk en zinnelijk zijn, en in het geheel eene orde voorgebragt, die, aan Hem beantwoordend als aan haar hoofd, goddelijk en menschelijk tevens is. De H. Paulus beschouwt daarom de vereeniging van God en menschen door Christus als een groot huwelijks-geheim, en de H. Augustinus

noemt Christus en de Kerk twee in een vleesch. (1) Maar, gelijk weleer voor de Gnostieken, (2) is dit voor het ware Sion der Protestantsche Kerk al te zinnelijk; zij is te verheven, om naar het model van een' *vleesch-geworden* God gevormd te zijn; en moge al de tegenwoordigheid van dien Emmanuel zulk eene schitterende vereeniging onder het menschdom doen geboren worden, dat volgens zijn eigen woord en dat van den Profeet Isaïas, het huis des Heeren staat op een' berg der bergen, waar het van alle volken gezien wordt; — eene stad op het gebergte is voor het Protestantisme nog niet hoog genoeg.

Nu zal men van eene zoo geestelijke, zoo ver uit het oog drijvende Kerk, welke niet met Paulus behoeft te twijfelen, of het ligchaam is meegegaan, zeker in de stellige verwachting zijn, dat zij met het zalig geestendom in de naauwste betrekking staat: het is er geheel anders mede gelegen. Ach zinnelijke Katholieken, gij redeneert, en gij moet niet redeneren! Weet gij dan niet, dat de woorden waarin gij denkt, van de *zinnen* en van de orde der *menschen-maatschappij* die u omringt, ontleend zijn? Dat bij gevolg uwe rede, als spiegel dezer *zinnelijke* wereld en der bedorven *menschheid*, op zulk een *geestelijk* rijk, dat, gelijk gij straks zult hooren, ook geene maatschappij is, onmogelijk kan worden toegepast? De rede is met de openbaring der ware Protestantsche Kerk in onverzoenbaren strijd. Luther heeft het bewezen, en te gelijk met den

(1) Enarr. II in Psalm XXX.

(2) Deze ketters der eerste eeuwen, overgrootvaders van Luther en Calvyn, beschuldigden de Katholieken als dom, als zinnelijk en op uiterlijke werken gesteld. Irenæus, lib I, c. 6, n°. 4 en l. L, n°. 2.

Paus Aristoteles verslagen. (2) Doch gij hebt het gebrek, de rede aan het hemelsch Woord, het menschelijke aan het goddelijke, te willen huwen, en verbeeldt u dat de heiligen, wijl zij met God, die de liefde zelve is, vereenigd zijn, op eene onbegrijpelijke wijze naar ons heil verlangen, en geen kwaad doen met al wat daartoe strekt van God te vragen; — dat ook wij daarom geen kwaad doen met hun deze voorbede, zoo wel als aan de hier levenden, af te vragen, en het integendeel de liefde van Christus is, waardoor wij ons, zoo veel mogelijk, aan zijne verheerlijkte ledematen trachten aan te sluiten. Kortom gij stelt u altijd eene orde, eene aaneenschakeling van oorzaken of levende leden voor, welke door eene opperste oorzaak of hoofd bezield, bewogen en vereenigd worden. Maar dat is alles zinnelijkheid. Weg met de rede! weg met alle orde en leven! De onzigtbare Kerk is geest en waarheid, en kan derhalve den invloed van satan en zijne duistere legioenen, niet dien van Gods heiligen ondergaan. Neen, de leden, die over dood en graf henen elkander nog beminnen en helpen, hebben Christus niet tot hun hoofd; en zulk een gemeenschappelijk leven en werken van aard- en hemelingen aannemen, dit is den Middelaar verloochenen. In de oude wet mogt men bij God de Patriarchen inroepen: dat is iets anders; toen lagen wij nog onder den vloek; maar thans zijn wij van den hemel vrij en gescheiden, ten minste in de onzigtbare Kerk. En de rede hiervan vindt men daarin, dat Christus de eenige middelaar

(1) «Alle artikelen onzes geloofs zijn voor het verstand *volstrekt «onmogelijk, ongerijmd, gelogen*;» aldus Luther in zijne uitlegging, van den brief aan de Galaten. «Hij haatte,» zegt *Plank*, «Aristo-«teles evenzeer uit den grond van zijn hart als den Paus.»

is, en Hij zóóveel doet, dat er ten gevolge zijner werking geene *vrije* oorzaken meer bestaan, èn wij, èn de Heiligen volstrekt niets doen!

Luther schijnt inderdaad de onzigtbare Kerk zeer goed begrepen te hebben, en voor hem is de rede in de Kerk *de grootste boelin die de duivel heeft.*» (1) Intusschen komt het met onze booze rede eenigzins meer overeen, dat de van den hemel gescheiden geesten ook onder elkander verdeeld en gescheiden zijn, en geene maatschappij uitmaken. Niemand hunner heeft meer magt of gezag van Christus ontvangen; allen zijn boos en kunnen even weinig; hoe zal er dan maatschappij zijn? Dit ware orde zonder afhankelijkheid, hetwelk in eindige wezens niet denkbaar is. De *Kerkbode*, van wien wij gaarne gelooven dat hij tot de onzigtbare Kerk behoort, heeft ook uitdrukkelijk gezegd, dat nergens in den Bijbel van de Kerk als van eene maatschappij wordt gesproken!!! Daar nu maatschappij niet anders beteekent dan orde of vereeniging, welke dien bepaalderen naam van maatschappij verkrijgt, wanneer zij plaats heeft tusschen denkende en willende wezens, welke zich in deze orde met bewustzijn vereenigen, zoo volgt hieruit, dat in de onzigtbare Kerk volslagen wanorde heerscht. Luther, die het eerst van deze niet zinnelijke onzigtbaarheid vrij zinnelijk heeft gesproken, stemt daarmede volkomen overeen: wij kunnen, volgens hem, allen even veel, of, beter gezegd, allen even weinig, en de «*orde is slechts een uiterlijk ding.*» (2) Het is dus uitgemaakt: de onzigtbare Kerk is een bajert van verwarring. In de *zigtbare* kerken dogmatiseert men

(1) «Höchste hure, die der Teufel hat,» Luther in zijne preek op den tweeden Zondag na Driekoningen.

(2) De Communione Populi.

zeker niet veel, en het onderwijs der kinderen bestaat dikwerf in het belagchelijk maken van den Mechelschen Katechismus; doch dit heeft nog zoo iets van leeren en maatschappelijk overleveren. Ongelukkige zigtbaarheid! In de *verborgen* Kerk, die niemand ziet, daar eerst is de volmaaktheid; daar is het geloof volstrekt niet uit het gehoor, het *nullus ordo et sempiternus horror!* Dat uiterlijke ding van orde is goed voor de uiterlijke Katholieken, die den Drievuldigen God voor de orde zelve houden, maar in de innigste innerlijkheid komt zij volstrekt niet te pas.

Dan wat zien al die geesten die *wij* niet zien? Zij woelen in hunne wanorde door eenen stik-donkeren nacht; want de waarheid is niet in hen, maar IN DEN BIJBEL. Wij Katholieken beweren, dat Christus de waarheid *in den mensch* gesteld heeft, en aan de zijnen geenen Bijbel heeft beloofd, maar den H. Geest, welke hun alle waarheid zoude leeren, en bij hen blijven in eeuwigheid; wij houden ons aan de zigtbare geschiedenis, waarin wij zien, dat de H. Geest werkelijk is nedergedaald, en de Schriften des N. Verbonds, uit den door Hem verlichten *menschelijken geest*, slechts zijn voortgekomen; en wij besluiten, dat de Bijbel ook door die maatschappij, die hem geschreven heeft en die volgens Christus belofte niet zal vergaan, moet worden voor echt verklaard en uitgelegd, of dat hij anders ophoudt Bijbel te zijn, wijl hij als een hooger woord, zonder bezield te worden door de hoogere gedachte die hem voortbragt, zijnen zin en beteekenis verliest. Ziedaar de algemeene orde en menschelijke natuur, welke door Christus vergoddelijkt is! Volgens het Protes-

tantisme daarentegen, bestaat er geene verheerlijkte menschheid, is de orde der natuur niet in de godsdienst opgenomen, maar met dezelve in tegenspraak. De Bijbel is dan niet, als alle woorden, een maatschappelijk woord, hij houdt de waarheid voor altijd in zich besloten, en het blijft eene volstrekte onmogelijkheid, dat eenig mensch haar daaruit in zich opneme. Zij spiegelt bij het lezen in het bedorven menschen-verstand als een zon in drabbig water; want kon haar licht een licht in den mensch ontsteken, de Bijbel zou dan ophouden eenige kenbron te zijn, het ware dan geene godsdienst meer in staanden letterdruk, die men, gelijk het Bijbel-genootschap, in kisten vol verzenden kan, anderen zouden leeren, anderen onderwezen worden, en wijl er waarheid, dat is beginsel van maatschappij *in den mensch* zoude zijn, zou er op den oogenblik orde en eenheid ontstaan. Dit nu kan volstrekt niet: wanorde is tot Christus eer noodzakelijk gevorderd; zijne glorie bestaat daarin, dat wij alle leugenaars zijn en blijven, en het is Hem verloochenen, wanneer men beweert, dat de menschen elkander ordelijk goddelijke waarheid mededeelen. Het is wel waar, in de zigtbare Kerken heeft men gemeend zoodanig meester van het Bijbelwoord te wezen, dat er op het huidig oogenblik geen enkel boek der Schriftuur bestaat, hetwelk niet door Protestantsche Hoogleeraars of geleerden verworpen is; maar deze passen de *zigtbare dingen*, *de geschiedenis* met hare zeden, gewoonten en taal, de zoo bedorven menschheid op den Bijbel toe, en volgen, zoo geene Katholieke, toch historische overleveringen. In de onzigtbare Kerk is de Bijbel en de Bijbel alleen

eenige kenbron der waarheid. Er wordt dus door de geesten onophoudelijk in den Bijbel gelezen, en naar de waarheid, die hij bevat, zonder einde gezocht; en daar zij, ter eere des Middelaars, steeds 's menschen leugenachtigheid belijden, wachten zij zich wel over de historische echtheid des Bijbels te twisten. Hoe zal toch een mensch, die geene waarheid in zijn verstand heeft, over die echtheid kunnen oordeelen? De waarheid is in den Bijbel alleen! Wij moeten ons dien ten gevolge de onzigtbare Kerk voorstellen als eenen ontzettenden nacht. Duizenden en duizenden gapende geesten worstelen in de verschrikkelijkste wanorde elkander over het hoofd, om de zon te bereiken, die stralend boven hunne duisternissen drijft, maar die in dezelfde snelheid als zij naderen terugwijkt, terwijl haar onophoudelijk het lofgezang tegenklinkt: Bijbel! Bijbel! Bijbel! boek dat de wereld draagt en bestiert, wij kunnen u *in ons* niet hebben, maar wij, die ons ligchaam reeds hebben weggeworpen, willen ook met ons verstand *in u* vergaan! Gij zijt de waarheid en wij zijn leugenaars in der eeuwigheid, amen! Gij verlost de wereld, amen! Want wij weten niets, amen! amen! Wij zijn *niets*, amen! amen! amen!

Het begint akelig te worden in de onzigtbaarheid: scheiding van den hemel, van Christus waarheid, wanorde en duisternis! Welk een toestand! Wat dan doet men in de zwarte Kerk? Zondigen, anders niet dan zondigen en bijgevolg God haten. Huivering overvalt ons; dan het is zoo de leer en de uitlegging van hetgeen wij aangaande den Bijbel gezien hebben. Hoe zou het mogelijk zijn, dat Christus waarheid, niet in 's menschen geest, maar buiten hem en in den Bijbel

was, indien ook de regtvaardigheid niet altijd buiten hem bleef, en in plaats van het medegedeelde zoenbloed alleen een helsch zondevuur in zijne aderen gloeide? Kon er in 's menschen bedorven natuur slechts een vonkje van liefde ontstoken worden, hij zou dan niet volstrekt lijdelijk zijn, maar de waarheid *actief* kunnen denken en uitspreken. Nu integendeel is leering en leerbelijdenis onmogelijk. Deze boosheid, welke ook door Christus niet weggenomen maar bedekt wordt, is de grondslag van het geheele Protestantisme. Men lette slechts op deszelfs oorsprong; wanhoop des gewetens, die Luther in zijn klooster overviel en hem deed besluiten, dat de mensch niets goeds kon verrigten, is de moeder van deze treurige godsdienst, welke er zelfs velen zich werkelijk van het leven heeft doen berooven. Luther noemt op menigvuldige plaatsen den mensch de zonde zelve. (1) «Wees een zondaar en zondig krachtig, maar geloof «nog krachtiger,» (2) is het zoo beruchte woord van den apostel des oproers, en waarin de geheele evangelische vrijheids-leer ligt opgesloten. «Wij kunnen, «zegt hij, even heilig zijn als Maria, zoo wij slechts «gelooven,» (3) en, gelijk hij een zijner sermoenen besluit, «ons voor goede werken nog meer wachten «dan voor zonde.» Ziedaar weder eene van Luthers uitdrukkingen, die van louter kracht geen' zin hebben,» zegt *Plank* omtrent laatst aangevoerde plaats. Zij hebben wel degelijk zin; Luther wil namelijk doen gevoelen, dat de regtvaardigheid eene regtvaardigheid buiten ons is, die ons door het geloof wordt toegerekend, maar door

(1) Zij zijn door een' Protestantsch geleerde verzameld; wij zullen ze bij eene andere gelegenheid aanvoeren.

(2) Epist. M. Luth. I. Jena 1556, bladz. 545.

(3) Kirchen post. ad. Nat. B. M. v. 1584 Witt. blad 40.

welke wij, *persoonlijk* genomen, niets beter zijn. *Wij zijn de zonde.* Calvyn vergeleek in denzelfden zin het regtvaardigend geloof bij eenen schat in een aarden vat, hetwelk aarde blijft. (1) «De regtvaardigen, zegt hij, blijven voor Gods regtbank altijd des doods schuldig.» (2) «Wij worden voor regtvaardig gehouden in Christus, «schoon wij het in ons zelve niet zijn.» (3) Wat overigens Calvyn op zekere plaats zegt van onze werkzaamheid bij het verrigten van goede daden, is onzin: met plaatsen als wij hebben aangehaald, met zijne praedestinatie-leer en de noodzakende genade, is vrijheid en bijgevolg 's menschen persoonlijke werking in het goede onbestaanbaar. Met een woord, naar het echte Protestantisme is, gelijk het in sommige symbolen heet, de *regtvaardigheid buiten ons*, en wij worden zalig door naar eene voorstelling, die *oneindig ver* van ons af is, op te staren.

Het is bekend, dat men in de overlevering van dit heerlijk licht der hervormers en der symbolen meer en meer ongetrouw is te werk gegaan; doch het is ons te doen om de volmaakte Kerk, om den innigen geest, die drager en voortbrenger is der zigtbare kerken: en in dit volkomen Protestantisme, zijn wij wel genoodzaakt de hoogmoedige wanhoop te veronderstellen, waaruit alles is voortgekomen. Zonder zulk eene hatende Moederkerk zijn de zigtbare kinderkerken niet te begrijpen, en nog heden moet men, om het Protestantisme te verklaren, op het grondbegrip letten, *dat de mensch helsch bedorven is, niet waarlijk kan verlost worden noch verlost is, en niets goeds kan verrigten.* Van waar anders

(1) Inst. I. III, c. 11, § 7.
(2) Loc. cit. § 11.
(3) Loc. cit. § 3.

die scheiding van den hemel en Gods heiligen? Van waar het geroep van den Bijbel en niets dan de Bijbel? Van waar anders eene Godsdienst, zoo ijskoud als de dood, en voor welke het beeld van eenen in folteringen stervenden God nog te zinnelijk is? Waarom voor Hem niet geknield en zich ter aard geworpen, voor wien alle knieën moeten gebogen worden? Waarom in plaats van Gods*dienst* Gods*beschouwing*, waarbij men volstrekt lijdelijk blijft, en niets verrigt, terwijl men in de zedelijke, *aan de Godsdienst ondergeschikte orde*, tot eenige goede werken mogelijk wordt voortgedreven? Waarom geene maatschappij en slechts zwervende wanorde, dan omdat men de liefde niet erkent? Want waar liefde is, daar is oorzaak die vereenigt, en waar deze is in den mensch, daar is orde en maatschappij. Het lijdt geen twijfel; nog zijn het de afschuwelijke vloeken door Luther over het menschdom uitgesproken, die den geest doen zwijmen en sterven van schrik, en het hart onder hun gewigt verpletteren. Waaide zijn doodende adem door het Protestantisme niet voort, voorzeker men zou het niet wagen om de schandelijkste verwarring uit te geven voor Christendom, voor verlossing, voor het werk van Dengenen, wiens heerlijkheid de hemelen verkondigen. Onbegrijpelijke verblinding! Terwijl ieder schepsel, hoe gering, door orde bestaat, terwijl onze rede, zij, slechts een eindig woord, eenheid en maatschappij voortbrengt, zal de oneindige rede, het *Woord* des Vaders, in persoon op aarde zijn gekomen om *protestantisme*, dat is *verzet*, *tegenspraak*, *voorbehoud voor zich zelven* onder de menschen te brengen, en hen zonder einde te verdeelen en te verscheuren! Wie aan het geheim der

verlossing gelooft, en daarbij gevolgelijk denkt, moet óf Katholiek worden óf het weder als Deïst verwerpen.

Echter hoe gevolglijk het zij dat, zoo de waarheid niet in ons maar in den Bijbel is, ook de regtvaardigheid buiten ons moet blijven, of omgekeerd: dat, zoo de regtvaardigheid ons niet waarlijk door Christus kan worden medegedeeld, ook zijne liefdevolle waarheid in onzen geest niet kan dringen; het blijft eene tergende tegenstrijdigheid, dat men, van den eenen kant, den Bijbel tot eenige kenbron der waarheid maakt, en van den anderen, eene verpligtende leerbelijdenis behoeft, al ware het alleen om zulk eene onnatuurlijke leer-methode te wettigen. Doch van waar die orde van leeren, die alle orde vernietigt? Waarom, tegen de gansche natuur in, alleen uit den Bijbel willen leeren? Heeft eenig volk op aarde zóó met zijne gewijde schriften en wetten gehandeld? De vraag is niet te ontwijken. Maar ziedaar, de belijdenis, die, om deze methode te verklaren, ons leeren moet, dat alles bedorven is en wij leugenaars zijn en blijven, werpt alleen door haar *bestaan*, de individuële methode ten onderste boven. Want zoodra er belijdenis of leer bestaat, beslist het individu niet meer *alleen* en is er gezag. De Bijbel en de belijdenis hebben elkander noodig, en vernietigen elkander ter zelfder tijd. Welke verrijting en verscheuring, wat geestvernielende tweespalt daaruit in het innig, onzigtbaar Protestantisme moet geboren worden, kan door onze gedachte, hoe wij haar spannen, niet worden bevat. Als hier de verdedigers der symbolen aan de leden der Synode verwijten, dat zij gedaald zijn be-

neden Turken en Heidenen, en de Synode weder naar den Bijbel verwijzend zich gereed maakt voor eene omwenteling, dan is deze hooggerezen twist, en al de *schokken* en *spanning* en *beroeringen* slechts beweging der opperste golven, door ons waargenomen en gezien. Heviger, o heviger wordt de bodem van dien afgrond opgeslingerd: daarin en daaronder woeden de vulkanische stoffen: in de diepte der onzigtbare Kerk is de dood aan het baren van den dood. Wee! wee! gij vernietigt ons, zoo galmt het door de duisternissen, en wee! wee! zoo raast het terug, gij zijt het, die ons hebt verraden en vermoord in onze wieg! (1) En gelijk een wervelwind de wateren opneemt en slingert door de lucht, zoo gaat de vloed van vechtende zielen om en om door den steeds toenemenden nacht. Zij alleen, die bevestigd zijn door den geest, die uit Luther en Calvyn is, volharden in het wentelen van den telkens afrollenden molensteen, en blijven het individualisme te gelijkertijd aannemen en verwerpen. *Wij moeten de rede verwurgen als een beest!* riep Luther: (2) daarmede zijn de uitverkorenen zonder verademing bezig. Dat deze zelfmoord of verworging van het *menschelijke* hare angsten en smarten heeft, en welke smarten, is even zoo onnoodig te zeggen, als het moeijelijk te zeggen valt.

Al vast brengt de eene tegenstrijdigheid de andere voort. *De Kerkbode* vergelijkt het verschil der zigtbare kerken bij de kleuren van het licht. Zij zijn rood,

(1) Door de symbolen is het Protestantisme reeds bij zijne geboorte verloochend.

(2) «Het geloof is van dien aard, dat dit het vernuft den hals «omdraait en dat beest verwurgt.» Luther, in zijne *Auss. Erklarung* des B. an die Gal. anno 1523.

geel, groen, blaauw... — dan wie kan al de kleuren tellen van het groote schilderstuk der natuur? — Echter zijn dit de zigtbare kerken: in de onzigtbare vindt men de reden van die straalbreking en de oorspronkelijke verdeeling, welke geene kleur meer laat overblijven. Want wie den mensch van God scheidt, hij scheidt hem niet alleen van andere menschen, maar ook hem zelven van zich zelven. Steeds dieper en dieper gaat de scheuring, de strijd van woord tegen woord, tot dat hij eindigt in het stomme *niet*, alwaar geen licht-atoom meer bestaat.

Gewis, ook de zigtbare kerken waren reeds vergaan, zoo er geene bijkomende oorzaak bestond, die het Protestantisme belette zich geheel in ongeloof te ontbinden; en deze oorzaak is de Katholieke Kerk. Zij werkt tot het voortduren van het Protestantisme mede, niet alleen door gelegenheid te geven tot loochenen en protesteren, en de zich noemende kerkbesturen ter harer bestrijding zich te doen vereenigen; maar door den Bijbel te bewaren, de geheimen van de godsdienst te prediken, en den verloochenden Verlosser met al zijne weldaden in het geheugen te roepen. Men schaamt zich voor haar; en wie weet hoevelen haar hun ondanks heimelijk huldigen! Ja ook in de onzigtbare Kerk klinkt haar goddelijke stem; het zwaard, dat uit haren mond gaat, dringt door tot daar, waar de ziel hecht aan het leven; slechts omdat zij diep en innerlijk is, kan zij zich ook uiterlijk met zoo veel kracht vertoonen. Is de zigtbare schepping niet het bewijs van den onzigtbaren Schepper? Zoo is de orde waarmede zij zigtbaar het menschdom omvat, het bewijs van Christus godheid, en dat in

haar, Bruid des geheims, oneindige liefde woont, liefde, het innerlijkst wat er bestaat, het *fiat lux* der verlossing.

«De natuur is één, en Gods grootste werk zou het «niet zijn? Kent gij meer dan één oneindig Woord?» dus doet zij zich in de Protestantsche onzigtbaarheid hooren; en met onbegrijpelijke nieuwsgierigheid zamelen zich de geesten, die, terwijl zij roepen: «uwe «eenheid is doode gelijkvormigheid? *Wij* ontwikkelen! «*Wij* gaan vooruit! Gij zijt de Paus!» niettemin vol van vreemde begeerte zijn om iets van haar te hooren.

«Mijne vrienden,» is het antwoord, «wat zegt gij «daar? Ik dood! Is dan de orde, waarin eene wereld-«geschiedenis voortgaat, dood te heeten. Is dan baren «niet de eigenlijke levensdaad? Ik baar in Christus «door het Evangelie. Ik spreek en word van de mijnen «gehoord, ik gebied en word van de mijnen gehoor-«zaamd. Gij, voor wie belijdenis onmogelijk is, gij «kunt noch spreken noch hooren; gij hebt noch de «deugd van gezag, noch de deugd van gehoorzaam-«heid; en gij zult mijne levende eenheid doode gelijk-«vormigheid noemen? Wat anders is de hemel dan «een uitgesproken woord? Het is alsof het zoeken der «waarheid het leven ware en niet het bezitten! Neen «*gij* zijt dood, en neemt de beweging der ontbinding «in honderde deelen voor de overeenstemmende onder-«scheiding van het leven. Zegt ook niet, dat ik niet «vooruitga: ik heb Europa opgevoed! Meer en meer «bepaal ik de waarheid, want de rede gaat vooruit en «niet de waarheid. Integendeel, verwerpen hetgeen «eenmaal voor zekere waarheid gold, gelijk gij doet, dat is achteruit en niet vooruitgaan. Weleer meendet

«gij, dat gij iets wist, en zeidet dat gij iets wist, «maar wat weet gij thans?

««Dat *gij* Christus niet tot grondslag hebt, dat uw ««gezag menschelijk gezag is, uwe instellingen mensche- ««lijke instellingen!»» Dus roepen zij allen, want in de ontkenning zijn zij één. (1)

«Gij spreekt weder van iets anders!» vervangt zij; On- «getwijfeld zijn mijne instellingen menschelijk, want Hij «die ze maakte, was *mensch*. Juist omdat ik dien God- «mensch tot grondslag heb, bezit ik zoo groote instel- «lingen. Immers een grondslag, daar niet op gebouwd «wordt, is geen grondslag; daarop staan zuilen, leeraars «en profeten, rijzen levende steenen tot dat de bouw den «hemel bereikt. Ik heb achttien honderd jaren gebouwd «en gij zegt, dat ik Christus niet tot grondslag heb! «Toont mij uw gebouw, en ik zal aan eenen grond- «slag bij u gelooven. Maar mag ik u een woord zeggen?

««Zeg wat gij wilt!»» is het pijnlijk antwoord.

«Ons groote verschil is, dat gij de liefde verwerpt. «Gij wilt niet gelooven, dat Christus ons waarlijk, «dat is met vrijheid, doet beminnen, en God ter eere «handelen. Dit heeft u alle handeling doen verwerpen, «om slechts beschouwende gedachte, of hetgeen gij ge- «loof noemt, over te houden. Eenigen uwer, ik weet «het, hebben gezegd, dat er goede werken zijn; doch «zij blijven ter halve wege staan, en bedoelen daar- «mede *zedelijke*, geen eigenlijk *Godsdienstige* daad. Ook «in de godsdienst zelve, in de opperste orde is daad, «liefdedaad van Christus en ook van mij, die zijne

(1) «Zij hebben met allen vrede; niets gaat het hun aan, hoe «verschillend zij leeren, zoo zij slechts ter bestrijding der ééne «waarheid zamenspannen.» Zoo sprak reeds in de derde eeuw Ter- tulliaan. *De praescript.*

«vrije Bruid ben door den H. Geest. Slechts omdat «in de Kerk Gods liefde woont, is er de hoogste wer- «king: is er gebieden en gehoorzamen, zijn er le- «vengevende Sacramenten, is er *dienst*, wordt er met «Christus mede geofferd en door den Eeuwigen Pries- «ter, naar de orde van Melchisedech, God weder «een volkomen hulde geboden; daarom ook scheidt «niets de menschen van elkander, zelfs de dood niet, «werkt de hemel op de aarde en de aarde op den «hemel terug, en wordt in het vleesch van den Ver- «losser het eeuwig huwelijk tusschen den Schepper «en zijne schepping voltrokken. O! gelooft het toch, «wij zijn geen *vreemde* erfgenamen, maar *kinderen* en «daarom erfgenamen. Wij zijn priesters en een heilig «volk. (1) Helaas, gij meent, dat wij niet goddelijk «beminnen! Gij kent dan de liefde niet van Christus; «zij geeft het beste dat zij heeft, dat is liefde; zij «geeft zich zelve. Ach versmaadt toch de liefde niet! «Komt, omhelzen wij elkander! bemint en gij zijt «Katholiek!»

Wat er nu omgaat, is geheim. Eenigen gevoelen, dat hunne vleugelen zijn uitgebot en snellen de duis- ternissen uit. De meesten schudden het hoofd en zeg- gen: neen! neen! altoos neen! en het geroep ver- meerdert schroomelijk: weg! weg! bijgeloovig volk, dat den geest in ketenen sluit, en de vrijheid van Christus verloochent. Gelooft aan uwen Paus, wij niet! Beeldendienaars, aanbidders van heiligen, af-

(1) In welken zin de Protestanten, die naar hunne leer volstrekt *lijdelijk* zijn, het mystisch priester- en koningschap, waarvan de H. Petrus spreekt, zich kunnen toeëigenen, is volstrekt niet te be- grijpen, ten ware zij zich met Christus voor *één en denzelfden persoon* houden willen.

godendienaars! ha! Priesters! Priesters! *door domheid, door omkooping, door bedrog, ja door ontucht breidt gij uwe Kerk uit!!* (1) Neen, wij beminnen niet, is het laatste woord der kinderen van Luther en Calvyn, Christus bemint, niet wij; wij haten! wij haten! wij zijn koud! maar wij zijn uitverkoren; lof zij den Heere sebaoth!

De Egijptische treurigheid, de drukkende stilte, die in de Protestantsche godsdienst heerscht, en slechts door langzame galmen of door het oproer tegen het oproer wordt afgebroken, is naar wij vertrouwen genoegzaam verklaard. Echter hebben wij het laatste woord nog niet gezegd. Wat is die onzigtbare Kerk? Welk haar naam onder de menschen? Wat is die oude nacht, zoo vruchtbaar in monsters van dwalingen, en waaruit de zigtbare kerken als zoo vele misgeboorten te voorschijn treden? Is het de duisternis en verwarring van den bajert, die het woord Gods niet wil opnemen, en waarover de geest te vergeefs zijne broedende vleugelen houdt uitgebreid? Maar, dan ware het onvolwrochte natuur; het is iets schrikkelijker; het is de in Adam gevallen en gevloekte natuur, en die door de werking van den H. Geest het volle bewustzijn van dien vloek verkrijgt; die gelooft en siddert en niet bemint. Wat dan anders..... Doch laat ons, eer wij het woord uitspreken, nog iets zien.

Wij kunnen den afgrond peilen, en op een beslissend punt waarnemen hetgeen het Protestantisme doet: uit het niet het wezen halen. Luther leerde de Protestantsche *grond-waarheid*, dat er geen offer, dat is, geene liefde was, van Satan. De mythe is vrees-

(1) Aldus de *Kerkbode*.

selijk, en bevat vrij wat meer dan men er tot nog toe in gezien heeft; maar er is nog een ander punt dat hieraan beantwoordt en den aard van het Protestantisme voor ieder gevoeliger maakt. Wat was volgens Luther en Calvyn de weg ten hemel voor Christus zelven, voor Hem die het model is der uitverkorenen, en wiens grootste verdienste, de onderste grondslag is der Kerk? *Het lijden der hel!* (1) Hier iets bij te voegen is onnoodig. Indien wij met Christus moeten lijden, om met Hem verheerlijkt te worden, en dus ons lijden aan het zijne moet gelijksoortig zijn, dan schiet er geen andere gevolgtrekking over, en wij zijn genoodzaakt te zeggen: de volmaakte onzigtbare Kerk zou de hel op aarde zijn, en de zigtbare kerken hare voorgeborgten. Waar zijn woorden voor zoo veel afschuwelijkheid?

(1) «Daar Hij (Christus), aan het kruis van God verlaten was, op «dezelfde wijze als degenen, die aan de eenwige folteringen zijn over«gegeven.» Luther de morte, I Witt., bladz. 87.

«Op dat wij weten, dat niet alleen Christus als losprijs is gele«verd, maar het ook een andere kostbaardere losprijs geweest is, «dat hij in zijne ziel de folteringen van eenen *verdoemden en ver«loren* mensch heeft uitgestaan.» Calv. Inst. II, 16, § 10.

Ziet daar het *Mystisch Pantheïsme*, waarin het Protestantisme eigenlijk bestaat. Hoe verfoeilijk deze stelling zij, zij behoort volstrekt tot het systeem; in Christus lost zich het kwaad eindelijk op als enkel *negatief*.

TIENDE TITEL VAN HET TWEEDE BOEK VAN HET WETBOEK VAN STRAFREGT.

De ongrondwettige en voor de Katholieken inzonderheid zoo hatelijke bepalingen van genoemden Titel van het Strafwetboek, hebben alom de sterkste afkeuring gevonden. Wij kunnen niet zeggen wat er ten dezen opzigte in de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaats heeft; maar onmogelijk schijnt het ons, dat het ministeriële ontwerp daar een gunstig onthaal geniet. De weinige Katholieke leden der Kamer moeten zich tegen het ontwerp verklaren, omdat het aannemen niets minder zijn zou dan een afval van hunne Kerk, en die afval tevens zijn zou een afval van de Grondwet; de on-Katholieke leden zullen wel, voor een gedeelte, de leerstellingen en inrigting der Katholieke Kerk niet genoeg kennen, om te begrijpen dat die Tiende Titel deze Kerk in haar wezen aanrandt: weinige Protestanten toch kennen onze Kerk gelijk zij is; maar wij vertrouwen niettemin, dat er onder de on-Katholieke leden der Kamer een zeker aantal gevonden wordt, die, in kennis en vrijheid van vooroordeel, boven de meeste Protestanten verheven, de ongrondwettigheid van het ontwerp zullen inzien. Daarom gelooven wij, dat het in de Kamer grooteren tegenstand ontmoet, dan de Minister van Justitie gewacht had. O! hoe jammer is het, dat mannen, die wetten, betrekkelijk de godsdienst-ontwerpen, goed- of afstemmen moeten, de onderscheidene godsdienstige gezindheden niet grondig bestuderen! Hoe ligt kan men, zonder die studie, zich vergissen! Inzonderheid

is dit waar ten aanzien der K. Kerk. Deze is niet alleen onder de Protestanten niet *genoeg* gekend, maar zij is *kwalijk* gekend, omdat zij door den overmoed harer bestrijders gestadig anders is voorgesteld, dan zij inderdaad zich bevindt. Geen Protestant (wij aarzelen niet het te zeggen), of hij heeft van zijne kindschheid af verkeerde begrippen over de inrigtingen en leer der K. Kerk opgedaan en gekoesterd. Wat zal er van worden, als zoo iemand wetten moet helpen maken, die de K. Kerk betreffen? Het voorgevallene ten opzigte van het Concordaat, levert er ons een staaltje van. Men herleze, om zich hierover in te lichten, hetgeen Mr. N. Olivier, advokaat te Leiden, in de *Themis* (nº. 1, derde jaargang), onder den titel: *Eenige regtsvragen over een Concordaat*, geschreven heeft. Bij de vraag over art. 4 van den Xn Titel, zou men zeer gepast de twee eerste dier *Regtsvragen* lezen kunnen. De heer Olivier, hoezeer on-Katholiek, heeft daar meer kennis van de K. Kerk, dan Protestanten gewoonlijk bezitten, aan den dag gelegd. De *Katholiek* (D. I nº. 1.) gaf eene korte analyse van dat geschrift des heeren Olivier. Daar heet het onder anderen: «In de R. K. Kerk is «de Paus het zigtbaar Opperhoofd; als zoodanig heeft «hij de hoogste magt, niet slechts van toezigt en be«stuur, maar ook van wetgeving. De magt der Kerk «is in den Paus geconcenteerd; in dezen vindt zij «hare eenheid... In kerkelijke aangelegenheden kan de «Paus al die schikkingen maken, welke hij oordeelt «dat het heil der Kerk vereischt.» Hoe kan men dan nu willen, dat de Staatswet eene magt oprigtte, die alle mededeeling van de beschikkingen des Pausen aan de leden der Kerk verhinderen kan? Die den Paus van

zijne wetgevende magt, immers wat haar effect betreft, berooven kan? Hoe kan men dat willen in een land, welks Grondwet verklaart: *de godsdienstige begrippen zijn vrij, de gezindheden zullen beschermd worden?* Men bedenke wel, dat de inrigting der K. Kerk, gelijk de heer Olivier in der tijd te regt aanmerkte, tot hare leer behoort, dat men inderdaad hare leer aantast, wanneer men haar van den Paus scheidt, dat men haar vernietigd, wanneer men haar middelpunt wegneemt. Nu, het ontwerp van het Strafwetboek wil eene magt daarstellen, die bevoegd zijn zal om dit te doen; het wil dus de vernietiging der K. Kerk in Nederland. Dit komt nog veel sterker uit, als men den bijzonderen toestand dier Kerk in ons Vaderland gadeslaat. Zij bestaat daar niet op haren regelmatigen, maar op een buiten-regelmatigen voet. Zij heeft geene eigene Bisschoppen, die haar naar de beginselen van het kerkelijk regt besturen; zij heeft er geene bedienaren, die regtsgebied hebben krachtens hun ambt *(potestas, jurisdictio ordinaria);* zij heeft er geen anderen Bisschop dan den Paus; in haar midden wordt geene kerkelijke magt geoefend, dan die door den Paus verleend is *(delegata);* waaruit dan volgt, dat de gestadige communicatie tusschen de K.-Kerk in Nederland en den Paus veel menigvuldiger is dan elders, waar gewone kerkvoogden *(ordinarii)* op de plaats zelve zijn; waaruit volgt, dat het gansche geestelijk bestuur, de strikt kerkelijke, geestelijke magt, ook binnen den bloot geestelijken kring, door art. 4 van den X^{n} Titel, aan de goed- of afkeuring, aan de verwerping of bevestiging der wereldlijke magt, aan het *bon plaisir* eens ministers, die ook on-Katholiek zijn

kan, (1) onderworpen wordt. Het is dus boven allen twijfel, dat geheel het geestelijk, kerkelijk wezen der Katholieken, door gemeld artikel, van de Staatsmagt afhankelijk gemaakt, haar gansch in handen gesteld wordt. Is dat nu met de vrijheid van geweten, door de Grondwet aan iederen Nederlander gewaarborgd, bestaanbaar? Is het de vrijheid van godsdienstige begrippen, wanneer men der Regering de magt verleent, om den Katholieken Nederlander te verhinderen kennis te nemen van hetgeen zijne godsdienstige begrippen leiden en bevestigen moet? Is het de *gelijke regten* der gezindten eerbiedigen, wanneer men eene wet maakt, die de geestelijke belangen *ééner* gezindheid aan de grillen der Regering prijs geeft? en dat op hetzelfde oogenblik, waarop de Regering aan eene andere gezindheid verklaart, dat zij (Regering) geenerlei *jus in sacra* of *circa sacra* oefenen wil? Is het de godsdienstige gezindheden *beschermen*, *gelijkelijk* beschermen, wanneer men *ééne* derzelve van de vrije oefening harer geestelijke magt ontzet?... Maar de Grondwet waarborgt vrijheid van godsdienst, gelijke regten, gelijke bescherming aan alle in het Rijk bestaande godsdienstige gezindheden. Waartoe dient eene Grondwet, als men wetten maakt die haar verkrachten, hare stelligste beloften en voorschriften vernietigen?... Laat nu een Protestant zeggen: Wij hebben hier geen bevelen van Rome te ontvangen! Maar wij zullen hem antwoorden: dat is hier de vraag niet. De vraag is, of het tot de wezenlijke inrigting

(1) *Zijn zal*; want welk Katholiek, die het niet bloot met den naam is, zal Directeur-Generaal enz. kunnen zijn, wanneer hij de voorschriften en leerverklaringen van het Hoofd der Kerk ter bekendmaking zal moeten goed- of afkeuren? magtigen?

der Katholieke gezindheid behoore, dat *zij* van den Paus bevelen en onderwijzing ontvange? En zoo ja, of haar dan in Nederland, waar de godsdienst vrij en hare regten onschendbaar verklaard zijn, het regt om die bevelen te ontvangen, door eene wet kan ontnomen worden? Ieder zal antwoorden op het eerste *ja*, en op het tweede *neen*.

Nu eene vraag, betreffende de redactie van art. 4. Waarom verbiedt het art. slechts aan *Bedienaren van de godsdienst* eenige bullen enz. te verspreiden of in druk uit te geven? Als dan b. v. een Priester redacteur is van een tijdschrift, zoo zal *zijn* tijdschrift geen besluit van den H. Stoel mogen opnemen, terwijl alle anderen het vrijelijk doen! Nog iets. Het artikel maakt geen onderscheid tusschen bullen enz. voor Nederland of voor andere landen, zoo dat, indien het bedoelde tijdschrift eene bul ter oprigting van een bisdom in China mogt opnemen, de redacteur daarvoor strafbaar zou zijn! althans volgens de letter van het artikel. Daaruit ontstaat eene andere onbestemdheid, *wat* namelijk onder *buitenlandsche geestelijke overheid* te verstaan zij. Een Fransch Bisschop is een buitenlandsche geestelijke overheid. Wanneer dus een tijdschrift door een Priester of Predikant geredigeerd, een mandement, b. v. van den Bisschop van Algiers, verspreidt, zal die Priester of Predikant, als het artikel letterlijk genomen wordt, zijne vermetelheid in de gevangenis moeten boeten of met geld afkoopen! *Satis est.*

VERSCHEIDENHEDEN.

NOG AL WOELINGEN EN SPANNINGEN EN SCHORREN.

I. De heer A. J. VAN HOUTEN, Predikant te Ooterwijk (Zuid-Holland) heeft onlangs een' *Brief* geschreven aan den Hoogwelgeb. heer P. J. Baron VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, betrekking hebbende op deszelfs *Opwekking... aan de verdrukte Sions-kinderen.* De schrijver beklaagt zich over de ongunstige wijze waarop de heer VAN ZUYLEN, een vroeger door hem in het licht gegeven werkje heeft beoordeeld. Hij vindt dit des te vreemder, omdat, zoo hij vermeent, zijne *zwakke woorden weerklank hebben gevonden* bij de Staten-Generaal, bij den Minister voor de zaken van den Hervormden Eerdienst, en zelfs bij Zijne Majesteit den Koning. Het schijnt dat de ijver van den Hoogwelgeb. heer *v. Zuylen* zich hier en daar eenige minder vleijende uitdrukkingen tegen den grijzen *van Houten* heeft veroorloofd, waarover deze zich gekrenkt gevoelt. Het is toch ook wat hard, om zoo maar zonder verdere form van proces, *onder de bokken geschaard te worden* (bl. 7), en wie zal het dus den Predikant kwalijk nemen, dat hij nu en dan eens: *foei! mijnheer,* uitroept en ronduit verklaart: «*Ik laat mij, al ben ik een eenvoudig landprediker, door niemand beleedigen, zelfs door geenen Baron!*» (bl. 7)

De goede voortgangen welke de Roomsche Kerk maakt, trekken ook de aandacht van den schrijver. Er wordt een woordje over de bemoeijingen der Jesuiten gezegd; dit kan wel niet anders. De Jesuiten zijn in zulke werkjes een noodzakelijk thema. — Belangrijker zijn 's schrijvers woorden over de Katholicken in het algemeen: «*Het is*, «zegt hij, *in de Roomsche Kerk niet gesteld gelijk ten tijde der Hervorming, toen eene diepe onkundige gees-*

«telijkheid, die daarbij aan een losbandig leven was «overgegeven, de kudde moest leiden, en aan onze «zijde helder licht. Christelijke wijsheid en godsvrucht «schijnen in die duistere plaatsen; men vindt thans in «die Kerk mannen van geleerdheid en van reine zeden, «ijverig waakzaam voor de belangen dier Kerk: bij ons «helaas! onverschilligheid» (bl. 14).

Het gansche brochuurtje heeft niet veel om het lijf: het is denkelijk zijn oorsprong verschuldigd aan gekwetste eigenliefde, die zich door een boekske lucht geeft.

II. *Nog eene stem tot aanwijzing van listige ketterijen enz., door* E. VAN SWIETEN, 1°. *Luitenant.*

Ziedaar de theologie in het leger overgebragt. Men begrijpt van zelf dat hare vraagstukken in de handen van een krijgsman eenigzins *militairement* zullen behandeld worden. Dit is ook hier het geval. De heer *van Swieten* is een onvermoeid ijveraar voor de regtzinnigheid: met het *zwaard des woords* trekt hij ten strijde tegen *Professor Hofstede de Groot* en andere *valsche Leeraren* en *gruwelijke zielen-bedriegers*. Volgens hem is het *te verwachten dat* D°. VAN DER WILLIGEN, met zijn *atheïstisch* geschrift, en D°. BENTHEM REDDINGIUS, en D°. VAN DER LINDEN, *en duizende kerkenleerverpesters meer, door den vreesselijken toorn des Heeren eenmaal, gelijk een* ZWAVELSTROOM, *zullen worden aangestookt* (bl. 49). De schrijvers van het tijdschrift *Waarheid en Liefde* worden op bl. 27 vergeleken bij *plunderende soldaten* en *wilde beesten*. Men moet *door het slijk baggeren* om met den *strijdigen mengelmoes der godverzakendste hersenkunde* van die *dompers der waarheid* bekend te worden (bl. 21 en 33). En terzelfder gelegenheid spreekt de heer *van Swieten* van *afschuwelijke sprinkhanen, gedrochtelijke opstijgingen* en *godonteerende geschriften*. — Dat heet ik eerst *sabreren!!*

De *Kerkbode* is *een tijschrift van vergiftige goddeloosheid* (bl. 32); het *Dominés-boekje*, genaamd de *Boek-*

zaal, moet *met ijzing* worden gevloden. (ibid.) Op bl. 36 hoopt de schrijver dat Prof. *Hofstede de Groot*, die nu een *Saulus* is, nog eenmaal een *Paulus* worden mag. En hetzelfde wenscht hij ook aan D°. SPIJKER te Amsterdam toe, *die dan eens listiglijk, dan weder meer openlijk de Godheid van Christus loochent;* enz.

Verder is geheel het opstel gelardeerd met uitdrukkingen, zoo als deze: «*Boos uitbraaksel, gedrochtelijke «werken, rommelmoes van woorden, wolven met schaa- «penvachten, positieve goddeloosheid, looze vossen, «duivels leeringen, volslagen atheïsterij*, en eindelijk, «*pour la bonne bouche*, DREK DER PAAPSCHE DOMHEID»

Uit deze weinige staaltjes kan men zich overtuigen, dat het den heer *van Swieten* niet aan denkbeelden noch woorden ontbreekt, om zijne zaak te verdedigen: het is jammer dat zijn bewijstrant, zijn *ton* (zou een Franschman zeggen) nog te veel naar het *corps-de-garde* rieken.

EEN EN ANDER OVER IETS.

De heer *J. Teissèdre l'Ange*, Lid der Prov. Commissie van onderwijs in Noord-Holland (dat wil zeggen: *Schoolopziener*) heeft in n°. 45, 2n. jaarg. van den *Evang. Kerkbode*, zich de vraag voorgesteld: «Wat staat het lager Schoolwezen in Nederland van het gezag des Pausselijken Stoels te wachten?» Zijn Ed. noemt zijn artikel: *Eene tijdige vraag, onderzocht en beantwoord door* enz. De *Kerkbode* heeft, om het artikel in eens te kunnen geven, zich de onkosten van een dubbel nummer getroost! zoo veel had de *Kerkbode* over voor het artikel, of althans voor den heer *J. Teissèdre l'Ange*. Nu, de heer *J. T. l'Ange* staat, sedert meer dan een en veertig jaren, in betrekking tot het *Vaderlandsche* Schoolwezen, gelijk Z. Ed. zelf zegt. Kan men zich verwonderen, dat de grijsaard, die het *Vaderlandsche* schoolwezen, van *deszelfs*

kindschheid af, heeft helpen opkweeken en *vertroetelen*, de verdediging van dat schoolwezen op zich neemt, en er niets aan te berispen vindt dan dat men zich niet naauwkeurig genoeg aan de *Boekenlijst* gehouden heeft?.... In ons oog is het artikel van den heer *J. T. l'Ange*, geen antwoord op de door hem gestelde vraag, maar veeleer de klagt van iemand die met de woordenrijkheid van zekere School, welke zich bij uitstek, misschien bij uitsluiting, *vaderlandsch* waant, uitvaart tegen de pogingen om het onderwijs te bevrijden van de hatelijke en *illiberale* eenzijdigheid, waaronder het sedert vele jaren bukte en kwijnde. De mannen van het laatste jaar der Bataafsche Vrijheid, en hunne Adepten, zullen zich aan dit gezegde vooral aan de laatste uitdrukking ergeren; maar, (met of zonder hun verlof!) het lager onderwijs is hier te lande eenzijdig, en dien ten gevolge kwijnt het. De eenzijdigheid, in godsdienstig opzigt, is reeds zoo menigwerf en zoo onwederleggelijk bewezen, dat wij hierop niet behoeven terug te komen; minder echter is nog gelet op de eenzijdigheid in andere opzigten, b. v. van methode, van letterkunde, enz.; minder is het nog opgemerkt, dat eene zekere School gansch het lager onderwijs beheerscht, de School die men de *zoete* zou kunnen noemen, omdat zij (namelijk wanneer men haar ongemoeid laat, want anders is zij zuur en bitter genoeg) altoos op zoetsappigheid en zoetvloeijendheid uit is; minder is het nog gezegd, dat de vruchten van het lager onderwijs, als onderwijs beschouwd, geenszins beantwoorden aan al wat die School er van roemt. Laten wij maar iets noemen. Is in de lagere scholen het onderwijs in de moedertaal niet eene hoofdzaak? Moeten de lagere scholen *het volk* niet leeren, hoe het zijne moedertaal schrijven moet? En nu zie men, hoe bij ons *het volk* zijne taal schrijft! Nog overal *verhuurd men paarden en rijtuig..*, nog alom *logeerd men te voet en te paard;* de klêermaker RIPPEREERT *nog broeken en jassen*, de smid *makt eizere bouwten*, of *kaggelpijpen*, of *potkachgels;*

de timmerman legt nog *een rip*, maakt *kassen* en *dueren*, en levert *de speikers* er bij, van *vijf duymers* af tot *de klynste nagelties* toe; de metzelaar gaat altoos voort *muuren* te bouwen, terwijl *den opperman* hem helpt; enz., enz., enz. Advertenties, rekeningen, uithangborden, overal waar *het volk* schrijft, daar ontdekt men zijne diepe onwetendheid van de eerste taalregelen. Zoo ver heeft men het onder den invloed der verordeningen van 1806 gebragt! Dat zijn de schitterende uitkomsten van zevenendertig-jarigen arbeid, wat zeg ik? van meer dan eenenveertig-jarige bemoeijingen van *vaderlandsche* mannen! Zooveel nut trok het algemeen van de aanhoudende zorgen der *Maatschappij tot nut van 't algemeen!* Men houde op, ons onderwijsstelsel als nagenoeg onverbeterlijk te beschouwen en te roemen; het is hoogst gebrekkig, en onder hetzelve kwijnt het onderwijs.

De heer *J. T. l'Ange* zal zeggen, dat dit geen antwoord op zijn artikel is; wij zijn ook niet voornemens er een antwoord op te schrijven; wij willen maar, ter gelegenheid van zijn artikel, een en ander, dat er mede in verband staat, aan het Publiek zeggen. De heer *l'Ange* beschouwt, gelijk zoovele anderen, het lager onderwijs hier te lande als op een hoogen trap van volmaaktheid staande. Op dat vooroordeel, hetwelk men bijna algemeen heeft weten te maken, bouwt Z Ed. voort. Wij wilden thans onze overtuiging uitspreken, en meenen dat wie de zaak met opletendheid nagaat, onze overtuiging deelen zal. Ziet men eenmaal in, dat het lager onderwijs bij ons niet is wat het zijn moest en kon, maar wat men het nogtans voorgeeft te zijn, dan zal die bezorgdheid voor het behoud der verordeningen van 1806 wel verdwijnen. Het is ons inzigt niet, thans te onderzoeken, waarom de verordeningen van 1806 zulke, in de meeste opzigten, slechte vruchten dragen; zulk een onderzoek vordert meer tijd en plaats dan waarover wij heden beschikken kunnen. Dit echter zullen wij zeggen, dat de helft der natie tot heden veroordeeld is

om zich met onderwijzen niet te bemoeijen, en dat dus lieden met verstand en hart, die zich onder die helft bevinden, verhinderd worden, het hunne tot den bloei van het onderwijs bij te dragen. God geve dat die onregtvaardigheid spoedig ophoude, en dan zal men zien of de Katholieken, in bekwaamheid en geschiktheid tot het onderwijs, voor de mannen die thans het monopolie hebben, moeten achter staan! Dit wete men intusschen, dat de Katholieken niet rusten zullen, voor dat zij de gelijke regten hun door de Grondwet gewaarborgd, zullen *genieten*. Gelijke regten *hebben*, maar die niet kunnen *oefenen*, omdat eene partij goedvindt zich er tegen te verzetten, dat is een toestand die niet duren kan. Moeten en zullen wij slaven zijn, men zegge het ons; men schrappe dan, in het aanzien van Europa en van de gansche wereld, die artikelen uit de Grondwet, die ons met de overige Nederlanders gelijk stellen. Wij weten wat, twee eeuwen lang, het lot onzer vaderen geweest is: *kan* het niet anders, wij zullen dat lot nogmaals ondergaan. Maar men zegge ons niet: «gij zijt vrij,» terwijl men ons geboeid houdt, en bij de kluisters nog nieuwe kluisters smeedt (men denke aan het Strafwetboek); men zegge ons niet: «gij staat met ons gelijk,» terwijl men ons door allerlei middelen van de hoogte weert, waarop men zelf geplaatst is. Zijn wij burgers van Nederland, dan moeten wij ook de regten van Nederlandsche burgers oefenen kunnen, dan moeten wij door geen kunstenarijen buiten het onderwijs gesloten worden.

De heer *J. T. l'Ange* verkiest in zijn artikel te zeggen, dat van *bezwaren*, althans van *groote bezwaren* tegen het lager onderwijs niet gehoord werd, *voor het laatst van het jaar* 1840. Men weet dat oude lieden, naar mate het lang verledene hun helderder voor den geest staat, het pas verledene ligter vergeten. Hier aan willen wij het gemeld gezegde van den heer *J. T. l'Ange* toeschrijven; want onwaar is het. Z. Ed. zegt zelf dat de Besluiten van 27 Mei 1830, en 13 Augustus 1831 eenige meerdere ruimte

gegeven hadden. Nu nemen wij de vrijheid Z. Ed. te vragen, of die Besluiten door de Hooge Regering geheel uit eigene beweging genomen, dan of zij uitgevaardigd zijn om te gemoet te komen aan geopperde *bezwaren*, aan *groote bezwaren?* Was de vorige Regering zoo voorkomend voor de Katholieken, dat zij hun ongevraagd te gemoet kwam? Was het niet veeleer een kenmerk dier Regering, dat zij onbuigzaam op haar stuk stond, tot dat zij door de omstandigheden gedwongen werd toe te geven? En waren het dan nog niet steeds halve, of quart-maatregelen, die zij nam? Hoe is er die stijve Regering dan toegekomen om in 1830 eenige meerdere ruimte te geven? Zij is er toegekomen door de luide, de aanhoudende klagten der Katholieken. En nu komt de heer *l'Ange* ons zeggen, dat eerst in het laatst van 1840 *bezwaren* geopperd zijn! De bezwaren der Katholieken tegen het lager onderwijs waren lang te voren bekend gemaakt; hunne tijdschriften hadden ze opgenomen, vlugschriften hadden ze uit een gezet, zij waren aan den voet des troons gebragt. Zoo ver zelfs was het gekomen, dat de Katholieken gereed stonden om algemeen voor de vrijheid van onderwijs te petitioneren, hetgeen voorzeker zoude gebeurd zijn, waren de kerkvoogden niet met een adres aan den Koning tusschen beide gekomen. En dat adres werd niet op het laatst van 1840, aan *Willem II*, maar veel vroeger, aan *Willem I*, ingezonden. Zie, mijnheer *J. T. l'Ange*, dit alles is uw geheugen ontsnapt. Die vergetelheid kunnen wij aan uwe jaren vergeven, maar niet kunnen wij het aan de zeer Geleerde en Hoog Geleerde Redactie van den *Kerkbode* vergeven, dat zij zulke tastbare onwaarheden in hare kolommen opneemt. Dat is onbeschaamd, en nog erger.

De heer *J. T. l'Ange* schijnt het der Katholieke Geestelijkheid ten kwade te duiden, dat zij begonnen heeft gebruik te maken van de bevoegdheid, haar bij art. 10 van het koninklijk besluit van 2 Januarij 1842 toegestaan, om namelijk opgave te vragen van de boeken, die in de open-

bare, en in de bijzondere scholen der 2e klasse, gebruikt worden. Z. Ed. echter bemerkt zelf, dat die aanvrage geschied is, *overal bescheiden, beleefd, zelfs meer dan noodig geacht mogt worden;* dat er een geruime tijd verloopen is, alvorens de Geestelijkheid van hare bevoegdheid gebruik heeft gemaakt; dat zij zich van die bevoegdheid nog niet in hare geheele uitgestrektheid bediend heeft, want *dat alleen de openbare scholen, bijzonder ten platten lande, in den maatregel der aanvrage waren begrepen.* Wie zou niet denken, dat de heer *J. T. l'Ange* hier der K. Geestelijkheid een compliment zou maken over hare groote gematigdheid? Zij handelt krachtens de haar door de Regering verleende bevoegdheid, maar *bescheiden* en *beleefd;* zij handelt, maar eerst na een geruim tijdverloop, nadat de hoop op verbetering, zonder hare tusschenkomst, vervlogen was; zij handelt eindelijk, maar nog niet zooveel zij kan, maar nog met verschooning, met toegeeflijkheid. Wat kan men daar dan tegen hebben? Wat kan men er tegen hebben, als men de misbruiken, tot wering waarvan de gemelde bevoegdheid aan de Geestelijken der onderscheidene Godsdienstige gezindheden verleend is, niet wil staande houden? Maar hier, hier wringt de schoolmannen de schoen: zij hebben aan het gansche onderwijs eene Anti-Katholieke, eene Anti-Christelijke strekking gegeven; in het bijzonder hebben zij de schoolboeken daartoe dienstig gemaakt, en daarom, daarom verafschuwen zij alle toezigt op de schoolboeken. Maar juist daarom is dit toezigt noodzakelijk; juist daarom is het de pligt der Geestelijkheid, dit toezigt te oefenen, en of de verkeerde boeken, of de kinderen van de scholen te weren. Indien zoodanig de pligt der Geestelijken is, indien hun regt van toezigt op de boeken door de Hooge Regering uitdrukkelijk erkend is, wordt het dan niet tevens de pligt der Geestelijke Overheid zorg te dragen, dat dit regt geoefend, die pligt betracht worde? handelt de Geestelijkheid niet wijs, wanneer zij zich daarin door hare Overheid laat voorlichten? Daarin ligt misschien de uitlegging van de uitdrukking

hooger order, *hooger gezag*, welke de heer *J. T. l'Ange* verzekert, dat in de aanvragen om opgave der boeken voorkomen. De steller van dit artikel heeft geene zoodanige aanvrage gezien, nog veel minder nitlegging van gemelde nitdrukkingen gevraagd; hij is ook niet in het geval, zoodanige aanvrage te moeten doen; maar het komt hem voor, dat hij die uitdrukkingen, door den heer *l'Ange* opgegeven, goed begrijpt. En zou ook de Geestelijke Overheid der Katholieken niet zoo wel als de Algemeene Synode der Hervormde Kerk het regt hebben, om *uit het besluit van 2 Januarij aanleiding te nemen, om te doen, wat in dezen der Kerke betaamt?*.... Maar Rome, Rome is in het spel!.... Het zij zoo; wat volgt daaruit? Heeft de Geestelijkheid iets anders gedaan dan waartoe zij, krachtens de Staats-verordeningen, bevoegd was? Zoo niet, wat kwaad zou er dan in gelegen zijn, dat zij op raad of bevel van Rome gehandeld had? Doch het is dwaas, hier aan Rome te denken. Het is beleedigend voor de Inlandsche Geestelijkheid, te veronderstellen, dat zij haren pligt in dezen niet zou betracht hebben, zoo zij daartoe van Rome niet ware opgewekt geworden; te veronderstellen, dat zij de regten harer Kerk, door de Hooge Regering erkend en bevestigd, ongebruikt zal laten, ten zij de Pauselijke Stoel haar bevele wat en hoe zij doen moet. Overigens, houdt de heer *J. T. l'Ange* het voor betreurenswaardig, dat de Katholieke Kerkvoogden in Nederland *niet met een eigen Bisschoppelijk gezag, maar met een geleend gezag, dat revocabel is*, hunne districten besturen; hij bedenke dat dit te wijten is aan het geschreeuw tegen het Concordaat, dat dit eeniglijk aan de onverlichte onverdraagzaamheid der Protestanten, en inzonderheid van de Protestantsche Leeraren, moet toegeschreven worden.

De heer *J. T. l'Ange* zegt: «Men verwacht.... eenen «algemeenen maatregel, nadat de Boeken, Schriften en Ge«zangen zullen onderzocht wezen door zoodanig Kerkelijk «Persoon, of zoodanige vereeniging van Geestelijken, als «daartoe door hunne kennis van de Nederduitsche taal in

«staat, en uit andere hoofden geschikt zullen worden gekeurd.

«Het is niet moeijelijk, zich de Geestelijken voor te «stellen, welke hier te Lande en buiten 's Lands, nader bij «of meer verre af, tot digt aan den Pauselijken Stoel, met «dit werk zouden kunnen belast worden. Eene nadere aan«wijzing houden wij voor noodeloos, en verkiezen daarom, «met bescheiden stilzwijgen, geene namen te schrijven.»

Met bescheiden stilzwijgen! Welke bescheidenheid ligt er in, dat de heer *J. T. l'Ange* de namen niet schrijft die hij niet 'kent? Is niet de zaak zelve eene bloote gissing? En wat zou dan het namen-schrijven geweest zijn? Wij zouden het *vermetelheid* noemen. Wij zien dat de heer *l'Ange* zich de Personen, zoo de Boeken, Schriften en Gezangen onderzocht moeten worden, gansch niet goed voorstelt; waarlijk, die zal men, buiten 's lands, en *tot digt aan den Pauselijken Stoel* niet gaan zoeken. Als het onderzoek plaats moet hebben. dan kunnen wij het hier wel af. Maar zoo zijn die schoolmannen! Zij zijn zoo vol van zich zelve, dat zij zich te groot voor Nederland wanen, en *per fas et nefas* te Rome willen gerigt worden! Zij meenen dat de Paus in het vaticaan zit te sidderen, als hij van hen hoort gewagen! Dat zij het echter vernemen: De Katholieke Geestelijkheid van Nederland, zoo verachtelijk als zij hun ook voorkomt, vreest hen niet. Mogten wij maar met gelijke wapens strijden kunnen! Doch onze partij is in het bezit van duizend voordeelen, die wij missen; b. v. zij heeft den *naam* van geleerd te zijn, hare vrienden bezitten de eer- en winstgevende betrekkingen enz. Wij worden bespot, gelasterd, verguisd; wij hebben den *naam* van onwetend te zijn, en onze bediening onder een hoop onwetenden uit te oefenen. Nu, onze goddelijke Leermeester is ook *met de ongeregtigen gerekend geworden;* maar wij weten dat hij gezegd heeft: *Zalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen het aardrijk bezitten.* De geschiedenis der Kerk leert ons, dat zij, gelijk de goddelijke

Stichter, *door lijden in hare heerlijkheid ingaat.* Troostrijke overwegingen voor de Katholieken van Nederland, waar de bestrijders hunner Kerk alle magt in handen hebben, en niettemin openlijk getuigen, dat de *Pauselijke Kerk* vooruitgaat.

Om het monopolie beter staande te houden, wil de heer *T. l'Ange* (ZEd. werd reeds in 1815 benoemt tot *School-opziener* van het 1e en 8e District, en tot *Secretaris* der Prov. Commissie van onderwijs, in Noord-Holland), dat men de oude Boekenlijst, *op last van Koning Willem I uitgevaardigd, en door Koning Willem II niet ingetrokken, weer in werking brenge, waartoe, zoo als bij de eerste uitvaardiging is geschied, aan elken Schoolonderwijzer een exemplaar zou moeten uitgedeeld worden; verder, dat een nieuwe Boekenlijst vervaardigd, en, op 's Konings last uitgegeven worde, met de verpligting voor elk, die tot de openbare lagere scholen van het Rijk in betrekking staat, om die nieuwe lijst stiptelijk te volgen daarvan niet af te wijken, of daar boven of buiten te gaan.* Zoo zou de heer *J. Teissèdre l'Ange* art. 10 van het besluit van den 2 Januarij in eens uitschrappen! Wij zien hieruit op nieuw, wat de Nederlanders te wachten zou staan, indien zekere partij naar believen heerschen kon. Maar die tijden zijn voorbij. Hunne zucht tot overheersching is wel niet verminderd, zij heeft ook nog wel eene overwegende magt; doch zij is niet van onzen tijd, en moet dus voor den drang der omstandigheden wijken. God geve haar beter inzigt van zaken en een goeden wil om het betere te omhelzen!

De heer *J. T. l'Ange* eindigt zijn gerekt Artikel met de spreuk: *Het is beter voor te komen, dan voorgekomen te worden.* Indien het Z. Eds. meening was, dat de Boekenlijst, die hij vervaardigd wil hebben, slechts zoodanige boeken zoude bevatten, die aan niemand, ook aan geen Katholieken, aanstoot kunnen geven, dan zouden wij de ongepastheid dier spreuk, in deze zaak, over het hoofd kunnen zien; maar dat is zoo niet. Hij wil de handhaving

van de oude Boekenlijst, eene lijst die maar zeer weinige onaanstootelijke boeken bevat; hij wil dus bestendiging van het verkeerde. Daar Z. Ed. nu vreest voorgekomen te zullen worden door de Katholieken, veronderstelt hij bij dezen den wil om op gemengde scholen boeken te doen gebruiken, die voor onkatholieken aanstootelijk zijn. Tegen deze veronderstelling protesteren wij. Ook is der Geestelijkheid het regt niet toegekend om boeken voor te schrijven, maar uit te sluiten, en de boeken op de bestaande Boekenlijst zijn van dien maatregel niet uitgezonderd. Dit gelieve de heer *T. l'Ange* te bedenken, als hij nogmaals zou willen zeggen, dat de meergenoemde Boekenlijst door Koning Willem II niet ingetrokken is.

Nog eene bemerking, en dan stappen mij voor dezen keer van dit onderwerp af. Het is eene gewoonte geworden, de Reglementen, gevoegd bij de wet van 1806, met deze wet zelve te verwarren. Ook de heer *l'Ange* begaat deze fout. Evenwel bestaat er tusschen die Reglementen en de wet een hemelsbreed onderscheid. De wet kan, zonder medewerking van de Staten Generaal, niet veranderd worden; de Reglementen daarentegen kunnen worden geinterpreteerd, geamplieerd en gealtereerd, ja geabrogeerd *door den Koning*. Meermalen reeds is dat onderscheid aangetoond; waarom blijven dan de mannen van het monopolie voortgaan met dat onderscheid te verwaarloozen? Is dat onoplettendheid? Dan deugen ze niet voor het schoolbestuur. Is het opzet? Waar zijn ze dan goed voor?

DE VRIJE MENSCHEN.

Ieder weet van de associatie (in Duitschland) van de zoogenaamde *vrije menschen*, die namelijk ronduit verklaren willen, dat zij geen andere Godsdienst dan hunne, zoogenaamde wetenschap hebben. Die associatie wordt door de *Reformatie* (D. III, n°. 2) beschouwd als een teeken der nabijzijnde komst van den Antichrist. «Het

«kan echter ook zijn, zegt de *Reformatie*, dat de poging «der *vrije menschen* nog eenigen tijd verijdelt wordt, «vooral dewijl de Koning van Pruissen vrij duidelijk tegen «zoodanige verklaringen van het Rationalismus partij ge«kozen heeft, en zich welligt geroepen zal achten, onder «den ouden schoonluidenden titel van voedsterheer der «Kerk, met aardsche en tijdelijke magt de openbaarwor«ding van zulk onkruid tegen te houden. Dat de geloovi«gen zich echter alsdan niet in slaap laten wiegen! *Hij*, «*die het zwaard van Petrus in Gethsemane afwees en* «*veroordeelde, vraagt ook nog niet van aardsche Vorsten,* «*dat zij de van Hem ontleende tijdelijke magt op het ge«weten zullen doen drukken van hen, die Hem niet in* «*Zijne geestelijke heerschappij willen erkennen. Zulk eene* «*vermenging van sleutels met het zwaard doet eer wezent«lijk nadeel aan de bevordering van den geestelijken wel«stand van Gods kinderen.*» Wie kon gedacht hebben dat de *Reformatie* zich tegen eene beteugeling der *vrije menschen* door de tijdelijke magt zou verklaard hebben? Hoe? Is zij niet de verdedigster van de Symbolische boeken der Gereformeerden? En willen deze niet dat *de wereldlijke overheid verpligt is, het rijk van den Antichrist te gronde te werpen?* Of behoort de afval, die met de openbaarmaking van den mensch der zonde verbonden is, niet tot het Rijk van den Antichrist?.... Maar misschien wordt de Reformatie gedreven door het gevoel van *Dido* bij *Virgilius:*

Non ignara mali miseris succurrere disco.
Ik heb het zwaard geproefd, ik gun het aan geen ander.

EENHEID EN VERSCHEIDENHEID.

Voor eenigen tijd hebben wij onze lezers gesproken van de Leerrede van Prof. *Pareau*, over de *ware Christelijke eenigheid*, en van *Capadoce's* tegenschrift. In de *Godgeleerde Bijdragen* (XVIe d. 5^e^ stuk), wordt van beide schriften

verslag gegeven. De verslaggever meent, dat het *groote* verschil tusschen P. en C. *alleen bestaat in wijze van benaming en orde van schikking der zaken!* Hij doet echter zijne lezers opmerken, dat C. doorgaans *geloof* verwart met *geloofsbegrippen* of *geloofsstellingen*. Wat moet iemand, die slechts een van de beide schriften, of geen van beide gelezen heeft, na die uitspraak denken? Dat P. en C. zoo tamelijk overeenstemmen over Eph. IV: 3—7. Is dat geen blijk geven van eene krachtige *Irenica*? Zoo kan men vuur en water overeen doen stemmen. De zondvloed en de laatste wereldbrand verschillen maar in tijd; slechts moet men opmerken, dat *toen* de wereld door *water* verging, en dat zij *dan* door *vuur* vergaan zal.

BOEKAANKONDIGING.

1. *Handboek van onderrigtingen en gebeden, ten gebruike der leden van het Aartsbroederschap van het Allerheiligste en Onbevlekte Hart van Maria, voor de bekeering der zondaars, opgerigt in de parochiale kerk van Onze Lieve Vrouw der Overwinningen te Parijs. Door M. Dufriche Desgenettes, pastoor van voormelde kerk. — Uit het Fransch vertaald naar de zevende Parijsche uitgave, herzien en vermeerderd met de geschiedenis van het Aartsbroederschap.* Te 'sGravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. October 1842.
2. *Gebeden ten dienste der leden van het Broederschap van het Allerheiligste en Onbevlekte Hart van de H. Maagd Maria, tot bekeering der zondaars. Met de officien en de Mis van het H. Hart, getrokken uit het Handboek, uitgegeven door den Eerw. Heer Dufriche Desgenettes, bestuurder van het Aartsbroederschap*

opgerigt in de kerk van O. L. V. der Overwinningen, te Parijs. Uit het Fransch vertaald. Te 'sGravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. 1842.

Referent wenschte, dat Schrijvers en Vertalers besluiten mogten, om altoos korte titels voor hunne werken te kiezen, en dat zij zich vooral mogten onthouden van inhoudsopgaven op den titel te plaatsen. De titel is toch maar de naam van het boek, en die ellen-lange namen zijn vervelend en lastig. Uit dezen aanhef maakt men misschien op, dat Referent een knorrige luim heeft. Dit is echter zoo niet, veeleer is hij in eene aangename stemming gebragt door het lezen van het boek sub. n° 1. De broederschap van het Onbevlekte Hart van de H. Maagd was hem van elders bekend, hij was er lid van, en had uittreksels uit het werk van den oprigter gelezen; maar het zien van het gansche werk, in onze taal, heeft hem aangenaam verrast, en de lectuur heeft zijne gevoelens van bewondering, van liefde en dankbaarheid jegens Maria vermeerderd. Dit echter en al het overige goeds dat in 't boek moge liggen, kan hem met dien vreeslijk langen titel niet verzoenen.

Het boek is in twee deelen geplitst, waarvan het eerste *de Geschiedenis, Statuten en Regels van het Broederschap*, het tweede *Gebeden* bevat, inzonderheid die gebeden, welke voor de oefeningen en feesten van het Broederschap bestemd, of althans geschikt zijn. Daarop volgen eenige *Bijvoegsels*, die nagenoeg twee honderd bladzijden, dat is bijna de helft van het boek beslaan. Die Bijvoegsels bevatten 1e oplossingen van vragen betrekkelijk de inrigting, oefeningen enz. van het Broederschap; 2e nogmaals de geschiedenis van de oprigting. en verder van de uitbreiding des vromen werks; 3e bekeeringen; 4e brieven van den bestuurder, en het Indult van de H. Congregatie der aflaten. Men bemerkt uit deze inhoudsopgave, dat de inrigting van het

Handboek niet boven alle kritiek is, dewijl er wel eenige verwarring en herhalingen in voorkomen. Het schijnt echter ook de tijd nog niet te zijn om een wel ingericht handboek voor het Broederschap te schrijven; het tegenwoordige kan later daartoe bouwstoffen leveren. Het boek is intusschen allerbelangrijkst, omdat het ons de opkomst en den voortgang van eene devotie leert kennen, die, blijkens hare wonderlijke vruchten, Gode alleraangenaamst is; omdat het ons de godvruchtige oefeningen van het Broederschap en daardoor zijnen geest helpt eigen maken; omdat het menigen bemoedigenden, diep treffenden trek van Maria's magtige voorspraak, en Gods nimmer verminderende barmhartigheid bekend maakt en bewaart. Niemand zal dit boek, na het gelezen te hebben, uit de handen leggen, zonder zich tot de vereering der H. Maagd en tot liefde voor God opgewekt te gevoelen. De vertaling schijnt met haast gemaakt, althans zij is hier en daar wel wat slordig. B. v. bladz. 326, «Door de milde giften van *den edelmoedigen beschermster*»; bl. 361, «hij had gedurende dien tijd *hevige gehechtheden* gehad»; wij betuigen dit niet te verstaan; bl. 366, «dat ik mij thans die langdurige ontbering wil *vergoeijelijken*»; enz. Niettegenstaande deze gebreken moeten wij den Vertaler dankzeggen voor den ijver waarmede hij ons dit Handboek geschonken heeft. Mogen zeer velen het lezen.

N° 2. is een uittreksel uit n° 1, en bevat behalve de eigenlijke broederschaps-gebeden, ook morgen-, avond-, biecht- en communiegebeden. Het is een gebedenboekje dat voor allen, maar inzonderheid voor de leden van het Broederschap nuttig zal zijn.

Feest- en Gelegenheids-leerredenen uitgesproken door A. J. van Bemmel, R. K. kapellaan. Tweede zestal. Kerkelijk goedgekeurd. Utrecht, H. H. van Romondt 1842.

Recensent gelooft dat deze leerredenen, indien zij met

waardigheid en warmte voorgedragen zijn, de hoorders gesticht hebben. Zij bevatten vele heilzame wenken, nuttige zedelessen, hier en daar ook zielkundige en zeer zakelijke aanmerkingen en, het zij ter navolging van anderen, ja van allen, in den W. Eerw. heer v. B. geprezen, hij schroomt niet den bijl aan den wortel te zetten en, zonder aanzien van personen, de heerschende gebreken aan te randen. Of echter alles wat met nut uitgesproken wordt, ook met nut gedrukt en uitgegeven kan worden, is eene andere vraag. De stille lezer ziet of hoort niets van 's redenaars voordragt en klemtoonen, hij kan zich niet aan den adem des sprekers verwarmen; hij heeft niets anders voor zich dan eene letter, die op zich zelve dood is; dan alleen wanneer eene doelmatig uitgewerkte en alzòò helder en krachtig sprekende waarheid de doode letter leven en beweging bijzet, kan er de lezer door aangetrokken en geroerd worden. Er ligt volstrekt geen tegenspraak, in dat dezelfde leerreden, welke met graagte aangehoord is, verveling baart als zij gelezen wordt. Eene leerreden moet slechts uit en met honger naar zielevoedsel, uit en met godsdienstige leerzaamheid aangehoord worden; doch zoodra zij gedrukt en publiek gemaakt is, behoort zij meer tot het gebied der kunst en verschijnt voor hare regtbank. De W. Eerw. S. nu, die met eene zoo prijzenswaardige vrijmoedigheid de ondeugd aanrandt, neme ook den R. de vrijmoedigheid niet kwalijk, waarmede hij hem rondborstig verklaart dat zijne leerredenen den toetssteen der kunst niet kunnen doorstaan. Slechts eenige algemeene aanmerkingen zullen deze ongunstige oordeelvelling genoegzaam staven.

De schriftuurplaatsen staan aan het hoofd der leerredenen slechts als mottos: te vergeefs zou men ergens eene eigenlijk gezegde tekst-verklaring zoeken; in de inleiding van n°. V. *De H. Antonius van Padua*, wordt toch nog even op den tekst gedacht, in n°. VI. *Leerrede op het feest van den H. Laurentius* schijnt uit den tekst de stof ontwikkeld

te zullen worden; maar hoe? Men leze en oordeele. — Ook komen, in de leerredenen zelve, de gebruikte schriftuurplaatsen, niet genoegzaam als dusdanig uit. Zal de gewijde redenaar de kracht zijner bewijzen uit de H. Schrift niet laten verloren gaan, zoo moet hij, bij het uitspreken, de schriftuurplaatsen, welke hij aanhaalt, als zulke doen opmerken en alzoo van zijne eigene uitdrukkingen onderscheiden. Het uitdrukkelijk noemen van boek, hoofdstuk en vers moge nu voor de mondelingsche voordragt, vooral op pathetische plaatsen, als stremmend beschouwd worden en dit ook werkelijk zijn; in gedrukte preken nogtans is dit een vereischte; hieraan echter voldoet de W.E. S. slechts bij uitzondering.

De leerredenen zelve verraden in den W.E. v. B. eenen vruchtbaren en vluggen geest; er straalt een waarlijk schoone aanleg in door: de stof is, hetgene in feest- en gelegenheids-leerredenen even zeer een vereischte als eene schoonheid is en evenwel zoo dikwijls ontbreekt, over het algemeen wel overeenkomstig met het feest en de gelegenheid en daarop juist passend uitgekozen; er komen ook opvattingen en voorstellingen in voor, welke tot een leerrijk en vruchtbaar opstel aanleiding geven; jammer maar dat het een en ander niet beter doordacht en uitgewerkt is, en dat de leerredenen nu even zoovele improvisatiën op het papier geworden zijn, gelijk eene maar al te vaak bedriegelijke vlugheid, die snel en gemakkelijk, naar dat de gedachten zich voordoen en elkander verdringen, ter neder schrijft. Van dàár die langwijlige inleidingen, met hare omhalingen en uitweidingen welke zoo weinig op de te behandelen stof voorbereiden; van daar die onbepaalde voorstellingen; van daar dat gebrek aan eenheid in de vertoogen. Trouwens onder eenheid verstaat men niet verscheidene gedachten over èène waarheid of zaak, zoo als men hier aantreft; maar de logische ontwikkeling eener enkele waarheid, door middel eener aaneengeschakelde reeks van grondige gedachten. Zòò slechts onderwijst en overtuigt

men, zòò slechts spreekt men tot het verstand, zòò slechts verwekt men eene redelijke gemoedsbeweging, zòò slechts mag men, volgens den mensch gesproken, vertrouwen dat de geloovigen het aangehoorde in hunne harten *bewaren* zullen. Als eene uitzondering mag men n°. VI en ook eenigzins het *Aanhangsel*, *Lofrede op de H. Theresia* beschouwen; daardoor zag R., hoewel niet overal even duidelijk, eenen draad loopen, welke de gedachten aan een snoert. In de andere leerredenen was er insgelijks eene redekundige eenheid, en wel eene zeer schoone te brengen geweest: want waarlijk de gedachten zijn op zich niet heterogeen, het ontbreekt haar slechts aan dat uiterlijke verband hetwelk de redekunde zoo onverbiddelijk vordert. Hadde de W.Eerw. S. dien logischen zamenhang welke de gedachten in zijnen geest hadden, ook in zijne woorden ontvouwd, hadde hij minder *aangestipt* en meer *uitgewerkt*, in een woord, hadde hij een redekunstig plan gevormd en dit ten uitvoer gebragt, zoo hadde hij met dezelfde gedachten, maar die anders voorgesteld, op vele, ja op de meeste plaatsen iets treffends geleverd, en wierde iedere leerreden met genoegen gelezen. Dit hopen wij dan van de volgende leerredenen, die de W.E. S., als *de vrucht van zijn* NADENKEN, in zijne voorrede, bladz VI, belooft; ja wij zien die (doch niet te spoedig) met een waar verlangen te gemoet: want zijn overvloed van gedachten, zijne vlugheid en aanleg tot het maken van fiksche redekunstige wendingen, zijne bedrevenheid en vrijmoedigheid in het maken van zedelijke toepassingen, voorspellen in hem eenen redenaar van niet gewonen stempel.

Op woordenpraal wordt door den W.E. S. nergens jagt gemaakt; hij bekommert zich meer om de zaak dan om de uitdrukking, en dit zonder dat men hem ten laste kan leggen dat hij of taal of stijl juist verwaarloost. R. looft dit en zou zich zelf voor ditmaal van alle aanmerkingen over taal of stijl onthouden hebben, ware hem niet eene zinsnede al te veel in het oog gevallen. Bladz. 133, 134. zegt de

W.E. S. «Men wil dat Antonius van Padua een bijzonder «voorspreker zijn zal bij het verliezen van dierbare zaken «of goederen..... Doch ook hier, D. C. ook hier moet «gij toch nimmer vergeten, wat Jesus u zoo nadrukkelijk «heeft bevolen: «Zoekt eerst het rijk Gods en zijne ge«regtigheid.» O kon eens gindsche wand spreken! Ach! «hoezeer wordt *mijn misnoegen* gaande gemaakt, wanneer «ik bedenk hoe menige ligtvaardige dochter hier voor het «beeld van Antonius neerknielt, waarom? om een verloren «gouden halssieraad door zijne tusschenkomst terug te «bekomen, terwijl het *zotskapje* liever om wat ootmoe«digheid, om kuischen zin, in één woord, om terug «herstelling der verlorene zielsgoederen smeeken moest.» Dat *misnoegen* had R. liever uit den mond eens alom geëerbiedigden grijsaards gehoord; het laatste: *terwijl het zotskapje* enz. is toch al te hits en niet deftig genoeg. Daarenboven wenschte R. zulke ware, diep in het geweten dringende, maar voor vele hoorders en lezers duistere aanmerkingen iets duidelijker voorgedragen te zien, ook, al moesten zij daarom een paar regels breedvoeriger gezegd worden; en, in plaats van twee zulke voorbeelden van berispelijke bidders, zou hij het wegens het belang der zaak en om het dieper in de gemoederen te doen doordringen, doelmatiger vinden er vijf, zes te geven. De uitdrukking *terug herstelling* is een pleonasme.

Hier zou R. zijne taak volbragt rekenen, moest niet een tijdschrift, hetwelk zich *de Katholiek* noemt, ook op juistheid van uitdrukking in het leerstellige, gezet zijn. Bladz. 61 bovenaan, leest men nu: «Zoo (door de H. Offerande der Mis) wordt onder ons het eenige kruisoffer nog dagelijks *vernieuwd* en *voortgezet*.» De uitdrukkingen *vernieuwd* en *voortgezet* sluiten elkander buiten; maar de fout ligt in het woord *vernieuwd*, dat opgevat kan worden, als beduidende eene van het kruisoffer onderscheidene, andere, nieuwe offerande. Het is waar, dit woord wordt

ook door anderen gebezigd; maar dit neemt het gevaar van misverstand niet weg: de leer der Kerk aangaande de natuur van de H. Offerande der Mis wordt er niet met ontwijfelbare zuiverheid door uitgedrukt, en het concilie van Trente leert, Zitt. XXII hoofdst. I, dat J. C. onze Heer en God deze Offerande instelde, onder anderen. *quo cruentum illud (sacrificium)* REPRAESENTARETUR. Bladz. 154. «Thans nu de oude eenvoudigheid van zeden «geheel is verdwenen, thans na de weelde en verkwisting «aan de eene, ontucht aan de andere zijde als godinnen «worden aangebeden, thans, thans treurt de Kerk van «Jesus, thans *is zij zwart en ontsierd voor het oog haars «goddelijken stichters.*» Hier tegen over leze men *Ephes.* V. 25 en vv. En gij mannen hebt uwe vrouwen lief, gelijk ook Christus de Kerk lief had, en zich zelven voor haar overgeleverd heeft: opdat hij haar zoude heiligmaken, haar zuiverende met den doop des waters door het woord des levens: opdat hij zich zelven eene heerlijke Kerk bereiden zoude, *die geen vlek of rimpel of iets dergelijks hebbe, maar die heilig en onbevlekt zij*, — en men wachtte zich van de Kerk *zwart* en *ontsierd voor het oog haars goddelijken stichters* te noemen, wegens de zonden van eenigen, zelfs van velen harer leden.

De uitgever, de heer H. H. van Romondt verdient zoo door papier, letter als correctie allezins aanbeveling.

> DE ZIEL TOT GOD OPGELEID *door godvruchtige lezingen, overdenkingen en uitstortingen des harten* naar het Fransch van Baudrand, door A. J. van Bemmel, R. K. P. — *Kerkelijk goedgekeurd.* — Utrecht, H. H. VAN ROMONDT, 1842.

De godvruchtige werkjes van den Jesuit BAUDRAND *in* Frankrijk *en* Belgie, *zoo algemeen verspreid, hebben veel goeds.* — Dit gezegde van den Wel-Eerw. Vertaler in

zijn voorwoord beâmen wij : immers voor zoo ver de bekentenis er in opgesloten ligt, dat het onderhavige althans niet zonder gebreken is. De ontwikkeling der denkbeelden is er altoos niet even duidelijk en grondig, de zamenhang even logisch, de uitdrukking genoegzaam naauwkeurig ; ook de Vertaler heeft het opgemerkt en zelfs aangeteekend. Dit echter belet niet dat dit werkje als een *godsdienstig* leesboek, onder vele opzigten aanbevelenswaardig was, en de Wel-Eerw. v. B., door de vertaling eene wezenlijke dienst bewezen heeft aan hen, die voedsel voor hunne ziel zoeken, en de Fransche taal niet genoegzaam magtig zijn om het oorspronkelijke te lezen.

Van de vertaling zelve kunnen wij zeggen, dat de stijl over het algemeen duidelijk, gemakkelijk, soms vloeijend is, zonder op te houden van eenvoudig te zijn ; iets, dat voor soortgelijke werkjes een vereischte is, ofschoon het niet altoos door schrijvers en vertalers wordt in-achtgenomen. Het is waar, letter- en taalkunde komen, in werken van dat soort, niet op de eerste plaats in aanmerking, zij behooren evenwel niet verwaarloosd te worden ; een aangename vorm doet het nuttige zoo veel te zekerder doel treffen. In dit opzigt zijn zinnen, als de volgende, niet de beste die in de vertaling voorkomen : «helpt de zachte *weg* niet, om u op den *weg* der zalig«heid terug te brengen (bl. 205).» — «Waarom toch langer *geloopen* op den weg der dwaasheid, op den *weg* der verkeerdheid, allerwege met doornen bezaaid, en langs den afgrond *loopend*? (bl. 457) — en deze : «bidden wij ten minste voor het behoud en de uitbreiding des geloofs, voor *deszelfs* verdedigers en beschermers, voor *deszelfs* kinderen en voor *deszelfs* vijanden?» (bl. 73) — Doch wij moeten billijk zijn ; zij komen niet zoo dikwerf voor, dat zij het boekske merkelijk ontsieren.

Tot bereiking ook van boven gezegd doel is eene vrije

vertaling, zoo als de onderwerpelijke, verkieslijk boven eene bloot-letterlijke, maar dan behoort men toch altijd de beteekenis van het oorspronkelijke getrouw over te brengen. Ééne aanmerking daaromtrent, die wij onder het lezen gemaakt hebben, kunnen wij niet voorbijgaan. In het oorspronkelijke lezen wij: quand je jette les yeux sur ce vaste univers, à la vue de tout ce qui s'y passe, je cherche cette providence: elle me parait avoir disparu; son éclat semble s'éclipser. Hier is niets, dat stootend is. De uitdrukkingen daarentegen in de vertaling, van *eene* GELOOVIGE ZIEL (waarom niet enkel: *de ziel*, zoo als in het oorspronkelijke?) die *aan het bestaan der* voorzienigheid *begint te twijfelen*, om de ongelijke verdeeling der aardsche goederen enz. (bl. 86), klinken wat zonderling, zijn althans geene getrouwe vertaling.

De uitvoering van dit werkje is zeer net en strekt den heer van Romondt tot eer.

December 1842.

GODSDIENST-PLEGTIGHEDEN.

(*Vervolg van bladz.* 104.)

II.

Hetgeen wij in ons voorgaande artikel wegens de godsdienst-plegtigheden gezegd hebben, betrof voornamelijk de eerste stichting der Kerk en hare verdere ontwikkeling onder de Mozaïsche wetgeving; thans zijn wij genaderd tot aan het tijdstip van hare laatste en grootste ontwikkeling over de geheele aarde, de vervulling en volmaking van hetgeen vroeger door schaduwen en afbeeldingen voorspeld en aangekondigd was. Trouwens de Kerk van Christus, zoo als wij reeds opmerkten, is slechts één; hare opbouw begon van het begin der wereld; aan hare voltooijing is en wordt nog gestadig gearbeid, *tot stichting van het ligchaam van Christus: tot dat wij allen te zamen komen in de eenheid des geloofs en der kennisse van den Zoon Gods, tot den staat van een' volmaakten man, tot de mate van den volkomen wasdom van Christus.* (Ephes. IV: 12, 13.) Wat dus eenmaal het hare was, is heden nog haar eigendom; niemand mag haar die plegtigheden ontvreemden, zij alléén heeft het regt van ze aan te wenden tot bereiking van het doel harer instelling. Zijn er sommigen, die zij thans niet meer opneemt of opnemen kan in hare eeredienst, het is omdat het doel, waartoe zij verordend waren, bereikt is: de besnijdenis b. v., *het zegel van de regtvaardig-*

heid des geloofs, (Rom. IV) werd nutteloos, zoodra die regtvaardigheid was aangebragt door de genade van het ZAAD, dat aan Abraham beloofd was; de offers van dieren werden doelloos, zoodra het éénig offer, hetwelk God met den mensch verzoenen kon, was opgedragen. Maar van al de overigen, die met haren tegenwoordigen toestand strooken en aan het groote doel, de heiliging harer kinderen, bevorderlijk wezen kunnen, kan zij gebruik maken ingevolge de magt, die de Zoon van God haar toevertrouwd heeft. Doch hier doet zich nu de vraag op: of het aanwenden van *uiterlijke* plegtigheden, waartoe wij de Kerk geregtigd houden, inderdaad overeen te brengen zij met den geest des Christendoms, dat is: of de Christelijke Kerk (in den engen zin genomen) die uiterlijkheden noodig had, ten minste nuttig kon aanwenden? Ons antwoord is, zonder bedenking, bevestigend; wij meenen de waarheid van hetzelve op voldoende wijze te zullen staven. Maar eer wij regtstreeks die vraag behandelen, willen wij eene moeijelijkheid voorkomen, die, ofschoon honderde malen opgelost, nog gedurig herhaald wordt door hen, die het gezag der Katholieke Kerk miskennen. — Voor dezen zijn die uiterlijke plegtigheden te *zinnelijk* en dáárom in strijd met de woorden des Zaligmakers: *God is een geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in* GEEST *en* WAARHEID. (Joan. IV: 24.)

Hoe strijdig hun eigen *handelen* met deze bewering zij, daar zij toch altoos nog eenige plegtigheden behouden hebben, ook dezulke, die men te vergeefs in den Bijbel zal zoeken, willen wij thans niet doen uitkomen, wij willen slechts aantoonen, dat die woorden

niets bewijzen tegen de uiterlijke eeredienst der Katholieke Kerk. Wij beginnen met de geschiedenis van het *geschilpunt*, tusschen Joden en Samaritanen, dat eigenlijk tot de bedoelde woorden aanleiding gaf.

Toen de tien stammen van Israël, ter oorzake van hunne zonden, gevankelijk naar Assyrie waren heen gevoerd, toen «bragt de koning van Assyrie volk «van Babel en van Kutha, van Ava en Emath en «Sepharvaïm, hetwelk hij deed wonen in de steden «van Samarië, in plaats der kinderen van Israël. Zij «namen dan Samarië in bezit en woonden in deszelfs «steden. Doch als zij daar nu woonden, en dat zij «den Heer niet vreesden, zoo zond de Heer leeuwen «tegen hen af, die hen om 't leven bragten. Dit «werd den Koning van Assyrie aangediend en gezegd: «de volken, die gij vervoerd hebt en in de steden «van Samarië hebt doen wonen, kennen de wetten «des lands niet. Hierom heeft de Heer leeuwen tegen «hen afgezonden, die ze ook om het leven brengen, «omdat zij de wijze van den God des lands niet ken«nen. Waarop de koning van Assyrie gebood en zeide: «brengt derwaarts eenen van de priesters, die gij «van daar gevangen medegebragt hebt en laat hij met «hen gaan wonen en dat hij hen de wetten van den «God des lands leere. Aldus kwam een van die pries«ters, welke gevangen uit Samarië gevoerd waren, «daar te Bethel wonen, en hij leerde hen hoe zij «den Heer dienen zouden. Doch elk volk maakte zij«nen God..... en hoewel zij den Heer dienden, zoo «dienden zij toch ook hunne goden naar de gewoonte «der volkeren, uit welke zij overgevoerd waren naar «Samarië.» (IV B. d. Kon. XVII.)

Toen naderhand de inwoners van het koningrijk Juda, na eene zeventigjarige gevangenis, in Juda waren teruggekeerd, boden de Samaritanen zich aan, om in de herbouwing van stad en tempel behulpzaam te wezen; maar vermits zij oorspronkelijk vreemdelingen waren en hunne godsdienst zeer bedorven was, weigerden de Joden eenige gemeenschap met hen aan te gaan. De Samaritanen, hierdoor verbitterd, deden hunnen invloed gelden aan het hof van Perzie, hetgeen ten gevolge had dat de herbouwing voor eenen tijd gestaakt werd.

De overkomst van Esdras en Nehemias, welke de herbouwing kwamen voortzetten, en tevens op de inachtneming der Mozaïsche voorschriften aandrongen, gaf aanleiding dat eenige Joden, die van geene zedenverbetering hooren wilden, Judea verlieten en aan de Samaritanen zich aansloten. De reeds bestaande tweespalt werd er nog meer door aangewakkerd. Maar die tweespalt en afgekeerdheid stegen ten top, toen Sanaballetes, ten tijde van Alexander den Groote, eenen tempel op den berg Garizim oprigtte, en dáár, in tegenstelling van den tempel van Jerusalem, eene openbare eeredienst instelde. Garizim was de berg op welken de zegeningen waren uitgesproken (Deut. XXVII) en daar ook Abraham en Jacob in de nabijheid van Sichem offeranden hadden opgedragen, meenden de Samaritanen, die zich op hen als hunne voorvaders beriepen, genoegzame reden te hebben voor deze hunne handelwijs. Na de oprigting van dezen tempel schijnen zij hunne afgoden te hebben vaarwel gezegd, maar zij mengden toch nog menige dwaling onder hunne eeredienst, en vermits zij, ook na de verwoes-

ting diens tempels door Hyrcanus, op dezelfde plaats hunne offers bleven opdragen, bleef ook de afgekeerdheid der Joden te hunnen opzigte voortduren. Eindelijk, toen Jesus Christus in Judea verscheen, was die onderlinge afgekeerdheid nog in volle kracht, zóó zelfs, dat niet alleen de beide volken alle gemeenschap met elkander vermeden, maar de naam van *Samaritaan* door de Joden als eene uitdrukking van de grootste verachting gebezigd werd. (Joan. VIII.)

Uit het aangehaalde is het thans gemakkelijk op te maken, wat de Samaritaansche vrouw bedoelde (Joan. IV) toen zij tot den Zaligmaker deze woorden sprak: *Heer ik zie dat Gij een profeet zijt. Onze vaders hebben op dezen berg aangebeden, en gijlieden zegt dat Jerusalem de plaats is, waar men moet aanbidden.* Haar voorstel namelijk betrof niet de aanbidding in *algemeenen* zin genomen, want bij Joden en Samaritanen was er geen twijfel over, dat men God op *alle* plaatsen kan aanbidden; maar het betrof die *openbare* aanbidding, die met *offeranden* en *godsdienstige plegtigheden* vergezeld ging, en waarover verschil bestond tusschen beide volken, daar het een zegde dat deze te Jerusalem, het ander dat ze op Garizim geschieden moest. Het antwoord des Zaligmakers doelt dus evenmin op de aanbidding in ruimeren, maar in den beperkten zin, op de openbare aanbidding, die met de offerande vereenigd is; en dat antwoord wordt alzoo ten onregte aangevoerd als eene veroordeeling der Katholieke plegtigheden. (1)

(1) Juist het tegendeel volgt er uit. Eene *openbare* aanbidding, ook het offer eens daargelaten, sluit noodzakelijk *uitwendige* plegtigheden in. Of zou eene vergadering van *menschen* mogelijk zijn,

De Zaligmaker antwoordde niet regtstreeks op het voorstel der vrouw, dit was onnoodig, omdat het geschil wegens de plaats van aanbidding van zelfs vervallen zou, zoodra eene andere openbare aanbidding door Hem zelven voor de geheele aarde zou ingevoerd zijn. Hij dringt alléén op deze laatste aan en verklaart haar hoedanige die wezen zal. *Vrouw, geloof mij, het uur breekt aan, waarop gij noch op dezen berg, noch te Jerusalem den Vader aanbidden zult;* want voortaan zal eene plegtige aanbidding de vroegere vervangen, wanneer «van den opgang tot den ondergang der zon, op alle plaatsen eene zuivere offerande aan Zijnen naam zal worden opgedragen.» Ja *dat uur breekt aan, en is reeds dáár, waarop de ware aanbidders,* die alleen dien naam waardig zijn, *den Vader zullen aanbidden in geest en waarheid;* niet enkel door uitwendige plegtigheden en zinnebeeldige offers, maar door een offer dat de plegtigheden der oude wet vervullen, door eene aanbidding die geestelijk zijn zal. De ware aanbidders zullen den Vader aanbidden, niet door eene bijgeloovige, met dwalingen vermengde eeredienst, als die der Samaritanen, niet door eene zinnebeeldige, als die der Joden, maar door eene ware en geestelijke, die alleen der Godheid waardig is. (1)

waarin gezamenlijk gebeden, psalmen gezongen, in den Bijbel gelezen wordt enz. en toch geen UITERLIJKHEDEN plaats hebben?.... In de *onzigtbare* Protestantsche kerk moge het als uitvoerbaar gehouden worden, overal elders heet het eene hersenschim.

(1) Deze eigenschappen, *waarheid* en *geest*, vindt men in de daad in het H. Misoffer der Katholieke Kerk. Het is een *waar* offer, omdat het de waarheid zelve, Jesus Christus, bevat; het is een *geestelijk* offer, omdat het Lam, dat daar geslagt wordt, niet onder het bereik der *zinnen* valt, en de slagting op eene onbloedige en

Dat overigens de God-mensch door deze woorden niet alle uiterlijke eeredienst heeft willen uitgesloten en afgeschaft hebben, is duidelijk uit hetgeen Hij verrigt heeft tijdens zijne omwandeling op aarde, duidelijk uit de orde zelve, die Hij in zijne Kerk heeft daargesteld.

Toen de volheid des tijds was aangebroken, *werd het* WOORD *vleesch en het woonde onder ons.* De brand- en slagtoffers, die tot dan toe waren opgedragen, konden de goddelijke geregtigheid niet bevredigen: het in zonde gevallen menschdom had niets om aan te brengen dat der Godheid waardig was; daarom had de Zoon Gods zich aangeboden: *zie ik kom om uwen wil te doen.* (1) Waarachtig mensch, zoo als Hij waarachtig God is, verscheen Hij zigtbaar op aarde. En Hij verkeerde met de menschen en Hij leerde hen, hoe zij, met God verzoend en door zijne genade geholpen, voortaan den Vader in geest en waarheid moesten aanbidden. Daarom evenwel *kwam Hij de wet en de profeten niet ontbinden* en te niet doen; neen, Hij kwam, zoo als Hij-zelf verklaarde, *om de wet te vervullen* en te volmaken. En Hij vervulde ze in de daad, want Hij volmaakte hare liturgische instellingen door het éénige Gode behagelijke offer, dat alle andere vervangen moest; Hij voerde hare zedelijke voorschriften op tot eene volkomenheid, die tot dus verre niet gekend was, haar toevoegende tevens wat de Wet niet geven kon — de innerlijke genade, die ter regtvaardiging noodig was. Daarenboven, Hij vervulde

geheimzinnige (*mystieke*) wijze, door het *geestelijk* zwaard van het woord Gods (*de consecratie*) voltrokken wordt.

(1) Ps. XXXIX. Hebr. X.

ze in zijn persoon, door eene naauwkeurige en stipte inachtneming harer bepalingen, door het volbrengen van alles, wat in de Wet en de Profeten van Hem geschreven stond, en door de eindelijke oplossing van hare zinnebeeldige plegtigheden in het offer des kruises.

Jesus werd dan geboren, en op den achtsten dag onderging hij de besnijdenis; Hij werd opgedragen in den tempel en vrijgekocht. Twaalf jaren oud zijnde, bezocht Hij den tempel en later zag men Hem menigmalen zijn gebed aldaar komen opdragen. Hij heiligde den Sabbathdag en vierde de feestdagen die de wet had voorgeschreven. Hij liet zich door Joannes in de Jordaan doopen, Hij vastte gedurende veertig dagen, en niet zelden spreidde Hij onder uiterlijke teekenen en plegtigheden zijne almagt en goedheid ten toon, wanneer Hij zieken, melaatschen of blinden genas of aan de kleinen, door handoplegging, zijnen zegen gaf. Maar in de laatste uren zijns sterfelijken levens, zijn de uiterlijke plegtigheden vooral opmerkelijk. — Eene groote versierde zaal, *coenaculum grande stratum*, is de plaats die Hij zich uitgekozen heeft, om met zijne leerlingen het Paschen des nieuwen verbonds te vieren, dat Paschen, waarnaar Hij zoo vurig verlangd had; *desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum.* Dáár wordt het grootste bewijs zijner almagt en liefde, de voeding zijner leerlingen met zijn eigen vleesch en bloed onder uiterlijke teekenen, door eene daad van de diepste verootmoediging — de voetwassching zijner Apostelen — voorafgegaan en door eenen plegtigen lofzang besloten. — Gedurende den doodstrijd in Gethsemane bidt Hij,

nederknielende, zijnen hemelschen Vader, en hoe heviger die doodstrijd wordt, zoo veel te vuriger bidt Hij, terwijl Hij *plat ter aarde op zijn aanschijn ligt*. Na een schandelijk en smartvol lijden eindigt Hij ten laatste, door de uitstorting van zijn bloed op het altaar des kruises, zijn sterfelijk leven, dat zelfs niet anders dan eene uit- en inwendige godsvereering, eene doorloopende liturgische handeling geweest was. En op dat oogenblik scheurt zich het voorhangsel des ouden tempels van een: de zinnebeeldige offers hebben opgehouden, de vrije toegang tot de eeuwige ark des verbonds, tot nieuwe en bovennatuurlijke geheimen is afgekondigd, een hemelsch tabernakel voor allen geopend Wondervolle verwisseling! De dood zelf siddert bij het sterven des levens; bevend geeft hij de prooi terug, die de zonde hem aanbragt; want, nu uit den dooden het leven voortkomt, zou hij ze vruchteloos bewaren. (1) Met nedergebogen hoofde, is *de tweede Adam* op het kruis den slaap des doods ingeslapen, en in dien geheimzinnigen en vruchtbaren slaap is uit zijne zijde de Bruid gevormd, *waarvoor Hij zich zelven heeft overgeleverd om ze te heiligen, haar zuiverende door het bad des waters in het woord des levens* (Ephes. V). Uit die geopende zijde vloeide water en bloed, en in dat water is zij afgewasschen, in dat bloed is zij gelaafd geworden (2);

(1) Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium,
Qua vita mortem pertulit
Et morte vitam protulit.
Domin. Pass. in Vesp.

(2) «Lancea latus Christi mortui apertum est, ut illic quodammodo vitae ostium panderetur, unde Sacramenta Ecclesiae manaverunt, sine quibus ad vitam, quae vera vita est, non intratur. Ille

been van zijn gebeente, vleesch van zijn vleesch, (1) ontleent zij van Hem haren oorsprong en hare vruchtbaarheid. Hij is haar vader en haar bruidegom, haar priester en offerande en middelaar; zijn geest bezielt hare ledematen, en door die naauwe en onuitsprekelijke vereeniging werd de Kerk, wat zij thans nog is en blijven zal, geestelijk en ligchamelijk, goddelijk en menschelijk tevens; want ook in haar moest *de wet vervuld worden;* zij moest worden in het bezit gesteld van hetgene de Wet had afgebeeld en toegezegd — in het bezit der *waarheid zelve.*

Het was er nogtans verre af, dat het bovennatuurlijk en goddelijk *principe*, hetwelk van nu af aan de Kerk op aarde bezielde, het natuurlijke en menschelijke, dat in haar gevonden werd, vernietigde; neen: ook daarin was zij gelijkvormig aan haren goddelijken Bruidegom, in wiens persoon de menschelijke natuur, door de onafscheidbare vereeniging met de Godheid, ten hoogste verheerlijkt, maar niet opgelost, veel minder vernietigd werd. Elk, die door den doop in de Kerk wordt ingelijfd, wordt zoo wel naar het ligchaam als naar de ziel geheiligd; want onze *ligchamen* worden *ledematen van Christus, tempels van den H. Geest;* zij *behooren* niet meer aan ons zelven, maar *aan Hem* die ze geheiligd heeft. (2) Ligchaam

sanguis in remissionem fusus est peccatorum: aqua illa salutare temperat poculum: haec et lavacrum praestet et potum..... Hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormivit, ut inde ei efformaretur conjux quod de latere effluxit.» S. Aug. *Tract.* CXX in Joann. — «Sacramenta sunt (aqua et sanguis) quibus formatur Ecclesia, tamquam Eva facta de latere dormientis Adam, qui erat forma futuri » Id. *Serm.* 218. n. 14.

(1) Membra sumus corporis ejus, de carne ejus et de ossibus ejus. — *Ephes.* V. 30. (2) 1 Corinth. VI.

en ziel moeten dus beiden, door uit- en inwendige godsvereering, den Heer zijn toegewijd, en alzoo ieder lidmaat der Kerk tot dat schoone geheel medewerken, voor welks *eenheid Jesus zijnen Vader gebeden* en *de heerlijkheid, die Hij van den Vader ontvangen had, aan de zijnen gegeven heeft.* (1)

Maar om die eenheid te bewaren, die naar den aard der Kerk uiterlijk en innerlijk wezen moet, was eene vastgestelde orde noodzakelijk; en daarom zond de Godmensch zijne Apostelen, uitgerust met dezelfde magt die Hij van den Vader ontvangen had, (2) opdat zij alle volken zouden onderwijzen en doopen, hen leerende onderhouden alles wat Hij bevolen had; (3) daarom beloofde Hij met hen te zullen zijn tot de voleinding der eeuwen, en hun den H. Geest te zenden, die hen alle waarheid leeren zou (4) en hun doen begrijpen alles, wat de goddelijke Meester hen vroeger gezegd had. Die orde was in alles de rigtsnoer der Apostelen: zij volgden die naauwkeurig bij de regeling der goddelijke eeredienst, zoodat zij in waarheid getuigen konden, zoo als de H. Paulus aangaande de Eucharistie aan de Korinthers deed, (5) dat zij niets anders leerden, niets anders voorschreven, dan hetgeen zij van den Heer zelven ontvangen hadden.

Zie daar de zigtbare Kerk, zoo als zij door Jesus gevestigd is: *Apostelen, profeten, evangelisten, herders en leeraars,* (6) die in vereeniging met Petrus, de rots op welke de Kerk gebouwd is, (7) door alle tijden heen dezelfde leer verkondigen, dezelfde sacramenten toedienen, dezelfde uit- en inwendige eere-

(1) Joann. XVII. 20—22. (2) Joann. XX. 21.
(3) Matth. XXVIII. 19, 20. (4) Joann. XIV. 26. XVI. 13.
(5) 1 Corinth. XI. (6) Ephes IV. (7) Matth. XVI. 18, 19.

dienst (zoo veel het wezen en de hoofdzaak aangaat) beoefenen, en met welke men noodzakelijk, door de *belijdenis* van hetzelfde geloof, en de gemeenschap van dezelfde sacramenten en eeredienst, moet vereenigd zijn, om tot de Kerk van Christus te behooren.

Wanneer wij de Kerk, aldus gevestigd, vergelijken met hetgeen zij vroeger, vóór de komst van den Zoon Gods, geweest is, dan doet zij zich voor als in hare rijpe jaren, als eene volkomen inrigting, met hare onveranderlijke geloofs- en zedeleer; in vergelijking echter met hetgeen zij door gedurigen opbouw worden moet, *tot dat zij den volkomen wasdom van Christus bereikt hebbe*, (1) biedt zij in hare eigene ontwikkeling eene bijzondere vooruitgang aan. «De Kerk heeft hare «verschillende tijdperken, maar zij heeft het voordeel «van een onsterfelijken Bruidegom te hebben. De wer«ken der menschen gaan verloren en vernielen zich «zelve; maar de Kerk, die het werk van God is, «zal nimmer eindigen. Zij is gelijk aan een schitterend «licht, dat gedurig aanwast, tot dat het de volle «helderheid van den dag bereikt heeft; zoo dat zij «zich in den tijd volmaakt en hare laatste volkomen«heid hebben zal in de eeuwigheid.» (2) — «De ge«schiedenis van alle wetenschappen — zegt een ander «schrijver — is niet anders dan de geschiedenis van «haren voortgang. Het Christendom zelf, dat de vol«maakte kennis der maatschappij en hare betrekkingen «heeft aangebragt, is, van af de uitgave des boeks, «dat de kiem van alle zedelijke en maatschappelijke «waarheden bevat, tot aan de handelingen zijner «laatste vergaderingen, tot aan de schriften van zijne

(1) Ephes. IV. (2) Frontignières. *Annot. sur Vincent de Lerins.*

«laatste leeraars, niet anders dan eene lange ontwik-«keling der waarheid..... Maar juist dáár is de klip, «op welke de hoogmoed en onwetenheid der nieuw-«gezinden schipbreuk leden. Zij kenden die noodige «ontwikkeling niet, en bij gebreke van dien, laster-«den zij de instellingen, die in de eerste tijden min-«der opgemerkt, in de onze meer openbaar geworden «zijn, als waren het nieuwe uitvindingen.» (1) Die beschuldigingen betroffen voornamelijk de uiterlijke plegtigheden. De drie eerste eeuwen, in welke de Kerk zich voordoet eenvoudig en zonder uiterlijk aanzien, had men vergeleken met de latere, toen hare plegtigheden allengs vermeerderden, en nu meende men daaruit te mogen besluiten dat de Kerk van hare eerste instelling was afgeweken! Hadde men echter in het oog gehouden, dat de inrigting zelve der Kerk hare geloofs- en zedeleer altoos dezelfde blijven; dat hare ontwikkeling in dit opzigt slechts eene meer uitvoerige openbaring is van hare hiërarchie en haar onderwijs; dat hare uitwendige eeredienst in het *wezen* der zaak onveranderlijk is, en alleen de vormen vermeerderd, afgeschaft of gewijzigd worden, naar gelang het kerkelijk leven en de betrekkingen der Kerk tot de maatschappij dit vorderen, — dan voorzeker zou men zich wel gewacht hebben dien onverdienden blaam der Kerk aan te wrijven.

Die langzame ontwikkeling van hare uitwendige eeredienst (die overigens zoo geheel medewerkte om de goddelijkheid te bewijzen van eene Kerk, die van al wat den vleeschelijken mensch kon uitlokken verstoken was), was echter niet de eenige oorzaak van

(1) De Bonald, *Législation primit*, Liv. 1. ch. VIII.

het minder aantal der uiterlijke plegtigheden. Men gedenke slechts de tijden in welke de Christenen in de catacomben en andere verborgen plaatsen de heilige geheimen vierden, en men zal gemakkelijk de reden vinden, waarom de Liturgie met minder uiterlijken toestel zich voordeed. Maar wat vooral dient opgemerkt te worden is *de stipte geheimhouding*, onder welke de leer en de gebruiken der Kerk, ter voorkoming van ontheiliging, verborgen werden. Geen anderen dan die der Kerk waren ingelijfd *(initiati)*, werden met dezelve bekend gemaakt, dan in zoo verre tot voorbereiding tot het doopsel noodig was; de geloofsbelijdenis en het gebed des Heeren werden den Catechumenen niet *schriftelijk* maar mondelings medegedeeld, en dan nog maar kort voor het doopsel. — Men verwondere zich dus niet, dat er zoo weinig wegens de eerste drie eeuwen der Kerk geboekt is, dat de schijvers zich zoo ingewikkeld en duister uitdrukken, wanneer zij van de leer en de geheimen der godsdienst spreken; maar men bedenke dan ook, dat een bewijs daaruit ontleend, slechts *negatief* is, en zeker niet veel bewijst tegen het al of niet omslagtige der uiterlijke plegtigheden. Wij integendeel, beweren dat die uiterlijke plegtigheden, in de drie eerste eeuwen, niet zoo schaarsch waren, als men somwijlen wel voorwendt, en meenen dat het volgende dit genoegzaam bewijzen zal.

Reeds vinden wij in de Openbaring van den H. Joannes, de schets eener prachtige eeredienst: «Ik «was in den geest — zegt de Apostel — op den dag «des Heeren.... In het midden der zeven gouden kan«delaars zag ik iemand, die den Zoon des Menschen

«geleek, in het lang gekleed, en onder de borst om-
«gord met een gouden gordel; zijn hoofd en haren
«waren wit als sneeuw.... en de zeven sterren, die in
«zijne hand waren, zijn de zeven Engelen der zeven
«Kerken ... — Ik was in den geest en zie, daar was
«een troon gesteld in den hemel, en daar zat er een
«op den troon; en die daar zat was van aanzien
«(schitterend), als Jaspis en Sardis.... En rondom den
«troon waren vier-en twintig troonen, en op die troo-
«nen zaten vier-en-twintig Ouderlingen, gekleed in
«witte kleederen en met gouden kroonen op hunne
«hoofden.... En ik zag in de regterhand van denge-
«nen, die op den troon zat, een boek beschreven
«van binnen en van buiten, verzegeld met zeven zegelen.
«Ik zag opwaarts, en zie, in het midden van den
«troon en van de vier dieren, en in het midden der
«Ouderlingen, stond een Lam, zijnde als geslagt geweest,
«en toen (het Lam) het boek geopend had.... zongen
«(de vier dieren en de vier-en-twintig Ouderlingen),
«een nieuw lied: Gij Heer, zijt waardig het boek....
«te openen, omdat Gij gedood zijt.... en ons verlost
«hebt.... en ons gemaakt hebt tot een rijk en tot pries-
«ters.... En ik zag, en ik hoorde eene stem van vele
«Engelen, rondom den troon, en van de dieren en
«de Ouderlingen, en zij waren duizendmaal duizenden
«in getal, en zij zegden met luider stemme: het Lam,
«dat geslagt is, is waardig te ontvangen, de magt en
«de godheid en de wijsheid en de sterkte en eer en
«glorie en zegening; en alle schepselen in den hemel,
«op de aarde en onder de aarde (herhaalden den lof
«der Engelen). En de vier dieren zegden: amen. En
«de vier-en-twintig Ouderlingen vielen op hunne aan-

«gezigten en aanbaden dengenen, die leeft in de eeuwen «der eeuwen.... En toen het vijfde zegel geopend was, «zag ik onder het altaar de zielen dergenen, die om «het Woord Gods en om de getuigenis, die zij be- «hielden, gedood zijn. En zij riepen met luider stemme: «hoe lang Heer, zult Gij nog vertoeven, om te oor- «deelen en ons bloed te wreeken?... Het Lam dat voor «den troon is zal hen bestieren en geleiden tot de «fonteinen van de wateren des levens.... En daar «kwam een andere engel voor het altaar, hebbende «een' gouden wierookvat: en hem werden gegeven «vele reukwerken, opdat hij van de gebeden van alle «heiligen zoude opdragen op het gouden altaar, dat «voor den troon Gods is. En de rook des reukoffers «van de gebeden der heiligen ging opwaarts voor God «uit de hand des engels.... (1)»

Ziedaar dan een altaar, een troon, een lam in den staat van slagtoffer in het midden eener vergadering van priesters, die er zich voor nederwerpen en aan hetzelve de goddelijke eer bewijzen; onder het altaar rusten de martelaren, de wierook stijgt omhoog, de gebeden der heiligen worden aangeboden, en de lofgezangen van hen, die op en onder de aarde zijn, vereenigen zich met de jubeltoonen der hemelingen. Men vergelijke dit tafereel met hetgeen de H. Ignatius (martelaar), in zijne brieven zegt, aangaande de wijze op welke de Eucharistie door den Bisschop in het midden der priesters en diakenen gevierd werd (2);

(1) Apoc. I, V, VI, VII, VIII.

(2) Epist. ad Magnum, n°. VII. — «Operam igitur detis ut una Euchristiâ utamini: Una enim est caro Domini nostri Jesu Christi, et unus calix in unitatem sanguinis ipsius: unum altare sicut unus Episcopus cum Presbyterio et Diaconis, conservis meis; ut quod facitis secundum Deum faciatis.» *Epist. ad Philadelph.*, n°. IV.

men vergelijke daarbij het gebruik der geloovigen, die op de graven en bij de overblijfsels der martelaren Ignatius en Polycarpus, vergaderden (1); men vergelijke daarmede het verhaal van den H. Justinus, nopens hetgeen in de vergadering der Christenen omging (2); en men zal er uit zien dat in de *tweede* eeuw, en kort na den dood van den H. Joannes, in de Kerk op aarde verrigt werd, wat de Apostel in den hemel gezien had. Uit dit alles volgt dan een van beiden: of wel dat de H. Joannes de eeuwige heerlijkheid heeft voorgesteld, onder het beeld der christelijke *Liturgie*, of wel dat de *Liturgie* der tweede eeuw gevormd is naar het plan, dat de H. Joannes er van opgegeven heeft: doch in beide gevallen is de Liturgie van Apostolischen oorsprong (3).

(1) V. Ruinart *acta mart. sinc.*, SS. Ignat. en Polycarpi.

(2) «Allen, die hetzij in de steden, hetzij buiten wonen, komen des Zondags op ééne plaats te zamen, en daar leest men de gedenkboeken (*commentaria*) der Apostelen, of de Schriften der Profeten, naar het de tijd toelaat. Als de lezer heeft opgehouden, houdt de voorzitter eene vermaning en eene opwekking tot navolging van zulke voortreffelijke voorbeelden. Daarna staan wij allen op en storten gebeden. Het gebed geëindigd zijnde, wordt het brood, de wijn en het water aangebragt: en hij die voorzit spreekt met kracht (*totis viribus*), de gebeden en dankzeggingen uit, en het volk antwoordt: *amen;* en van hetgeen, waarover de dankzegging is uitgesproken, geschiedt de uitdeeling aan elk der tegenwoordigen, en wordt aan de afwezigen gezonden door de diakenen.:.. Wij komen des Zondags te zamen, omdat het de eerste dag is op welke God.... de wereld geschapen heeft, en omdat Jesus Christus onze Zaligmaker, op dien dag van den doode is opgestaan. Want daags vóór den Saturnus (Zaturdag), hebben zij Hem gekruist en des Zondags is Hij aan zijne Apostelen en leerlingen verschenen, en heeft hen geleerd wat wij ter overweging hebben medegedeeld. — *Apol.* I, n°. 65 et seqq. — (Men houde in het oog, dat Justinus dit schreef in een verdedingschrift dat aan een' *heidenschen* Keizer gerigt was; en waarin hij dus niet anders dan op eene duistere wijze, volgens gebruik dier tijden, van de Eucharistie spreken kon).

(3) De H. Ireneus geeft dit vrij duidelijk te kennen, wanneer

Het bepaalt zich intusschen niet eeniglijk bij de plegtigheden, die het offer verzelden; ook in de voorbereiding tot en de bediening van de Sacramenten, èn bij andere gelegenheden vindt men, zoo wel in de H. Schrift als in de gedenkstukken der drie eerste eeuwen onderscheiden plegtigheden, velen van welke nog heden door de Katholieke Kerk onderhouden worden. Ten bewijze hiervan zouden wij o. a., de plaats kunnen aanhalen, van den H. Basilius (1), waar hij sprekende van onderscheiden gebruiken, die niet door *geschrifte* maar door *overlevering* van de Apostelen voortkomen, melding maakt van: «het teekenen der Catechumenen met het *Kruisteeken*; het bidden naar den kant van het Oosten; de gebeden die de woorden der *consecratie* voorafgaan en volgen, en van welke noch de Apostel noch het Evangelie spreekt; de *heiliging* van het *doopwater* en de *olie der zalving*» — maar wij willen ons bepalen tot de getuigenis der drie eerste eeuwen, die men ten onregte voorstelt, als hadden geen uiterlijke plegtigheden in die tijden plaats gehad.

Zoo vinden wij daar gewag gemaakt, van de voorbereiding dergenen, die het doopsel ontvangen moesten, en van de onderrigting die hun gegeven werd. Tot dat einde was er zelfs te Alexandrië eene openbare school geopend, waar Pantaenus, Clemens en Origenes achtervolgens de heidenen en doopelingen onderrigtten (2). Die doopelingen werden voorbereid door

hij over het *misoffer* sprekende, die plaats uit *de openbaring* aanhaalt. *a.w. Haer*, lib. IV, c. 17, n°. 5, en c. 18, n°. 6.

(1) Lib. de Spir. S., c. 17.

(2) Euseb. Hist. Eccl., lib. 6, c. 5.

bezweringen en gebeden, die over hen werden uitgesproken (1), en alvorens zij gedoopt werden, beleden zij hunne zonden aan den Bisschop (2). Daarna verzaakten zij den duivel en zijne werken (3), en werden na afgelegde geloofsbelijdenis, tot drie malen in het water gedompeld (4), dat te voren door den priester geheiligd was (5). Na het doopsel werden zij met het *Chrisma* gezalfd; en door de oplegging der handen en de gebeden de H. Geest aan hen medegedeeld (6). — De deelneming aan de Eucharistie werd gewoonlijk vereenigd met de liefde-maaltijden der geloovigen, doch in tijden van vervolging, werd het heilige door de geloovigen huiswaarts mede genomen (7), en vóór het gebruik van eenige spijs genuttigd (8). Tot de bediening echter en uitdeeling van dit Sacrament, werden niet allen toegelaten, maar alléén zij, die *door de oplegging der handen* en *de gebeden*, den H. Geest ontvangen hadden, de bisschoppen namelijk

(1) S. Cyprian. *Epist.* 75 ad Magn.

(2) Tertull. *de Baptism.* c. 20, dit zelfde verhaalt Eusebius van Constantijn den Grooten. *In Vit. Const.*, L. 4, c. 61.

(3) Tertull. *de cor. mil.*

(4) Tertull. *ibid.*

(5) «Oportet mundari et sanctificare aquam prius à sacerdote ut posset, baptism iis peccata hominis, qui baptizatur, abluere.» — S. Cypr. *ep.* 70 ad Januar.

(6) «Egressi de lavacro perungimur *benedicta* unctione, de hinc manus imponitur per benedictionem, invocans Spiritum Sanctum,» Tertull. *de Baptism.*, c. 7 en 8. — «Ungi necesse est eum qui baptizatus sit, ut accepto chrismate, id est unctione, esse unctus Dei et habere in se gratiam Christi posset.» S. Cypr. *epist.* 70 ad Januar. — «Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur praepositis ecclesiae offerantur, et per nostram orationem ac manus imposotionem Spiritum Sactum consequantur et signaculo dominico consummentur.» id. *Epist.* 73, ad Jubajan.

(7) Clemens. Alex. lib. 1 *Stromat.* Tertull. lib. 2, ad Uxorem c. 5.

(8) Idem l. c,

de priesters en diakenen (1). Bij verschillende gelegenheden, inzonderheid de veertig dagen vóór Paschen, onderhielden de geloovigen eene gestrenge vaste (2); op gestelde tijden baden zij de psalmen van David (3); biddende keerden zij zich naar het Oosten (4), en dikwijls geschiedde dit met uitgerekte armen (5). Het gebruik eindelijk van het kruisteeken was zeker vrij algemeen, daar Tertulliaan verzekert, dat het telkens bij het uit- en ingaan enz. gemaakt werd (6).

Onze bewering: «dat de uiterlijke plegtigheden geheel overeenkomstig zijn aan den geest des Christendoms, en dat de Kerk ze inderdaad noodig heeft;» meenen wij genoegzaam gestaafd te hebben; welk nut zij daarenboven hebben aangebragt en nog aanbrengen, zullen wij aantoonen in

(het vervolg hierna).

(1) Act. Apost. VI, VII. Epist. 1 ad Timoth. c. 5. SS. Justin. et Ignat. ut Supr.

(2) Tertull. *de jejun.* c. 2.

(3) Ibid. c. 10 en 11.

(4) Clem. Alex. lib. 7 *Strom.*

(5) Munit. Felix. — Tertull. Apol. c. 30, id. lib. *de Orat.* c. 11.

(6) Id. *de coron mil.*, ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum.... frontem Crucis Signaculo terimus.

LAGER ONDERWIJS.

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS

DER

STAATS-VERORDENINGEN OP HET LAGER ONDERWIJS,

HIER TE LANDE,

SEDERT DE INVOERING DER HERVORMING.

(*Vervolg.*) (1)

Doet WRIJVING *in het physieke* warmte, spoedig gloed en eindelijk vlam ontstaan, zoo geeft WRIJVING *in het morele* leven en ontwikkeling, en zij laat, uit de noodlottigste verschijnselen zelfs, soms goede gevolgen te voorschijn treden; ja, zoo wel in het *morele* als in het *physieke* zijn wel eens schokken noodig, om het behoorlijk evenwigt te herstellen.

Bij het uitbarsten van den rampspoedigen oorlog met Engeland, in den jare 1781, zagen schrandere staatkundigen, aan den verren gezigteinder, dampen zamenpakken en opéénhoopen, die, ten eenigen tijde, in eene geduchte omwenteling zouden ontvlammen en uitbarsten. Sedert dat jaar 1781, als naweeën van dien ongelukkigen oorlog, hadden zich in Nederland reeds de beginselen eener hevige gisting doen ontwaren, welke in 1786, vooral in 1787, in ern-

(1) In het vorig n°. zijn eenige drukfeilen ingeslopen, b. v. bl. 301, regel 23, 1672 in plaats van 1572; bl. 314, regel 3, *secretarissen* in plaats van *sectarissen* enz.

stige volks-bewegingen ontploften, dadelijk gevolgd door veranderingen in de plaatselijke Besturen, en zulks, onder leiding eener algemeene zucht naar grootere vrijheid. (1) Pruissens wapenen stilden deze volksbewegingen, en zij werden, door eene algemeene eedaflegging en bezwering der oudere Constitutien des Lands, welke in het jaar 1788 plaats had, (2) als het

(1) Men zie, behalve de geschiedschrijvers over dit tijdperk, *de Opregte Haarlemsche Courant* van dien tijd, ook de *'s Gravenhaagsche Courant*, en hare tegenhangers: de *Historisehe*, *Vaderlandsche*, *Zuid-Hollandsche Courant*, *de Politique Kruijer* en de *Spectator met de Bril*. — Wij mogen niet nalaten, *om meer dan ééne rede*, hier mede te deelen, hetgeen wij in de *'s Gravenhaagsche Courant* van 14 Julij 1788 lezen. «Hoe listig wist men «den Roomschgezinden burger te vleijen, met hem op ambten en «openbare kerken te doen hopen; maar hoe ras kon men, bij onder«scheiden gelegenheden, duidelijk hunne bedriegelijke handeling ook «hierin ontdekken;.... en dat het nimmer het oogmerk dier land«verdervende factie was, om aan de Roomschgezinden deel aan de «regering te geven of ambten toe te staan, veel min om hunne gods«dienstige vrijheden te verbeteren.» Wij moeten evenwel tevens hierbij voegen hetgeen in de *Nationale Vergadering*, op den 27 Maart 1797, *Tedink van Berkhout* zeide: «dat men in dit Gewest, — «zoo ik meen, in het jaar 1785 of 1786, — toen al begonnen is, de «Roomsch-Katholijken van drukkende bezwaren te ontlasten, als daar «is het opheffen der door hun tot hiertoe betaalde contributien aan «de respectieve Bailjuwen, onder den titul van protectie-geld, dat «vrij groote sommas uitmaakte, en door ieder Roomsch Pastoor en «Capellaan moest betaald worden, alsmede noch, zoo ik mij niet «vergisse, ontlasting van 's lands impositien voor hunne gestichten, «tot onderhoud van behoeftigen. En een opmerkzaam staatsbeschou«wer kan zeer wel, uit de alstoen opgehevene bezwaren, het raad«sel oplossehen, waarom, na de omwenteling in 1787, men hun in «het bijzonder meer aan dat gouvernement heeft zoeken te attachee«ren, door hun, in het uitoefeningen hunner godsdienstpleglighеden. «zoodanige zaken toe te staan, daar men hier te Lande niet aan «gewoon was. (*Dagverhaal van de Nation. Verg.* D. 5, bl. 353). — Bemerken wij, dat deze ontlastingen, vóór 1795, slechts hier en daar hebben plaats gehad.

(2) Reeds was deze *eedaflegging* in Zeeland bij den aanvang van 1787 voorgesteld (zie *'s Gravenhaagsche Courant*, 5 Feb., 23 Maart

ware uitgedoofd. Eene zekere *Amnistie* bragt het hare hier aan toe. (1) Doch, ofschoon de Staat, door binnenlandsche beroerten tot nu geslingerd, zich alstoen in kalmeren toestand waande; smeulde het vuur steeds langzaam voort. Grootmoedige vergeving en vergeting van het gebeurde, wijze voorkoming in den wensch tot betering der schreeuwendste misbruiken, edelmoedige opoffering van een gedeelte des eigenbelangs, waardoor het overige des te zekerder zou bewaard geworden zijn, uitoefening van de strengste, onzijdigste regtvaardigheid, in een woord, eene naauwkeurige opvolging van de stem der billijkheid, menschelijkheid, zachtmoedigheid en voorzigtigheid zoude de wonden geheeld hebben.

Doch het groote aantal der bannelingen, (2) naar België en Frankrijk geweken, met open armen aldaar ontvangen, wier wenschen naar terugkeer smachtten; verschrikkelijke burgertwist in Frankrijk, wier vlam tot andere landen oversloeg; een heirtogt in 's vijands land ondernomen, in plaats van verdedigender wijze tegen Frankrijk Neerlands grond te beschermen, —

1787); zij werd spoedig te Gorinchem en elders gevolgd (ibid. 12 Mei 1787). Overigens later bijna overal. (zie ibid. 20 Feb. 1788, 22 Feb., 3 Maart, 10 Maart, 11 Maart, 18 Julij, 24 Dec. enz. enz.)

(1) Zie de *Amnistie*, ibid. 20 Feb. 1788, en ibid, 13 Junij, het Placaat van *Amnistie* door de Staten-Generaal, dato 5 Junij 1788, uitgevaardigd.

(2) Zie ibid. 21 Mei 1788, 26 Mei en 13 Augustus enz. Werden, onder anderen, gebannen H. W. Daendels, J. H. Appellius, F. van Meijers, H. van Westerveld, Vitringa, J^r. Cappelle van de Marsch. Zie ook Publ. 3 en 26 Feb. 1795, in de *Verzameling van Publ.*, D. 1, n°. 6 en 14, waarbij die vonnissen van uitbanningen enz. zijn vernietigd geworden, en Publ. 24 Sept. 1795, ibid. D. 1, n°. 84, waarbij hun eene tegemoetkoming wordt toegezegd; als ook eene reeks van Rekwesten door de zoogenaamde *uitgeweken Bataven* in de Nationale Vergadering enz. enz. ingediend.

waardoor de reeds uitgeputte geldkisten tot den bodem werden geledigd, nutteloos bloed verspild en een moedeloos leger op onzen eigen grond teruggevoerd werd, op de hielen gevolgd door eenen zegenvierenden vijand, bij wien eene sterke uitbreidingzucht heerschte; — al te krachtige onderdrukking van billijke wenschen; verpletterende Publicatien; geldheffingen zonder einde, waren niet geschikt het steeds aangroeijend getal der misnoegden, wier haat aan het Staatsbestuur knaagde, te stillen en in toom te houden. Ware dan ook de onvermoeide Frank niet in zijnen loop gestuit door een element, onzen gewoonen vijand, de *Politique Clubs* en *Comités* zouden hem spoediger den weg tot in het hart van Holland gebaand hebben. De hevige koude van 1794 kwam hunne wenschen vervullen. Met haar behulp rukten, sedert den 27 December, Frankrijks benden ons Vaderland binnen, geleid door vroeger uitgebannen officieren, bezetteden hetzelve als een overwonnen land, en sloten eindelijk een verbond, waarbij ons dierbaar Vaderland zich gelukkig achtte deszelfs gouden ketenen te mogen kussen. (1)

Doch te midden van al deze rampen en onheilen, wier reeks het hart van den echten Nederlander doet bloeden, was het gevoel, het besef der rede, der billijkheid, der regtvaardigheid vooruitgetreden.

De Hoogleeraar Kluit, als kriticus en als geschiedschrijver zoo gunstig befaamd en beroemd, had reeds,

(1) Zie C. Rogge, *Tafereel van de Geschiedenis der jongste Omwenteling in de Vereenigde Nederlanden.* Amsterdam, 1796. Deze schrijver verklaart, dat de omwentelingen van 1787 en 1795 eigenlijk maar *ééne* uitmaken, daar de eerste de grondslag van de laatste was.

den 20 Julij 1793, DE REGTEN DES MENSCHEN, in Frankrijk, 23 Junij 1793, geproclameerd, geprezen. (1) Mr. Dirk Hoola van Nooten had in hetzelfde jaar, den 2 Nov. 1793, over *de rechten van den mensch* geschreven; (2) ook H. C. Cras over de gelijkheid der menschen. En men zag eene PUBLICATIE, den 31 Januarij 1795 gearresteerd en te 's Hage openlijk afgekondigd, den 16 Feb. en 4 Maart door de Algemeene Staten bekrachtigen, behelzende *de erkentenis en verklaring der* RECHTEN VAN DEN MENSCH EN VAN DEN BURGER (3); waarin deze hoofdregelen waren opgenomen:

«Dat ieder mensch het recht heeft, om God zoo-«danig te dienen, als hij wil of niet wil, zonder daarin «op eenigerlei wijze gedwongen te kunnen worden;

«Dat het oogmerk van alle Burgerlijke Maatschap-«pijen zijn moet, om de menschen te verzekeren het «vreedzaam genot van hunne natuurlijke rechten;

(1) Hij is verder gegaan; hij heeft willen betoogen, dat dezelve daadwerkelijk in Nederland genoten werden; (!!!) en roerde, ten einde dit des te beter te kunnen volhouden, de *regten* der onderdrukte godsdienstige gezindheden, of niet aan, of kende «den ge«regelden Burgerstaat» toe, «dat er een godsdienst zij, door publijk «gezag vastgesteld, om openbaar geleeraard te worden, als den weg, «dien de overheid den geschiksten oordeelt, om het volk tot god«zaligheid en[deugd te lijden» en hij leeraart, dat, «wanneer men, onder «het kleed van *vrijheid*, den vastgestelden godsdienst bestaat aan te «randen; wanneer men, niet te vrede met de verdraagzaamheid, «aanspraak maakt op de voorrechten van den heerschenden gods«dienst,..... men zeker de grenzen van de godsdienstige *vrijheid* «overtreed» (bl. 52). Zie zijn werk: *De rechten van den mensch in Vrankrijk, geen gewaande rechten in Nederland, door een Patriot.* Amsterdam, 1793.

(2) *De rechten van den mensch.* Rotterdam, 1793.

(3) Zie Volledige verzameling der Publicatien. Leijden, 1795. D. 1, n°. 3.

«Dat, daar alle menschen gelijk zijn, alle verkies-«baar zijn tot alle ampten en bedieningen, zonder «eenige andere redenen van voorkeur, dan die van «deugden en bekwaamheden.»

In verband met deze *erkentenis der rechten van den mensch*, verscheen spoedig eene reeks van vrijzinnige Publicatien, b. v. eene Publicatie der Provisionele Staten van het Volk van Holland, van 6 Maart 1795, (1) en eene van de Staten-Generaal, dato 30 April 1795, welke alle strafwetten vernietigden, die den krijgsman en den ambtenaar, uit vroegere vervolgzucht, het huwen met Katholieke vrouwen hadden verboden. (2) Den Katholieken Priesteren, welken niet zonder zware kosten en groote moeijelijkheden, ingevolge vroegere wetsbepalingen, was geoorloofd een testament of andere acten van uitersten wille te mogen passeren, (3) werden, bij Publicatie van 29 October 1795, dezelfde regten als aan andere ingezetenen toegekend, op grond: dat *met betrekking tot den burgerstand alle onderscheid tusschen* Roomschen en Protestanten, Roomsche Priesters en andere menschen was weggenomen. (4) En in alle staatsstukken, waar dit te pas kwam, verklaarde het Bestuur het tot een beginsel te stellen, dat de Kerk moest afgescheiden zijn van den Staat, en dat de regten van vrijheid en gelijkheid geene bevoorregting van eenig kerkelijk genootschap toelieten. (5)

(1) Zie Voll. verz. der Publ. D. 1, n°. 24.
(2) Zie Voll. verz. der Publ. D. 1, n°. 34.
(3) Zie Placaat 4 Mei 1655 en 17 Junij 1741.
(4) Zie Voll. verz. der Publ. D. 1, n°. 97.
(5) Zie Voll. verz. der Publ. D. 1, n°. 37, 44.

Het onderwijs moest ook noodwendig *eenige* gevolgen van deze grondbeginselen ondervinden.

In het *Plan van Constitutie voor het volk van Nederland, ontworpen door eene daartoe aangestelde Commissie*, in het jaar 1796, (1) den 10 November aan de Nationale Vergadering aangeboden, (2) en waar, in art. 706, werd voorgesteld: *De Kerk is afgescheiden van den Staat; er zijn dus geene burgerlijke voor- of nadeelen aan de belijdenis van eenige godsdienstige begrippen gehegt*, vindt men 14 artikelen aan het publiek onderwijs toegewijd (van art. 711 tot 724), en stelde men aldaar vast, dat *door de geheele republiek genoegzame schoolen zouden zijn* (art. 711), *dat, in deze schoolen, op den* GEWOONEN *schooltijd geen onderwijs in leerstellige geloofsbegrippen van eenige bijzonder kerkelijk genootschap zoude gegeeven worden; ook in dezelve* GEENE BOEKEN *gebruikt, waarin dergelijke leerstellige begrippen gevonden worden* (art. 712); dat ééne nationale hoogeschool zoude worden opgerigt (art. 713), met vrijheid aan de departementen en plaatselijke besturen, om hoogescholen en kweekscholen van kunsten en wetenschappen op te rigten en te onderhouden (art. 714); dat een Collegie van toezigt over de nationale hoogeschool zoude worden daargesteld (art. 715), terwijl aan dit Collegie werden aanbevolen de zorg, toezigt en besturing van het Nationaal Onderwijs, in deszelfs geheelen omvang (art. 722). Dit Collegie zoude terstond, na deszelfs aanstelling, een plan formeren, volgens welk de Nationale Hoogeschool en de Grondscholen zouden worden ingerigt, en waarvan de be-

(1) Gedrukt onder dien titel *in den Haag, ter 's Lands drukkerij*, 1796. Zie ook Dagv. der Nat. Vergad. D. 3, bl. 611 en volg.

(2) Zie Dagv. der Nat. Verg. D. 3, bl. 390.

krachtiging aan het Wetgevend Ligchaam zoude zijn (art 723).

De Representant *Simon Stijl*, welke dit *Plan* in de Nationale Vergadering, den 10 van Slagtmaand 1796, voordroeg, gaf te kennen, dat de Commissie geoordeeld had, dat *slegts weinige, maar vaste trekken aangaande het onderwijs in de schoolen, en de middelen, om hetzelve, zoo veel mogelijk algemeen te maken, vereischt wierden.*

Wij moeten evenwel tot inlichting voor de geschiedenis van het onderwijs laten volgen, hetgeen hij er bijvoegt: *misschien egter had de Commissie dit stuk wat breeder uitgewerkt, zo men niet geweeten hadt, dat bij ulieden eene bijzondere Commissie, ten zelfden einden was aangesteld.* (1)

Werkelijk was, op den 19 April 1796, eene Commissie uit de Nationale Vergadering benoemd, om een *plan van onderwijs en opvoeding der jeugd*, door *C. Rogge* en *J. J. Sneither* ontworpen en ingediend, te onderzoeken, een dergelijk van *G. C. C. Vatebender* en nog een andere van *J. Ankringa*, waarover deze Commissie, den 10 Junij daaraanvolgende, een zeer gunstig rapport uitbragt, doch tevens verklaarde, dat aan geen *dadelijk invoeren* van een verbeterd *Nationaal* onderwijs te denken was, vóór dat eene *Constitutie* ware vastgesteld; dat overigens voor het onderwijs een *juiste middelweg moest gehouden worden, tusschen eene laakbare achteloosheid, en tusschen eene onrechtmatige en voor den Lande nadeelige stremming* VAN VRIJHEID VAN IEDEREN BURGER, OM BIJZONDERE INSTITUTEN VAN

(1) Zie Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, D. 37, bl. 100. Dagv. der Nat. Verg. D. 3, bl. 590.

OPVOEDING EN ONDERWIJS AAN TE LEGGEN EN BIJ TE WOONEN, en dat het te beramen stelsel een volkomen uitvoerbaar plan moest zijn. (1)

Dienzelfden dag werd eene nieuwe Commissie uit die zelfde Vergadering benoemd, ter vorming van *een plan van Nationaal onderwijs*, VOOR ZOO VERRE HET PUBLIEK BESTUUR DAAROMTRENT BEHOORT WERKZAAM TE ZIJN. (2) Daar deze Commissie lang draalde met een plan voor te stellen, beklaagde zich *J. Bosch*, Representant der stad Medenblik, in de zitting van de Nationale Vergadering van den 6 Dec. 1796, dat: «het tweede «jaar der Bataafsche vrijheid bijna geëindigd was, «en men nog niet konde zeggen, dat er iets ter ver«betering van het Nationaal schoolwezen was daarge«steld, (3) en hij stelde uit dien hoofde voor, de

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg. D. 1, bl. 310, bl. 325, bl. 394; D. 2, bl. 113.

(2) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 2, bl. 113.

(3) Zie, over de gebreken van het vroeger onderwijs, ons vorig artikel, *Katholiek*, D. 2, bl. 301—322. — Ter bevestiging strekke het geen J. F. R. van Hooff in de Nationale Vergadering, in de zitting van 9 Januarij 1797, verklaarde, dat: «door de Raad van Staten «in Bataafsch Brabant de aanstelling van schoolmeesters plaats had, «en zij altoos derwaarts gezonden hadden *heerenknegts*, *Duit«schers* en diergelijken, welke volstrekt geen kunde hadden van «de opvoeding der jeugd.» (Dagv. der Nat. Verg., D. 4, bl. 394.) Ook de Hoogleeraar *van der Palm*, die, zoo als wij later zullen zien, het schoolwezen, als *Agent der Nationale Opvoeding*, onderzocht had, drukte zich in zijn officiëel Rapport aan het Vertegenwoordigend Ligchaam aldus uit. «Het is ongetwijfeld, dat de manier van «onderwijzen, zoo als die op de lagere scholen plag in gebruik te «zijn, en de inrigting dier scholen zelve, aller gebrekkigst zijn, «in geenen deele geschikt, noch naar het nut der leerlingen, noch «naar het gemak der onderwijzers, en als het ware alleen ge«vormd, om dodelijke verveeling, afkeer van alle onderwijs, en «langs dezen weg domheid en onkunde voort te planten. Bekend met «den innerlijken staat van veele lagere scholen, ben ik verzekerd «mij niet te sterk uit te drukken.» (Zie Besluiten der Eerste Kamer, D. 25, st. 1, 31 Julij 1800, Bijl. bl. 27.)

bedoelde Commissie te verzoeken, van toch eindelijk eens rapport te doen, er bijvoegende: «daarop dring «ik te meer aan, alzoo de spreker die het *Plan van «Constitutie*, in naam der Commissie, overgaf, zich op «de Commissie van het schoolwezen, uit ons benoemd, «heeft beroepen en niet onduidelijk heeft te kennen «gegeeven, dat de Commissie van de Constitutie van «die leeden een uitgewerkt plan verwachte, en daarom «het groote stuk van het Nationaal onderwijs in haar «Plan, maar als in het verschiet vertoond had.» (1)

Twee dagen daarna, op den 8 Dec. 1796, stelde eene Commissie, ingevolge een Decreet der Nationale Vergadering, dato 2 Dec., te voren benoemd, *om een Rapport nopens veranderingen in het Plan van Staatsregeling uit te brengen*, den 29 Dec. daaropvolgende, (2) weder *gronden van Rechten en pligten van den Mensch en Burger* voor; zij nam de afscheiding der Kerk van den Staat aan, en huldigde dezelfde beginselen nopens het onderwijs, doch vorderde voor den post van onderwijzer de noodige bekwaamheden, de vereischte getuigschriften en door de gemeente wettig verkozen te zijn (Titel 8, 3e Afdeel., art. 11); schreef het vervaardigen van schoolboeken voor (art. 12); en den Volksleeraar gezond oordeel, ervarenis in de menschkunde, natuurlijke en vaderlandsche geschiedenis, en in de regten en pligten van den mensch en burger (art. 14); overigens eene Instructie tot hunne openbare lessen (art. 15); doch de onderwijzer zoude bij geen gods-

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 4, bl. 219.

(2) Zie *Rapport nopens veranderingen in het plan van Constitutie, in den Haag, ter 's Landsdrukkerij.*

Zie ook Dagverhaal der Nation. Vergad., D. 4, bl. 104, 201, 232, 306.

dienstig Genootschap, het ambt van Prediker, Priester of Leeraar mogen waarnemen (art. 16). Het bestuur van het PUBLIEK ONDERWIJS en over de Nationale Opvoeding, zoude worden toebetrouwd aan vijf verstandige, deugdzame en geleerde mannen, die ten minste den ouderdom van 35 jaren zouden hebben bereikt, zullende te zamen uitmaken, het Bestuur van Publiek Onderwijs en Nationale Opvoeding (art. 21). Aan dit Bestuur zoude zijn aanbevolen de geheele organisatie der scholen voor de jeugd, het aanstellen der Volks-Leeraren en Inspectoren, en het geven van derzelver Instructie (Art. 22).

Onder de beraadslaging, door de Nationale Vergadering, over dit *Plan van Staatsregeling*, bragt, op den 6 Jan. 1797, de hier bovengemelde Commissie voor het Nationaal Onderwijs een rapport uit, strekkende ten einde het, van hen verlangde, *Verslag*, nog uit te stellen, tot na de aanneming eener Constitutie, verklarende, dat zij steeds *Communicatief* met de Commissien, voor het concipieren van een *Plan van Constitutie*, gehandeld had, en uitte den wensch, *dat het Collegie, aan welk de zorg, opzicht en besturing over het Nationaal Onderwijs zal worden gedemandeerd, een geheel plan formeere en ter goedkeuring onderwerpe* (1), waarin door de Vergadering werd toegestemd.

Gedurende de laatste dagen van het jaar 1796, en in een gedeelte van 1797, werd over de Staatsregeling gedelibereerd (2). Het schoolwezen werd ook behan-

(1) Zie ibid., D. 4, bl. 387, 1063.

(2) Zie Dagverhaal der Nationale Vergad., D. 4, 5, 6, over deze discussien, alwaar allerbelangrijkste beraadslagingen plaats hadden, vooral over *godsdienst*, nº. 325, 347, 348, 351, 352, 353, D. 5, bl. 277—464, 532, 1031, D. 6, bl. 63, en volg.

deld en wel op den 27 Maart 1797 (1). Bij deze beraadslaging werd art. 712 van het primitive Plan van Constitutie, zoodanig veranderd, dat de woorden *op den gewoonen schooltijd* werden geroijeerd, en het artikel alzoo deze bepaling bevatte, *dat in de schoole geen onderwijs in leerstellige geloofsbegrippen, van eenig bijzonder genootschap zoude gegeven worden.* Deze woorden, op *den gewoonen schooltijd*, werden doorgehaald op de volgende bedenkingen: op de aanmerking van *A. Ploos van Amstel*, dat 1°. men daardoor soms zoude besluiten, dat *iedere godsdienstige gezindheid, op haare eigene kosten, geene scholen voor de jeugd zoude mogen oprichten*, 2°. dat daardoor aan den Staat het regt van suprematie over de leerstellige godsdienst zoude worden toegekend; op de verklaring van *W. Queysen*, een der leden der Commissie van Redactie; dat dit te willen beletten of daar te stellen, nimmer in hare bedoeling had gelegen; op de verzekering van *J.F. R. van Hooff*, dat hij er tegen was, dat men Schoolmeesters in Cathechiseermeesters veranderde; op de bemerking van *P. Verhoysen*, dat die woorden, eene indirecte aanbeveling van godsdienstig onderwijs, in leerstellige geloofsbegrippen, in zich zouden bevatten: dat zulks bijzonder behoorde vermeden te worden, aangezien door de ingezetenen der onderscheidene gemeenten in dit Gemeenebest, verschillende geloofsstelselen beleden werden; — dat gevolgelijk, zal men de leerlingen, in dat onderwijs buiten den gewonen schooltijd, in gelijke mate doen deelen, de schoolmeesters vooreerst, in ieder leerstelsel genoegzame, en gegronde kunde zouden behooren te bezitten: als-

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 5, bl. 465, volg. enz.

mede dat, bij onderstelling van gelijke deeling, dezelven een onderwijs van veelsoortige dogmatieke stelselen, waartoe ze niet behooren, zouden moeten behartigen, en dat men, bij vacature, altoos gelegenheid tot cabaleering zoude geven, daar een ieder zoude trachten, dat de opengevallen plaats door iemand van zijn systema werd vervuld; op de redenering van *P. Vreede:* dat het schoolwezen, uit die laagte moest getrokken worden, waarin het was, en dus de schoolmeesters uit andere wezens moesten bestaan, dan dezelve over het geheel uitmaakten, dat daardoor anders denkende secten zouden worden afgeschrikt, om die scholen te gebruiken, en dat het een ander soort van wezens zijn moesten dan Katechiseermeesters, dien de Staat het eerste onderwijs der jeugd toevertrouwt; eindelijk op de waarschuwing van *J. J. Brands: opdat de jeugd niet zoo als voorheen, reeds in zijne eerste jaren, de verderffelijke religietwist inzuige, en waaruit men zoo veel onheilen heeft zien spruiten* (1). De beraadslagingen waren van dien aard, dat men besloot, dienzelfden dag (27 Maart 1797), eene andere Com-

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 5, bl. 465 en volg. Wij zullen niet uitwijden over de bemerking, bij die gelegenheid, in het midden gebragt, om *al theologisch onderwijs aan elke gezindheid over te laten*, als zijnde eene theologische Academie voor één enkele gezindheid, door den Staat bezoldigd, eene onregtvaardigheid. — Men zie ook bl. 952 en nog 965, en volg. — De redenering van den heer *Brands* steunde op hetgeen *tot dan toe* had plaats gegrepen, namelijk het geven van onderwijs door de schoolmeesters in de leerstellingen der heerschende Kerk aan alle slag van kinderen. Hoe dat onderwijs den religiehaat moest bevorderen, is ligt te begrijpen, wanneer men bedenkt, dat b. v., de Heidelbergsche Katechismus tot leesboek strekte. Moest dat niet de religietwist reeds onder de schoolkinderen doen uitbarsten? Of hoe meent men, dat een Katholiek kind gezind was, wanneer het op school had hooren lezen, *dat de Paapsche Mis eene vervloekte afgoderij is?*

missie te benoemen, ten einde de zaak van het onderwijs nader te onderzoeken (1). Deze Commissie bragt den 1 Mei 1797, een gedetailleerd Rapport uit en stelde voor, 15 artikelen in de Staatsregeling op te nemen. Waarbij zij verlangde, dat: «voor het *algemeen of nationaal onderwijs*, in geene gemeente een schoolhuis geheel zoude ontbreken; het moest eenvoudig, doch rein en droog en niet te groot zijn; en in volkrijke plaatsen meer dan één, ten kosten voor het plaatselijk bestuur; men zoude moeten zorgen, kundige en zedige schoolmeesters te plaatsen, naar keuze der gemeente; doch nimmer zonder getuigschrift, voorkennis of onderzoek van het schoolbestuur; de schoolboeken behoorden duidelijk, eenvoudig, gemakkelijk en nuttig te zijn, en handelen vooral over de levensberoepen, handteringen, akkerbouw, natuurlijke gesteldheid van den vaderlandschen bodem, over vruchten, planten, dieren enz., terwijl het geestige, aangename, het schoone, het zedelijke nergens in mogt ontbreken.

Leerstellige geloofsstellingen van het een of ander Kerkgenootschap moesten in deze leerboeken in het geheel niet gevonden worden; eene goede schoolorde moest worden daargesteld; ook een algemeen opzigt, onder titel van het *opperbestuur over het openlijk onderwijs*, te zamengesteld uit mannen van algemeene en uitgebreide kundigheden, zich aan dit ambt geheel toewijdende en bij hetzelve geen ander aannemende of behoudende, wonende bij de Universiteit; er zoude ook moeten zijn een schoolopziener per Departement, wonende in de hoofdplaats, die het examen zoude afnemen, in tegenwoordigheid van twee leden van den

(1) Zie Dagverhaal der Nat. Verg., D. 5, bl. 473, 474.

Raad der Gemeente, waarvoor een schoolmeester gevraagd zoude worden; deze opziener zoude het onderzoek uitoefenen enz. (1) In een afzonderlijk artikel, bij de vorige later gevoegd, stekte de Commissie voor te bepalen: *leerstellige geloofsbegrippen van het een of ander Kerkgenootschap, worden in* DEZE *scholen niet verhandeld.* (2)

Bij de discussie over dit *rapport* en *voorstel*, op den 5 Mei 1797, werd de keuze des meesters aan het Gemeentebestuur overgelaten, niettegenstaande de bedenking in het midden gebragt was, dat *door den invloed der Gereformeerde Gemeentebesturen, in het verlangen, om schoolmeesters ook als voorzangers te gebruiken, men wederom in het geval zoude verkeeren, om altoos Gereformeerde schoolmeesters te nemen*, en wederom in het oude te vervallen (3). De schooloppzieners post werd intusschen geroijeerd, met al de gevolgen van dien, en art. 722 en 723, van het *Plan van Constitutie*, door ons vroeger aangegeven (4), werden aangehouden. Met deze veranderingen werd het Plan der Commissie aangenomen, en het liet zich aanzien, dat het onderwijs eens zoude geregeld worden.

Doch de groote uiteenloopendheid der gevoelens omtrent eenige punten der Staats-regeling, de langdurigheid der discussien, de tegenwerking der vijanden van ware vrijheid, de begunstiging der aanhangers

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg., D 5, bl. 952 en volg.

(2) Zie ibid. en Decret. der Nat. Verg. D. 15. bl. 25, Bijl. en bijvoegsel.

(3) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 5, bl. 960. — De Representant S. Schermer heeft zeer juist voorzien.

(4) Ibid bl. 973. Zie Katholiek, bl. 407 en 408.

van het vorige Bestuur, vooral het vastgestelde principe, dat geene betaling aan een of ander kerkelijk Genootschap zoude geschieden (1), het indienen van verzoekschriften van klagten, het ter zijde stellen van dezelve, de verschillen over de wijze om de Staatsregeling door het volk te doen goedkeuren, de tegenstrijdige opinien der provincien, de oneenigheid over de Proclamatie, de hevige artikelen der dagbladen in tegenstrijdigen geest, de invloed van politieke societeiten, de publieke schriften van eenige leden der Nationale Vergadering zelve, deden met 108761 tegen 27955 opgekomen stemgeregtigden, den dertigsten van Oogstmaand 1797, het door de Nationale Vergadering goedgekeurde Plan van Staatsregeling *verwerpen* (2), en met deze vervielen al de voor het onderwijs reeds vastgestelde bepalingen.

Den eersten van Herfstmaand deszelfden jaars, ontstond eene tweede Nationale Vergadering, waarvan men gezegd heeft: *nimmer zag Nederland zoo veel wijsheid onder één dak verzameld.* (3)

Intusschen deze Vergadering deed niets voor het onderwijs. Eene nieuwe Staatsregeling zoude worden opgemaakt, doch zij bleef slapen (4), onder de onheilen des zee-oorlogs en de beraming der middelen, om de zeemagt te versterken. Eene Commissie benoemd, 11 Januarij 1798 (5), ten einde een nieuw Plan van

(1) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 5, bl. 1031, 1040, 1043.

(2) Zie over dit een en ander Wagenaar, *Vaderl. Gesch.*, D. 38, van bl. 1—97. Zie Dagv. Nat. Verg., D. 5, 6, 7, 8.

(3) Zie *de Staatsomwenteling van* 1795, *in haaren aart, loop, en gevolgen beschouwd*, bl. 43.

(4) Zie Dagv. der Nat. Verg., D. 8, bl. 312.

(5) Zie Dagv. Nat. Verg., D. 8, bl. 328, 316—319, 359, 367.

Constitutie te beramen, was hieraan ijverig werkzaam en beloofde reeds den 18 Januarij, een gedeelte der Staatsregeling tegen den 1ⁿ van Sprokkelmaand (1). Maar den 22 Januarij vond eene geheele omwenteling plaats (2). De Nationale Vergadering, na eene geheele verandering in de Staatkunde te hebben aangenomen, verklaarde zich, als *Constituerende Vergadering*, permanent, en gaf den 25 Februarij 1798, de bouwstoffen tot eene nieuwe Staatsregeling aan (3). Een Concept den 6ⁿ Maart door eene Commissie aangeboden (4), werd den 15 Maart behandeld, en den 17 Maart door de Vergadering aangenomen (5). Den 23 April 1798, had eene stemming over dezelve door de Vereenigde Nederlanden plaats, en 153915 opgekomen stemgeregtigden keurden tegen 11597 dit Ontwerp goed (6). Zoo kwam eindelijk eene Staatsregeling tot stand.

In deze Staatsregeling, *waarin de gelijkheid voor allen* als grondregel werd vastgesteld, had men goedgevonden, alle beslissingen omtrent het onderwijs te vermijden; alleen bepaalde art. 92, dat er een *Agent van Nationale Opvoeding* zoude zijn, «waaronder be«grepen was, de geneeskundige staatsregeling, de vor«ming der Nationale zeden en de bevordering van het «Openbaar Onderwijs, en van kunsten en weten«schappen.» (7)

(1) Zie Wagenaar *Vaderl. Gesch.*, D. 38.
(2) Zie Wagenaar *Vaderl. Gesch.*, D. 39, bl. 114.
(3) Zie Dagv. der Const. Verg., D. 8, bl. 413.
(4) Zie Dagv. der Const. Verg., D. 9, bl. 51—84, 138.
(5) Ibid., bl. 148.
(6) Zie Wagenaar, *Vaderl. Gesch.*, D. 39, bl. 253.
(7) Zie Dagv. der Const. Verg., d. 9, bl. 298, 311; Voll. Verz. van Publ., d. 8, nº. 38. — Schuilde hier wellig niet reeds de toeleg eener partij, om zich met er tijd van het onderwijs meester te maken.

Dit *Agentschap der Nationale Opvoeding*, was den 8 Maart te voren reeds georganiseerd geworden, en tot *Agent Theodorus van Kooten*, en tot secretaris *Jan van Heekeren* aangesteld (1). Welke *Agent* zich het eerste, bij gelegenheid van een staatkundig diné, waarop hij de genoodigden uitlokte, zich gezamenlijk naar de schouwburg te begeven, deed kennen (2), en bij Advertentie in de Bataafsche Courant, van 1, 3, 5, 24 Mei 1798, zijne betrekking den volke kenbaar maakte (3), daar men oordeelde, dat de Municipaliteit der stad, Amsterdam, door afzetting van den Hoogleeraar Cras, in de regten van het Agentschap der Nationale Opvoeding was getreden (4). Van dit *Agentschap* zag

(1) Zie Dagv. D. 9, bl. 66; Voll. Verz. van Publ., d. 8, n°. 13

(2) Zie Bataafsche Courant, 27 Maart 1798.

(3) ADVERTISSEMENT. «DE AGENT DER NATIONALE OPVOEDING VOOR DE «BATAAFSCHE REPUBLIEK, ten einde alle erreur wegens den aart van «zijnen post weg te neemen, adverteert bij deezen uit naam van het «UITVOEREND BEWIND aan allen, wien zulks zoude mogen aangaan' «dat door hetzelve BEWIND aan hem is toevertrouwd, het oppertoe- «verzicht over alle Academien, Gymnasia, Latijnsche, Fransche, «Militaire, Zeevaartkundige — en andere schoolen: over alle acade- «mische en andere bibliotheeken: over de schouwburgen, kruidtuinen, «enz.; Gods- en gasthuizen, en andere openbaare gestichten: over alle «collegia medica, of andere corporatien, tot de genees-, heel- en «vroedkunde betrekking hebbende; en over al wat eenigzins tot kun- «sten en wetenschappen, of tot de geneeskundige staatsregeling kan «gebragt worden (*alles voor zo verre het geen eigendom van bij- «zondere persoonen of gezindheden is:*) — alsmede, dat de pro- «fessiën, ampten en bedieningen, aan deze Instituten, Collegien enz. «verknogt, onmiddelijk tot zijn Departement behooren, en ter zijner «dispositie, met uitsluiting van alle mindere bestuuren, staan; «waarom hij alle zo gewestelijke als stedelijke, en andere admi- «nistrative bestuuren wil gewaarschuwd en vermaand hebben, zich «in geene deele in zaaken, zijn Departement aangaande in te mengen.

«Uit naam van den Agent voornoemd:

J. VAN HEEKEREN, Jr.

Secretaris.

(4) Zie Bataafsche Courant, 28 April 1798.

men niets nopens het onderwijs te voorschijn komen De *Agent* schijnt meerder met de geneeskunde dan met de opvoeding der jeugd op gehad te hebben, daar wij slechts ééne eenige publicatie van dien *Agent* ontmoeten, en deze geldt de geneeskunde (1).

Het Vertegenwoordigend Ligchaam gaf evenwel blijken, het onderwijs ter harte te nemen; in den aanvang des jaars 1799 verscheen eene INSTRUCTIE voor den *Agent der Nationale Opvoeding*, (2) in 57 artikelen vervat, waarin den Agent de verpligting wordt opgelegd, voor de zedelijke vorming van al de leden der maatschappij zorg te dragen (art. 1, 2); de noodige berigten nopens den staat der PUBLIEKE *zoo genaamde* scholen in te winnen en een plan van leerwijze in te leveren, dat tot *handboek* voor de schoolmeesters zoude strekken (art. 3); eene *opklimmende* lijst van geschikte leerboeken aan te bieden, met weering van *alle zoodadanige, welke burgerlijke twisten of tweedragt zouden kunnen aanwakkeren* (art. 4, 5); *te zorgen, dat alle onderwijs in de leerstellige godgeleerdheid der onderscheidene gezindheden, en alle eeredienst of uiterlijke ceremonien, welke aan bijzondere kerkgenootschappen verknocht zijn, van de* PUBLIEKE *scholen geweerd worden* (art. 6); toeverzigt te houden op de onderwijzers (art. 7); een plan op te geven voor schoolbesturen (art. 8) en kweekscholen (art. 9); terwijl de schoolmeesters door de plaatselijke gemeente-besturen, op voordragt van het plaatselijk schoolbestuur of departementaal schoolbestuur zouden worden aangesteld (art. 10); na examen

(1) Zie Voll. Verz. van Publ., d. 10, n°. 67.

(1) In het jaar 1799, *in den Haag, ter 's Lands drukkerij* in druk gegeven.

door den Agent of departementaal schoolbestuur afgenomen (art. 11); op getuigschrift van civisme en zedelijk gedrag, door de Municipaliteit af te geven (art. 12); het onderwijs der armen behoorde vooral bevorderd te worden (art. 13); de opvoeding op eene zachte wijze ingerigt (art. 14); de taal gezuiverd (art. 15); de Latijnsche en Fransche scholen verbeterd (art. 16); de Nederduitsche taal aldaar onderwezen (art. 17) en deze scholen in alle punten behoorlijk geregeld worden (18—22). Op de openbare nieuwspapieren en schriften moest de Agent, nopens het zedelijke een wakend oog houden (art. 23), een plan van opvoeding aanbieden (art. 24); de schouwspelen tot leerscholen van het volk maken (art. 25, 26, 27); het onderwijs in andere landen raadplegen (art. 28); de schilderkunst, beeldhouwkunst doen bloeijen (art. 29); de letterkunde verbeteren (art. 30); de geneeskunde bevorderen (art. 31—39—41, 42); een plan tot verbetering der inrigtingen van 's lands vloot inleveren (art. 40); voor de nationale feesten plannen opmaken (art. 44); van alles zoude hij een verbaal houden (art. 46); alle 14 dagen rapport doen (art. 48); en nog weder een jaarlijks verslag (art. 47); voor het geldelijk belang en de nakoming der pligten zijner onderhoorigen zorgen (49—53); zich nimmer buiten de residentieplaats begeven (art. 55) en zijne instructie met eenen *eed van corruptie en zuivering* bevestigen (art. 56). Reserveerende het Vertegenwoordigend Ligchaam aan zich het regt, om deze INSTRUCTIE te amplieren en te verminderen (art. 57).

Deze INSTRUCTIE, opgesteld door eene Commissie hiertoe uitdrukkelijk benoemd, bij Decreet van de Eerste

Kamer, dato den 8 Aug. 1798 (1), den 1 Oct in de Eerste Kamer ter deliberatie gebragt (2) en met eenige veranderingen en bijvoegingen, den 12 daaropvolgende, onder de discussie bewerkstelligd, gearresteerd (3), werd den 18 Oct. in de Tweede Kamer gelezen (4), den 23 voor de tweede maal (5), doch den 27 Oct., na beraadslaging, door dezelve verworpen (6); de Eerste Kamer berustte op den 17 November in de weigering (7); op nieuw in de Tweede Kamer den 20 November gebragt (8) en den 22 November, na beraadslaging, weder verworpen (9), verscheen zij den 14 December op nieuw in de Eerste Kamer, welke haar gevoelen staande hield (10) en den 20 Dec. voor de derde maal in de Tweede Kamer (11); alstoen werd zij eindelijk den 21 December bekrachtigd (12) en in den jare 1799 door den druk, zoo wij reeds zeiden, kenbaar gemaakt.

De voornaamste punten, welke de Eerste Kamer in de Concept-Instructie veranderde, bestonden in het daarstellen der verpligting, om een *handboek* voor de

(1) Zie Dagv. der hand. van 't Vert. Ligch., D. 2. bl. 31. 75.

(2) Zie deze *Instructie*, Dagv. der hand. van 't Vert. Ligch. D. 2. bl. 703; de tweede lezing 5 Oct. ibid. bl. 750; behandeld 12 Oct. ib. bl. 882—886.

(3) Zie Bataafsche Courant 13 Oct. 1798. Dagv. der hand. van 't Vert. Ligch. D. 2. bl. 886.

(4) Zie Bat. Cour. 20 Oct. 1798. Dagv. der hand. van 't Verteg. Ligch. D. 2. bl. 800.

(5) Zie Bat. Cour. 25 Oct. 1798. Dagv. ibid. bl. 1010.

(6) Zie Bat. Cour. 30 Oct. 1798. Dagv. ibid. bl. 1041—1048.

(7) Zie Bat. Cour. 20 Nov. 1798. Dagv. D. 3. bl. 5. 162.

(8) Zie Bat. Cour. 22 Nov. 1798. Dagv. ibid. bl. 173.

(9) Zie Bat. Cour. 23 Nov. 1798. Dagv. ibid. bl. 204—205.

(10) Zie Bat. Cour. 14 Dec. 1798. Dagv. ibid. bl. 441.

(11) Zie Bat. Cour. 20 Dec. 1798. Dagv. ibid. bl. 483.

(12) Zie Bat. Cour. 22 Dec. 1798. Dagv. ibid. bl 502.

schoolonderwijzers te vervaardigen en eene *opklimmende* lijst van boeken op te maken; de aanstelling der onderwijzers door het gemeente-bestuur zoude *slechts provisioneel* aldus bepaald worden, en de Agent werd onbevoegd verklaard, om op eigen gezag eenige nieuwe inrigtingen daar te stellen. (1) De hoofdrede, waarom de Tweede Kamer weigerde deze Instructie aan te nemen, bestond daarin, dat zij de keus der schoolmeesters niet aan het Gemeente-bestuur, als te *partijdig* en soms vol *sectehaat*, maar aan de departementale schoolbesturen wilde *overlaten;* doch op de bemerking der Eerste Kamer, dat dit departementaal bestuur nog niet bestond, liet men eindelijk de tegenkanting varen.

(Het vervolg in een volgend N°.)

(1) Zie hier boven.

EENE ZIEKE-BEDIENING.

(Bladzijde uit de geschiedenis der verdraagzaamheid in Nederland).

Er zijn in ons vaderland nog enkele oorden, die, om de moeijelijke communicatie, weinig bezocht worden, en ten gevolge daarvan weinig bekend zijn. Niet zelden echter is daar, over den aard, de zeden en de taal onzer voorouders, het een en ander te vernemen, dat geenszins onverschillig kan geacht worden: het minder verkeer met vreemden en vervreemden, heeft er het eigenaardige zuiverder in stand gelaten. Daar blijven ook door de traditie vele bijzonderheden bewaard, die elders zouden verloren gaan; want daar verdringt niet de eene gebeurtenis de andere, maar de weinige gebeurtenissen, die buiten het alledaagsch beloop der dingen voorvallen, blijven getrouw in het gehcugen, en worden van ouderen aan jongeren verteld. *Vertellen* is daar eene hooggeschatte kunst. Wij kennen een zoodanig oord, en wij wenschen iets, dat er ons meermalen verteld is, aan de lezers van den *Katholiek* over te vertellen. Dewijl echter sommige personen in geen gunstig daglicht voorkomen, willen wij geene namen noemen, zelfs van geen plaatsen. Indien deze regels tot dat vergeten oord doordringen, en van dezen en genen der landskinderen mogten gelezen worden, zullen zij zich eenen broeder herinneren, die onder hen en met hen opgroeide, die er vervolgens, omtrent vier jaren lang, in eene soort van ballingschap

doorbragt, en die, schoon hij er nu sedert eenige jaren niet meer verscheen, de herinnering aan de plek zijner geboorte niet verloren heeft. Dat deze regelen tot getuigenis strekken.

Alvorens wij ons verhaal aanvangen, willen wij eene korte oordbeschrijving geven; want het is een hinderlijk gemis, wanneer in een verhaal, wáár over de groote roerselen van 's menschen gevoel, — b. v. godsdienst, vrijheid, — gehandeld wordt, alle kennis van de plaats des voorvals ontbreekt.

Door dat oord dan vliet een kleine stroom, die zich op geen zeer verren afstand van daar in een grooteren stroom uitstort. Aan de menigvuldige kronkelingen van dat spiegel-heldere water, liggen in vriendelijke nabuurschap vele dorpen, en somtijds zoo digt bij elkander, dat in de streek waar ons tooneel geplaatst is, een goed voetganger, als hij driemalen over de rivier wil varen, binnen twee uren tijds zeven dorpjes, ieder met eene torenspits prijkende, bezoeken kan. Van hunne dijken spiegelen de bewoners zich in den vloed, en zien, waar geen zwarte bodem de lichtstralen indrinkt, de zilveren visschen, als in den klaren vijver van een lusthof, azen en dartelen. Buiten de dorpen is de stroom meestal van de dijken verwijderd, en loopt hij tusschen grasrijke, of met riet of hout begroeide boorden, vreedzaam voort. O hoe vaak heb ik met dien lieven stroom gedweept! Hoe vaak, aan zijne oevers wandelend, of in een bootje op zijne golfjes wiegelend, hem willen vergelijken met

de vergoode stroomen van het dichterlijk Griekenland!..... Dan de dagen, waarin men dweept, zijn voor mij niet meer.

Ook over dat vreedzaam en bijna vergeten oord, strekte de vernielende Hervorming der zestiende eeuw haar geweld uit. Grooter was dat onheil, dan wanneer de rivier, in den winter soms opgezet en verbolgen, over dijk en dam stort, en de akkers en weiden heinde en ver overstroomt. Zij sleepte echter niet alles mede; want in twee der zeven bedoelde dorpen, bleven Katholieke Priesters over, die in die omstreek nagenoeg de helft der bewoners voor de grijze Moederkerk, door Gods hulp, behielden. Maar hoedanig was de toestand der getrouwen en hunner moedige herders! Aanvankelijk konden zij, zonder het grootste gevaar, geene godsdienst-oefening houden; men maakte jagt op hen als op roovers. Toen werden, gelijk in de eerste Christen-eeuwen, de heilige geheimen sluipsgewijze gevierd, nu in dit dan in een ander huis, hetwelk dan vooraf door getrouwen aan de verspreide geloovigen werd bekend gemaakt; nog wijst de overlevering die huizen aan, voor zoo ver de tijd en de veranderingszucht der menschen die niet gesloopt hebben. — Het was niet genoeg de godsdienst in het verborgen te verrigten; zelfs het aanwezen van een Priester moest geheim blijven. Later echter verkreeg men voor geld in twee dier dorpen verlof voor het verblijf van een Priester, en voor het doen der H. Mis in des Priesters woning; maar in de overige dorpen bleef het den geestelijken ontzegd eenige bediening te verrigten.

Alles slijt met den tijd, zegt het spreekwoord; maar in een der laatst bedoelde dorpen, sleet de religiehaat niet. Daar leefde, nog na de helft der vorige eeuw, een ambachtsheer, die niet dulden wilde, dat *eenige Paapsche Mispriester* in zijne heerlijkheid *eenige paperijen* verrigtte. Hij was een man met hevige hartstogten, wiens anderzins gezond verstand niet zelden door het geweld zijner drift verbijsterd scheen. Zelfs in de staten-vergadering zijner provincie, waarmede hij soms te doen had, vreesde men zijne oploopendheid. Wat hij wilde, wilde hij met hevigheid en hardnekkigheid: wat hij niet wilde, dat *haatte* hij. Men begrijpt hoe gevreesd die man was bij degenen, die van hem afhingen, en hoe de dorpelingen, vooral de Katholieke, ondervonden dat hij was *de heer*. Hij bewoonde een kasteel, welks grachten, en poorten, en muren, en gansche bouwtrant genoegzaam toonden, dat het in eene eeuw van geweld gesticht was: een passend verblijf voor zulken bewoner.

Het gebeurde dan, weinig na *het jaar zeventig* (1770), dat in dat dorp een Katholiek huisman, die reeds hooge jaren telde, het einde van zijn aardsche leven voelde naderen. De maand Mei had wel alles weêr met jeugdig groen overdekt, zij had overal nieuw leven verspreid, maar niet in de aderen van den grijzen *Herbert:* voor hem bleef het winter. Na de eerste warme dagen van het voorjaar, toen hij nog gepoogd had zijne stramme leden in de zonnestralen te koesteren, had men hem niet meer *buiten* gezien, en de spraak ging dan ook in het dorp, dat hij weldra *op stroo zou liggen*. Men was er droevig over, want

iedereen hield veel van *Herbert*, omdat hij zoo hulpvaardig, en vooral zoo goed *armsch* was. Het was daar ter plaatse echter een ongeluk, wanneer het spoedig bekend werd, dat een Katholiek zich in gevaar van sterven bevond; want de religie-haat der *Gereformeerden*, vooral van eenen Ouderling, die vroeger op *het huis* te ** als koetsier gediend had, beijverde zich dan om het *bedienen* van den stervende te verhinderen. Die Ouderling was wel onlangs *naar het kerkhof gedragen;* maar zijn zoon *Peter* had 's vaders haat, en daarmede tevens zijn ambt van spion en verklikker der Katholieken geërfd: ook nu had hij bereids bij *den heer* aangebragt, dat *de oude Herbert* ziek was, en zekerlijk binnen kort *den Paap zou willen hebben. De heer* had daarop door *Peter* zelven aan het huis van *Herbert* laten weten, dat zij zich wachten moesten *den Paap* te laten komen, want dat men op hem letten en hem gevangen nemen zou.

Het was laat in den namiddag van Zaturdag. De zieke grijsaard lag in zijne ruime bedstede, naast den haard; aan het hoofdeinde zat zijne schoondochter, de vrouw van zijn eenigen zoon, en bij het raam leerden zijne kleinkinderen, twee knaapjes van negen en tien jaren, de vragen, die zij den volgenden dag in de kerk moesten opzeggen. *Kerk* noemde men de zolder der Pastoors-woning in het dorp, dat aan de overzijde der rivier gelegen was.

— Mij dunkt, *Maaike*, (zoo sprak de oude man tot zijne schoondochter), dat *Rijk* (zoo heette zijn zoon), lang uit blijft.

— Och vader, hij zal *den heer* niet zoo *ten eerste* hebben kunnen spreken

— Ik heb nog al hoop. *De heer* wil nog wel eens eene goede bui voor me hebben. Ik heb menigen stap voor hem gezet, om hem pleizier te doen; en wel vijftig jaren geleden heb ik den wilden jongen eens uit het water gehaald.

Maaike hoorde dat laatste voor de honderste maal, maar zij deelde de hoop des grijzen niet. *Hij* hoopte, omdat hij voor *zich zelven* wenschte.

Rijk was namelijk, op het gestadig aanhouden zijns vaders, naar het kasteel gegaan, ten einde van *den heer* verlof te vragen om *den Pastoor te halen*. In eene voorzaal van het slot gelaten, zag hij, na eenig verwijl, den gevreesden *heer* naderen. Met beide handen den hoed (een steekhoed met slechts ééne punt), het open naar zich toegekeerd, voor zijn lijf houdende, sprak *Rijk*:

— Mijnheer van ** *moet goeden dag hebben* van mijn vader, en die laat u vriendelijk verzoeken, of hij, als het u belieft, den Pastoor bij zich zou mogen laten komen?

— Pastoor! wat Pastoor! ik versta het niet, dat een *Paap hier zijne superstitieuse practycken* komt verrigten. Dat heb ik u immers al doen aanzeggen?

— Maar Mijnheer, vader is oud en ziek. Zou hij dan moeten sterven zonder....

— Zonder dat een *Paap* hem den *broodgod* brengt. Of moet er eerst nog een aflaat gekocht worden? Uw vader *zal wel onder den grond komen*, zonder al die bijgeloovigheden. Gij paapschgezinden, gij zijt afgodendienaars, en aanhangers van den Antichrist.

In het hart van *Rijk* begon de vrees te wijken voor verontwaardiging. Krampachtig drukte hij zijn hoed tegen zijn lijf, en zijne oogen verraadden wat in hem

omging. Hij trachtte zich te vermannen, maar hij kon niet nalaten het woord *Antichrist* te herhalen op een toon, die den opvliegenden *heer* in woede bragt.

— *Rijk*, riep hij, ik ben in mijn ambacht heer en meester. Geen *Paap* zal er in komen. Zoo ik hem vind, schiet ik hem overhoop. En daarmêe, pak u weg!

Rijk verschrok. Eensklaps beseíte hij, dat zijne onvoorzigtigheid geen ander dan een kwaad gevolg voor hem en al de Katholieken van het dorp kon hebben. Gaarne had hij eenige verontschuldiging gestameld; dan *de heer* was reeds verdwenen. Neerslagtig verwijderde hij zich nu ook, en verliet met langzamen tred, als iemand die diep peinst over een nakend ongeluk, het kasteel. Dan toen hij het binnenplein reeds over was, en de slotpoort door zou gaan, klonk hem van ter zijde op tergenden toon, in de ooren: «Paap! Paap!» *Rijk* zag om, het was *Peter*. Eene gedachte schoot hem, als een bliksem, door het hoofd; dan hij bezat krachts genoeg om er aan te wederstaan, en een blik vol verachting was al zijn antwoord.

Doch denkt eens, lezer, wat er in het gemoed van *Rijk* omging. *De heer* had met minachtende uitdrukking over den dood zijns vaders gesproken, hem de laatste zoo regtmatige bede des grijsaards ontzegd, en het godsdienstig gevoel van *Rijk* diep gekwetst; *Peter* had hem, na dit alles, gehoond, getergd. Nooit had de onderdrukking, de overheersching zoo zwaar op hem gewogen; nooit was het besef daarvan zoo helder, zoo levendig, zoo krachtig bij hem geweest. Niet meer de gramschap, maar de hardheid, de hatelijkheid, de dwingelandij van *den heer*, en de laagheid van *Peter*,

stonden hem voor den geest: en dat niet bloot als eigenschappen dier twee personen, maar als handelwijze der *Gereformeerden*. Zijn gelaat gloeide, zijne oogen vlamden, halfgebrokene woorden mompelde hij tusschen de tanden, en in plaats van langzaam, ging hij nu snel. In weinige oogenblikken stond hij voor zijne deur, die hij met een geweld opende, zoo als anders nimmer. Hij viel letterlijk met de deur in het huis. Zonder een blik op zijne kinderen, of op zijne vrouw te werpen, stapte hij met groote schreden het ruime vertrek door, regtstreeks naar de legerstede van den zieke. «Vader,» zeide hij, «de geuzetyran wil het niet hebben.» Het geluid der stem, de toon der uitdrukking, de woorden waarin zij vervat was, waren zoo ongewoon, zoo hartstogtelijk, dat deze omstandigheden niet minder dan de weigering zelve den ouden *Herbert* deden schrikken. «*Rijk*,» vroeg hij met bevende stem, «wat is u overkomen?» Zijn zoon verhaalde, met menige bittere uitdrukking, wat er gebeurd was, en zou vervolgens zijne verontwaardiging in nog grovere bewoordingen lucht gegeven hebben, zoo de oude man hem niet in de rede was gevallen. «*Rijk*,» zeide hij, «denkt dat uwe twee jonge kinderen hier zijn.» Werkelijk waren deze van het raam nader bijgekomen, en stonden, op geringen afstand, hunnen vader in stomme verbazing aan te zien. «Als zij hunnen vader,» aldus voer *Herbert* voort, «met zoo geweldigen hartstogt tegen de *Gereformeerden* hooren spreken, zal eene hartstogtelijke afgekeerdheid van dezen in hunne gemoederen ontspruiten, en met hen opgroeijen: daaruit zouden misdaden kunnen voortkomen. Leer hen de Katholieke godsdienst liefhebben, de dwaling

verafschuwen, maar niet de dwalenden haten. Al onderdrukken zij ons, wij moeten voor hen bidden, gelijk *Sint Steven*, toen hij gesteenigd werd.»

De zwakke grijsaard was door den schok der gebeurtenis en door dit spreken afgemat. Hij zweeg dan, schoon hij nog meer had willen zeggen; want hij was een vroom, en, naar zijnen stand, wél onderrigt man; hij had veel gelezen in het *Klaer licht*, en in den *Catholycken Mondstopper*, en in de *Aenleydinge tot een godvruchtig leven*, en andere boeken, die hij zelf had, of van den Pastoor ter leen kreeg.

Rijk zweeg ook: hij gevoelde dat zijn vader gelijk had, want hij was van der jeugd af, in dergelijke beginselen opgebragt, en had zich nu slechts door het verregaande der beleediging, waarmede minachting voor zijn geliefden vader verbonden was, laten vervoeren. Ook overviel hem, bij het ziekbed van *Herbert*, weêr het diepe gevoel zijner geheele onmagt tegen de onderdrukkers; en zijne beweeglijkheid, die straks bijna tot overmoed was overgeslagen, zonk nu tot moedeloosheid af. Hij weende, en zijne vrouw weende met hem. O hoe menige traan van dien aard is er in Nederland gestort! Twee honderd jaren drukte dat ijzeren juk op onze voorouders! En nogthans waren zij niet, gelijk de Israëlieten in een *vreemd* land; zij zaten niet aan de stroomen van Babylon; neen, zij waren in het erfgoed hunner vaderen, en dronken uit denzelfden vloed, waaruit die gedronken hadden.

De kranke was de eerste die weêr sprak. «Het is mij hard,» zeide hij, «dat *de heer* zoo onverzettelijk is. Maar God zal het toch niet toelaten, dat ik zon-

der de H. H. Sacramenten sterve. Dit is nog aan niemand mijner familie overkomen, althans zoo ver mij heugt. Toen voor ruim twintig jaren mijne vrouw *zaliger* ziek was, heeft de Pastoor haar, in deze bedstede liggende, bediend; maar toen wist nog geen *Gereformeerde*, dat zij in gevaar was, en de Pastoor kwam in den nacht. Dat kan nu niet gebeuren: onze vijanden zullen wel waken. Maar, *Rijk*, wij hebben eene schuit, aan den overkant staat veel riet: daar kunnen we achter varen. Ook heeft *de heer* aan den overkant niets te zeggen.»

— Vader, was het antwoord van den zoon, dat zoudt ge besterven.

— Nu nog niet. Als we langer wachten, zoudt ge mij misschien niet meer levend over de rivier kunnen brengen. En mogt ik ook al wat spoediger sterven, *ik ben Onzen Lieven Heer toch maar éénen dood schuldig.* Een dag vroeger of later, wat doet het er toe? Maar zonder *bediening* sterven, daar beware mij God voor. Dit heb ik Hem altoos gebeden, en daar heb ik de voorspraak van de H. Barbara voor ingeroepen.

Omtrent een uur later, toen de avond reeds gevallen was, werd *Herberts* deur wijd opengezet. Vier mannen droegen een bed, waarop de kranke grijsaard, in dekens gewikkeld, nederlag. *Peter* stond in de verte, achter een boom, en het griefde hem, dat hij *het Paapsche vee* niet kon beletten, aan de overzijde *hunne afgoderij te gaan plegen.* Weldra plonsden de riemen in het water, en in weinige oogenblikken was men achter het riet aan den wal. Daar stond de ijverige Missiona-

ris, weinig minder bejaard dan *Herbert*, reeds te wachten; want men had hem doen waarschuwen en zijne woning was niet meer dan op vijf minuten afstands van de rivier. De Priester bespoedigde zijn werk, omdat de zieke veel door de nachtkoude leed; en in minder dan een uur lag *Herbert* weêr in zijne bedstede, naast den haard; maar hij kon niet weêr warm worden. Te vergeefs waren de zorgen, die men nog voor hem aanwendde: eer het middernacht was, lag het gansche huisgezin reeds voor zijne sponde geknield, en bad de gebeden voor de stervenden. Hij zelf hield de brandende waschkaars, als de fakkel waarmeê hij ter bruiloft moest gaan, in de verkleumde hand; zijne oogen waren op het beeld van den gekruisten Verlosser gevestigd; hij bad, en ook voor hen door wier toedoen hij spoediger in deze ure was gekomen, dan anders gebeurd zou zijn. *Heer, reken hun deze zonde niet*, zoo fluisterden zijne lippen. Nu braken zijne oogen, de kaars zeeg uit zijne hand, men hoorde een zachten snik, en *Herberts* ziel stond voor Gods vierschaar.

Ruim veertig jaren later, speelde ik, als knaapje, voor het ouderlijk huis, in hetzelfde dorp, van waar de Priester gekomen was, om *Herbert* de laatste troostmiddelen der godsdienst toe te dienen. Dan zag ik dikwijls, des Zondags vooral, eenen ouden man voorbijgaan, lang en stijf, als de eiken stok, dien hij in de hand hield. Zijn donker gelaat verborg zich onder den breeden rand van zijnen hoed, die achter in eene spits eindigde. Als hij bij ons voorbij ging, zag hij altijd strak vóór zich, en ik herinner mij niet, dat

die onvriendelijke man mij ooit gegroet heeft. Maar altoos vermeed hij met zorg het zien van een gebouw, dat op geringen afstand tegenover onze deur stond. Dat gebouw was de Katholieke Kerk, aldaar eenige jaren te voren gesticht: en die man, die deze kerk niet zien wilde, was.... *Peter*. Al de personen, in het treurig geval van *Herbert* betrokken, waren gestorven; *Peter* alleen leefde nog. Dan hoe waren de zaken veranderd! *Peter* kon in het dorp, waaruit hij weleer den Priester geweerd had, geen Predikant meer hooren; want de dorpskerk, toen door de Protestanten gebruikt, was nu in handen der Katholieken. Hij moest dan iederen Zondag, wilde hij de preek bijwonen, de rivier oversteken, en wel op dezelfde plaats, waar men er *Herbert* had overgebragt. Het kasteel, voorheen door den ambachtsheer bewoond, bestond niet meer: de eene steen was niet op den anderen gebleven; maar aan het einde van den tuin des kasteels, had men eene nieuwe woning gebouwd voor..... den Pastoor. *Peter* scheen door de Voorzienigheid bij het leven bewaard, alleen om dit alles te zien, om den herbloei der Katholieke godsdienst te aanschouwen. En waarlijk, dat was hem eene straf! — Zijn er niet al te veel *Peters?*....

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE PREDIKANTEN EN DIAKENS, WELKE VOOR DE TWEEDE MAAL HUWEN, HANDELEN DAARDOOR TEGEN EEN BEPAALD BEVEL DER H. SCHRIFT.

De Apostel Paulus stelt in zijnen eersten brief aan Timotheus, tot voorwaarde om in den geestelijken stand te worden opgenomen, dat iemand *mán zij van éene vrouw;* hetwelk naar de eerste en natuurlijkste opvatting beteekent, dat de aan te stellen persoon slechts eenmaal mag gehuwd zijn geweest. Daarmede nu is het hertrouwen van Predikanten en Diakens, dat toch geene zeldzaamheid is, geenszins overeen te brengen. Zal men beweren, dat de H. Paulus aan eenen geestelijke verbiedt twee vrouwen te hebben of zich met eene bijzit op te houden? duidelijk gesproken: dat een geestelijke geen overspeler mag zijn? Maar, in dat geval zou de zoo vurige Apostel, in plaats van eene dáárvoor duistere omspraak te bezigen, wel het spraakgebruik der Schriftuur, hetwelk ook het zijne was, gevolgd zijn, en eenvoudig weg gezegd hebben: geen overspeler. Ook had hij dan deze hoedanigheid niet vermeld onder de vereischte deugden die aanbevelen: matig, wijs enz., maar onder de door hem opgenoemde ondeugden, welke ten beletsel strekken. Nog duidelijker wordt het, wanneer men er mede vergelijkt, wat de Apostel in de weduwen vordert, om voor de dienst der Kerk geschikt te zijn. Ook zij moeten zijn: *vrouw van eenen man;* daar de Apostel van weduwen spreekt, blijkt het ten volle, dat hij geen misdadig verkeer buiten het huwelijk, maar voorafgaande huwelijksverbindtenis op het oog heeft; want eene weduwe zou

reeds door één' man te hebben geen weduwe meer zijn. Zij kon ook geen twee mannen tegelijk gehad hebben, wijl de wetten dat verboden, en ware er een minnaar behalve den echten man bedoeld, de Apostel zou dan hier vooral gezegd hebben: overspeelsters, daar *vrouw van eenen man*, van eene weduwe gezegd, zoo moeijelijk de beteekenis van overspeelster hebben kan. Daarbij spreekt hij terzelfde plaatse van jonge weduwen, welke hij aanraadt een tweede huwelijk aan te gaan, zoodat ook door deze tegenoverstelling de woorden: *vrouw van eenen man* tot den van ons verlangden zin bepaald worden. Maar vooral is hier ter toelichting, indien zij noodig was, 1 Cor. VII van gewigt. Dáár uit de H. Paulus de wensch, dat alle menschen gelijk hij, dat is ongehuwd, mogten zijn, en erkent, in weerwil van die opvlamming zijner hevige liefde, en als zijns ondanks, dat niet allen dezelfde gaven ontvangen hebben. Hij raadt daarom den ongehuwden mannen en de weduwen, als ook de jonge dochters aan, zijn voorbeeld te volgen en ongehuwd te blijven. Tot voorname reden geeft hij vers 32, 33, 34 op, dat men in den ongehuwden staat zich meer onverdeeld met God kan bezig houden. Hoe geheel overeenkomstig is het dan met den zoo duidelijk uitgedrukten geest van Paulus, dat hij van degenen, die bijzonder aan den dienst des Heeren worden toegewijd, insgelijks eene bijzondere zuiverheid verlangt, en het *man van eene vrouw* optelt onder de vereischte deugden, terwijl hij mannen, welke door hun tweede huwelijk getoond hebben, welke behoefte bij hen levendig is, van den geestelijken stand wil verwijderd houden.

Eindelijk vinden wij nog een bijzonder bewijs voor den zin, die de Katholieke wereld aan de hier besproken woorden geeft, in de vervalsching aan dezelve begaan door eenen Protestant, ten einde vele zijner Predikanten en Diakens niet mogten beschuldigd worden, des Apostels bevel te

hebben overtreden. Er is namelijk in de boekerij van het *oude convent der susteren te Wesop* een handschrift gevonden, waarin bij 1 Tim. 2 duidelijk *eenre wijfs manne* en vers 12 *eenre wijfs mannen* gestaan heeft, doch welke plaatsen, door dat eenige letters zijn uitgekrabt, thans de lezing aanbieden van : *een wijs man.*

De *Kerkbode*, welken wij nogmaals voor de mededeeling dezer vervalsching dank zeggen, heeft ten overvloede duidelijk gemaakt, dat geen Katholiek aan dit feit kan schuldig zijn. Met al dat geluk, hetwelk, zoowel als fijn oordeel, in de groote criticussen gevonden wordt, deed hij de opmerking, dat in vers 12 achter: *sellen een wijs manne wezen*, de woorden zijn blijven staan : die *hare* KINDEREN *ende hare huse connen wel voerwesen.* Waaruit ontegenzeggelijk blijkt, dat een Katholiek hier eene *nuttelooze* misdaad, welke niemand pleegt, zou bedreven hebben, en dus de schuldige niet kan geweest zijn. Hij zou zelfs tegen zijn eigen belang eene vervalsching begaan hebben, vermits er in de bepaling van den Apostel een schoon bewijs ligt voor de deugd en goedheid van den in zijne kerk heerschenden tuchtregel, als welke datgene slechts volmaakt, wat de omstandigheden ten tijde der Apostelen alleen gedeeltelijk toelieten, zoodat thans wel niet alle menschen, gelijk de H. Paulus wenschte, maar alle geestelijken ongehuwd blijven.

Door, ik weet niet welke, bizarrerie, waar de originaliteit van groote vernuften wel eens meer in overgaat, heeft hier de *Kerkbode* echter den dag geenen dag willen heeten, maar den rijkdom zijner conjecturen nog eens omgeschud, en de volgende vraag geopperd : *of vond hij* (een Katholieke vervalscher) *in ééne echte vrouw welligt meer bezwaar dan in onechte kinderen?* Dit loopt in het uitsporige. Een Katholiek, die in tegenoverstelling van de Protestanten, het huwelijk als eene heilige zaak en een *sacrament* heet

leeren beschouwen, hij zou op die wijs uit den Bijbel willen toonen, dat een geestelijke, om zijnen hoogen, God gewijden stand, niet huwen maar wel hoereren mag! Welk eene domheid en welke boosaardigheid tevens!

Wij van onzen kant, wij zouden wel niet zulke veronderstellingen, maar toch eenigzins nabijkomende, geregtigd zijn te maken. Wij zullen nog wel eens meer tijd vinden om te doen zien, hoe het met de zeden onder de Protestanten geschapen stond, toen het *licht der hervorming* zich uitbreidde. Het zal hier wel genoeg zijn te herinneren, dat Luther en Melanchton en meer andere helden der hervorming, een geschrift onderteckend hebben, waarin, om der conscientie wille, aan Philips van Hessen werd toegestaan om twee vrouwen te gelijk te hebben, onder voorwaarde, dat de toestemming der godsgezanten geheim werd gehouden, en de tweede vrouw voor eene bijzit bleef doorgaan; «want,» wordt er in artikel XXI gezegd, «het «is toch niet ongebruikelijk dat vorsten er concubinen op «na houden.» «Ook moet men zich aan het gepraat niet «storen, zoo slechts het geweten goed gesteld zij.» «Wij bidden God, enz.» (1) Naar deze lage huichelarij van de hoofden der hervorming moge men haren geest beoordeelen, en beslissen waar men *meer bezwaar vond in één echte vrouw dan in onechte kinderen.*

Wat ten andere de domheid betreft der Protestantsche predikers, «*toen het licht van Gods woord begon door te breken:*» Het is eene der onwaarheden, welke men door geschreeuw en declamatie ingang heeft doen vinden, dat de hervorming uit toenemende kennis ontstaan is. De uitdrukking *licht der hervorming* is valsche munt. Niet alleen wierpen de minst onderwezen burgers en ambachtslieden zich als leeraars en profeten op, maar de wetenschap werd door de hervormers uit godsdienstig beginsel veracht. De

(1) Zie Bossuet Variat. Tom. I.

Themisten en andere scholasticken werden voornamelijk daarom van Luther *varkens* geheeten, omdat zij de theologie *beredeneerden;* en zoo hij, door het Saxische bier geïnspireerd, Aristoteles voor nog dommer dan een' ezel verklaarde, Melanchton veroordeelde het ten sterkste, dat Plato aan de hoogescholen werd uitgelegd, uithoofde dit tot niets anders diende, dan om den menschelijken hoogmoed voedsel te verschaffen. Carlstad drong er bij de candidaten voor den heiligen dienst op aan, dat zij, in plaats van zich aan de verderfelijke *studie* over te geven, een ambacht zouden leeren, raadpleegde geringe werklieden over den zin der Schriftuur, en was aanleidende oorzaak, dat Melanchton leerling werd bij eenen broodbakker. Zij hadden, het mag wel bemerkt worden, daarbij nog de bijzondere bedoeling het voorschrift des Bijbels na te komen: «in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen;» en te regt prijst Möhler in dat opzigt de gevatheid van Melanchton, dat hij bepaaldelijk het ambacht van bakker uitkoos, wijl in eene bakkerij het brood winnen en het zweeten al in een zeer naauw verband staan.

Zoo er dan ter beslissing van het betwiste schrappingsfeit, sprake kan zijn van zedeloosheid, van domheid en letterdienst, welke met eenige krabberijen het meent te kunnen goed maken, zouden wij dan niet veeleer eenen leerling uit deze profetenschool voor den dader moeten houden, dan de vervalsching toe schrijven aan Katholieken, die de waarheid niet voor eenen op zich zelven staanden letter, maar voor iets zeer maatschappelijks houden, die, gelijk men alle schriften door overlevering, zoo de gewijde schriften door gewijde overlevering verklaren, en, wat mede door den heer G. K. is opgemerkt, het *unius unoris virum* eeuwen lang in de vulgaat bewaard hebben?

Doch, wij dringen er nog eens op aan, wij hebben volstrekt niet noodig. om, gelijk de *Kerkbode* met den

verondersteldeu Katholiek doet, den Protestant, dien wij beschuldigen, tot een monster te maken; hij hoeft noch op Luther, noch op Calvyn, noch op Jan van Leyden te gelijken. De eenvoudige uitleggingen zijn de beste, en eene zoodanige volgen wij, wanneer wij zeggen, dat een Protestant, ziende hoe vele Predikanten en Diakens druk aan trouwden en *her*trouwden, misschien wel met *susteren van het convent tot Wesop*, in verlegenheid geraakte, hoe hij toch zijne godzalige broeders en zusters zoude vrij pleiten, en — in de meening van ten minste een vonkje te bezitten van het vuur waar al de hervormers van gloeiden, en dat thans tot eene alvernielende vlam geworden is — eene andere lezing beproefde. Dat er over kinderen gesproken werd, hinderde niet: hij was zoo verstandig te begrijpen, dat men bij eenen man, als hoogst deugdzaam door den Apostel voorgesteld, onmogelijk onechte kinderen kon verondersteilen. Hij ging daarom moedig aan het werk; weldra stond er *een wijs man*, en Predikanten en Diakens van zijnen tijd konden lustig voortgaan. Slechts dit was ongelukkig voor hem, dat de *Kerkbode* zijne krabberij in handen kreeg, en thans gaat er iets om in zijn graf.

HOE LIEF ONZE PROTESTANTSCHE BESTRIJDERS ZIJN.

«Gij, Roomsch-Katholieken! Ultramontanen! Congre-«ganisten! of hoe gij u ook verder noemen moogt; gij «wordt uitgenoodigd, om het gevoelen, in deze bladen «ontvouwd, te bestrijden. Gij, kinderen eener, volgens «uw zeggen, grijze Moeder! hebt dien strijd reeds acht-«tien eeuwen voortgezet, en zult deszelfs voortduring ook «nu niet vreezen. Gij, kweekelingen eener (naar uwe mee-«ning) *onfeilbare* Kerk, die reeds zoo vele ware of ver-

«meende ketters hebt ter neder geveld! zult deze uitda-«ging van eenen in uwe oogen vermetelen ketter niet «schuwen, maar ridderlijk beantwoorden. Gij zult dat «laatste des te eerder, daar het letterkundig duël *(Hom!?)* in «onze dagen wel op storting van zweet- maar niet van *bloed-«droppelen* te staan kan komen, en de kamp dus te ligter «gewaagd kan worden. Indien gij u echter in de kamp-«plaats niet mogt laten vinden, en dit geschrijf onbeant-«woord laat, zullen wij uw zwijgen voor toestemming op-«nemen, en ons *dus (dus?)* voorshands op de meest mogelijke «kortheid bevlijtigen.» Zoo is de aanhef van een boekske, uitgegeven bij *A. B. Saakes*, te Amsterdam, hetwelk zegt te betoogen, *dat de Paus de Antichrist is; dat hij zich in onzen tijd zijn val voorbereidt; dat die val onvermijdelijk en nabij zal wezen, en dat dit laatste blijkt uit* Gen. XV: 16, *en uit de geschiedenis van allen, wier val in de Bijbelsche Geschiedenis vermeld wordt.*

Wij moeten bekennen, dat wij, bij het lezen van de afgeschrevene regelen, ons verbeeldden, ter gelegenheid der kermis, te Amsterdam op de Botermarkt te zijn. Wat een *lawaai!* Jammer voor de vertooners van *spullen*, dat hunne *Schreeuwers* door geene stoute woordwending de tenten vol toeschouwers kunnen tooveren, gelijk de *letterkundige duëllist* met een pennezwaai alle Ultramontanen en Congreganisten neêrsabelt. Immers, hij zal hun zwijgen voor toestemming *nemen;* dus, als zij zwijgen, zijn ze overwonnen! *Bravissimo!* Leven de zwetsers! Leven de kwakzalvers, die sedert honderde jaren hetzelfde *smeer*, hetzelfde *poeder*, maar in andere potjes en doosjes, en met andere *étiquettes*, verkoopen! Leven de vooroordeelen eener misleide menigte, die meer vertrouwen stelt in *oliekoopen* en doctors met een trompet, dan in kundige en brave artsen!

De Paus is de Antichrist, zegt onze *Duëllist;* want *hij*

verheft zich naast God, tegen God, boven God. De Jesuiten (die moesten er natuurlijk bij komen) *zijn eene leugenkracht. De Paus stelt den Bijbel onder de verbodene boeken. De Pauselijke Kerk is een stal, wiens reuk elken voorbijganger gevoelen doet, dat daarin niets dan rottende doodsbeenderen, enz. te vinden zijn. — De R. K. Kerk is tot dus verre eene schandvlek voor de menschheid geweest.*

Is het niet *lief?* O die verdraagzame Protestanten! die geleerde, wellevende, liefdeädemende verdedigers van het Protestantisme, die de Katholieken in een *letterkundig* (?!) duël roepen, en wel zoo goed willen zijn, van bij de uitdaging te voegen, dat zij geen *bloed*, maar slechts *zweet* van ons willen! God dank! Er is dan toch eenige verbetering. Vroeger nam men ook ons bloed, getuigen de Martelaars van Gorcum en zoo vele anderen; thans is men met ons zweet tevreden. Wie kan zeggen, wat het naaste tijdsgewricht brengen zal? Intusschen zullen wij voor de duëllisten c. s. bidden: *Heer vergeef het hun;* wij zullen er bijvoegen: *want zij weten niet wat zij doen.* Moge dit laatste ten volle waarheid zijn!

De «*Evangelische Kerkbode*» van Vrijdag 16 December is niet minder *lief* dan de *Duëllist.* Niet dat daar zulke hatelijke benamingen en verachtelijke scheldwoorden gebezigd worden, dat *nu* juist niet; maar in *zijne* Evangelische liefelijkheid bant hij alle Katholieken ten lande uit. Als de Tiende Titel van het tweede boek van het Wetboek van Strafregt strijdt met de Katholieke Kerk, beweert hij, dan kunnen de Katholieken niet meer in Nederland blijven; want *wet* moet die titel worden. Wat is het jammer dat Nederland geen Siberië heeft, of, gelijk Engeland, koloniën van misdadigers in Australië! Doch ook daar zouden wij niet eens mogen verblijven, want de Tiende Titel zou er moeten gelden. Wat dan? De *Kerkbode* zou wel zoo goed willen

zijn, ons gerustelijk en ongehinderd naar *Polynesië* te laten varen, om daar een *Katholieken Staat* te stichten. Misschien zou hij ons zelfs een eskader van 's lands vloot ter begeleiding willen toestaan. Veel dank voor die goedheid! — Maar, *Kerkbode!* als de Katholieken naast de Protestanten, in Nederland, niet meer wonen konden; als Katholieken of Protestanten, een van beiden, het land moesten ruimen, wie moeten er dan uit? Wij zijn een millioen, en meer, en wij zijn in het erf onzer vaderen! Dit zeggen wij niet om te dreigen, gelijk men het ons al toegedicht heeft; maar om de verregaande aanmatiging onzer tegenpartij te doen gevoelen. Overigens zijn wij ten volste overtuigd, dat de Katholieken en de Protestanten, beiden, onder de bescherming, door de grondwet aan de onderscheidene godsdienstige gezindheden gewaarborgd, zeer goed naast en onder elkander leven kunnen: ieder worde gehandhaafd bij de gewaarborgde regten en vrijheden; aan allen worde GELIJKE *bescherming* verleend, niet gelijke onderdrukking gedreigd; niet worde jegens één gezindheid verklaard: gij zijt vrij, terwijl men eene andere in kluisters poogt te slaan; in een woord; men zij regtvaardig, billijk jegens allen; dan is er verhuizing noodig noch van Protestanten, noch van Katholieken, dan kunnen zij landgenooten, burgers van denzelfden Staat zijn, schoon zij in godsdienstig geloof en in de belijdenis van dat geloof verschillen; dan kan die vreedzame zamenwoning, onder Gods leidende Voorzienigheid, hen eenmaal ook in het geloof zamenbrengen. Die wensch, meenen wij, is christelijker dan het ten lande uit wijzen van medeburgers. — Ten slotte moeten wij den *Kerkbode* vragen, dat hij ons de lieden, die hij *Katholieken* noemt, maar van «den *Katholiek* en de organen zijner partij» onderscheidt, wat naauwkeuriger aanduidt. Wij betuigen geene andere Katholieken te kennen of te erkennen, dan die,

met ons aan den Stoel van Petrus onderworpen, met het middenpunt der Katholieke éénheid in gemeenschap staan. De *Kerkbode* gelieve zich ook te herinneren dat de Katholieke gezindheid, *die met den Paus vereenigd is*, tot die gezindheden behoort, welke tijdens het maken der Grondwet *in het Rijk bestaande* waren. Wie nu die andere «Katholieken» zijn, daar hij onophoudelijk den mond vol van heeft, gelieve hij eindelijk eens duidelijk te zeggen. Laat hij b. v. maar een tiental van zulke «Katholieken» opnoemen; dan zullen wij welligt op het spoor kunnen geraken van een *Katholicisme* dat, zonderling genoeg, de oogen van allen, die in Nederland als Katholieken bekend staan, geheel ontsnapt. Waarschijnlijk is het niet te zien dan door een bril van *Kerkbodesch* maaksel; of misschien is het eene tijding, die hij ons uit de onzigtbare kerk boodschapt. Wij hopen het van ZEd. te vernemen.

BOEK-AANKONDIGING.

Nader antwoord op de vraag: waarom zijt gij Katholijk geworden? in eenen tweeden Brief aan eenen vriend, welke eene toetsing der aanmerkingen van de Wel.Eerw. Heeren Palmer *en* Dodsworth *bevat op den vorigen Brief van* Richard Waldo Sibthorp, *gewezen Predikant van St. James, te Rijde, op het eiland Wight.* — Uit het Engelsch. — *Te Amsterdam* bij J. H. van Spanje. 1842.

Het is den heer *Sibthorp* gegaan, zoo als het menigen geleerde, in de *polemiek*, gaat. Diep in het onderwerp, dat zij behandelen, ingedrongen, vergeten zij dat het publiek, voor hetwelk zij de resultaten van hun onderzoek bloot leggen, die resultaten niet *genoegzaam* waardeeren

kan, omdat het met de overwegingen, die tot die resultaten geleid hebben, niet *genoegzaam* bekend wordt gemaakt. Dit heeft voornamelijk plaats, wanneer de behandelde onderwerpen niet tot diegene behooren, welke voor het publiek veelzijdig besproken worden. Dan ontstaan tegenwerpingen ten gevolge van scheve opvattingen, toedichting aan den Schrijver van beweringen, die in het geheel de zijne niet zijn, gevolgtrekkingen die niet in des Schrijvers gronden liggen. Wij willen echter niet zeggen, dat die scheve opvattingen, toedichting en gevolgtrekkingen altoos en geheel aan den Schrijver te wijten zijn; vooroordeelen bij de tegenpartij, ingenomenheid bij hare leiders, gramschap, spijt of andere hartstogten, en helaas! somtijds ook kwade trouw, zijn even zoovele bronnen van de genoemde verkeerdheden. Doch waaruit de tegenwerpingen ook mogen voortkomen, als zij in het openbaar worden gemaakt, geven zij den Schrijver gelegenheid om zijne gronden en beweringen nader toe te lichten, en dan eerst komt vaak het publiek, inzonderheid het tegenpartijdig publiek op de hoogte, van waar het des Schrijvers redenering overschouwen, den innerlijken band zijner resultaten en gronden duidelijk ontwaren kan. Wij oordeelen dat deze tweede Brief van den heer *Sibthorp*, door de tegenwerpingen van twee Anglikaansche Geleerden uitgelokt, een noodig toevoegsel tot zijnen eersten Brief is, en dat beide te zamen de vraag: *waarom zijt gij Katholiek geworden?* zeer bevredigend beantwoorden, en het redelijke, het noodige van het *Katholiek worden* voldingend bewijzen. Onze Lezers weten uit het verslag dat wij van den eersten Brief gegeven hebben, dat de heer S., in zijn onderzoek naar de goddelijkheid van het Katholicisme, een anderen weg heeft ingeslagen dan de meeste doen: daarom verheugt het ons zooveel te meer, dat hij de gronden voor zijnen overgang openbaar heeft gemaakt, en dat zijne beide geschriften in onze taal zijn overgebragt. De polemiek des heeren S., hoezeer niet van kracht ontbloot, is bescheiden

en liefderijk: ook dit is voor ons eene rede, om zijne boekjes op onzen grond welkom te heeten. Daarenboven komt er zooveel in voor dat voor Nederlands toestand, in het godsdienstige, zoo zeer passend is! Wij schrijven niets af: men leze den Brief.

Wat de vertaling aangaat, wij achten die van den tweeden Brief beter gelukt dan die van den eersten. Er heerscht echter ook nu nog, op onderscheidene plaatsen, eene zekere stroefheid in, die voor de duidelijkheid inderdaad nadeelig is: als eene proeve zie men den titel zelven, of het volgende: «Waar zijn nu al de oude gebruiken?.... Zij zijn «verdwenen..... Maar, neen; ik ga te ver. Zij bestaan nog; «doch slechts *in een ligchaam van het Engelsche volk*, «hetwelk eerst in de laatst verloopene jaren het voorregt «mogt genieten, om *Engelschen* te heeten; hoewel.... lijd- «zaam tot het uiterste, bij het verduren van smaad en «lastering, godvruchtig, opregt en liefderijk, zijn zij veeleer «schuldig, *om aan de grondbeginsels van anderen eene te «ruime vrijheid te schenken, dan door de juiste verdiensten, «om hunne eigene deugden op prijs te stellen*, en de ge- «lijkheid van regten met hunne landgenooten te doen gel- «den.» (bl. 35). Onze aanmerking valt voornamelijk op hetgene wij hier onderschrapt hebben. — *Bladzijde* 9 vinden wij dit: «na dan mijne gewijde vanen, om zoo te «spreken, op het kruis mijns Heeren *geplant*, en om de «verheffing en handhaving van zijne regten gebeden te «hebben, *die* de uitdeeler van alle overwinning is....» Men kan een standaard ergens in of op *planten*, maar men *plant* geen vaan op een standaard; en waar is het *antecedens* van *die?* dat ligt in het voorgaande *zijne* verborgen, maar voorwaar zoo diep dat iedereen het niet vinden zal. — *Bl.* 17. «Op iedere onheilige navolging van een dezer «dingen stond de dood, welke onmiddelijk door God den «overtreder werd *toegekend.*» Wat is hier *toekennen?* — *Bl.* 68 wordt gezegd, dat *Facciolati* het woord *torquere* voor *gelijkluidend* met *cruciare* opgeeft: dat zal moeten

zijn *gelijkbeteekenend*, want het *geluid* dier beide woorden is zeer *on*gelijk. — Bl. 80. «Gij, waarde Vriend, weet «mij genoeg te beoordeelen, of ik immer afkeerig was, *om* «eenige openbare pligtsbetrachting *na te laten*, welke van «mij gevorderd werd.» Die zin is niet slechts stroef wegens het achteraan hinkende *welke*, onhollandsch wegens het verkeerd gebruik van *om*, maar hij zegt daarenboven juist het tegenovergestelde van hetgeen de Schrijver bedoelt. — *Bl.* 20 is eene drukfeil ingeslopen, die verbetering behoeft: reg. 18 staat *Sion* voor *Sina*. Maar eene andere onnaauwkeurigheid, bl. 49, moet vooral verbeterd worden. Wij lezen daar: «Er mogen *(in de K. Kerk)* verdedigers «en bestrijders van het eene of andere *geloofspunt* worden «gevonden; wijl ieder zich echter aan de uitspraak der «Kerk onderwerpt, wordt hare eenheid niet geschonden.» Over een *geloofspunt* is de *uitspraak* der Kerk reeds gegeven; dit kan dus binnen haar niet meer bestreden worden. Het woord is onwillekeurig uit de pen gevloeid, men leze voor *geloofspunt* b. v. *onbesliste punt*.

De Eerw. heer *van Steenwijk* houde onze kritiek niet voor vitzucht: alleen het verlangen, om der Katholieke literatuur in ons land bevorderlijk te zijn, heeft ons tot het geven van beoordeelingen doen besluiten. Maar wij zijn overtuigd, dat eene zwakke, toegeeflijke, valsche kritiek meer schade dan voordeel doet, inzonderheid wanneer zij geoefend wordt jegens de voortbrengselen van mannen, die zich door hunne schriften of vertalingen reeds naam gemaakt hebben. Een ontluikend talent moet gekoesterd worden; maar eene fout in den man van naam moet fout heeten, opdat de aankomeling er niet door van den weg geleid worde. Overigens doen wij gaarne hulde aan hetgeen goed is, en erkennen dat er in de vertaling welgelukte bladzijden voorkomen. — Druk en papier zijn goed.

Woorden van Jesus Christus tot het hart des jongelings; vrij bewerkt naar het Hoogduitsch, door Theodorus Brouwer, K. Priester. — Prijs 40 cents. — Deventer, J. W. Robijns en Comp. 1842.

De Eerw. heer *Brouwer*, reeds gunstig bij het publiek bekend, verkrijgt door deze vertaling eene nieuwe aanspraak op de dankbaarheid der Katholieken; want het boekje, dat hij onzer jongelingschap schenkt, kan en moet haar zeer nuttig zijn. «Het bevat,» zegt Z.Eerw. in het *Voorberigt*, «geene droge *af*handeling *(verhandeling)* over deugd en ondeugd, geene dichterlijke woordenpralerij; — maar taal des harten, die onbedorvene jongelingen inneemt en die *(waaraan)* zelfs minder goede, niet, zonder eenig geweld, kunnen wederstaan.» Na de lezing van het werkje, beamen wij dit oordeel.

De vertaling is vrij goed uitgevallen, maar laat toch hier en daar nog wel iets te wenschen over. Zoo vindt men b. v. spooren van de taal waaruit het werkje is overgezet. *Bladzijde* 4 en elders *betrachting* voor *overweging* of *beschouwing: betrachten*, van *trachten*, is *doen*, zoo als blijkbaar is in *pligtsbetrachting*. In goed Nederlandsch beteekent dus *eene waarheid betrachten*, zooveel als *naar die waarheid leven*, haar in handel en wandel huldigen. — *Bl.* 13. «Op uw doodsbed valt de doek voor uwe oogen *heen*,» voor *weg*. — *Bl.* 15, «rekening geven *over*, rekenschap afleggen *over*» voor *van*. — Soms staan de bepalingen van het *onderwerp* of van het *gezegde* niet op de regte plaats, b. v. *bl.* 21. «En ook op u rust, *als Christen*, de dure verligting» enz. voor *op u als Christen*. — De Vertaler had nu en dan ook wat meer op de welluidendheid behooren te letten, zoo zijn b. v. de *hiatus* menigvuldig, *bl.* 15 en dikwijls elders: *te uwer*, *vele uwer;* ook komen dezelfde klanken vaak te digt bij elkander, *bl.* 18. «De regter heeft verzekerd, dat Hij *dezelve*» (de werken van barmhartigheid)

«wil beschouwen, als aan Hem *zelven* bewezen. Oordeel u *zelven* dikwijls en gestreng, eer God u ten oordeel oproepe, voor Wien *zelfs* de Heiligen niet vlekkeloos zijn.» ***Blz.*** 42. «Gij gevoelt *zeer* wel, hoe*zeer* een vlug verstand» enz.; *bl.* 56. «Gij gedraagt u op de *onaardigste* en Mij *onwaardigste* wijze. — ***Bladz.*** 48 lezen wij: «de liefde jegens anderen mag nimmer de grenzen eener eerbiedige *houding* in taal en *houding* overschrijden.» — Het opschrift der twaalfde overweging: *Vertrouwelijkheid*, zou, meenen wij, beter geweest zijn: *Omgang*. — *Bl.* 46 komt eene zinsnede voor, die tot eene verkeerde gevolgtrekking aanleiding zou kunnen geven. Er staat: «Heeft tot dus verre mijne genade u voor «groote feilen bewaard, wil daarom niet gelooven, dat «oneerbare woorden, dubbelzinnige uitdrukkingen, onzuivere «gedachten, nuttelooze en gevaarlijke vrijheden geene zon«den zijn.» Hieruit zou iemand kunnen besluiten: dus zijn oneerbare woorden enz. geene *groote* feilen. Dit kan echter de bedoeling niet zijn, waarom wij gissen dat er gelezen moet worden *grootere* feilen.

Hetgeen wij op de vertaling hebben aangemerkt, is niet van dien aard, dat het iemand van de lezing van dit nuttige boekje moet terug houden; wij bevelen het integendeel ten sterkste aan, en hopen dat onze jongelingschap er een vlijtig gebruik van maken, en den inhoud ernstig overwegen en behartigen zal.

Reis naar het Rotsgebergte (Rocky-Mountains), door Eerw. vader DE SMET, *Belgisch zendeling in de Vereenigde Staten.* 1840—1841. Deventer, bij J. W. Robijns en Comp. 1842.

Wij hadden het verhaal dezer missie-reize, door den Eerw. Pater *de Smet* zelven geschreven, in het verdienstelijke *Journal Hist. et Litt.* van den heer *Kersten* gelezen,

en bij die lezing reeds gewenscht, dat iemand het in onze taal mogt overbrengen. Want dat verhaal verlevendigde bij ons de herinnering van de uitmuntende *Lettres édifiantes*, die, behalve een schat van christelijke stichting, tevens een schat van wetenschap en van kennis der vreemde landstreeken bevatten. Het verhaal van Pater *de Smet* was daarenboven in een stijl gesteld, die genoegen doet, zoodat men van hem mogt zeggen: *miscuit utile dulci.* Wij verheugen ons derhalve, de vertaling van die reize te kunnen aankondigen en er bij te mogen voegen, dat zij door een kundige hand bewerkt is. Slechts zouden wij haar iets vloeijender, zachter, gemakkelijker wenschen, omdat dit met het gansche verhaal zelf zoo uitstekend overeen zou komen. Want het is wonderbaar te zien, hoe de rustigheid, de diepe kalmte van den grootmoedigen Missionaris, zich aan zijnen stijl mededeelt, ook wanneer hij de akeligheden der woestenij, de gevaren der reize, het dreigen van wilde menschen en beesten verhaalt. Niemand die deze reis leest, zal zich geld of tijd beklagen, maar menigeen zal door eene eerste lezing niet verzadigd zijn. —

Roomsch Katholijke Almanak voor 1843. *Eerste Jaargang.* — Te Utrecht, J. R. van Rossum.

Naar de gewoonte der Almanakken, levert ook deze ons veelerlei in twee afdeelingen. Geene van beide afdeelingen onderscheidt zich door het een of ander, beide zijn dragelijk. Wij meenen te *moeten* aanmerken, dat *Tertullianus* (bladz. 126) ten onregte tot *Kerkvader* gepromoveerd wordt, en dat de spreuk valsch is, die op bladz. 130 voorkomt: «Waarachtig goed is *slechts* diegene, die zelfs midden «onder de goddeloozen voortgaat goed te handelen.»

Kleine Diergaarde voor kinderen, naar Fransche en andere schrijvers voor de Nederlandsche Jeugd bewerkt. Door P. J. Mendel, Onderwijzer te Schiedam. Viervoetige dieren. Te 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen.

Het is gansch niet gemakkelijk, voor kinderen te schrijven, en nogtans wordt, in ons land vooral, zeer veel voor kinderen geschreven. Het getal van kinderboekjes is, sedert jaren, *legio*, en met iederen dag groeit het nog aan. Geen wonder, dat er eene groote menigte van onbeduidende, ongeschikte, ja schadelijke kinderboekjes gevonden wordt. Indien hier het kaf van het koorn gescheiden wierd, dan zou onze kinder-literatuur, die zoo rijk schijnt, vrij arm bevonden worden. Zeer vele werkjes, die in ons land voor den kinderleeftijd geschreven zijn, zondigen door onbeduidendheid van den inhoud; andere, door een tegenovergestelden misslag, behandelen onderwerpen, die uit hun aard boven het bereik van kinderen zijn. Veel meer nog wordt er gezondigd door de wijze van behandeling; wie kinderlijk wil schrijven, schrijft vaak kinderachtig; wie in ernstige onderwerpen tot de bevatting der kinderen wil afdalen, behandelt ze dikwijls op een beuzel-toon, waardoor de zaak zelve als eene beuzeling begint voor te komen, terwijl omgekeerd een ander, in zijne pedanterie, ook bij beuzelingen hoogdraaft. Het algemeenste gebrek, in ons oog, is zoutelooshеid, lafheid, uit onderscheidene oorzaken ontstaande. De vorm van gesprekken, bij ons zoo zeer voorgestaan, schijnt daartoe het gereedst te leiden. En inderdaad, een gesprek wordt zeer moeijelijk, en slechts door meesters in de kunst goed opgesteld. In het behandelen van onderwerpen uit de natuurlijke geschiedenis, vooral uit het dierenrijk, wordt niet zelden nog eene andere fout begaan; men is namelijk ten opzigte van zekere zaken niet voorzigtig, niet kiesch genoeg, en men spant daardoor, zonder het te willen, een strik aan de kinderlijke onschuld. Men

vergete het toch nimmer: de natuur is bedorven, en tot kwaad geneigd, ook in het kind; de nieuwsgierigheid behoeft gewoonlijk geen prikkel, maar meestal een toom, zoo al niet om in te houden, dan toch om te leiden.

De aankondiging van het werkje, welks titel hier boven staat, gaf ons eene te geschikte gelegenheid om iets over het schrijven van kinderwerkjes te zeggen, dan dat wij konden zwijgen. Het werkje zelf is niet zonder verdiensten, maar het heeft ook zijne gebreken. De Schrijver of Verzamelaar stelt zich niet zoo zeer voor, de kinderen in de natuurlijke geschiedenis te onderwijzen, als wel *der jeugd een, naar hare vatbaarheid ingerigt leesboekje, waarin over een even aangenaam als wetenswaardig onderwerp gesproken wordt,* in handen te geven. Dit standpunt is, dunkt ons, niet kwaad gekozen. Heeft de Schrijver er aan beantwoord? Op de keus van het onderwerp — de natuurlijke geschiedenis, bepaaldelijk het dierenrijk — hebben wij niets aan te merken; dat onderwerp is aangenaam en wetenswaardig. Maar zegt de Schrijver altijd slechts datgene van zijn onderwerp, wat voor kinderen aangenaam en wetenswaardig is? Laat hij niet soms het meer aangename, meer wetenswaardige voor het mindere varen? Dat zijn andere vragen. Is het b. v. voor kinderen, bijzonder aangenaam te vernemen, is het voor hen zoo wetenswaardig, hoe dikwijls en hoe vele jongen te gelijk ieder dier voortbrengt? of dat de Hyena zich niet met muizen en ratten voedt? (bl. 14.) of dat het vleesch van een kalf kalfsvleesch hiet? (bl. 33.) Daarvoor zou, naar het ons schijnt, iets aangenamers en wetenswaardigers kunnen gezegd zijn. Zal het, zelfs den kinderen, niet ongelooflijk voorkomen, wat op bl. 11 van den tijger gezegd wordt: «Zijne sterkte is zoo groot, dat hij met een levend paard of met een os zoo gezwind wegloopt, als of hij een haas naar zijn hol wilde dragen» Bij de vermelding dat de Orang-Outang het meest van alle dieren den mensch gelijkt, daarom bosch-mensch genoemd, en door de negers

aangezien wordt als behoorende tot een vreemd volk, zouden wij gewenscht hebben dat de kinderen op het wezenlijke onderscheid tusschen mensch en dier in het algemeen, en tusschen mensch en Orang-Outang in 't bijzonder, opmerkzaam wierden gemaakt. Dat dit dier een ontstoken vuur niet weet te onderhouden door het bijleggen van brandstoffen, wordt vermeld; waarom daaruit geene aanleiding genomen, om over het verstand der menschen iets te zeggen? Als de Schrijver sommige bijzonderheden, b. v. bl. 84. laatste zin der eerste alinae, weggelaten, sommige b. v. bl. 76 reg. 7, anders uitgedrukt had, zou hij aan de voor kinderen wenschelijke kieschheid getrouwer geweest zijn. Hier en daar missen wij ook naauwkeurigheid in de uitdrukking. B. v. bl. 20 worden de schapen de *vijanden* van de wolven genoemd; bl. 85, «*De negers bedienen zich van de nabootsing der apen*, voor *van de zucht tot nabootsing*. Min Nederlandsch is de volgende constructie: «De Arabieren, wanneer zij hunne koopwaren vervoeren, hebben somtijds enz. bl. 50. Wij zeggen: Wanneer de Arabieren hunne koopwaren vervoeren, hebben zij enz. De andere constructie is slechts te dulden, als *de Arabieren* hier eene uitdrukking van bijzonder gewigt was. Het boekske bevat 103 bladzijden, vele afbeeldingen van dieren, (die echter niet alle even gelukkig uitgevallen zijn), en heeft een vrij bevallig voorkomen. Wij hebben er ons wat lang mede opgehouden, omdat wij groot belang stellen in alles wat het onderwijs der kinderen betreft, en wij daarom naar vermogen willen bijdragen tot volmaking der Neder-duitsche kinder-literatuur. Meer dan voorheen mag men thans hopen, dat de Katholieken met vrucht in dit vak werkzaam zullen zijn. De heer Mendel toont ook door zijne *kleine diergaarde*, dat hij iets goeds leveren kan. Hij houde dus onze aanmerkingen voor blijk van belangstelling, niet voor zucht tot gisping.

Allereerste Beginselen der Vaderlandsche Geschiedenis, in den catechetischen vorm voorgedragen, door P. J. Mendel, Schoolonderwijzer te Schiedam. 's Hage bij van Langenhuysen. 1842.

Wij mogen dit boekske aanbevelen, in dien zin, dat het op de scholen, waar mondeling onderrigt verklaart en aanvult, aan jonge kinderen met nut in handen kan worden gegeven. Ver is het echter nog van te voldoen aan hetgeen men in zulk een boekje eischen mag. Zoo worden b. v. de begrippen dikwijls niet genoeg ontwikkeld, niet eenvoudig of niet volledig genoeg voorgesteld. Men zie de *Inleiding* waar gezegd wordt: «Door geschiedenis verstaat men een «geloofwaardig verhaal van merkwaardige gebeurtenissen.» Dat begrip van *geschiedenis* is voorzeker niet volledig; — en als men een weinig lager leest: «*De* geschiedenis van «ons Vaderland bevat een geloofwaardig verhaal van merk«waardige gebeurtenissen in hetzelve», dan voelt een ieder dat er ten minste staan moest: *van* DE *merkwaardige gebeurtenissen.*

Daar ook wordt opgegeven de verdeeling van *de* geschiedenis in *algemeene* en *bijzondere;* maar met geen woord wordt verder voor de kleinen ontwikkeld, wat zij nu onder die twee *termen* te verstaan hebben. — Bij de bepaling van *tijdvak* en *tijdpunt*, zou het veel doelmatiger geweest zijn de bepaling van *tijdpunt* vooraf te laten gaan, en dan te zeggen: de ruimte (het *vak*) tusschen twee elkander opvolgende tijdpunten is een tijdvak. — Sommige vragen zijn al te onbepaald gesteld, b. v. bladz. 48. «Wat viel er ten tijde «van KAREL V voor?» — In het boekske is geene aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen in 't oog gehouden, hetgeen de schrijver, blijkens zijne bepaling van geschiedenis, niet noodig schijnt te keuren; hij heeft echter, schoon gemelde bepaling dit ook niet in zich besluit, de orde der jaren gevolgd. Ons komt het voor dat men het werkje gevoegelijk zou kunnen noemen: *Vragen en ant-*

woorden over de geschiedenis van het Vaderland; waarbij de tijdorde der gebeurtenissen in acht genomen is. Van verdere aanmerkingen onthouden wij ons; maar wij zullen het nog prijzen, dat waar het nuttig kon zijn, meestal het wezenlijke der vraag in het antwoord herhaald wordt, zoo als door het boven afgeschreven antwoord op de vraag: «Wat verstaat men door geschiedenis,» blijken kan. De heer *Mendel* moge aanleiding verkrijgen, om dit boekje nog eens te bewerken.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.